

NAGY ILDIKÓ

„KI AZ ÚR A HÁZNÁL?”

CSALÁDOK PÉNZKEZELÉSI SZOKÁSAI ÉS AZ AZT BEFOLYÁSOLÓ
TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA AZ 1990-ES ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN

Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

Témavezető: Dr. Sik Endre kandidátus

© Nagy Ildikó

Budapesti Közgazdaságtudományi
és Államigazgatási Egyetem

Szociológia Ph.D. program

„KI AZ ÚR A HÁZNÁL?”

CSALÁDOK PÉNZKEZELÉSI SZOKÁSAI ÉS AZ AZT BEFOLYÁSOLÓ
TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA AZ 1990-ES ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN

Ph.D. értekezés

Nagy Ildikó

Budapest, 2003

Tartalomjegyzék

<u>TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE</u>	7
<u>ÁBRÁK JEGYZÉKE</u>	11
<u>ELŐSZÓ</u>	13
<u>BEVEZETŐ</u>	15
<u>1. FEJEZET: A CSALÁDOK GAZDÁLKODÁSÁNAK TÁRSADALMI HÁTTERE</u>	
<u>MAGYARORSZÁGON</u>	23
1.1. A 2. VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI MAGYARORSZÁG (1900–1945)	24
1.2. AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS IDŐSZAKA (1947–1989)	31
1.3. PIACGAZDASÁG – AZ 1990-ES ÉVEK ÉS NAPJAINK	38
1.4. ÖSSZEFOGLALÁS	42
<u>2. FEJEZET: A CSALÁDI PÉNZGAZDÁLKODÁS ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI</u>	45
2.1. AZ ERŐFORRÁS-ELMÉLET	47
2.2. A KULTURÁLIS KONTEXTUSOK ELMÉLETE	49
2.3. A PÉNZKEZELÉS MINT A CSALÁDON BELÜLI HATALOM INDIKÁTORA	50
2.3.1. Családi döntések és a pénzgazdálkodás	51
2.3.2. Pénzkezelés és pénzgazdálkodás	52
2.3.3. Ki kezeli a pénzt, és ki gazdálkodik?	55
2.3.4. Pénzkezelési típusok és a családon belüli hatalom	56
<u>3. FEJEZET: A PÉNZKEZELÉSI MÓDOK MEGVÁLASZTÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ</u>	
<u>TÉNYEZŐK – EDDIGI EMPIRIKUS EREDMÉNYEK</u>	63
3.1. TÁRSADALMI-GAZDASÁGI TÉNYEZŐK ÉS RELATÍV ERŐFORRÁSOK HATÁSA	63
3.1.1. Az együttélés formája	63
3.1.2. A jövedelem nagysága és a társadalmi hovatartozás	64
3.1.3. Iskolai végzettség	65
3.1.4. A női munkavállalás	65
3.2. TÁRSADALMI NORMÁK, NEMI SZEREPEK HATÁSA	66
<u>4. FEJEZET: A PÉNZKEZELÉSI MÓDOKAT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK</u>	
<u>VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON</u>	71
4.1. BEVEZETŐ	71
4.2. A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI TÉNYEZŐK HATÁSA A CSALÁDOK PÉNZKEZELÉSÉRE	74
4.2.1. Életkor	75
4.2.2. Az együttélés típusa – élettársak és házastársak	76
4.2.3. Településtípus	78
4.2.4. Iskolai végzettség	79
4.2.5. Az életciklus hatása a pénzkezelésre	81
4.2.6. A család jövedelmi helyzete	83
4.3. RELATÍV ERŐFORRÁSOK HATÁSA A PÉNZKEZELÉSI MÓDOKRA	86
4.3.1. Ki kívül házasodik? – A homogámia mértéke	87
4.3.2. Partnerek relatív iskolai végzettsége és a pénzkezelés módja	91
4.3.3. A párok relatív gazdasági aktivitása és a pénzkezelési mód	97
4.3.4. A párok relatív foglalkozási státusának hatása	101
4.3.5. A relatív jövedelmi helyzet hatása	104
4.3.5.1. A családi kassza összetétele	105
4.3.5.2. A jövedelemkülönbségek hatása a pénzkezelésre	109
4.3.6. Összefoglalás	111
4.4. A KULTURÁLIS ERŐFORRÁSOK HATÁSA A PÉNZKEZELÉSI MÓDRA	112
4.4.1. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozó előállítása	114
4.4.2. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök és a pénzkezelésre gyakorolt hatásuk	119
4.4.3. A háztartási munkamegosztás és a pénzkezelés	125
4.4.4. A szocializáció jelentősége – „átörökölt” pénzkezelési szokások	130
4.4.5. Összefoglalás	135

4.5. A PÉNZKEZELÉSI SZOKÁSOKAT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉS MÓDSZERÉVEL	136
4.5.1. Az egy kézben összefogott, a közös és a külön pénzkezelés alkalmazását befolyásoló tényezők	138
4.5.1.1. A lineáris regressziós elemzés eredményei	138
4.5.1.2. A kategoriális regressziós elemzés eredményei	143
4.5.2. A közös és a feleség kezelte kasszák alkalmazását befolyásoló tényezők	151
4.5.2.1. Módszertan és paraméterek	152
4.5.2.2. A közös és a feleség kezelte kassza alkalmazását befolyásoló tényezők vizsgálata az összevont adatbázison	154
4.5.2.3. A magyarázó változók hatásának tesztje az 1994-es és a 2000-es adatokon	159
4.5.3. Összefoglalás	163
5. FEJEZET: PÉNZKEZELÉSI TÍPUSOK ÉS JELLEMZŐIK A MAI MAGYARORSZÁGON	167
5.1. BEVEZETŐ	167
5.2. MÓDSZERTAN	169
5.3. PÉNZGAZDÁLKODÁS VAGY PÉNZKEZELÉS?	172
5.4. FELESÉG KEZELTE KASSZÁK, KÖZÖS PÉNZKEZELÉS ÉS JÁRANDÓSÁGI RENDSZER	180
5.4.1. Döntési területek és mechanizmusok	180
5.4.1.1. „Ő is hozzányúlhat éppen úgy a pénzhez, de minek...” – Feleség kezelte kasszák	180
5.4.1.2. „... Azért is együtt, hogy olyan legyen, ami mindenkinek tetszik” – Közös pénzkezelés	183
5.4.1.3. „... az Ő kezében forog minden, az enyémekben csak ... a közös” – Járandósági rendszer	186
5.4.2. Információáramlás és ellenőrzés	188
5.4.3. Konfliktusok a pénz körül	191
5.4.3.1. „Addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér!”	191
5.4.3.2. „En azt mondom, hogy ... ő pedig azt mondja, hogy...”	192
5.4.3.3. „Egyszer neked, egyszer nekem!”	193
5.4.3.4. Mire gyűjtünk?	193
5.4.3.5. „Amit én elhatározok, azt úgyis addig hajtom, amíg meg nem csinálom ...”	194
5.4.4. Erőforrás-különbségek	195
5.4.4.1. „Nekem itt jóformán az eltartott szerep jut”	196
5.4.4.2. „Mindig törekedtem arra, hogy kompenzáljam...”	196
5.4.5. Generációk közötti transzferek	197
5.4.5.1. „... megtaláltam a farzsebemben egy előző havi fizetésemet”	198
5.4.5.2. „A családban is hosszabb távon közös gazdálkodás van”	199
5.4.5.3. „Csak olyanra adja, amit magammal vihetek a hátamon!”	199
5.4.6. Összefoglalás	200
6. FEJEZET: ÖSSZEFOGLALÁS	205
MELLÉKLET	217
1. A DOLGOZATBAN FELHASZNÁLT ADATBÁZISOK ISMERTETÉSE	217
2. MINTAJELLEMZŐK	219
3. A PÉNZKEZELÉS ÉS TÁRSADALMI-GAZDASÁGI JELLEMZŐK SZERINTI VIZSGÁLATA	222
4. A PÁROK RELATÍV ERŐFORRÁSAINAK VIZSGÁLATA	224
5. A KULTURÁLIS KONTEXTUSOK ÉS A PÉNZKEZELÉS	230
6. TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉSEKHEZ TARTOZÓ TÁBLÁZATOK	233
6.1. LINEÁRIS REGRESSZIÓS MODELLEK	234
6.2. KATEGORIÁLIS REGRESSZIÓ OPTIMÁLIS SKÁLÁZÁSSAL	236
6.3. A ÖSSZEVONT ADATBÁZISON VÉGZETT LOGISZTIKUS REGRESSZIÓS MODELLEK EREDMÉNYEI	238
6.4. A PÁROK RELATÍV ISKOLAI VÉGZETTSÉGÉNEK HATÁSÁNAK TESZTJE LOGISZTIKUS REGRESSZIÓVAL, 1994 ÉS 2000	244
6.5. A PÁROK RELATÍV GAZDASÁGI AKTIVITÁSÁNAK HATÁSÁNAK TESZTJE LOGISZTIKUS REGRESSZIÓVAL, 1994 ÉS 2000	250
7. A MÉLYINTERJÚS VIZSGÁLATHOZ KAPCSOLÓDÓ MELLÉKLETEK	256
HIVATKOZÁSOK	263
A TÉMÁBAN MEGJELENT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK LISTÁJA	273

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A pénzgazdálkodás és a pénzkezelés kapcsolatának jellemzői	54
2. táblázat: A pénzkezelési típusok jellemzői.....	59
3. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása Magyarországon, 1994–2000 (%).....	73
4. táblázat: A pénzkezelési módok megoszlása a párok átlagéletkora szerint 1994 és 2000-ben (%)	76
5. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési módjának megoszlása az együttélés típusa szerint 1994-ben és 2000-ben (%)	77
6. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a lakóhely településtípusa szerint 1994-ben és 2000-ben (%).....	79
7. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a kérdezett iskolai végzettsége szerint 1994-ben és 2000-ben (%)	80
8. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési módja a háztartás típusa szerint 1994-ben és 2000-ben (%)	82
9. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési módja az ekvivalens családi jövedelem negyedei szerint 1994-ben és 2000-ben (%).....	85
10. táblázat: Havi nettó ekvivalens háztartásijövedelem átlagok pénzkezelési módok szerint, 1994-ben és 2000-ben.....	86
11. táblázat: A feleség és a férj iskolai végzettsége egymáshoz viszonyítva 1994-ben és 2000-ben (%).....	88
12. táblázat: A feleség és a férj gazdasági aktivitása egymáshoz viszonyítva 1994-ben és 2000-ben (%)	89
13. táblázat: A feleség és a férj jövedelmi helyzete egymáshoz viszonyítva, 1998 (%)	90
14. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása a férj és a feleség iskolai végzettsége szerint, 1994 (%)	91
15. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása a férj és a feleség iskolai végzettsége szerint, 2000 (%)	92
16. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása az elvégzett osztályok számán alapuló relatív iskolai végzettség mutató kategóriái szerint 1994-ben és 2000-ben (%).....	94
17. táblázat: Pénzkezelési módok alakulása a partnerek egymáshoz viszonyított iskolai végzettsége szerint 1994-ben és 2000-ben (%)	96
18. táblázat: A pénzkezelési módok megoszlása a feleség és a férj gazdasági aktivitása szerint 1994-ben és 2000-ben (%)	98
19. táblázat: A párok pénzkezelési módjának megoszlása a feleség és a férj gazdasági aktivitása szerint 1994-ben és 2000-ben (%).....	99
20. táblázat: A párok pénzkezelési módjai a férj és a feleség foglalkozási csoportjai szerint 1994-ben (%)	102
21. táblázat: A párok pénzkezelési módja a párok relatív foglalkozási pozíciója szerint, 1994 (%)	103
22. táblázat: A partnerek családi összjövedelemhez való hozzájárulásának aránya a különböző társadalmi csoportokban, 1998 (%)	108
23. táblázat: A párok egymáshoz viszonyított jövedelmének alakulása 1994-ben és 1998-ban (%)	110
24. táblázat: Pénzkezelési szokások a partnerek egymáshoz viszonyított relatív jövedelmének alakulása szerinti csoportokban, 1994 és 1998 (%)	110
25. táblázat: A változók főfaktor-szkórjai és kommunalitásai –1994	115
26. táblázat: A változók főkomponens szkórjai és kommunalitásai – 2000.....	116
27. táblázat: A 2. főkomponens szkórjai és kommunalitásai – 2000	117
28. táblázat: A 2. főkomponens szkórjai és kommunalitásai – 2000	118
29. táblázat: A hagyományos nemi szerepek index átlagai a kérdezett neme, korcsoportja, iskolai végzettsége és lakóhelyének típusa szerint, 1994-ben és 2000-ben	121

30. táblázat: A nemi szerepek index átlagai a hagyományos nemi szerepek dichotóm változójának értékei szerint, 1994-ben és 2000-ben	123
31. táblázat: A hagyományos nemi szerep index átlagai pénzkezelési módok szerint, 1994-ben és 2000-ben	124
32. táblázat: A párok pénzkezelési módjának megoszlása a hagyományos nemi szerepek dichotóm változója szerint, 1994 és 2000 (%)	125
33. táblázat: A hagyományos nemi szerepek index átlaga a különböző háztartási munkamegosztású párok esetében – párkapcsolatban élők és a nem nyugdíjas párok körében, 1994.	127
34. táblázat: A párok pénzkezelési szokásai a háztartási munkamegosztás típusa szerint, 1994 (%)	128
35. táblázat: A párok pénzkezelési szokásai a háztartási munkamegosztás szerint, 2000 (%)	129
36. táblázat: A kérdezett jelenlegi pénzkezelési szokásának megoszlása a szülők pénzkezelési módja szerint, 1998 (%)	131
37. táblázat: Szülők és gyermekeik pénzkezelési módjainak megoszlása, 1998 (%)	132
38. táblázat: A pár pénzkezelési szokásainak megoszlása a szülői minta követésének szempontjából – párok mintája, 1998 (%)	133
39. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők paraméterbecslése lineáris regresszióval, a teljes és a stepwise modell regressziós együtthatói (b)	141
40. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modellje – a függő és független változók mérési szintje	146
41. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modelljének standardizált együtthatói és a korrelációk	149
42. táblázat: A közös vagy a feleség kezelte kasszát magyarázó tényezők időbeli változását tesztelő logisztikus regressziós modellek az összevont adatbázison	155
43. táblázat: A párok relatív iskolai végzettségének és relatív gazdasági aktivitásának teljes logisztikus regressziós modelljei és a felvétel időpontja változó hatásának tesztje az összevont adatbázison	156
44. táblázat: A párok relatív iskolai végzettségének és gazdasági aktivitásának hatása a közös pénzkezelés, illetve a feleség kezelte kasszák alkalmazására – forward modellek az összevont adatbázison (Exp(B))	157
45. táblázat: A párok pénzkezelési szokásait befolyásoló tényezők – logisztikus regressziós modellek (teljes modellek)	161
46. táblázat: A párok relatív iskolai végzettségének és gazdasági aktivitásának hatása a közös pénzkezelésre, illetve a feleség kezelte kasszák alkalmazására – forward modellek 1994-ben és 2000-ben (Exp(B))	162
47. táblázat: A mélyinterjúk megoszlása házaspártípusok szerint (db)	169
48. táblázat: Pénzkezelési típusok megoszlása a népességben és a mélyinterjúk vizsgálatban (%)	171
49. táblázat: A nők meghatározó szerepének indokai a pénzkezelésben a férj és a feleség válaszai alapján rangsorolva	179
M1. táblázat: Az 1994-es, az 1998-as és a 2000-es felvételek egyéni súlyozott mintáinak jellemzői (%)	219
M2. táblázat: A mintába került párok és a 15 éven felüli népesség életkor, iskolai végzettség és munkaerő-piaci státusz szerinti megoszlása, 1998 (%)	220
M3. táblázat: A párok és a kétkeresős párok almintájába került háztartások és az összes háztartás településtípus szerinti megoszlása, 1998 (%)	220
M4. táblázat: A párok és a kétkeresős párok családjának összetétele a háztartás típusa, a gyermekek száma, a partnerek egymáshoz viszonyított aktivitása és iskolai végzettsége szerint, 1998 (%)	221
M6. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásainak megoszlása a kérdezett lakóhelyének településtípusa szerint az egyéni mintában (%)	222
M7. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a kérdezett iskolai végzettsége szerint, 1998 (%)	222

M8. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a kérdezett családjának jövedelmi helyzete szerint, 1998 (%)	223
M9. táblázat: A férj és feleség egymáshoz viszonyított foglalkozása, 1994 (%)	224
M10. táblázat: A pénzkezelési módok megoszlása a feleségek, illetve férfiak iskolai végzettsége szerint, párok mintája 1998 (%)	224
M11. táblázat: Havi ekvivalens jövedelemátlagok a párok munkaerő-piaci státusának csoportjaiban, 1994-ben és 2000-ben (Ft)	225
M12. táblázat: A férfiak és feleség hozzájárulása a családi összjövedelemhez a férj életkora, a férj és feleség iskolai végzettsége és a partnerek egymáshoz viszonyított képzettsége szerint, 1998 (%)	226
M13. táblázat: A férj és feleség hozzájárulása a családi összjövedelemhez a partnerek aktivitása, az egy főre jutó éves háztartásjövedelem ötödei és gyerekszám szerint, 1998 (%)	227
M14. táblázat: A pár összjövedelmének megoszlása a partnerek különböző típusú jövedelmei alapján, 1998 (%)	228
M15. táblázat: A női munkavállalással és nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a párkapcsolatban élő nők és férfiak körében, 1994 és 2000 (5-fokú skála 1 – nem ért egyet, 5 – teljesen egyetért, átlagpont)	230
M16. táblázat: A hagyományos nemi szerepek indexének átlagai a párok háztartási munkamegosztása szerint a párkapcsolatban élők és a nem nyugdíjasok körében, 2000	232
M17. táblázat: A kérdezett szüleinek pénzkezelése a kérdezett életkora szerint, 1998 (%)	232
M18. táblázat: Az 1994-es és 2000-es adatbázis párkapcsolatban élők súlyozatlan és súlyozott almintájának jellemzői (%)*	233
M19. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők lineáris regressziós modell paramétereinek együtthatói – ENTER modell	234
M20. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők lineáris regressziós modell paramétereinek együtthatói – STEPWISE modell	235
M21. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modellje – a bevont változók és jellemzői	236
M22. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modelljének standardizált együtthatói és a hozzátartozó F-statisztika	237
M23. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modellje magyarázó tényezőinek korrelációi, fontossága és tolerancia mértéke a skála transzformáció előtt és után	237
M24. táblázat: A párok relatív iskolai végzettsége hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, az összevont adatbázison	238
M25. táblázat: A párok relatív iskolai végzettsége hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, az összevont adatbázison a felvétel időpontjának (IDO) bevonásával	239
M26. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió együtthatói az összevont adatbázison, FORWARD modell	240
M27. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regressziós eredményei az összevont adatbázison	241
M28. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regressziós eredményei az összevont adatbázison a felvétel időpontjának (IDO) bevonásával	242
M29. táblázat: A relatív gazdasági aktivitás hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió együtthatói az összevont adatbázison, FORWARD modell	243
M30. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 1994	244

M31. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell, 1994	245
M32. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (eredeti súlyozással)	246
M33. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió FORWARD modell, 2000	247
M34. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (korrigált súly)	248
M35. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell, 2000 (korrigált súly)	249
M36. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 1994	250
M37. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell eredményei, 1994	251
M38. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (eredeti súly)	252
M39. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell eredményei, 2000	253
M40. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, BACKWARD modell eredményei, 2000	253
M41. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (korrigált súly)	254
M42. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell eredményei, 2000 (korrigált súly)	255
M43. táblázat: Az interjúban részt vett párok társadalmi-demográfiai jellemzői, és pénzkezelési módjai	259

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: <u>A férj és feleség hozzájárulása a családi összjövedelemhez jövedelmi ötödök szerint, 1998 (%)</u>	106
2. ábra: <u>A hagyományos nemi szerepek indexének megoszlása 1994-ben és 2000-ben (%)</u>	120
3. ábra: <u>A hagyományos nemi szerepek indexének alakulása iskolai végzettség és nemek szerint 2000-ben (%)</u>	122
4. ábra: <u>A szülők gazdálkodásának hatása a férj iskolai végzettsége szerint – a párok mintájában, 1998</u>	134
5. ábra: <u>A szülői minta hatása a párok pénzkezelési módjára a lakóhely településtípusa szerint, 1998 (%)</u>	134
6. ábra: <u>A pénzkezelési mód változó transzformált skálaértékei</u>	145
7. ábra: <u>A férj legmagasabb iskolai végzettsége változó transzformáció utáni skálaértékei</u>	147
8. ábra: <u>A párok relatív iskolai végzettsége változó transzformáció utáni skálaértékei</u>	147
9. ábra: <u>A párok gazdasági aktivitása változó transzformáció utáni skálaértékei</u>	148

ELŐSZÓ

A disszertáció írása közben, amikor a környezetemben valakitől akár szakmai segítséget, akár lelki támogatást kaptam, mindig arra gondoltam, hogy ha végre elkészül a mű, majd neki is köszönetet mondok. A disszertáció elkészült, és nekem most már csak az a hálás feladatom van hátra, hogy elkészítsem ezt a köszönetnyilvánító listát.

A lista élén a családom és barátaim állnak, akik megértéssel és türelemmel viselték el azt, hogy a dolgozat írásának intenzív időszakában nélkülöznünk kellett egymást. Köszönöm nekik, hogy kitartóan bátorítva és bízva a sikerben kiálltak mellettem és megpróbálták a lehető legjobb feltételeket biztosítani a munkához.

Mindenképpen köszönet illeti témavezetőmet Dr. Sik Endrét, aki nemcsak ötleteivel és szigorú megjegyzéseivel, hanem lelkesítő optimizmusával és lelkiismeretes munkájával jelentősen hozzájárult a dolgozat elkészüléséhez.

Hálával és köszönettel tartozom Dr. Róbert Péternek, aki az első olvasók között építő kritikájával és hasznos módszertani tanácsokkal szintén lelkiismeretesen végig követte a dolgozat elkészülését. Köszönetet mondok Tóth István Györgynek, akinek nemcsak hasznos megjegyzései és ötletei segítettek a disszertáció befejezését, hanem abban is nagy érdeme van, hogy sokszor átsegített azokon a dilemmákon, amelyek olykor-olykor a dolgozat elkészülése ellen hatottak. Köszönöm Dr. Székelyi Mária segítségét, aki a faktorelemzés és a többváltozós elemzések alkalmazásakor felmerült kérdéseimmel kerestem meg. Ugyancsak módszertani tanácsaiért illeti köszönet Dr. Hans Vrolijk-ot, aki a kategoriális regresszió alkalmazásában nyújtott segítséget. Ez úton mondok köszönetet Dr. Tanja van der Lippe-nek az Utrecht-i Egyetem oktatójának, és Dr. Roel Poppingnak a Gröningen-i Egyetem tanárának akikkel hollandiai ösztöndíjam ideje alatt konzultáltam, illetve Dr. Zentai Violetának is, akik hasznos megjegyzéseikkel, szakirodalmi és módszertani javaslatokkal járultak hozzá a disszertáció gondolatmenetének és szerkezetének kialakításához.

Köszönettel tartozom munkahelyi főnökeimnek, akik többször is tanulmányi szabadságot engedélyeztek a dolgozat befejezéséhez, illetve támogatták szakmai továbbfejlődésemet többek között azzal, hogy 1997-ben részt vehettem az ICPSR nyári egyetemének módszertani kurzusán is Ann Arborban (USA). A munkahelyen szer-

zett szakmai ismereteim és gyakorlati tapasztalataim mind hasznosnak bizonyultak a disszertáció megírása közben.

Köszönettel tartozom a BKÁE Szociológia és Szociálpolitikai Tanszéknek, és Dr. Lengyel Györgynek, aki több ízben is támogatta azt, hogy külföldi ösztöndíjakon vegyek részt, legutóbb 2002 tavaszán a Gröningen-i Egyetemen (RuG). A Tanszék anyagi támogatásának segítségével nyílt lehetőségem a dolgozatban feldolgozott saját mélyinterjú vizsgálat elkészítésére is.

Itt szeretnék köszönetet mondani név nélkül azoknak a pároknak, akik vállalták a mélyinterjú vizsgálatban való részvételt, és tőlük telhető őszinteséggel megosztották életük egy darabját velem és az olvasókkal.

Végül, de nem utolsó sorban a disszertáció szövegének magyarításáért Varró Margitot, a szöveg technikai szerkesztéséért pedig Pallagi Ilonát illeti köszönet. Itt szeretném megköszönni, közvetlen kollégáim megértését és folyamatos lelkesítését munkám során.

2003. február

Nagy Ildikó

BEVEZETŐ

A rendszerváltás jelentős társadalmi-gazdasági változásokat hozott, amelyek hatással voltak, vannak a családok életére is. Számos kutatás készült arról, hogy miképpen reagált a család a piacgazdaság bevezetésének következményeire. Ezek a tanulmányok főként egyéni, jobb esetben a háztartások szintjén a jövedelmi helyzettel, a munkanélküliséggel, a szegénységgel, életszínvonallal, az elégedettséggel foglalkoztak.¹ Az életmód- és időmérleg-felvételek, valamint demográfiai vizsgálatok is a családi élet változását jelzik, mind az együttélési formák, mind házasságkötési és válási mutatók, mind a gyermekvállalás tekintetében.² Ugyanakkor elindult a nemek közötti egyenlőtlenségekkel kapcsolatos diskurzus is, amely arra irányult, hogy feltárja, milyen következményei vannak a megváltozott gazdasági-társadalmi körülményeknek a nők helyzetére – voltak, akik a nők a társadalomban eddig kivívott helyét látták veszélyeztetve, mások viszont a nők helyzetének javulásáról számoltak be.³

A családok gazdálkodása, és ezen belül is a pénzgazdálkodás ez idáig kisebb figyelmet kapott a rendszerváltás okozta következmények vizsgálatában.⁴ Több jel is mutat arra, hogy a családok pénzgazdálkodásában változások következtek be.

Egyrészt megváltozott a pénzpiaci környezet. A rendszerváltás, de lényegében már az 1980-as években megindult gazdasági átalakulás következtében az 1990-es évek végére jelentősen átalakult a pénzpiac, kinyíltak a befektetési lehetőségek, a megtakarítási formák jelentősen megnövekedtek. A pénzpiac fejlődése következtében új pénzhasználati módok jelentek meg – bankkártya, hitelkártya, átutalás stb. A modern technika segítségével pedig felgyorsult a pénzpiaci tranzakciók lebonyolításának lehetősége. Több lehetőséget kínál a pénzpiac, és egyben nagyobb kockázattal is jár,

¹ Ld. a Társadalmi riport tanulmánykötet-sorozat megfelelő kiadványait, illetve a Magyar Háztartás Panel és a TÁRKI Háztartás Monitor tanulmány köteteit. (Andorka–Kolosi–Vukovich [szerk., 1992, 1994, 1996], Kolosi–Tóth–Vukovich [1998, 2000, 2002], Szivós–Tóth [szerk., 2001])

² A KSH Időmérleg-felvétele 1996–1997, illetve az NKI KSH longitudinális család panel-vizsgálata. Falussy–Vukovich [1996], Falussy–Harcza [2000], Falussy [2002], Spéder [szerk., 2002].

³ Ld. *Szerepváltozások* kötet-sorozat, Lévai–Tóth [1997], Pongrácz T.-né–Tóth [1999], Nagy–Pongrácz T.-né–Tóth [2002], illetve Ferge [1999], Lévai [2000], Szalai [2001], Lévai–Kiss–Gyulavári [1999]. A családok gazdálkodását eddig leginkább a megtakarítási stratégiák, illetve fogyasztói magatartások szempontjából vizsgálták. Ld. Spéder [1994a, 1996], Lengyel–Szép–Tóth [1994, 1996], Medgyesi–Szivós [1999], Szivós–F. Varga [2000], Gábos–Szivós [2001].

mint a rendszerváltás előtt. A gyors fejlődés felkészületlenül érte a családokat, a pénz – ha van – menedzselése, nagyobb gondot jelent, mint korábban.

Másrészt a megváltozott tulajdonviszonyok és munkaerő-piaci körülmények között a családon belüli termelés újra fontosságot nyert. A vállalkozás szerepe már nem csak a család jövedelem-kiegészítése szempontjából fontos, hanem gyakran fő megélhetési forrás is. A kizárólag bérből és fizetésből élés dominanciája megszűnt. Ugyanakkor nem csak a családba beérkező jövedelemfajta összetétele, hanem azok periodicitása is megváltozott. A vállalkozásból beérkező jövedelmek ugyanis a teljesítéstől, a szerződéstől függően legtöbbször rendszertelenül érkeznek be. A többféle jövedelemforrás nagyobb odafigyelést, több törődést igényel, e tekintetben tehát a pénzkezelési feladatok is valamelyest megváltoztak a családban.

Harmadrészt a kilencvenes években jelentősen csökkent a gazdasági aktivitás, nőtt a munkanélküliség, és az inaktívok száma. Ezek között a körülmények között nőtték a jövedelmi egyenlőtlenségek és több társadalmi csoportnak is jelentősen lejjebb kellett adnia életnívóját. A szegénység, az elszegényedés általános problémává vált, amelyen a jóléti rendszer „zsugorodása” csak súlyosbított. A rendszerváltás vesztesei a gyermekes családok, az alulképzettek, a nők, és kifejezetten a gyermeküket egyedül nevelők voltak. Ebben a helyzetben különösen fontossá válik az, hogy miképpen, milyen módon kezelik jövedelmeiket a családok, nagyobb kontrollal vagy más stratégiákkal.

Továbbá a demográfiai trendek szerint a fiatalok egyre későbbre halasztják a házasságkötést és a gyermekvállalást, többen élnek kapcsolatuk elején „próbaházasságban”, vagy választják véglegesen az élettársi kapcsolatot. A válások száma tovább emelkedett, és mára már a párkapcsolati konfliktusok megoldásának társadalmilag is elfogadott eszközévé vált. (Spéder [szerk., 2002], Bukodi [2002a, 2002b]) Megnőtt a párkapcsolati bizonytalanság is, az egyének óvatosabban lépnek be egy kapcsolatba, és kezd „divatba jönni” az anyagi biztonság megőrzésének érdekében a házassági szerződés megkötése is. Mindez azt sugallja, hogy az anyagi erőforrások jelentősebb szerepet töltenek be ma a családok életében, mint korábban, és ez valószínűleg a pénzgazdálkodásban is megmutatkozik.

Végül pedig a legfrissebb kérdőíves vizsgálatok eredményei szerint a családi konfliktusok hátterében leggyakrabban a pénz áll⁵ – vagy azért, mert nincs elég belőle, vagy azért, mert egyenlőtlen a hozzáférés. Egy élesebb összeszólalkozásban hamar egymás fejéhez vágják a partnerek, hogy ki keres többet, kinek mi a „jussa”, illetve, hogy ki hogyan (nem) tud gazdálkodni a pénzzel. Ez ismét csak alátámasztja e téma releváns voltát.

Elfogadva Cseh-Szombathy [1979] definícióját a család gazdálkodása, amin az anyagi erőforrásokat, az idővel, illetve a partnerek energiával való gazdálkodást értjük, a család működésének egyik legfontosabb dimenziója. A család pénzgazdálkodása a család gazdasági funkciójaként értelmezhető, amely szorosan kapcsolódik a családon belüli gazdálkodás többi részéhez. (A pénzgazdálkodás a család gazdálkodásának szűkebb területe, amelyen kizárólag a családba beérkezett jövedelmekkel való gazdálkodást értem, annak számontartását, allokálását, beosztását, elköltését.)

Akárcsak a családi élet más területén, a pénzgazdálkodás esetében is több döntési helyzet adódik: felmerül a kérdés, hogy mire költsenek, hogyan használják fel anyagi forrásaikat a párok, illetve hogy ki döntsön ezekben a kérdésekben. Az empirikus eredmények szerint a párok gazdálkodási döntéseiket a mindennapokban kialakult szabályok mentén, részben rutinszerűen hozzák meg. Ezt a kialakult szabályrendszert, szokást, hallgatólagos vagy explicit megállapodást nevezzük a pénzkezelés módjának.

A pénzügyi döntések és a pénzkezelés módja a párok közötti diszpozíció vagy hatalom kérdését is felveti: mitől függ az, hogy kinek az akarata fog érvényesülni abban, hogy mire költsék el a pénzüket? Miért éppen az adott pénzkezelési módot választják, mennyiben függ ez a családon belüli egyenlőtlen nemi szerepektől?

Az, hogy a pénzkezelés módja a párkapcsolati hatalom egyik lehetséges kifejeződése, és a családon belüli egyenlőtlenségek egyik releváns megközelítési módja lehet, Pahl [1983, 1989] nevéhez fűződik. A kutató szerint a pénzkezelési módok a hatalom különböző szintjeként értelmezhetők. Azokban a családokban, ahol egy személy kezében van a kassza, kevésbé demokratikus a döntés a pénzügyekben, mint azokban a

⁵ 1998-ban felnőtt nőkkel készült reprezentatív adatfelvétel szerint, a családi konfliktusok leggyakoribb forrása az volt, hogy kevés a pénz, a kérdezettek 79%-a vélekedett így. Tóth O. [1999a p. 190.] Hasonló eredményekről számol be Gödri [2002 p. 44.].

családokban, ahol közösen kezelik. Blood–Wolf [1960] *erőforrás-elméletéből* kiindulva Pahl azt állítja, hogy a pénzkezelés módja attól függ, hogy a partnerek közül ki rendelkezik több erőforrással (iskolai végzettség, foglalkozási pozíció, jövedelem).

Az erőforrás-elmélet kritikájaként jelenik meg később a *kulturális kontextus elmélet*, (Rodman [1972]) melynek képviselői a partnerek társadalmi-gazdasági erőforrásai mellett a kulturális erőforrások, azaz a társadalmi normák jelentőségét is hangsúlyozzák a családon belüli hatalmi viszonyok meghatározó tényezőjeként. A kulturális kontextusok elméletéből kiindulva a család pénzkezelését, tehát nem csak a partnerek erőforrásainak különbsége, hanem a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök, a kapcsolatra, illetve az adott társadalomra jellemző normák, szokások befolyásolják.

Arról, hogy a múltban miképpen gazdálkodtak pénzükkel a magyar családok, hogyan osztották el a jövedelmeket és ki kezelte a kasszát, leginkább néprajzi írásokban, szociográfiákban olvashatunk. (Morvay [1956], Őrszigethy [1986], Fél [2001 (1944)]) A szociológiában csak az 1970-es évektől kezdődően vannak nyomai kérdőíves adatfelvételekben is a családok belső életével, munkamegosztásával, pénzgazdálkodásával, konfliktusokkal, a döntésekkel kapcsolatos kérdéseknek. (Hoffmanné [1977, 1990], H. Sas [1976a], Cseh-Szombathy [1979, 1985]) Ezek a kutatások megállapították, hogy a párok jellemzően összeadják jövedelmeiket, tehát közös kasszán élnek, amit a feleség kezel. Az 1980-as évekre a feleség tehát a pénzgazdálkodás kulcsfontosságú figurája, a család „pénzügyminisztere” lett. A korabeli kutatások eredményei szerint, ennek részben az volt az oka, hogy a pénzkezelés hagyományosan is a nő feladatai közé tartozott. (Hoffmanné [1977, 1990]) Mások viszont azt hangsúlyozták, hogy a 2. világháborút követően a tulajdonviszonyok változása, és ennek következtében a családok életmódjának, munkamegosztásának módosulása volt az, ami a korábban legszegényebb rétegeket jellemző pénzkezelési módok alkalmazásának elterjedéséhez vezetett. (H. Sas [1976a], Cseh-Szombathy [1978, 1979]) Egyes megközelítések a feleségek indokolatlanul nagy befolyását – „hatalmát” – a kasszára egészségtelennek, egyenlőtlennek, és a férj szempontjából megalázzónak vélték, (Hoffmanné [1990]) mások viszont a nők szerepét a gazdálkodásban (beosztás, pénzügyek intézése stb.) szükséges rossznak, delegált feladatként látták. (H. Sas [1976a])

Az 1990-es évekre változás következett be a családok pénzkezelési szokásaiban. A családok túlnyomó többségére ma is az jellemző, hogy összeadják jövedelmeiket, vi-

szont a feleség kezelte kasszákat helyét átvette a közös pénzkezelési mód. A családok 60 százalékára ma az jellemző, hogy a közös kasszából bármelyik fél kivehet és közösen gazdálkodnak a jövedelmükkel. Ez a változás azt mutatja, hogy a családok gazdálkodására korábban jellemző egy személyű kontrollt egy „demokratikusabb” felállás váltotta fel.

Ugyanakkor az egyének nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeiben még mindig a hagyományos gondolkodásmódok tükröződnek. (Tóth O. [1999b], Pongrácz T.-né [2002]) Ez ellentmondani látszik annak a változásnak, ami a párok pénzgazdálkodásában bekövetkezett. A rendszerváltás tíz éve után felvetődik tehát a kérdés, hogy milyen tényezők befolyásolják a párok pénzgazdálkodását, és mennyiben gazdálkodnak közösen a családok és, hogy ez valóban „demokratikusabb” felállást jelent-e a pénzügyekben?

A dolgozatban több kérdés megválaszolására vállalkoztam:

1. Milyen pénzkezelési módok jellemzik az 1990-es években a magyar családokat?
2. Milyen tényezők befolyásolják a pénzkezelési módok alakulását? Ezt a kérdést három aspektusból vizsgálom.
 - 2.1. Első lépésben a standard rétegződés-elméleti megközelítésben vizsgálom, milyen társadalmi-demográfiai tényezők magyarázzák a pénzkezelési módját? Mennyiben határozza meg a család társadalmi-gazdasági helyzete a párok pénzkezelési szokásait?
 - 2.2. Mennyiben magyarázható a pénzkezelési mód a partnerek erőforráskülönbségeiből következően? Az erőforrás-elméletből kiindulva, azt vizsgálom, hogy a partnerek erőforrás-viszonyai – erőforráson érte például a jövedelmet, iskolázottságot, vezető pozíciót – mennyiben játszanak szerepet a pénzkezelési mód „megválasztásában”.
 - 2.3. Milyen szerepe van a párok kulturális háttérének, a társadalmi normáknak és a nemi szerepeknek a pénzkezelési mód megválasztásában? Ebben a részben a kulturális kontextus elméletéből kiindulva a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök, illetve a háztartási munkamegosztás és a pénzkezelés közötti összefüggést vizsgálom. A szocializáció szerepének feltárásához a szülők és a gyermekeik pénzkezelése közötti kapcsolatot elemzem.

3. Melyik elmélet magyarázza inkább azt, hogy a párok melyik pénzkezelési módot alkalmazzák? Volt-e változás e tényezők hatásában 1994 és 2000 között? Többváltozós elemzésekkel azt tesztelem, hogy melyik hatás tekinthető fontosabbnak a pénzkezelés módjának megválasztásában.
4. Végül pedig a dolgozat mélyinterjú vizsgálaton alapulva arra is választ keres, hogy mennyiben tekinthető a pénzkezelés a családon belüli hatalom, a nemek közötti egyenlőtlenség indikátorának, hogyan zajlik a pénzzel kapcsolatos döntési mechanizmus a családban. Mennyiben jelent a közös pénzgazdálkodás közös döntést is? Ugyanakkor mélyinterjúkon alapulva azt is vizsgálom, hogy az egyes pénzkezelési típusok mennyiben felelnek meg az ideáltípusoknak, illetve hogyan illeszkedik be a család gazdálkodása a tágabb család gazdálkodásába.

A dolgozat időszerűségét és tudományos jelentőségét az adja, hogy

- azon túl, hogy az eredmények segítségével képet kap az olvasó arról, hogy milyen pénzkezelési típusok jellemezőek ma Magyarországon, arra is választ adok, hogy milyen tényezőkkel magyarázható a pénzkezelés módjának ilyenénképpen való alakulása.
- a dolgozat új szempontú megközelítésben, a családon belüli egyenlőtlenségekhez kapcsolódó elméletek aspektusában vizsgálja a családok pénzgazdálkodását. A disszertáció *az erőforrás-elmélet* és *a kulturális kontextus elmélet* alkalmazhatóságát teszteli a pénzkezelési módok magyarázatára.
- a mélyinterjú vizsgálatokkal betekintést nyerhet az olvasó a pénzkezelés és a pénzzel kapcsolatos döntéshozás mechanizmusába, mely területek eddig viszonylag feltáratlanok voltak a szociológia számára.

A dolgozatban többféle adatállományra támaszkodva vizsgáltam a családok pénzkezelési szokásait befolyásoló tényezőket. Alapvetően az 1994-es ISSP Család modul, a TÁRKI Háztartás Monitor 1998, és az NKI Család 2000 kérdőíves vizsgálatok adatbázisain dolgoztam.

A pénzkezelési módok társadalmi-demográfiai jellemzői szerinti leírásához kétváltozós elemzést alkalmaztam. Adott pénzkezelési mód alkalmazását befolyásoló tényezők közötti együttes hatás vizsgálatához többváltozós elemzési módszereket alkalmaztam. A pénzkezelési mód három típusa (egy kézben összefogott, közös és külön

pénzkezelés) közötti „választást” befolyásoló tényezők vizsgálata során először a többváltozós lineáris regressziós módszert, majd a kategoriális regressziót alkalmaztam. Ez utóbbi eljárás a nem-lineáris a függő változó és a magyarázó változók közötti nem-lineáris összefüggések hatását is ki tudja mutatni. A dolgozat jelentőségét adja ez utóbbi, viszonylag új eljárási módszer alkalmazása is.

Abban az esetben, amikor a Magyarországon két legjellemzőbb pénzkezelési eljárás alkalmazási valószínűségét vizsgáltam, logisztikus regressziós eljárást alkalmaztam. Ugyancsak logisztikus regressziós módszerrel teszteltem, hogy az egyes magyarázó tényezők hatásának változását a vizsgált időszakban, 1994 és 2000 között.

A kontextus elméletből következően a dolgozatban fontos szerepet kap az, hogy milyen a párok nemi szerepekkel kapcsolatos elgondolása, ideológiája. A nemi szerepekkel kapcsolatos értékek kimutatásához a női munkavállalással és a nemi szerepmegosztással kapcsolatos attitűdkérdéseket vizsgáltam. Az attitűdkérdésekből főkomponens-elemzéssel egy, a hagyományos nemi szerepeket mutató indexet hoztam létre, amelyet egyrészt a kétváltozós, valamint a többváltozós elemzésekben a hagyomány indikátoraként alkalmaztam.

A disszertáció fontos részét képezi az 1999 és 2000 fordulóján a családok pénzkezelési szokásairól, gazdálkodási döntéseikről folytatott mélyinterjú vizsgálatom. A mélyinterjú vizsgálat a kérdőíves adatfelvételekkel szemben lehetőséget ad arra, hogy a gazdálkodási döntéseket dinamikus megközelítésben, mindennapi példákon keresztül vizsgáljam. Az interjúk során mindkét partnerrel külön beszélgetést folytattam, ami lehetővé tette, hogy különböző szemüvegeken keresztül nyerjek betekintést a család gazdálkodásába. A vizsgálatban 19 pár szerepelt, akiknek kiválasztása társadalmi státusuk és házaspári homogenitásuk alapján történt.

A dolgozat a következő szerkezetet követi:

Az 1. fejezetben áttekintem, mi jellemezte a családok gazdálkodását, pénzkezelését a nemek közötti munkamegosztást. Hogyan változott a 2. világháborút megelőző időszaktól kezdődően napjainkig a nemek közötti munkamegosztás és a női–férfi szerepmegosztás a családban. Ezt azért tartom fontosnak, mert a család pénzgazdálkodása, a pénz kezelése a családi munkamegosztás része, aminek ellátásáért valamelyik partner felel. A nemek munkamegosztása viszont a társadalomban elfogadott, kialakult nemi szerepek függvénye. Milyen változásokat

hozott a nők helyzetében a szocializmus, illetve mennyiben változott a helyzet a rendszerváltással? Milyen „erőforrásokhoz” jutottak a nők, és mit veszítettek a férfiak?

Ezt követően a 2. fejezetben a pénzkezelés módjával kapcsolatos elméleteket mutatom be: az erőforrás-elméletet és a kulturális kontextus elméletét. Ebben a részben fejtem ki a nemzetközi, hazai szakirodalom, illetve a mélyinterjúk feldolgozása alapján, hogy milyen kapcsolat van a pénzkezelés és a gazdálkodási döntések, a családon belüli hatalom között. A 3. fejezetben a nemzetközi kutatások alapján azokat az eddigi empirikus eredményeket foglalom össze, amelyek a pénzkezelési módokat befolyásoló tényezőket vizsgálták. A 4. fejezetben a dolgozat kutatási kérdéseit veszem sorra: milyen tényezők befolyásolják a pénzkezelési módok alkalmazását. A 4.2. fejezetben a társadalmi-demográfiai tényezők hatását vizsgálom, ezt követően a 4.3., illetve 4.4. fejezetekben az erőforrás-elmélet és a kulturális kontextus elméleten alapuló hipotéziseimet tesztelem. A 4.5. fejezetben a pénzgazdálkodást befolyásoló tényezők többváltozós elemzését végzem el. Az 5. fejezet a mélyinterjúk kutatás eredményeit ismerteti és összegzi. A dolgozat következtetéseit a 6. fejezetben foglalom össze.

1. FEJEZET: A CSALÁDOK GAZDÁLKODÁSÁNAK TÁRSADALMI HÁTTERE MAGYARORSZÁGON

Ahhoz, hogy a mai családok gazdálkodásának, illetve ezen belül a pénzgazdálkodásának sajátosságait megértsük, nem elegendő a mai viszonyokat vizsgálni, hanem szükségképpen történeti folyamatában kell, hogy szemléljük azt. A történeti előzmények rámutatnak arra, hogy milyen tényezők játszhattak szerepet a család gazdálkodásának változásában a 2. világháború előtti időszaktól napjainkig.

A családok gazdálkodása a társadalom különböző rétegeibe tartozó családok esetében eltérő sajátosságokat mutat. Más célkitűzéseket fogalmaz meg saját maga boldogulására egy parasztcsalád, mint egy értelmiségi család, másképpen alakulnak ennek megfelelően a családon belüli viszonyok is. A családon belüli kapcsolatokat jellegét mindig is meghatározta, hogy a család milyen társadalmi helyzetben van, melyik társadalmi réteghez tartozik, azaz, azok a társadalmi funkciók, amelyek ellátására a család, férj és feleség szövetkezett. A család e feladatai, funkciói határozták meg a családon belüli alá- és fölérendeltségi viszonyokat, a felelősségmegosztást, a kötelezettségeket, a családon kívüli kapcsolattartást, a családtagok döntési kompetenciáját. (H. Sas [1976a p. 20–21.]) A társadalmi-gazdasági viszonyok tehát befolyásolják a család működését, feladatait, céljait és a családon belüli kapcsolatokat jellegét, a nemi szerepeket is.

Ebben a részben a különböző társadalmi rétegek, illetve azokra jellemző családtípusok szerint vázlatosan bemutatom a családon belüli nemi szerepeket, a nemek közötti munkamegosztás és a családi gazdálkodás, illetve pénzgazdálkodásának alakulását a 2. világháború előtti időszaktól kezdve napjainkig. Az áttekintés során megpróbálom kiemelni azokat a társadalmi-gazdasági folyamatokat és tényezőket, amelyek befolyásolták a családok belső viszonyainak változását és a nemi szerepek alakulását, különös tekintettel a női emancipációra.

1.1. A 2. világháború előtti Magyarország (1900–1945)

A 2. világháború előtti időszakban a félig polgárosult Magyarországon a patriarchális normák uralkodóak a családon belül. Még nem fejeződött be a polgárosodás az országban: a feudális társadalmi rétegek együtt éltek a polgári társadalom rétegeivel. Ennek megfelelően keveredve voltak jelen a különböző típusú családszervezetek, családtípusok is, ettől függően azonban a nemi szerepmegosztás nem sokban különbözött a rétegek között. A patriarchális értékek szerinti komplementer nemi szerepek, miszerint a férj a család fő eltartója, ura és parancsolója feleségének és gyermekeinek, a feleség pedig az otthont teremtő, gondoskodó, ellátó szerepet tölti be, általánosan jellemző volt. A nők fizetett munkavállalása főként azokban a rétegekben volt elfogadott, ahol ez nélkülözhetetlen volt a család megélhetéséhez, de továbbra is a férfit tekintették a család egyedüli eltartójának, a fő kenyérkeresőnek.

A szocializmus előtti magyar társadalom egyik legjellemzőbb családtípusa a *hagyományos parasztgazdaság* volt, amely azután egészen az 1960-as évekig fennmaradt, az erőszakos kollektivizáció számolta fel.⁶ Ezek a családok önálló gazdálkodást folytattak, ahol „a termelési és családi szervezet egybeesése megkövetelte a munkamegosztás, a családi szerepek, a döntések nemek és generációk szerinti hierarchizált rendjének a kialakulását.” (H. Sas [1976a p. 29.]) Általában az volt a szokás, hogy a férjes házhoz költözött az ifjú menyecske és akkor „egybe bedolgoztak” az apósék gazdaságába, aminek ők voltak a várható örökösei. Az egész család részt vett a termelői munkában, a gyerekeket is kiskoruktól kezdve bevonták, ránevelték a munkára. A gazdaság nagyságától, illetve a munkaidénytől függően napszámosokat, cselédek is alkalmaztak, akiket bizonyos mértékben családtagnak tekintettek, például velük együtt ettek.

Morvay a nagycsaládban élő asszonyok életét kiszolgáltatottnak és alárendeltnek írja le: „A családtagok együtt lakva, közösen gazdálkodva éltek a legidősebb férfi, a „gazda” keze alatt. Az asszonyok semmibe bele nem szólhattak, s a vagyonból nem részesülhettek sem apjuk, sem férjük házában. ... A férfiak keserves sorsát még in-

⁶ Morvay Judit [1981] az 1950-es évek közepén a mátraaljai palócokról írt szociográfiájában említi, hogy ebben az időszakban még tetten érhető a nagycsalád létezésének utolsó nyomai Magyarországon. A nagycsaládról, illetve a szegény parasztságról ld. még H. Sas [1978], Kiss [1981 (1941)], Erdei [1978 (1940)].

kább megsínylette az asszony. ... ha a férfiakat gátolta és megkötötte a felettük álló rend – az asszonyok terheit tetézte a családi, a férfival szembeni alacsonyabb helyzet is.” (Morvay [1981 p. 7.]) Az asszony helyét a családban két dolog szabta meg: (1) az asszony értékéről szóló általános felfogás, (2) hogy a férj családjába idegenként került be.⁷ Az alacsonyabb helyzet azt jelentette, hogy az asszonyt férje tulajdonának tekintették, nem társnak, akivel megoszthatják gondjaikat. Ha az asszony nem jól viselkedett a férj veréssel fizetett érte, ami nem számított szégyennek vagy rendellenességnek, az asszony is így tudta. A férj tehát ura és parancsolója volt az asszonynak.

A nagycsaládokban minden ingatlan és ingóság közös volt, és mindenkinek a külön szerzeményét, keresetét be kellett adnia a közösbe. A közös kassza két részből állt, a kisebbik része a gazdaasszony kezelésében, a nagyobb kassza pedig a gazda kezelésében. A kasszák forrása is elkülönült. „... *a gazdaasszony pénze: a tehén és a baromfi haszna. Ide tartozik, ha van, a gyümölcsös haszna is. A másik a nagyobb kassza a gazdánál van: ez a gabona- és állatfelesleg árából tevődik össze.*” (Fél [2001 p. 50]) A gazda elsősorban a gazdasággal kapcsolatos kiadásokért, abban való visszaforgatásért, befektetésekért felelős, ide tartozik az adózástól kezdve a szerszámok és gépek vásárlása is, ugyancsak ebből fizették a család férfitagjainak a ruházatát, és az egész család lábbelijét. A gazdaasszony kasszájából viszont az ételmezéshez kapcsolódó kiadásokat fizették, a férfiak számára az italt és a dohányt, valamint a család nőtagjainak a ruházatkodási igényét is ebből a pénzből kellett kielégíteni, ez igen szoros beosztást követelt meg.

A női és férfimunkák megosztása⁸ között éles határ húzódott, aminek betartásához ragaszkodtak, ha valaki nem tartotta be ezeket a szabályokat, akkor azt a falu a szájára vette. „*Mikor nő végez férfimunkát, az csakúgy a férj szégyene, mint az asszonyé, ha fordítva történik.*” (Fél [2001 p. 54.]) A parasztgazdaságokban hagyományos női munkának számított a főzés, a mosás, a takarítás, amely munkákba a férfi csak „be-segíthetett”, például tűzifa behordással, illetve meszeléskor bútorok kipakolásával. A

⁷ Az „idegenbe kerülés” abban nyilvánult meg, hogy az asszony segítséget csak az anyjától várhatott, ha például az asszony ágynak esett, akkor az anyja ápolta, nem pedig a férje családjának tagjai. Morvay részletesen ír a lány és fiúgyermek megkülönböztetéséről, és a lánygyermekkel járó gondokról, amely a nők másodlagosságát, alárendeltségét mutatták. (Bővebben ld. Morvay [1981 p. 47–48].)

⁸ A női és férfi munkák részletekbe menő leírását ld. Fél Edit [2001] hivatkozott tanulmányában.

gazdaságban a tejjel kapcsolatos minden munka, illetve az „apró jószág” etetése az asszony feladata volt. A földeken inkább a könnyebb munkákban – kapálás, szénagyűjtögetés – vettek részt, illetve aratáskor a marokszedésben. A zöldségkerti munkákban is meghatározott volt, hogy ki mit vethet: sárgarépat, petrezselymet, például csak az asszony vethetett, míg a gyümölcsfákkal kapcsolatos minden munka a férfiakat terhelte.

A ház feje a gazda volt, aki a termelésért volt felelős, kint dolgozott a földeken és irányította egyben a munkát is. Az asszony nagyrészt vállalt mind a ház körüli (jószág- etetés, zöldségtermesztés) és a háztartási munkákból, mind pedig a gazdaság feladataiból. Talán éppen ezért, a férj autoritása nem kizárólagos, a döntésekben teret enged a feleségének is. H. Sas szerint a családi életben a nőnek nagyobb szava volt, azaz a döntések valamelyest specializálódtak a munkamegosztásnak megfelelően. (H. Sas [1976a p. 24–25.])

Őrszigethy Erzsébet [1986] a Hévízgyörökről készült szociográfiájában viszont arról ír, hogy az 1930-as évek folyamán, amikor az ipari fejlődés a férfiakat elszólította a fővárosi gyárakba dolgozni, az otthoni gazdaság ügye egyedül az asszonyra maradt. A nők (anyák, nagymamák) ezekben a családokban egyedül irányították a földeken való gazdálkodást a gyermekek részvételével, a férj munkaidő után tudott csak besegíteni. Otthon a feleségek átvették az irányítást, ők szervezték a munkát, és adták el a terményeket. Ez az újfajta munkamegosztás valamelyest hatással volt a partnerek közötti nemi szerepekre is, mégpedig olyan formában, hogy a nők korábbi szerepköre kiterjedt az otthoni földeken való gazdálkodásra. Ezt a feladatot részben vagy egészben át kellett venniük a férfiaktól. Ez a szerepváltozás azonban egyáltalán nem jelentette azt, hogy a férfiak valamit is átvettek volna a korábban a nő szerepkörébe tartozó feladatokból. A tradicionális munkamegosztás megmaradt, úgy, hogy még többet várt el az asszonyoktól.

„Föltűnő következmény, hogy a nőuralom nem szabadságot hozott az uralkodó nemnek, hanem új kötelességeket, elsajátítandó tudományokat a hagyományosak mellé. Mert a györki lánynak asszonynak a gazdaság munkáihoz, a földhöz kellett értenie a legjobban. Az új menyecske a főzés és mosás munkáiból még szégyen nélkül kivonhatta magát, de az a lány, aki ügyetlen marokszedő, renyhe kapás, félénk kofa hírébe keveredett, ritkán kapott jóra való legényt házasul.” (Őrszigethy [1986 p. 176.]

A férfiak „besegítése” a gazdaságba nem volt egyenletes, mindig attól függött, hogy milyen piaci viszonyok uralkodtak.⁹ Gazdasági konjunktúra idején, amikor a mezőgazdasági termelés kifizetődő volt, a férfiek beálltak újra dolgozni a gazdaságba, de a legtöbb esetben csak „besegítők” maradtak.

Az alsó társadalmi rétegek – munkások, napszámosok, elszegényedett parasztok – *a proletár-agrárproletár réteg* bérből és fizetésből éltek. Vagyoni háttér (föld, bolt) hiányában a család gazdasági funkciói elsorvadtak, a termelési feladatok teljesen a családon kívülre helyeződtek azáltal, hogy ezek a rétegek munkaerejük értékesítéséből éltek. A proletár családok célja nem a vagyongyarapítás és annak átörökítése volt, hanem a túlélés, a mindennapi megélhetés biztosítása.

A városi *munkáscsaládokkal* kapcsolatban írja H. Sas [1976a], hogy ezekben a családokban az egyén megbecsülésének színtere többé már nem a család, hanem a munkahely, ahol a termelői munka folyik. A munkához szükséges szakismeret, amely a családon belüli tekintély alapja volt, már nem adható át a családon belül, mint a parasztgazdaságok esetében. Ennek következtében valamelyest csökkent a családtagok közötti tényleges hierarchia is. A tulajdon hierarchizáló szerepét pedig átveszi a pénz, a kereset. A munkáscsaládban a nők helyzetét a mindennapi megélhetésért folytatott küzdelem jellemezte. A nők rákényszerültek arra, hogy az otthoni teendők és a gyerekszülés, gyereknevelés mellett kereső munkát vállaljanak, ami legtöbbször alkalmi munkát jelentett, mosást, vasalást vagy éppen mechanikus gyári munkát. Az is előfordult, hogy a családot egyedül a nő tartotta el, mert a férfi nem kapott munkát, és számos esetben a gyerek munkájával is számolnia kellett a családnak.¹⁰ A család túlélésének, fennmaradásának biztosítása csak úgy volt lehetséges, ha a családtagok bevételeiket összeadták, azaz közös kasszán éltek. Ezt a pénzt többnyire a feleség osztotta be. Minthogy a családban a tekintély alapja a megkeresett pénz lett, a kereső férj tekintélye fejeződött ki abban, hogy a jövedelem egy része felett maga rendelkezhetett.

⁹ Órszigethy példájában leírja, hogy az elsőgenerációs „vasutasok” a 20. század elején keresetüket még a birtok növelésére fordították, viszont a birtok növekedésével mégsem hagyták ott a biztos állást, így a gazdaság irányítása teljesen „átcsúszott” az asszony kezébe. Ez a munka-, illetve szerepmegosztás a családfői tiszt átadását is jelentette az asszonynak. Később a 1920–1930-as években a „vasutasok” második generációjának, már nem volt célja a birtok növelése, nem úgy tekintették mint megélhetési forrást, így az otthoni gazdaság teljesen az asszony vezetésében maradt, leginkább férfi segítség nélkül. (Órszigethy [1986 p. 100–101.]

Hasonló volt a helyzet az *agrárproletár* rétegnél, akik még a paraszti értékrendet, szokásokat őrizték, minimális földjükből, ha volt nem voltak képesek családjukat fenntartani, céljuk az volt, hogy földre tegyenek szert, amiből önállóan megélhetnének. Ezekben a családokban az volt a jellemző, hogy a férj, gyakran a feleség is elszegődött más gazdához bér munkába, tehát sokszor egy másik család munkaszervezetén belül dolgoztak. A gyerekeket korán munkára fogták, hamar elhagyták otthonukat, és beálltak szolgálni más gazdákhöz, hogy ne legyenek terhére szüleiknek, akik nem tudták biztosítani számukra a megélhetést. Így a gyermekek jórészt saját családjukon kívül nevelődtek. (H. Sas [1976a]) A nincstelenségben sok múlott az asszonyon, hogy a család tud-e előrébb jutni vagy sem. A férfi és nő közötti munkamegosztásban az asszonyokra nem csak a házimunka, és a ház körüli munka jutott, hanem ahol csak lehetett ő is próbált pénzt keresni. A nők és férfiak szerepét az agrárproletár családokban jól szemlélteti a következő Illyés Gyula idézet:

„... minden családbokorban a nők uralkodtak, az anyák. Nem úgy uralkodtak, hogy a férfiakat elnyomták, a férfiak hétszámra a határban kószáltak, télen sem aludtak szobában. Hazulról egy kicsit a gond is riaszthatta őket, az örökös panasza ... a gyerekek születése és majdnem oly gyakori halála, – asszonynak való dolgok ezek. És az asszonyok vállalták is, ádáz elszántsággal... Az ő életük mellett a férfiak sorsa a szabad madaré volt. A nőkön fordult meg ott is minden. Ha a család emelkedett valamit, az asszony erejét mutatta, ha lezüllött, az asszony puhaságát.” (Illyés [1967 p. 35–36, idézi H. Sas 1976a p. 41–42.])

Ezekben a családokban a feleség kezelte a családi kasszát. A tekintélyelvűség megmaradt ugyan férj és asszony között, de a munkából, a jövedelem előteremtéséből, így a döntésekből is közösen vették ki a részüket. (H. Sas [1976a])

A *középosztály* (kereskedők, iparosok, középbirtokosok) különböző családtípusaiban a polgári értékrend dominált, amelynek a városi–kispolgári, középosztályi család felelt meg leginkább. A középosztályi családokban a házastársak arra szövetkeztek, hogy a meglévő tulajdonukat gyarapítsák, és azt az üzlettel, céggel és a hozzátartozó tudásanyaggal majdan tovább örökössék gyermekeiknek. Általában az első szülött fiú vagy lány volt az, akit a család gazdasági tevékenységének folytatására, így a vagyon nagyobb részének öröklésére számíthatott. A lányok a megfelelő státusú házassággal biztosították a szülői család státusának folytatását. (H. Sas [1976a])

¹⁰ A női munka és a család kapcsolatáról a 20. század elején ld. Gyáni [1987–1988], Nagy B. [1994].

A házasságra lépő férfi mércéje többek között a munkája és a vagyona volt, a nőé a családi háttér és ugyancsak vagyona, hozománya. A „jó” vőnek tisztességes állással, hivatallal kellett rendelkeznie ahhoz, hogy „alkalmasnak” találtasson a házasságra. A szegényebb polgárcsaládok, ahol nem volt elég hozománya a lánynak, kénytelenek voltak őt kitaníttatni – tanítónőnek vagy éppen postáskisasszonynak –, hogy keresetével hozzájáruljon a családi kiadásokhoz, és hogy hozománya addig is gyarapodjék. Számítani kellett arra is, ha esetleg nem akad kérője a lánynak, akkor legyen majd saját megélhetése.

A családban a férfi feladata volt az üzlet, illetve a gazdaság irányítása (ha éppen birtok is volt), a hivatalos ügyek intézése, ő döntött az anyagi kérdésekben, a gyermekek (fiúk) továbbtanulása felől, a nő feladata a háztartásra, a gyerekekre nevelésre és később lányaik „képzésére” korlátozódott. A gyermekek nevelésében, ellátásában a cselédség nagy szerepet játszott,¹¹ ők jelentették a feleség segítségét. A feleség nem szólhatott bele a család anyagi ügyeibe, ezekben a kérdésekben a férfi döntött. A család vagyonát a férj vagyona és az asszony hozománya alkotta, emellett a férj jövedelme egymagában biztosítani tudta a megélhetést. A polgári értékrend elvárásainak megfelelően a nő nem dolgozhatott a házon kívül, a közélet ügyeiről is férjén keresztül értesült. Más volt a helyzet férjhez menetel előtt, ugyanis addig jellemző volt, hogy a fiatal polgárlányok elhelyezkedtek valamilyen állásban, tanítónőként, titkárként. Aztán, ahogy férjhez mentek ez az önállóság megszűnt, csak kivételes esetben folytatták hivatásukat a feleségek – például ha özvegyi sorsra jutottak, vagy ha a család anyagilag nagyon megszorult. Átvették a háztartás szervezését, ami már életük végéig az ő feladatuk maradt.

A család pénzének kezelője a férj, a feleség a háztartásra fordítható összeget kapta meg és abból gazdálkodott, hogy biztosítsa a tiszta, kényelmes otthont, a főtt ételt, a gyerekek ruházatát. A nagyobb bevásárlások, viszont nem történhettek meg a férj tudta és beleegyezése nélkül. A háziasszony, ha ügyesen gazdálkodott, akkor esetleg maga számára is megtakaríthatott valamennyi „zsebpénzt”. A feleségnek tehát, ha bármilyen további vásárlással kapcsolatos kívánsága volt, ahhoz csakis férjén keresztül juthatott. A feleség anyagilag függött férjétől és ez bizonyos fokig kiszolgál-

¹¹ A magyarországi cselédség életéről és a polgári családokban betöltött szerepköréről ld. Gyáni [1983].

tatottá tette vele szemben. A valóságban viszont bizonyára voltak bőkezű és szűkmarkú férjek, továbbá olyanok is, akik nem bánták, ha feleségük szabadon, „felügyelet nélkül” költekezik, például hitelbe vásárol.

A *nagypolgárság*, illetve *nagybirtokos réteg* körében a nők valamivel szabadabbak voltak, nagyobb lehetőségük volt arra, hogy egyéni életüket éljék. Rangjuknál fogva nagyobb lehetőségük volt a társasági életbe való bekapcsolódásra, a művelődésre, illetve a továbbtanulásra. (Utasi [1989]) Ezt bizonyítja az is, hogy a nagypolgárság, illetve a nagybirtokos családokból kerültek ki az első női írók, művészek, tudósok, és politikus asszonyok is.¹²

A patriarchális nemi szerepmegosztás ezeket a rétegeket is ugyanúgy jellemezte, mint a többi társadalmi réteget. Alapvetően a férj hatáskörébe tartozott a háztartáson kívüli gazdasági tevékenységek (a birtok, a gyár) vezetése és koordinálása. A család gazdasági ügyeit a férj vitte a nagybirtokon, ő foglalkozott a család pénzügyeivel, amibe nem engedett beleszólást senkinek. A feleség vezette a háztartást, ami nem csak a férjről és a gyerekekről való gondoskodást jelentette, hanem a vendéglátást is, az időről időre ellátogató barátok, ismerősök, rokonok fogadását és ellátását, partik szervezését stb. A háztartási feladatok elvégzésére kisegítő személyzetet tartottak fenn, koordinálásuk szintén a ház asszonyának reszortja volt.

A háztartás szervezése mellett a feleségnek kezdetben, amíg a gyerekek kiskorúak voltak nagyobb szerepe volt nevelésükben, ahogy növekedtek úgy vett egyre nagyobb mértékben részt a férj, később a magántanárok, illetve az iskolák vállalták át ezt a feladatot. A lányokat jó hírű nevelőintézetbe írátták, ahol illemtudást és háztartási ismereteket tanultak, emellett társalgást és több nyelvet is. A fiúkat gimnáziumba, majd külföldi egyetemekre, tanulmányutakra fizették be, az ő továbbtanulásuk lényegesebb volt.

A férjek aktívan politizáltak, tőlük függött a család politikai elkötelezettsége is. A közéletben szinte kizárólagos szerep jutott a férjnek. A nagypolgári feleségek közéleti szereplése karitatív tevékenységekben közvetve vagy közvetlenül a szegények támogatásában, és ha egyáltalán kifejeződésre jutott, akkor az a nőegyleti összejövetelekben merült ki. Vannak természetesen kivételek. A nagypolgárság körében a lá-

¹² Ld. ehhez Balogh–S. Nagy [szerk., 2000].

nyoknak is nagyobb lehetőségük volt a továbbtanulásra, és arra hogy a hagyományos mintáktól eltérően neveljék őket. Ezt bizonyítja néhány nagypolgári asszonysors is. (Balogh–S. Nagy [szerk., 2000])

Ha özvegygé vált egy nagyúri asszony, méltósággal vállalhatta a birtok igazgatását, teljes mértékben átvehette a korábban a férj hatáskörébe tartozó döntéseket, ő lett a ház feje mindaddig, amíg a fiúgyermek érett korba nem lépett és át nem vette a családi gazdálkodást.

1.2. Az államszocializmus időszaka (1947–1989)

Az államszocializmus egyik fontos célkitűzése a nők emancipációja volt. A nők egyenjogúsításában jelentős szerepet játszottak azok a jogi intézkedések, amelyekkel a nők a férfiakkal azonos választójoghoz jutottak, kimondták a korlátlan örökösödési jogukat, elismerték a válást. Az első intézkedések között volt a cselédség eltörlése, a nők szabad munkavállalási jogának kimondása is. A nők először válhattak hivatalosan is a férfiakkal azonos jogokkal munkavállalóvá.¹³

A nők munkavállalásának hátterében ugyanakkor a háború utáni alacsony életszínvonal is munkált, amit később az állam egészen az 1960-as évek végéig igyekezett mesterségesen alacsonyan tartani, amíg extenzív gazdaság- és munkaerő-politikával kívánt gazdasági növekedést elérni. A családot egy keresetből nem lehetett eltartani, rákényszerültek arra, hogy a feleség is munkába álljon, ebből kifolyólag a kétkeresős családmódellet egyre jellemzőbb lett Magyarországon.

A nők tömeges munkavállalásának feltétele az volt, hogy fel kellett oldani a nőkben a munka és otthon közötti konfliktust. A tulajdonnal nem rendelkező társadalmi rétegeket kivéve, a nők nagy részének a háború előtt nem volt kereső állása, hanem családlányaként a háztartásban vagy éppen gazdaasszonyként a parasztgazdaságban dolgozott és gyereket nevelt. A szocialista állam a családnak csak másodlagos szerepet szánt, kész volt a nők reprodukciós feladatainak átvállalására, amit a szociális intéz-

¹³ Abban, hogy a nők munkavállalását felülről kényszerítették-e ki, vagy a nők valóban akartak is dolgozni, megoszlanak a vélemények, valószínűleg mindegyik tényező hatott. Ferge [1999] azon az állásponton van, hogy a szocializmus időszakának kezdetén a nők gazdasági önállóságuk megszerzése érdekében valóban szerettek volna munkába állni, ez a motiváltság viszont az 1980-as évek végére alábbhagyott.

ményrendszer kiépítésével, illetve a korábban a háztartásban végzett munkák társadalmisításával kívánt elérni.¹⁴ A nők munkavállalásának megkönnyítése érdekében államilag támogatott mosodákat, olcsó éttermeket hoztak létre, viszont a gyermekellátó rendszer kiépítése késett, csak az 1960-as évek végére teljesedett ki a gyermekgondozási segély (gyes) bevezetésével és annak folyamatos kiterjesztésével.

Miközben az állam a nők emancipációját hangsúlyozta a munkavállalás és a jogi egyenlősítés kapcsán, a férfiakra kizárólag mint munkaerőre számított, a családi reprodukciós feladatokban való részvételüket nem ösztönözte. Sőt később azzal, hogy törvényekbe foglaltan, felülről szabályozva 1982-ig, kizárólag csak a nők vehették igénybe a gyest, a férfiakat jogilag is kizárták abból, hogy nagyobb részt vállaljanak a gyermeknevelésben.¹⁵ Asztalos-Morell [1999] szerint a férfiak kihagyása a reprodukciós jogokból ahhoz vezetett, hogy a reprodukcióhoz való jog is nemi szerepek szerint integrálódott a társadalmi rendszerbe. Míg a gyermekszüléssel, illetve neveléssel járó szociális kedvezmények a munka és a szülői szerep kombinálásának végtelen lehetőségét biztosították a nőknek¹⁶, a férfiaknak egyedül a termelő, az ellátó, a „családfenntartó” szerep maradt.

Mára már nyilvánvalóan látszik, hogy a szocialista állam hogyan használta ki – terelte be vagy éppen ki a munkaerőpiacról – az adott gazdaságpolitikai szükségleteknek megfelelően a nőket, másodlagos munkaerőnek tekintve őket.¹⁷ (Asztalos-Morell [1999], Ferge [1999], Lévai [2000]) Az 1967-ben bevezetett gyermekgondozási segélyt több, korabeli írás szerint is a nők háztartásba való visszatéréseként értelmezték (többek között Turgonyi [1973, 1974], Sulyok [1979]), és az 1960-as évek gazdaságpolitikájának változásához kötötték, amikor az extenzív munkaerő-politikát

¹⁴ Ezzel az állammal kettős célja volt: egyrészt a nőket felszabadítani az otthoni feladatok alól annak érdekében, hogy minél nagyobb tömegben álljon rendelkezésre szabad munkaerő, másrészt az, hogy az állam aktívan részt vegyen a legfiatalabb generációk szocializációjában is, a gyerekeket kiszakítva családi környezetükből elősegítsék szocialista értékek szerinti nevelésüket. (Asztalos-Morell [1999], Utasi [1989])

¹⁵ A gyest 1982-től a gyermek 1 éves korától a férj/apa is igénybe veheti. Ugyanez a szabályozás érvényes az 1985-ben bevezetett gyedre. (Adamik [1991])

¹⁶ A szerző szerint a szocialista nőkép három funkció ellátásának kombinációjából állt össze: (1) a nő biológiai funkcióinak ellátása – azaz gyermekszülés és gyermeknevelés (védelmi törvény); (2) az anyai szerep betöltése – gyermeknevelés (gyes) (3) szocialista munkás/dolgozó (munkaviszonyhoz kötött a reprodukciós jogok). (Asztalos-Morell [1999])

¹⁷ A női munkavállalás korabeli összefoglalásához ld. még Ferge [1982], Koncz [szerk., 1985, 1987].

felváltotta az intenzív, és már nem volt olyan nagymértékben szükség az olcsó szak-képzetlen női munkaerőre.¹⁸

Az 1960-as évek végén beköszöntő *új gazdasági mechanizmus* politikája kedvezett a magán szférában folytatható gazdasági tevékenységek újraéledésének. A második gazdaság kialakulásával, a „maszkeolással”, a „háztájizással” lehetőség nyílt arra, hogy a családok önerejükből emeljék életszínvonalukat. A gazdaság megkettőződése azonban még nagyobb terheket rótt a családokra.¹⁹ A férj mint elsődleges családfenntartó az első munkahely után még a második gazdaságban is dolgozik. A feleségek második munkahelyét továbbra is az otthoni feladatok ellátása, a háztartási munka, a gyereknevelés, illetve főként a háztáji gazdaságokban való jelentős részvétel jelentette.²⁰

A hagyományos nemi szerepek nemcsak a családon belüli munkamegosztásban éltek tovább, de patriarchális viszonyok jellemezték a munkaerőpiacot is. A nők munkaerő-piaci részvétele nem jelentett egyenlőséget. A nők marginális, másodlagos munkaerőt jelentettek, ami alacsony képzettséget igénylő munkakör és beosztás betöltésében, illetve alacsonyabb munkabérben jelentkezett.

A női munkavállalásról szóló törvények változása világosan mutatja, hogyan változott a női munka természetének meghatározása. Az 1950-es években törvény írta elő, hogy a nők milyen munkát és mennyi munkaórát dolgozhatnak, ami alapvetően hozzájárult a nemek közötti kereseti különbségek fenntartásához.²¹ Ezt a helyzetet tovább erősítették a nemek közötti iskolázottsági különbségek is, amelyek a szocializmus időszakának kezdetén jelentősek voltak, a férfiak javára. Ebből következően ebben az időszakban a nők leginkább csak az alacsonyabb státusú, alacsonyabb fizetésű munkahelyekre jutottak be.

¹⁸ Kezdetben a gyés igénybevétele teljesen kizárta a munkavállalást, de később lehetőség nyílt arra is, hogy a gyés mellett otthon munkát vállaljanak a nők. A gyed szintén foglalkoztatáshoz kötött juttatás volt, amely a magasabb státusban lévő nőknek különösen kedvező helyzetet teremtett, hiszen a gyed igénybevétele alatt lehetett például továbbtanulni, és kiegészítő munkát is vállalni.

¹⁹ A rendszerváltásig a második gazdaság egyre kiterjedtebb lesz, az 1980-as évek elejére az a fordított helyzet áll elő, hogy a második gazdaságban való munka fontosabbá válik a „fix” munkahelynél, ez az amiből a család fel tud halmozni és gyarapodni.

²⁰ H. Sas 1968-as békés megyei vizsgálatában említi, hogy a nők 50%-a vett részt kereső munkában, míg a férfiak 10–12%-a hagyományosnak tekintett női munkában is. Megállapítja, hogy „*a családban végzett munkák a hagyományosnak ismert megosztásról vallanak.*” (H. Sas [1976a p. 101–102.])

²¹ Pl. mezőgazdasági termelőszövetkezetekre vonatkozó törvényben foglaltak szerint a nőknek az éves alacsonyabb munkaidőnormát kellett teljesíteniük adott évben, mint a férfiaknak, ezért persze kevesebb bérrel is kellett beérniük. (Asztalos-Morell [1999 p. 30–31.])

A női munkavállalás következtében később szükségessé vált a női munkaerő képzése is, ami az 1970-es évek elejétől kezdve erősebben ösztönözte a nők továbbtanulását.²² (Utasi [1989]) Az oktatást – főként az első időkben – pozitív diszkrimináció jellemezte, amely később az oktatási struktúra torzulásához vezetett. Bizonyos szakmák kifejezetten női, míg mások férfi szakmákká váltak. Ez a torzulás a foglalkozások szegregációjában is megmutatkozott. Egyes elnőiesedett szakmák kisebb presztízsűvé is váltak, ami az alacsonyabb színvonalú keresetekben is jelentkezett. Így nőiesedett el például az oktatás vagy az egészségügyi szféra. Az 1990-es évekre elmondható, bár a nők szakképzettsége jelentősen javult a szocializmus elejének időszakához képest, viszont mind az oktatást, mind a munkaerőpiacot erős szegregáltság jellemzi. (Nagy B. [1999])

A nemek közötti egyenlőtlenségek tovább élnek a munkahelyeken is. Még azokban az erősen elnőiesedett szakmákban is, mint az oktatás vagy az egészségügy a vezető pozícióba csak ritkán kerülnek be nők. A nők esetében hamarabb záródik le a munkahelyi karrier befutásának lehetősége, mint a férfiaknál, – „üvegplafon” jelenség – és azonos kvalitások mellett is sokkal kisebb az esélyük arra, hogy vezető pozícióba kerüljenek, mint a férfiaknak. (Nagy B. [1999, 2001], Frey [2002])

A nők tömeges munkavállalásával a férfiak családfenntartói, illetve családfői pozíciója sérült, már nem ők az egyedüli „kenyérkeresők”.²³ Viszont azzal, hogy az állam intézkedéseivel a nők reprodukciós kötelezettségeit és jogait jobban hangsúlyozta, mint kereső tevékenységüket, ezt az elvárást erősítette a nőkkel szemben a társadalomban is. Mindez visszahatott a nők munkavállalására is, oly módon, hogy a nők munkahelyválasztását befolyásolja reprodukciós feladataik könnyebb ellátásának figyelembe vétele. A munkahelyi „karrier”, a vezető pozícióba kerülés nehezen összeegyeztethető a családjának szerepével.²⁴

²² Annak, hogy a nők képzettségének motiválása csak az 1970-es évekre gyorsult fel hozzájárult, hogy a szocializmus első időszakában, főként a férfiak továbbképzésére fordították a hangsúlyt, akik ezzel az előnnyel magasabb munkahelyi pozícióra tehettek szert. (Asztalos-Morell [1999])

²³ Az 1980-as években a női emancipáció hatásáról szóló tanulmányában Ferge [1984] a férfiakat a folyamat relatív veszteségeinek tekinti, hiszen a férfiak a nők munkavállalásával elvesztették tekintélyüket és uralmi pozíciójukat a családban. H. Sas [1984] arra hívta fel a figyelmet, hogy a férfiak szerep-konfliktusba kerültek, a nők körében viszont egyre nőtt azoknak a száma, akik öntudatosabban és függetlenebben gondolkodtak. (A tanulmányokat Hernádi [1988] idézi.)

²⁴ Az 1970-es években végzett attitűdvizsgálatok eredményei azt mutatják, annak ellenére, hogy a nők nagyobb része számára a munkavállalás nem kényszer, amit a család megélhetését kell vállalnia, ha-

Az államszocializmus jelentős társadalmi és gazdasági változásokat hozott az ország számára, többek között a nők tömeges munkavállalását, amely felborította a korábbi nemek közötti munkamegosztást a családban. A társadalmi és a tulajdonviszonyok átrendeződése más „karrier utakat” jelölt ki a családok számára, és ez a családon belüli mechanizmusokban, így a családok gazdálkodásában is jelentkezett. Ebben az időszakban kiteljesedett a korábban a munkásságra jellemző pénzkezelési típus, azaz, amikor a felek összeadják keresetüket és azt a feleség kezeli.

Az államszocializmus alatt a parasztgazdaságok egészen az 1960-as évekig fennmaradtak, de jelentőségük az erőszakos kollektivizáció miatt lecsökkent. Az 1980-as évek végén mindössze a családok 9%-a nevezhető *paraszti családnak*. (Utasi [1989])

A paraszti családok szinte alig változtak a család funkcióinak és a családon belüli viszonyok tekintetében a szocializmust megelőző időszakhoz képest. A család saját földjén gazdálkodott, termelői feladata tovább élt, de a megélhetés szempontjából a családon kívüli munkára is támaszkodott. A férj vállalt egyedül otthonon kívüli munkát (legtöbbször a termelőszövetkezetben). Az asszony nem csak a ház körüli munkából, hanem a családi gazdaság (később háztáji) feladataiból is kivette a részét, melynek következtében megnőtt a döntési felelőssége a családban. Tulajdonképpen a „gazdaasszony” intézte, látta el a családi gazdaság termelői feladatát: piacozik, kereskedik, ügyeket intéz, dolgozik a háztájiban, valamint szervezi a család életét, és gyermeket nevel egy személyben. Ezekben a családokban többször az asszony nagyobb bevételhez juttatja a családot, mint a férj, így az asszony presztízse is emelkedik. (Utasi [1989])

A kollektivizáció következtében a kisárutermelés az 1960-as évek végétől kezdődően a háztáji gazdaságokban folytatódott, de folyamatos visszaszorulása következtében a családok jelentős része nem tud már megélni a földjéből, és ez nem tekinthető életcélnek a felnövekvő nemzedék számára. A férfi keresőtevékenység végzésére kényszerül (gyakran a városban, ami napi vagy heti ingázást jelent), míg az asszony otthon marad a háztáji gazdaság működtetése végett. A parasztcsaládok nagy része így alakult át *munkás-paraszt* családdá. Ezekben a családokban a megváltozott munka-

nem hivatás, amit szeretnének az anyai szerep ellátásával is összeegyeztetni, mégis a nemi szerepmegosztás tekintetében általában erősen hagyományos maradt a vélekedésük. Kivételt ez alól csak a diplomás, értelmiségi nők jelentettek, akik a gyermekszülés után mindenképpen folytatni kívánták karrierjüket. (Pongrácz T.-né [2002])

megosztás következtében az asszony megbecsültsége és döntési jogköre, úgymond „hatalma” megnőtt, hiszen a hagyományos női feladatokon kívül minden a háztájiban, az otthoni gazdaságban végzett munka felelőssége az ő vállán nyugodott, férje jelenlétének hiányában. Ez annyiban jelentett változást a korábbi munkamegosztáshoz képest, hogy míg korábban csak bizonyos területek tartoztak a feleség felelőssége alá, most már a teljes gazdaság. Igaz, ez a gazdaság már nem tekinthető egyedül a megélhetés alapjának, már csak kiegészítője a munkaerő-piaci keresetnek.

Örszigethy [1986] szociográfiájában olyan munkás-paraszt családokról számol be, ahol a háztáji gazdaságot teljes mértékben a nők, a „gazdaasszonyok” irányítják és a piacra termelt zöldségek eladásával jelentősen hozzájárulnak a család eltartásához. Erdei Ferencre hivatkozva a férjek szerepvesztését így fogalmazza meg a szerző:

„Erdei Ferenc írja a harmincas években a néptelenedő Dunapatajról, hogy „paraszti világunk teljes fölfordulását, semmi sem mutatja jobban, mint a paraszti társadalomban oly féltve őrzött családfői hatalom kisajátítása” az asszonyok által. Ezzel szemben Hévízgyörkön éppen a családfői szerepváltásnak köszönhető a paraszteletmód fönntmaradása, mert a faluban, családban, gazdaságban megrekedő asszonyok átvették a gazdasági-eltartói funkciót, végezték a munka nagyját, és munkára szervezték a többi családtagot.” (Örszigethy [1986 p. 182–183.])

A családfői szerep átvétele a családban inkább plusz terhet jelentett a nők számára, mint nagyobb szabadságot. A háztartási munkamegosztás továbbra is hagyományos mintázatot mutat ezekben a családokban, annyi különbséggel, hogy a gyermekmunkára jobban számítottak, mint a többi családban. A háztartási munkák terheinek egy részét inkább a gyerekek vették le az asszony válláról, mintsem a férj. A legények tisztessége nem a munkán állt, hanem szórakozásuk, viselkedésük, öltözködésük módján. *„A kocsmázás és borivás nem lumpnak, hanem férfinak tette meg a legényt ... ”* (Örszigethy [1986 p. 207–208.])

A társadalom jelentős részét *munkáscsaládok* tették ki, ahol mind a feleség, mind a férj fizetett munkát végzett. A munkáscsaládok élete a család funkcióját és munkamegosztását tekintve nem különbözik a 2. világháború után sem. A feleség keresőtevékenysége mellett továbbra is ellátja a háztartási munkákat és a gyermeknevelés feladatát. A patriarchális nemi szerepek érvényesültek. Gyakori, hogy a férj a magasabb jövedelemszint elérése végett a második gazdaságban is dolgozik, maszekol. A vidéki, kisvárosi, falusi munkáscsaládok nagy része pedig háztájival foglalkozott, abból egészítette ki jövedelmét. (Utasi [1989])

A munkáscsaládok után a szocialista társadalom második legjellemzőbb családtípusa (17%) a *munkás-értelmiségi* családok, ahol a férj vagy munkás vagy értelmiségi, a feleség pedig beosztott szellemi munkakörben dolgozik. A háztartási munkamegosztást tekintve ezek a párok is ugyanúgy hagyományosnak tekinthetők, mint a többi családtípus. A feleségek ezekben a családokban az értelmiségi nőkhöz képest kisebb függetlenséggel rendelkeznek. A feleségeknek ugyan gyakran alacsonyabb a fizetésük, mint férjeiknek, viszont iskolázottságukból következően, gyakran nagyobb kulturális tőkével rendelkeznek. Ez a különbség főként a fogyasztási mintákban jelentkezik, ami gyakran vezethet konfliktushoz a házastársak között. (Utasi [1989])

A női emancipáció a nemek közötti szerepmegosztásban, azokban az *értelmiségi családokban* okozott legnagyobb változást, ahol korábban polgári értékek domináltak. A család megélhetéséhez a feleség háztartáson kívül végzett fizetett munkájára elengedhetetlenül szükség lett, ezáltal azonban a férj elveszítette korábbi kizárólagos „kenyérkereső” pozícióját. A stabil polgári értékrend felborulásával a férfi tehát veszített családon belüli pozíciójából is. A hagyományos női szerep ezzel szemben nem sérül, az otthoni háztartási munkák, a gyereknevelés, az emocionális háttér megteremtése, azaz a reprodukciós feladatkör továbbra is a feleség felelőssége maradt. Utasi [1989] szerint a nők ezekben a családokban érik el a legnagyobb függetlenséget. Ugyanakkor ezek azok a családok is, amelyek leginkább képesek a hagyományos életvitelükön a körülményeiknek megfelelően változtatni, és szakítani a hagyományos értékekkel, normákkal.²⁵

A családok pénzkezelési módjának alakulását tekintve elmondható, hogy a munkásréteg kiteljesedésével, a feleség kezelte kassza válik a legjellemzőbb pénzkezelési típussá. Az 1970-es években készült háztartásgazdálkodással kapcsolatos kutatások eredményei szerint az asszonyok hagyományosan nagyobb szerepet töltenek be a családi gazdálkodásban, ők kezelik a pénzt, ők a család „pénzügyminiszterei” és általában minden ügyes-bajos dolog intézői. A férfiak inkább csak a nagyobb volumenű vásárlási döntésekben vesznek részt. (Hoffmanné, [1977], H. Sas [1976a])

²⁵ Alátámasztják ezt H. Sas békés megyei vizsgálatának eredményei is. A szerző megállapítja, hogy azokban a családokban van leginkább igény a hagyományos, megszokott életvitel, például a házimunka megosztás megváltoztatására, ahol a nő dolgozik, munkája iránt motivált és magas iskolai végzettséggel rendelkezik. (H. Sas [1976a])

A nők a család pénzgazdálkodásában betöltött nagyobb szerepét Cseh-Szombathy [1979] annak tudja be, hogy a kollektivizációt követően a háztáji gazdaságok fennmaradása és később megerősödése lehetőséget adott a család újra együttgazdálkodására, ami a családi munkamegosztás új formáit alakította ki. Ebben az új munkamegosztásban a feleség-anya lesz a gazdálkodás kulcsfigurája. A szerző Hegedűst [1971] idézi, aki felhívja a figyelmet, hogy itt nem valamiféle új matriarchátus kialakulásáról van szó. Az új szerepet csak a fiatalabb, munkabíró nők veszik át, az idős nők szerepe nem változik meg, továbbra is alárendelt marad. Mindezek alátámasztják Utasi [1989] és Órszigethy [1986] megállapításait, miszerint a családi gazdaságokban a nők fiatalabb generációja nagyobb felelősséghez jutott a családi gazdálkodás területén, mint korábban.

1.3. Piaccgazdaság – az 1990-es évek és napjaink

A szocialista rendszernek mint láttuk, jelentős szerepe volt a női emancipációban, általánossá vált a női munkavállalás, a nők képzettsége csaknem teljesen felzárkózott a férfiakéhoz. Az 1990-es évek elején, azonban ez nem jelentette a nők teljes egyenlőségét, hiszen a nemek közötti egyenlőtlenségek továbbra is megnyilvánultak a családban élő hagyományos nemi szerepekben (háztartási munkamegosztás, nők kizárólagos reprodukciós szerepe), a munkaerőpiac erős szegregációjában, a munkahelyeken pedig a nők alacsonyabb foglalkozási pozícióiban, és a részben ebből fakadó kereseti egyenlőtlenségekben. Milyen irányba változott a nők szocializmusban elért emancipációja? Hogyan változott mindez a rendszerváltás időszakában?

A rendszerváltást követően mindkét nem gazdasági aktivitása csökkent, de a nőké valamivel nagyobb mértékben. Az 1980-as évek végét jellemző, magas női foglalkoztatáshoz képest a nők gazdasági aktivitása a kilencvenes évek közepére kétharmadára esett vissza.²⁶ A munkanélküliség a gazdaság strukturális vonásaiból következően ugyan jobban érintette a férfiakat, de a munkaerőpiac végleges elhagyása a női népességben nőtt leginkább. A részmunkaidős foglalkoztatás, ami a nők gyermek

²⁶ Míg a 15–64 éves nők körében az aktívak aránya 70%, 1997-ben 45%, 2000-ben 50%-on alakult, ugyanezek az arányok a férfiak esetében 87%, 60%, illetve 63%. (Frey [1999 p. 20, 2002 p. 10.]) A nők és férfiak munkanélküliségének alakulásáról ld. még Nagy Gy. [2000].

melletti foglalkoztatása növelésének egyik járható útja lenne még nem terjedt el kellőképpen. (Frey [1997, 1999, 2001])

Az egyik legnagyobb problémát a nők munka- és gyermekvállalás közötti konfliktusa jelenti. Ferge (1999) szerint a női gazdasági aktivitás csökkenésével erősödött az az ideológiai nyomás a társadalomban, hogy a dolgozó nő nem lehet jó anya, és ez a női munkavállalás viszonylagos leértékelődését erősíti. Az anyaság felértékelődése a jóléti politikában is tetten érhető, szélesedett a gyermekvállalás pozitív ösztönzőinek a tára, például „főállású anya” intézményének létrehozása, a családi adókedvezmények bevezetése stb. Ugyanakkor csökkent a korábban a női munkavállaláshoz alapvetően fontos gyermekellátó intézmények száma, a bölcsődéké kifejezetten – számuk 1987 és 1999 között felére csökkent.²⁷

Fontos megjegyezni, hogy noha az 1980-as évek eleje óta a gyermekellátáshoz kapcsolódó reprodukciós jogok korlátozott mértékben – a gyed és a gyes igénybevétele – nem csak a nőkre, hanem a férfiakra is kiterjednek, az igénybevevők aránya elenyészően kicsi.

A nők felsőfokú képzettségben való részvétele továbbra is emelkedő tendenciát mutat²⁸, viszont a felsőoktatási intézmények nemek szerinti szegregációja nem szűnt meg. Ugyanakkor a foglalkozási struktúrában bekövetkezett változásoknak megfelelően az oktatási rendszer nemek szerinti szegregációjában is változás következett be. A mezőgazdasági, állatorvosi egyetemeken, ahol korábban a fiú hallgatók dominanciája volt jellemző, most kiegyenlített a hallgatók nemek szerinti megoszlása. Viszont a még mindig elnőiesedettnek számító közgazdasági, pénzügyi főiskolákon, az államigazgatási és a tanárképző főiskolákon jelentősen emelkedni kezdett a fiú hallgatók aránya. (Nagy B. [1997, 1999])

Az oktatási rendszert jellemző szegregációt a munkaerő-piaci szegregáció is tükrözi. Továbbra is elnőiesedett szakmáknak számít többek között az egészségügy, az oktatás, a köztisztviselői szféra. Az utóbbi tíz év alatt a pénzügyi és banki szféra presztízsének emelkedése jelentősen növelte az ezeken a területeken dolgozó, illetve ebben a szakmában továbbtanuló férfiak arányát is. (Nagy B. [1997]) A munkaerőpiacot azonban nem csak a

²⁷ Az adatok forrása Dóra–Nagy–Polónyi [szerk., 2001 p. 91.]

²⁸ 1998-ra a nappali tagozatos hallgatók között a lányok aránya (53%) már meghaladta a fiúhallgatókét. (Dóra–Nagy–Polónyi [szerk., 2001 p. 77.]

szakmák mentén (horizontálisan) jellemzi továbbra is a nemek szerinti szegregáció, hanem a foglalkozási pozíciók (vertikálisan) megszerzésében is. A vezető pozícióban lévő nők helyzete az 1990-es években nem változott. A nők leginkább az erősen feminizálódott szakmákban tudnak vezető pozícióba jutni, és akkor is legfeljebb a középvezető szintig. A téma kutatói szerint az „üvegplafon” jelenség hátterében a társadalomban mélyen élő hagyományos nemi szerepek szerinti gondolkodás áll, miszerint a férfiak kereső tevékenysége sokkal fontosabb, mint a nőké.²⁹ (Nagy B. [1997, 2001])

A nők kereseti hátránya a férfi munkavállalókhöz képest rosszabb munkaerő-piaci pozíciójuk miatt eleve determinált. Bár az 1980-as évek közepétől kezdve ez a hátrány jelentősen mérséklődött, a nők bére 1996-ban átlagosan még mindig 15%-kal maradt el a férfiakétól. (Galasi [2000]) A nyolcvanas évek közepétől a gazdaságot egyre inkább csökkenő reálkeresetek jellemezték, ami ebben az időszakban kevésbé érintette a nőket, mint a férfi munkavállalókat. Ennek okát a kutatók egyrészt abban látják, hogy a nőket ágazati elhelyezkedésük alapján kisebb mértékben érintette a munkanélküliség. Másrészt az alacsony képzettségű munkaerőt igénylő ágazatokban a férfiak keresete lezárkózott a nőkéhez. Emellett javult a női munkavállalók kor és képzettség szerinti összetétele, és ebben az időszakban bővültek azok a gazdasági ágazatok, amelyekben a női foglalkoztatottak aránya magas volt. (Galasi [2000]) Az 1996 utáni időszakban a nemek kereseti különbségében bizonyos fokú visszarendeződés figyelhető meg: 1995–1999 között ugyanis a férfiak havi nettó átlagkeresete valamivel gyorsabban emelkedett, mint a nőké.³⁰ (Hegedűs–Spéder [1999])

A piacgazdaság bevezetése ugyanakkor a jóléti állam zsugorodását vonta maga után, amelynek kedvezőtlen következménye többek között a nők és a többgyermekes családok életszínvonalának csökkenése volt. (Ferge [1999]) A jövedelmi egyenlőtlenséggel foglalkozó vizsgálatok eredményei szerint az elmúlt 10 évben a nők többszörösen is ki vannak téve az elszegényedés veszélyének. Különösen a gyermeküket

²⁹ Neményi [1999] mélyinterjúkon alapulva mutatja be, hogy a női szerep konstrukciójában miképpen jelentkezik a szakma megválasztása, hogyan orientálják még gyermekkorban a szülők lánygyermeküket a „nőnek való” szakmák felé.

³⁰ 1998-ra a foglalkoztatottak iskolai végzettségét tekintve a nő/férfi kereseti arányok a legfeljebb 8 általánossal rendelkezők esetében javultak jelentősen, ebben a rétegben 1998-ra csaknem eltűntek a nemek közötti kereseti egyenlőtlenségek (93%). A legmagasabb képzettségűek esetében viszont visszaforduló tendenciát lehet megfigyelni. A diplomások körében a nők keresete mintegy 30%-kal marad el a férfiakétól. (Hegedűs–Spéder [1999])

egyedül nevelők, a nagycsaládosok, illetve az inaktívak körében emelkedett a legszegényebbek közé kerülés esélye. (Hegedűs–Spéder [1999], Tóth I. Gy. [2002])

A nők emancipációjának mértéke azonban nem csak a társadalmi-gazdasági jellemzők változásában mérhető, hanem a demográfiai mutatók alakulásában is jelentkezett, a válások számának növekedésében, a házasságkötések csökkenő számában, az élettársi kapcsolatok arányának emelkedésében. A házassági konfliktusok megoldásának egyre gyakoribb módja lett a kapcsolat végleges jogi úton történő felbontása.³¹ Az 1990-es években már szinte általános, hogy a fiatalok „próbaházasság” céljából az élettársi kapcsolattal kezdik együttélésüket, és terjedőben van az is, hogy azt végleges együttélési formaként választják.³² A demográfiai változások másik lényeges jelensége, hogy az anyák egyre idősebb korban szülik meg első gyermeküket. Ez ugyancsak erősen összefügg a nők iskolázottságával, illetve gazdasági helyzetükkel.

Az 1990-es években a társadalom és a gazdaság jelentős átalakuláson ment keresztül. Vajon milyen hatással voltak ezek a változások a családok életére, a családon belüli munkamegosztásra, nemi szerepekre? Több empirikus eredmény is azt mutatja, hogy a társadalomban továbbra is a hagyományos nemi szerepmegosztás maradt a mérvadó. Az 1990-es évek elején és az ezredfordulón készült kérdőíves felvételek szerint a társadalom jelentős része még mindig a hagyományos nemi szerepeket tartja értéknek. E tekintetben nem sokat változott a társa-

³¹ Az ezer fennálló házasságra jutó válások száma, 1949-ben 5,8, 1960-ban még csak 6,5 volt, 1980-ban 9,9, 1999-re 11,6-ra emelkedett. (Tóth O. [1999b p. 59], Dóra–Nagy–Polónyi [2001 p. 42.]) Az 1970–80-as években a házasságkötések emelkedésének az ellenére nőtt a válások száma. Ez a társadalom megítélésének kettősségét mutatja, egyrészt a család, a környezet erős nyomását a fiatalokra, hogy kössenek házasságot, másrészt viszont annak elfogadását is, ha a házasság végül majd válással végződik. A kilencvenes évekre viszont a házasságkötések csökkenő száma mellett is emelkedett valamelyest a válások száma. A kérdőíves adatfelvételek eredményei szerint az ezredfordulóra a válás a házassági konfliktusok legelfogadottabb megoldása lett. (Tóth O. [1999b]) Az 1990-es évek végére jellemző párkapcsolat-formálódást és -felbomlást meghatározó tényezőket részletesebben ld. Bukodi [2002b].

³² A szocializmus időszakában az élettársi kapcsolatok számának növekedése ellen hatottak olyan gazdasági tényezők, mint például a lakáshoz jutás, jogi tényezők, illetve a társadalom elmarasztaló értékítélete a házasság nélküli kapcsolatokkal szemben. (Tóth O. [1999b]) Meg kell jegyezni azonban, hogy az élettársi kapcsolatban élők csoportja igencsak heterogén összetételű. A „próbaházasságok” mellett, jelentős azok aránya is, akik válás után választják ezt az együttélési formát. Egyelőre viszont nincs pontos adat azokról, akik végleges életformának tekintik az élettársi kapcsolatot. (Pongrácz Tné–Spéder [2002]) Ugyanakkor megemelkedett a „szinglik” aránya is, ami elsősorban a párkapcsolati függetlenség iránti vágyaknak, másrészt a családalapításra kedvezőtlen gazdasági feltételeknek tudható be. (Tóth O. [1999b], Utasi [2002])

dalom az 1970-es évekhez képest.³³ Ugyanakkor 1994 óta emelkedett a női munkavállalás szükségességével egyetértők aránya is, ami inkább a családok romló anyagi helyzetének tudható be, mintsem a tudatos női emancipáció jelének.³⁴ Az időmérleg-felvételek pedig szintén azt mutatják, hogy a nők és férfiak időfelhasználásában a háztartási munkával töltött idő arányában nincsenek jelentős elmozdulások – a nők jóval több időt töltenek az otthoni munkákkal és gyermekneveléssel, mint a férfiak. A trendek viszont, ha kis lépésekben is, de a két nem közötti kiegyenlítődés irányába mutatnak.³⁵

1.4. Összefoglalás

A 2. világháború előtti Magyarországon a családon belüli viszonyokra alapvetően a patriarchális nemek közötti szerepmegosztás volt a jellemző. A tulajdonnal rendelkező társadalmi rétegekhez (birtokos parasztság, középbirtokosok, kereskedők, hivatalnokok) tartozó családtípusok esetében, ahol a föld, cég, üzlet jelentette a család megélhetését, ennek rendelődött alá a családon belüli munkamegosztás is. A gazdálkodás és a család szorosan összefonódott egymással és a patriarchális viszonyok mind a gazdálkodás, mind a családon belül érvényesültek. A család feje a férfi, ő hozta a fontos döntéseket, mind a gazdálkodás, mind a családi élet más területein is. A nők a mindennapi élet rövid távú döntései jutottak a háztartással és a gyermekneveléssel kapcsolatban. Ezekben a családokban a leginkább jellemző pénzkezelési típus az, hogy a férfi gazdálkodott a teljes jövedelemmel, a feleség pedig a háztartási pénzzel.

³³ 1991 és 2000 között még az értelmiségi nők körében is emelkedett valamelyest a hagyományos nemek közötti szerepmegosztással egyetértők aránya. (Pongrácz T.-né [2002 p. 39]) Hozzá kell tenni, hogy a férfiak a nőknél hagyományosabb értékeket vallanak, mind a nemek közötti szerepmegosztás, mind a női munkavállalás szükségessége tekintetében. Neményi [1999] ugyanakkor megjegyzi az, hogy a magyar társadalomban a nők sohasem éreztek nemük miatt hátrányos megkülönböztetést, az a társadalom nemi szerep konstrukciójának következménye. (Ld. még: Tóth O. [1994], Asztalos-Morell [1999])

³⁴ Bár meg kell jegyezni, hogy 1994 óta a nők körében a férfiaknál jobban emelkedett annak a véleménynek az elfogadottsága, hogy „az önálló kereset függetlenséget ad a nőnek”, miközben 1994-ben még teljes elutasításra talált ez az állítás. (Saját elemzés az ISSP 1994 és az NKI Család 2000 kutatás alapján.)

³⁵ Az 1999/2000-es időmérleg-felvétel eredményei szerint a férfiak egy átlagos őszi napon 6 perccel többet töltenek háztartási munkával, miközben a nők 20 perccel kevesebbet, mint 1986-ban. A korábban több időt fordítanak a férfiak a főzésre, a mosásra, vásárlásra és a gyermeknevelésre is. (Dóra-Nagy-Polónyi [2001 p. 83]) A nemek időfelhasználásának változásáról ld. bővebben Falussy [2002]. A háztartások munkamegosztásáról, illetve a háztartásban végzett női munka értékéről ld. még Spéder [1994b], Sik-Szép [2002].

A legalsó, tulajdon nélküli társadalmi csoportokra, a munkás, illetve agrárproletár rétegekre volt jellemző, hogy a családon belüli hierarchikus tekintélyelvűség lassan formálissá vált. A férj már nem képes egyedül ellátni családfenntartó szerepét, a feleség rákényszerül arra, hogy a megélhetés érdekében keresőmunkát vállaljon. Ez visszahat a családon belüli nemek közötti viszonyokra, a fennmaradásért folyó közös küzdelemben a feleségeknek nagyobb beleszólása van a döntésekbe is. Még a férj viseli a kalapot, és ez a társadalmilag elfogadott, csak ritkán fordult elő, hogy az asszonyok nyíltan is felvállalják a családfő szerepét. A pénzkezelés szempontjából ezekben a családokban a férfiak saját felhasználásra valamennyi jövedelmet megtartottak és a többit a család megélhetésére fordítandó az asszony kezelésére bízták, hogy boldoguljon belőle, ahogy tud.

Az államszocializmus időszakában az államosítás és a kisárutermelés visszaszorítása következtében a bérből és fizetésből élés vált általánossá. A nők tömeges munkavállalásával elterjedt a kétkeresős családmodell Magyarországon. Mindezek a makrotársadalmi változások a családon belüli viszonyokra is hatottak, megváltoztak a család funkciói és ez által a családon belüli munkamegosztás is. A férj keresete már nem elegendő a család eltartására. Bár a feleség továbbra is csak „másodlagos” munkaerő marad a családban, a „kenyérkereső” szerepén gyakorlatilag a párok együtt osztoznak, ami a családon belüli tekintélyelvűség gyengülésében is megmutatkozik. Az új társadalmi rend a korábban csak a munkás-paraszt társadalmi rétegekre jellemző pénzkezelési típus, a feleség kezelte kasszák elterjedését idézte elő.

A családon belüli patriarchális értékek, ha gyengültek is, máig élnek. Fennmaradásukban jelentős szerepe volt a patriarchális értékeket erősítő államnak is, amely gazdasági- és munkaerő-politikájával jelentősen befolyásolta a nők munkavállalási és karrierlehetőségeit: ez által a nők elsődleges feladatának reprodukciós szerepüket határozva meg. A női munkavállalás általánossá válásának, majd később a nők iskolázottsága folyamatos emelkedésének jelentős szerepe volt abban, hogy a családon belüli nemi szerepmegosztás változzon. Leginkább azokban a családokban volt e tekintetben változás, amelyek képesek voltak a megváltozott társadalmi feltételekhez rugalmasan alkalmazkodni és átértékelni a hagyományos nemi szerepeket.

Úgy tűnik tehát, hogy a nők „emancipációja” a családokon belül a 20. század végén még nem zajlott le teljes egészében.

2. FEJEZET: A CSALÁDI PÉNZGAZDÁLKODÁS ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI

A klasszikusnak és ma már meghaladottnak számító T. Parsons családmmodellje szerint, a család funkciói és feladatai a társadalom egyik alrendszerként határozódnak meg. Elmélete szerint a család struktúrája két dimenzió mentén írható le a hatalmi és az instrumentális-expresszív dimenziók mentén.³⁶ (Parsons–Bales [1955]) Ebben a felfogásban a családon belül a döntési területek leosztottak a férj és feleség között, de a gazdálkodás fő szereplője a férj-apa, aki a család eltartója és ő dönt a család ügyeiben, a férj az, aki képviseli a családot a társadalom előtt. A férj-apa státusa határozza meg a család többi tagjának státusát is a társadalomban. A nő gazdasági tevékenysége a háztartási munkára korlátozódik, hiszen ezt kívánja meg tőle expresszív szerepének betöltése.³⁷

A Parsons által meghatározott családi hatalmi és nemi szerepséma ma már konzervatív álláspontnak számít. A mai családszociológiában a családon belüli nemi szerepek és a családok gazdálkodása is egy dinamikusabb szemléletben fogalmazódik meg, amelyben a házastársak szerepei változhatnak együttélésük során. Ebben a megközelítésben a családon belüli döntéseket a párok közötti alkuk, játszmák és konfliktusok eredményeiként fogják fel.³⁸

Mégis Parsons és követői nyomán máig is hat a társadalomtudományokban az az elképzelés, hogy a család a társadalom legkisebb önálló gazdasági egysége, amelyen belül a szolidaritás, a kölcsönös elfogadás működik.³⁹ A család egységességének definíciójából az következik, hogy a családon belül a szolidaritás és a kölcsönös elkötelezettségből adódóan az

³⁶ A férfi-apa látja el az ún. instrumentális funkciókat, amelyek a család más társadalmi rendszerekhez való kapcsolódását, az ezekhez való alkalmazkodást segítik, egyensúlyi helyzetet teremtenek és tartanak fenn. Míg a családi rendszer belső ügyeire vonatkozó expresszív, a család összetartását, a kommunikáció fenntartását, a feszültségek szabályozását elősegítő funkciók a nő-feleség feladata.

³⁷ Parsons úgy gondolta, hogy a nők teljes foglalkoztatását a család élete mindenképpen megsínyli, mert a nő és a férfi a munkaerő-piacon versenyben állnak egymással, és ez nem egyeztethető össze a családon belüli értékekkel a kölcsönös elfogadás és szolidaritás elveivel, ami általában a családot jellemzi. (Parsons [1959]) Azóta igazolódott, hogy a tömeges női munkavállalás következtében a család továbbra is fennmaradt. (Ludwig–Mayerhofer [2000])

³⁸ A családtagok szerepeinek változására Hill–Rodgers [1964] hívták fel a figyelmet: a családon belüli alrendszerek összefonódnak, így ha az egyikben változás következik be, az kihat a többi alrendszerre is, ami a családtagok szerepének változásában nyilvánul meg. Ugyancsak jelentős (Young–Willmot [1973]) „szimmetrikus” család fogalma. A szerzők megállapítják, hogy a szerepek függetlenek lehetnek a betöltött funkcióktól. (Cseh-Szombathy [1979])

³⁹ Az, hogy a család mint munkaszervezet és gazdálkodási egység nem Parsonstól származik. A családon alapuló gazdasági szervezetek fontossága már Webernél megfogalmazódott. (Ld. Weber [1979, 1992])

anyagi javak is egyenlően oszlanak meg.⁴⁰ Ebből a feltevésből pedig az folyik, hogy: (1) minden jövedelem közös kasszába kerül, (2) a családtagok tudják, hogy mire költik el a pénzt, (3) illetve, hogy a különböző típusú kiadások egyenlő mértékben oszlanak meg a családtagok között. (Cseh-Szombathy [1979])

Számos empirikus eredmény azonban azt igazolta, hogy a családon belül különböző pénzkezelési formák létezhetnek, amely a partnerek különböző hozzáférését, diszpozícióját jelentheti a „közös” jövedelem felett. (A teljesség igénye nélkül: Pahl [1980, 1983, 1989, 1990, 1999], Vogler [1994], Vogler–Pahl [1983, 1994], Morris [1988, 1990], Zelizer [1989, 1994].) Ennek alapján a családon belüli egyenlőtlenségekhez, a családon belüli hatalomhoz (marital power) kapcsolódó elméletek releváns megközelítést ígértek a pénzkezelési módokat befolyásoló tényezők magyarázatára.

A családon belüli hatalom fogalmának meghatározása, arról az álláspontról fogalmazódott meg, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek nem csak a társadalmi osztályok között, hanem a párkapcsolatban is fellelhetők.⁴¹ Az egyik meghatározó irányzat alapja az *erőforrás-elmélet* (Blood–Wolf [1960]), amely a családon belüli hatalmat a párok erőforrásainak különbségéből vezeti le, erőforráson értve a partnerek társadalmi-gazdasági státusát, például az iskolai végzettséget, a jövedelmet.

Az erőforrás-elmélet kritikájaként jelenik meg később a *kulturális kontextus elmélet*, (Rodman [1972]) melynek képviselői a partnerek társadalmi-gazdasági erőforrásai mellett a kulturális erőforrások, azaz a társadalmi normák jelentőségét is hangsúlyozzák a családon belüli hatalmi viszonyok meghatározó tényezőjeként. A kulturális kontextusok elméletéből kiindulva a család pénzkezelését, tehát nem csak a partnerek erőforrásainak kü-

⁴⁰ Azt, hogy a család mint társadalmi szerveződés mennyiben tekinthető a közös gazdálkodás alapjának, az új intézményi közgazdaságtan tranzakciós költségelméletének alkalmazásával Treas [1993] vizsgálta. A szerző szerint bizonyos körülmények között a párok közötti csere a „kollektivizált” házasságokban hatékonyabb, míg más feltételek mellett éppen a piaccal analóg, ún. „privatizált” kapcsolat a gazdaságosabb, mely kapcsolatokban a cserét a partnerek alkudozás útján alakítják. A közös kassza esetében a párok hasznosságai egymástól nem függetlenek és az egyének alárendelik magukat a közös cél elérésének érdekében. A családtagok közötti cseréket a társadalmi mechanizmusok szabályozzák, normák, értékek, hatalmi struktúrák. Ezzel szemben a jövedelmek elkülönített kezelése individualizmussal jár együtt, így a partnerek közötti társadalmi cseréket inkább olyan piaci típusú mechanizmusok formálják, mint például az önérdeken alapuló alkuk. (Treas [1993], Treas–Widmer [2000])

⁴¹ A családon belüli hatalommal („marital power”) széleskörű irodalma van, amelyek különbözőképpen operacionalizálják a partnerek közötti hatalmat, például a nagyobb jelentőségű döntések kimenelete, a háztartási munkavégzés, a kapcsolat fenntartásának érdeke stb. A módszerekről részletes összefoglalót nyújt, például Safilios–Rothchild [1971, 1976], Scanzoni [1972, 1979], Scanzoni–Szinovacz [1980], Cseh-Szombathy [1979], Shenan–Lee [1990], Xu [1999].

lönbsége, hanem a partnerekre vagy a kapcsolatra jellemző társadalmi normák, szokások befolyásolják.

2.1. Az erőforrás-elmélet

A családi/párkapcsolati hatalom kérdésével foglalkozó szociológusok a párok döntéshozásán keresztül próbálták a családon belüli hatalmi viszonyokat leírni és modellezni. Ezek közül az egyik legmesszebbható (Blood–Wolf [1960]) *erőforrás-elmélete* (*resource theory*), amely szerint a párok közötti hatalmi egyensúlyt a partnerek erőforrással való ellátottsága, illetve az életkörülményeik határozzák meg. A hatalom tehát nem más, mint az egyének eltérő mértékű kontrollja a szükséglet-kielégítésre szolgáló erőforrások felett. Azaz annak van nagyobb hatalma a kapcsolatban, az dönt, az mondja ki az utolsó szót, aki több erőforrást hoz a házasságba, a kapcsolatba. A szerzők erőforrásnak tekintettek bármely, személy vagy csoport által birtokolt „dolgot”, ami alkalmas lehet mások szükségleteinek kielégítésére, illetve mások céljainak elérésére.

Blood–Wolf [1960] a családon belüli hatalom indikátoraként a döntéshozást, a döntések kimenetelét alkalmazta. Eredményeik szerint azokban a családokban, ahol a férj egyedül tartotta el a családot, a férjnek nagyobb hatalma volt, gyakrabban hozta meg egyedül a családdal kapcsolatos döntéseket, mint a felesége. Viszont, azokban a családokban, ahol a feleségnek is volt jövedelme, egyértelműen kevésbé dominált a férj a döntésekben. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a munkaerő-piaci státus lefordítható a családon belüli hatalomra. Ugyanakkor az eredményeik azt mutatták, hogy a magas jövedelemmel rendelkező férjek inkább a nagyobb anyagi vonzattal járó kérdésekben hoztak döntéseket, míg az alacsony jövedelmű férfiak gyakran részt sem vettek a döntésekben. Ez utóbbi esetben, tehát a feleségnek nagyobb felelőssége van a családban, nagyobb szava van a döntésekben, ami egyben nagyobb hatalommal is jár együtt. A szerzők kimutatták, hogy a családi jövedelem és a családon belüli döntéshozás között összefüggés van.

Számos empirikus tanulmány alátámasztotta, hogy a partnerek gazdasági aktivitása befolyásolja a jövedelem elosztását a családban. (Safilios–Rothschild [1976], Gray, [1979], Morris [1984, 1988], Pahl [1980, 1983, 1989, 1990]) Az a partner, aki kerelessel, jövedelemmel rendelkezik, befolyásol(hat)ja, hogy mire költse el a pénzt.

A támogató eredmények ellenére az erőforrás-elméletet később mégis sok kritika érte. Egyrészt a módszert kritizálták, mert statikus képet ad a családon belüli döntéshozásról, nem folyamatában vizsgálja a döntési mechanizmust, hanem annak csak a kimeneteléről ad információkat. Nem mindegy az sem, hogy a döntéshozás mely szférájára vonatkozóan tesszük fel a kérdéseket, a megfogalmazástól függően bizonyos döntési területek különös jelentőset kaphatnak.⁴²

A többdimenziójú családon belüli hatalom fogalmát hangsúlyozta Safilios–Rothschild [1971]. A szerző szerint a hatalom mérhető a döntéshozatal kimenetelén, a családi feszültségek és konfliktusok kezelésén, és a munkamegosztáson, a hatalom e tényezők teljes konfigurációjában tükröződik. Ugyanakkor fontosnak tartja a tekintély fogalmának tisztázását is a hatalommal kapcsolatban: a tekintély az, amikor a kulturális és társadalmi normák valakit státusából következően kijelölnek bizonyos döntések meghozására. A tekintéllyel rendelkező egyénnek nincs szüksége arra, hogy be szálljon a döntéshozatal folyamatába, át is ruházhatja bizonyos kérdésekben a döntéshozás jogát.⁴³

Másrészt magát az erőforrás-elméletet érték kritikák, mert csak a beérkező jövedelemre koncentrálnak, miközben nem veszi figyelembe, hogy például a családon belüli pénzgazdálkodás milyen hatással lehet az elosztásra.⁴⁴ (Ferree [1990]) Hakim [1996] azért kritizálta az elméletet, mert izoláltan kezeli a családot, függetlenül társadalmi nemi egyenlőtlenségek szélesebb rendszereitől, azaz a női munkavállalást nehezítő tényezőktől, illetve a kereseti egyenlőtlenségektől. Hiszen a párok erőforrásainak különbsége abból adódik, ahogy azok eleve egyenlőtlenül vannak elosztva közöttük.

⁴² Ugyancsak e módszer megbízhatatlanságáról adott tanúbizonyságot Olson–Rabunsky [1972] is. Szerintük rossz megközelítés a döntések kimenetelének vesztes-nyertes értelmezése, mert a kérdések nagy részének helyzetmegítélésétől idegen ez, és ezért irreleváns válaszokra vezet. Szerintük célravezetőbb lenne egy olyan hatalmi modell, ami szerint lehetséges, hogy mindkét fél egyszerre nyertes, de az is, hogy mindkettő vesztes. A további kritikák összefoglalását lásd részletesen Cseh-Szombathy [1979] könyvében, illetve Shenan–Lee [1990] tanulmányában.

⁴³ A hatalom másik kevésbé vizsgált összetevőjének Safilios–Rothschild a partnerek befolyásolási mechanizmusait tartja. Ekkor közvetett eszközökkel (szexuális viselkedés, főzés elhanyagolása stb.) próbálják befolyásolni a partnerek egymás viselkedését. Minél inkább szereti az egyik fél a másikat, annál inkább ki van téve annak, hogy partnere közvetett eszközökkel befolyásolni tudja. Safilios–Rothschild szerint a házastársak érzelmi kötődésének mértéke döntő változó a családi hatalmi struktúra vizsgálatában. A hatalommal foglalkozó kutatások az 1970-es években Safilios nyomán indultak el. (Cseh-Szombathy [1979 p.195])

⁴⁴ A kritikák részletes összefoglalását lásd Morris [1990], Vogler [1998].

A kritizálók harmadik iránya arra hívta fel a figyelmet, hogy a családon belüli nemi szerepek a „férj családfenntartó” szerepének az elfogadása akadályozza azt, hogy a nők érvényesíteni tudják erőforrásaikból származó előnyüket a párkapcsolatban, a pénzkezelésben. Ez a fajta értékrendszer erősen hierarchikus szerepekre vall a családon belül, ami nem engedi érvényesülni a nők jövedelemből származó potenciális hatalmát. (Ferree [1990], Blumberg–Swartz [1983, 1991], Komter [1989]) A szakirodalom ezt a megközelítést a „módosított erőforrás-elmélet” elnevezéssel említi.

2.2. A kulturális kontextusok elmélete

Az erőforrás-elmélet pusztán önmagában való alkalmazásából az következik, hogy az rendelkezik nagyobb hatalommal a családban, aki több erőforrást hoz a kapcsolatba. Ezt azonban, mint fentebb említettem empirikusan többen megcáfolták.

Az erőforrás-elmélettel szemben, illetve annak kiegészítéseképpen fogalmazódott meg a *kulturális kontextus* vagy *kulturális erőforrások*⁴⁵ elmélete, amely Rodman [1969, 1972] nevéhez fűződik. Rodman elmélete szerint a párok közötti hatalmi viszony a relatív erőforrások mellett, a társadalmi normától, a párok nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiájától, értékeitől, úgynevezett kulturális hatásoktól is függ. A társadalmi normák meghatározzák az egyes erőforrások cseréjét, illetve megszabják, hogy milyen feltételek mellett vannak hatással az erőforrások a családon belüli döntésekre és a hatalomra is.

Rodman [1967, 1972] nemzetközi vizsgálatában kimutatta, hogy a társadalmi normák, hagyományok összefüggést mutatnak a házasságon belüli egyenlőséggel, egyenlőtlenségekkel. Azt tapasztalta, hogy a modern nyugati országokban (Dánia, USA, Németország) a nők eleve nagyobb hatalommal rendelkeztek a kapcsolatban, mint azokban az országokban (Jugoszlávia, Görögország), ahol a társadalmat férfi dominancia jellemezte. Ugyanakkor azok az országok, amelyek a két típus között helyezkednek el – „modified patriarchy” – a társadalom különböző rétegeiben más-képp alakulnak a nemi szerepekkel kapcsolatos normák. A modernebb nemi szere-

⁴⁵ Mindenképpen meg kell jegyezni, hogy az itt említett kulturális erőforrás nem azonos Bourdieu [(1986) 1998] kulturális tőke definíciójával. A két fogalom annyiban hasonlít egymásra, hogy természetesen az iskolázottság összefüggésben van a társadalmi normákkal, minél iskolázottabb valaki, annál valószínűbb, hogy modernebben is gondolkodik a nemek közötti viszonyokról. Viszont a magasabb iskolázottság, műveltség nem mindig jár együtt egyenlőbb nemi szerepekkel a házasságon belül.

pekkel kapcsolatos értékek először a magasan iskolázott rétegek körében terjednek el, tehát ezekben a társadalmi csoportokban a nőknek nagyobb hatalma lesz a kapcsolati döntésekben is.

Rodman további feltételezése az volt, hogy ez az összefüggés nem csak a különböző társadalmi normájú országokra igaz, hanem egy adott társadalmon belül annak tradicionális, illetve modern szegmenseire is. A szerző további állítása, hogy a nemi szerepekhez kapcsolódó normák nemcsak közvetlenül hatnak a családon belüli hatalomra, hanem indirekt módon is. Azokban a családokban, ahol a tradicionális nemi szerepek érvényesülnek, ott az erőforrásokból származó potenciális hatalom nem érvényesül, míg azokban a családokban, ahol modernebb nemi szerepek a jellemzők, az erőforrások és a döntési hatalom közötti átváltások sokkal szabadabban érvényesülnek. (Kulik [1999]) Ebből az következik, hogy ha az egyén szintjén változik a nemi szerephez kapcsolódó ideológia, akkor az a családon belüli hatalmi egyensúlyra is hatással lehet, annak ellenére, hogy az esetleg szemben áll az általánosan elfogadott társadalmi normával. A változás azért következik be, mert a partnerek közötti hatalmi viszony kölcsönös kompromisszumok eredménye. Azaz a másik partner meggyőződésének vagy akaratának feladása, a házasságban betöltött szerep újratárgyalását jelenti, ami nem képzelhető el anélkül, hogy valamelyest az egyenlőség elve ne érvényesüljön a kapcsolatban.⁴⁶ (Xu [1999])

2.3. A pénzkezelés mint a családon belüli hatalom indikátora

Az elméletek bemutatása után ebben a fejezetben a családon belüli döntések és a pénzgazdálkodás kapcsolatáról lesz szó. A hazai, illetve külföldi szakirodalmak, valamint mélyinterjú vizsgálatom alapján áttekintem az egyes pénzkezelési típusokat és azok jellemzőit. Ismertetem Pahl és Vogler elméletét is, amely a pénzkezelést mint a családon belüli hatalom indikátorát értelmezi.

⁴⁶ A kulturális kontextus elméletét többek között Burr–Ahem–Knowls [1977], Scanzoni [1979], Xu [1999], Kulik [1999] alkalmazta a családon belüli hatalom kimutatására, mérésére.

2.3.1. Családi döntések és a pénzgazdálkodás

A családi élet kialakításához a házasság egész tartama alatt kisebb-nagyobb döntésre kényszerülnek a családtagok: hogyan osszák be a család anyagi erőforrásait, a családtagok idejét és energiáját. Az együttélés során szükségessé válik ezekben a kérdésekben az egyeztetés. Az egyeztetés a legfontosabb olyan kérdésekben, ami alapjában meghatározza az együttélést – lakásszerzés, gyerekvállalás, munkavállalás, szabadidő eltöltése. A családok életében a döntések Cseh-Szombathy [1979] szerint a két szempont szerint csoportosíthatóak:

1. Miként használja fel a család anyagi erőforrásait, idejét és energiáját, azaz mi jellemzi a gazdálkodását? – Mire költ?
2. Milyen szerepet vállalnak a partnerek a döntéshozásban? – Ki dönt?

A család gazdálkodása, amin az anyagi erőforrásokkal, az idővel való, illetve a partnerek energiával történő gazdálkodást értjük, a család működésének egyik legfontosabb dimenziója.⁴⁷ A partnerek pénzgazdálkodása a család gazdálkodásának szűkebb területe, amely kizárólag a családba beérkezett jövedelmekkel való gazdálkodást jelenti, annak számontartását, allokálását, beosztását, elköltését. Viszont semmiképpen nem tekinthetjük függetlennek a családi gazdálkodás többi részétől, azzal szoros kapcsolatban van. A család pénzgazdálkodása tehát elsősorban a család gazdasági funkciójaként értelmezhető.

Akárcsak a családi élet más területén, a pénzgazdálkodás során is felmerül a kérdés, hogy mire költsenek, hogyan használják fel anyagi forrásaikat a párok, illetve hogy ki döntsön ezekben a kérdésekben. Ez a párok közötti diszpozíció, vagy hatalom kérdését veti fel, miszerint mitől függ az, hogy a párok közül kinek az akarata fog érvényesülni abban, hogy mire költsék el a pénzüket.⁴⁸ Ebből kifolyólag a pénz a családi konfliktus forrása lehet főként, ha nincs mit elkölteni.

⁴⁷ Ez sokkal tágabb fogalom, mint a pénzgazdálkodás. Cseh-Szombathy [1979] hét fő területet sorol ide – a fogyasztási javak beszerzésétől a gyermekvállaláson keresztül a munkahelyválasztásig.

⁴⁸ A családon belüli pénzkezelés a hatalom indikátoraként való értelmezése Pahl [1980, 1983] nevéhez fűződik, aki a családok pénzkezelési módjait tipizálta és összekapcsolta azt a családon belüli hatalom különböző szintjeivel is. A tipológiát később Voglerrel továbbfejlesztették. (Pahl [1983, 1994] Vogler–Pahl [1994])

Az empirikus eredmények azonban azt mutatják, hogy a családi gazdálkodással kapcsolatos döntések nagyobb részét a párok konfliktusok nélkül, kialakult szabályok mentén, részben rutinszerűen hozzák meg. A Cseh-Szombathy ennek okát abban látja, hogy *„a házastársak között létrejön valamilyen megállapodás – szóban kifejtve vagy hallgatólagosan –, amely egyrészt kijelöli azokat az irányelveket, amelyeket a gazdálkodás során követni kell, másrészt pedig a mindennapi döntések nagy részét egyik vagy másik házastársra delegálja. Így a gazdálkodási döntések nagy részét egyik vagy másik fél hozza meg anélkül, hogy ez megbeszélés tárgya lenne, és így nincs mód ellenvéleményre.”* (Cseh-Szombathy [1985 p. 90–91.])

A párok közötti pénzgazdálkodás mechanizmusait az erőforrás-elméletből kiindulva Pahl 1983-as tanulmánya alapján számos kutató próbálta magyarázni. Az empirikus eredmények támogatták Pahl eredményeit, miszerint a pénzkezelés módja befolyásolja a párok közötti döntési hatalmat. (Vogler–Pahl [1994], Morris [1984, 1988, 1990, 1993], Vogler [1998], Shove [1993], Roman–Vogler [1999], Nyman [1990])

2.3.2. Pénzkezelés és pénzgazdálkodás

A család jövedelme két részre bontható: a megélhetéshez szükséges összegre, illetve a megtakarításokra vagy szabadon elkölthető (diszponibilis) jövedelemre.⁴⁹ A két típusú jövedelem mentén választható szét a pénzkezelés és a pénzgazdálkodás fogalma. (Vogler–Pahl [1994] a stratégiai és a menedzselési tevékenységnek nevezi ezt a két szintet.⁵⁰)

⁴⁹ Ez a fajta megkülönböztetés Morrisnál [1988,1990] is megjelenik. Morris szerint, a különböző pénzkezelési formák megértéséhez alapvetően meg kell különböztetni a háztartás teljes összjövedelmét (*household income*) és a háztartási pénzt (*domestic income*). Ugyanis ez a megkülönböztetés alapvetően meghatározza, hogy melyik szint mekkora potenciális hatalommal jár együtt annak kezelője számára. A háztartási jövedelem (*domestic income*) az a pénzmennyiség, amiből a családtagok a háztartás közös kiadásait fedezik, azaz az élelmiszert, a benzint, bérleti díjat stb. A család teljes jövedelme (*household income*) feletti ellenőrzés véleménye szerint nem más, mint annak eldöntése, hogy az összes jövedelemből mekkora legyen a közös kiadásokra, illetve a személyes elköltésre fordított rész. Blumstein–Swartz [1983] szerint az „ügynök–megbízó” viszonyról van szó, amikor a feleség nem rendelkezik stratégiai kontrollal, csak menedzseli a pénzt.

⁵⁰ Pahl korábbi munkáiban az ellenőrzés (*controlling*) és a szervezés (*management*) vagy menedzselés mellett még egy harmadik pénzkezelési szintet is elkülönít, a beosztás (*budgeting*) szintjét, amely adott kiadási kategórián belüli pénzbeosztást jelent. (Pahl [1983], Morris [1990]) A stratégiai és a menedzsment szint megkülönböztetését a szervezetszociológiából vették át. (Vogler [1998])

A pénzkezelés valójában munkát jelent. Az idetartozó feladatok a mindennapi megélhetéssel kapcsolatosak. Alapvetően a rezsiköltségek kifizetéséből, az élelmiszer beszerzéséből és az alapvető ruházat megvásárlásából állnak. Ide tartoznak a csekkbefizetések, az élelmiszervásárlások stb. A pénzkezelést tehát úgy definiálhatjuk, mint a család bevételeinek szabadon elkölthető része alatti összeg menedzselését, mint azzal a pénzösszeggel való gazdálkodást, amiből a család él hónapról-hónapra.

A megélhetésre fordítható összeg nagysága az együttélés során fokozatosan kialakul. Attól függően, hogy a család milyen anyagi körülmények között él, a családfenntartásra fordított összeg eltérő lehet. Ez az összeg egyfajta keret (közös kassza), amelyen túl nem akarnak vagy nem tudnak költeni a háztartásra és a megélhetésre. Mindkét partner tudja, hogy ennek elköltése szükséges, ezért nem válik számukra fontossá, hogy erről az összegről elszámoljanak egymás között. Ez csökkenti a konfliktusok előfordulását is.

A megélhetésre szánt, illetve fordítható összeg azonban az idő folyamán változhat. Abban az esetben, ha kiderül, hogy a hallgatólagosan megállapított összeg nem elég, újra kell tárgyalni, hogy mekkora legyen az új keret. Ez viszont gyakran csak konfliktusok árán érhető el.

A pénzgazdálkodás és a pénzkezelés között hierarchikus viszony áll fent. (1. táblázat) A pénzgazdálkodásba beletartozik a család teljes bevételeinek számontartása, illetve annak eldöntése, hogy mire van, és mire nincs pénze a családnak. A pénzkezelés feladata ezzel szemben nem jár együtt ezzel a kontrolláló, teljes rálátást igénylő feladattal. A pénzkezelő csak az általa kezelt pénz felett diszponál, kisebb vagy nagyobb mértékben. A pénzgazdálkodás sokkal átfogóbb szintet jelent, hosszú távú stratégiát feltételez, ezzel szemben a pénzkezelés inkább rövid távon való praktikus gondolkodást. Gondoljunk csak a pénzbeosztásra például, hogy milyen sorrendben fizessük ki a havi költségeket, hogy a hónap végére még maradjon a pénzből!

Fontos, tehát hogy fogalmi különbséget tegyünk a család pénzgazdálkodása és pénzkezelése között. A két fogalom nem ugyanazt jelenti, bár gyakran a pénzkezelés egyben a család pénzgazdálkodásának egyedüli jellemzőjévé is válhat, abban az esetben, ha nagyon alacsony a felhasználható jövedelem.

1. táblázat: A pénzgazdálkodás és a pénzkezelés kapcsolatának jellemzői

PÉNZGAZDÁLKODÁS	PÉNZKEZELÉS
döntés, ellenőrzés (irányítás)	végrehajtás, megvalósítás (munka)
megbízó	ügynök (delegált hatalom)
stratégia	menedzsment
Beruházás/befektetés	Fenntartás/beosztás
makro szint	mikro szint
hosszú távú gondolkodás	rövid távú gondolkodás

Bizonyos jövedelemszint alatt, ahol nincs szabadon elkölthető jövedelem (diszponibilis jövedelem), a pénzkezelés dominál a pénzgazdálkodáson belül. Ekkor a pénzkezeléshez kapcsolódó feladatok rányomják bélyegüket a pénzgazdálkodásra is, tulajdonképpen a pénzgazdálkodás jelentős részét ekkor a pénzkezeléshez kapcsolódó feladatok fogják kitenni. Ahol alacsony a jövedelem ott a kiadások között jelentősen megnő a létfenntartásra fordított kiadások aránya – élelmiszer, lakásfenntartás, ruházat. Ezekben a családokban a mindennapi megélhetés szabja meg, hogy mire költsék el a pénzt. A fennmaradó összegből gazdálkodnak, ami már csak arra elegendő, hogy ruházkodjanak, és ha szükséges valami nagyobb értékű tartós fogyasztási cikket vásárolni, akkor azt megvegyék. Ekkor viszont gyakran kölcsönhöz kell folyamodni.

Ebben a helyzetben a pénzügyi döntések tehát nem nagy volumenűek, inkább a mindennapi életszínvonal fenntartására irányulnak, mégis ez által nyernek a család számára fontosságot, a pénzbeosztás fogja jellemezni a család pénzgazdálkodását.

Más a helyzet akkor, ha van szabadon elkölthető jövedelem. Minél nagyobb ez a diszponibilis rész, annál inkább szükséges annak számontartása, illetve eldöntése, hogy mire fordítják jövedelmüknek ezt a részét. Előtérbe kerül a hosszú távú gondolkodás, az előre tervezés. Stratégiára van szükség, hogy a megszerzett jövedelemmel elérhetővé váljanak azok az életcélok, amelyek szinkronban állnak a párok anyagi lehetőségeivel és kulturális értékeikkel, normáikkal. Ekkor a pénzgazdálkodáson belül a pénzkezelés jelentősége lecsökken.

Ebből következően a család jövedelmi helyzete befolyásolja a család pénzkezelését. Amennyiben a család életében jelentős változások mennek végbe a jövedelemben az a pénzkezelést is módosíthatja.

2.3.3. Ki kezeli a pénzt, és ki gazdálkodik?

Hogyan osztják meg egymás között a pénzkezelés és a pénzgazdálkodás feladatát a párok? Mennyire különül el ez a két szféra?

A pénzkezelés és a pénzgazdálkodás feladatának szeparált megosztása a párok között tehát a döntési jogkörök elkülönült megosztását is jelenti, egyben nagyobb döntési hatalmat ad az egyik, mint a másik kezébe. Abban, hogy a partnerek hogyan fogják kezelni a pénzüket, jelentős szerepet játszanak a társadalmi normák, a szokások, a partnerek által elfogadott nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiák, a partnerek közötti nemi szerepmegosztás.

A hagyományos felosztásban a pénzkezelés feladata a partnerek közül általában szorosabban a feleséghez kapcsolódik. Ő az, aki a család megélhetésére fordítható összegből gazdálkodik. Az is megfigyelhető, hogy a feleség által keresett pénz általában eleve a háztartási költségek fedezésére fordítódik. Persze ennek praktikus okai is lehetnek, minthogy, ha már úgyis megkapta a fizetését, akkor a nála levő pénzből egyúttal fel is adhatja a csekkeket.⁵¹

A férfiak másképpen közelítettek a pénzügyekhez, mint a feleségek, sokkal inkább globális módon látják a családi gazdálkodást. A pénzkezeléssel kapcsolatos feladatokat a férfiak munkának és rutinfeladatnak látják, amit szükségképpen el kell végezni, de nem szívesen foglalkoznak vele. Ezeket hagyományosan is a nők végezték és ez inkább a feleségek döntési területe maradt. Ez magyarázhatja azt, hogy ha kevés a szabadon elkölthető jövedelem, amiből már úgymond érdemes lenne „gazdálkodni”, akkor a férfiak nem igazán vesznek részt a pénzügyi döntésekben.

Azokban a családokban viszont, ahol „demokratikusabb” a nemek közötti felállás, ott sem a pénzkezeléshez, sem a pénzgazdálkodáshoz kapcsolódó feladatok nem különülnek el nemek szerint egymástól, közös gazdálkodás a jellemző.

⁵¹ Morris [1988, 1990], McRae [1987], Zelizer [1994] ugyancsak a nők jövedelmének meghatározott minta szerinti felhasználását mutatta ki.

2.3.4. Pénzkezelési típusok és a családon belüli hatalom

A pénzkezelési típusok kialakításához az előzőek alapján több szempontot is figyelembe kell venni:

- összeadják-e a jövedelmeiket a párok, milyen mértékben;
- milyen a hozzájárulásuk a család jövedelméhez;
- ki kezeli a kasszát, és ki hozza a stratégiai döntéseket?

Pahl–Vogler alapvetően négy pénzkezelési típust különböztet meg.⁵² Később a részben közös pénzkezelési módot is kiemeli ötödik típusként, ami a közös és a független pénzkezelés közötti típusnak fogható fel. (A pénzkezelési típusok kialakításának szempontjait a 2. táblázat foglalja össze.) Az itt bemutatott pénzkezelési módok ideáltípusoknak tekinthetők, amelyek segítenek modellezni a családon belüli pénzkezelés mechanizmusát.

1. *Feleség/férj által kezelt közös kassza*: A férj teljes keresetét hazaadja, feleségtől zsebpénzt kap. A háztartás jövedelme felett teljes joggal a feleség rendelkezik. Az asszony felel egy személyben a bevételek elosztásáért a háztartás kiadásai között, általában nincs elkülönített zsebpénze. Ritkábban, de előfordul, hogy a férj tölti be ezt a szerepet a családban. Ebben az esetben a pénzkezelést és a pénzgazdálkodást tulajdonképpen egyazon személy végzi.
2. *Járandósági rendszer*: Ebben a szituációban a család eltartója – aki általában a férj – keresetének egy részét átadja feleségének a háztartáshoz kapcsolódó mindennapi kiadások fedezésére. Ez az összeg tartalmazza a feleség szabadon felhasználható „zsebpénzét” is. A fennmaradó összeggel pedig a férj saját maga egyedül rendelkezik, gazdálkodik. A feleség, ha rendelkezik saját jövedelemmel, akkor az nem jelenik meg elkülönülten, hanem a „háztartási pénz” összegét növeli. Ebben az esetben a feleség mint delegált, háztartási munkát végzi a pénzkezelést, hiszen szigorúan meghatározott, hogy az mire költhető el. Egyoldalú a jövedelemhez való hozzájárulás, hiszen egyik partner sem férhet hozzá a másik kasszájához. Sőt sok esetben a feleség nem is tudja, hogy a férj mekkora jövedelemmel rendelkezik. A férj és a feleség pénzkezeléssel

⁵² Pahl–Vogler által kidolgozott pénzkezelési típusokat később többen is alkalmazták a párok közötti hatalom megértéséhez. A teljesség igénye nélkül Hertz [1986] McRae [1987], Stamp [1985], Morris [1988, 1990], Rose–Laurie [1991].

kapcsolatos döntési szférái erősen elkülönülnek egymástól, egyik sem hoz döntéseket a másik döntési területén.

3. *Közös pénzkezelési rendszer*: Ebben az esetben mindkét partner beadja a jövedelmét a „közös kasszába” vagy közös bankszámlára érkeznek bevételeik. A partnerek közül mindkettő hozzáférhet a háztartás összes bevételéhez, közösen döntenek el, hogy mire használják fel. Ebben az esetben nem lehet egyértelműen megmondani, hogy a házastársak közül ki az, aki a stratégiai döntéseket hozza.⁵³ Ez a típus tekinthető a hatalmi viszonyok szempontjából a legkiegyenlítettebbnek, a pénz elosztása és menedzselése a partnerek közötti bizalmon alapul.
4. *Független/külön pénzkezelés*: Ezen pénzkezelési mód megvalósulásának az a feltétele, hogy a házastársak saját jövedelemmel rendelkezzenek. Tehát egyik partner számára sem elérhető a háztartás összes bevétele. Egymástól függetlenül ellenőrzik, kezelik jövedelmeiket és a háztartási kiadások meghatározott tételeiért felelősek.
5. Előfordul, hogy a partnerek a háztartás kiadásaira jövedelmük egy részéből egy közös kasszát hoznak létre, vagy bizonyos kiadásokat (lakásbérlet) közösen fizetnek. Ezt nevezzük *részben közös pénzkezelésnek*. Ez a felelősségmegosztás időről időre változhat, például a partnerek kereseti lehetőségeinek megváltozása következtében.

Pahl–Vogler arra a következtetésre jutottak, hogy azokban a családokban, ahol az egy kézben összefogott, illetve a járandósági rendszert alkalmazzák, a hatalommegosztás egyenlőtlenebben alakul a házastársak között mint ott, ahol közös pénzkezelés valósul meg. Ugyanakkor felvetődött az a kérdés is, hogy az egy kézben összefogott feleség kezelte kassza mennyiben jelent „hatalmat” a pénz kezelője számára, hiszen jellemzően az alacsony jövedelmű réteghez kapcsolódik. (Morris [1988, 1990], Pahl [1983, 1989])

⁵³ A közös pénzkezelés esetében is előfordulhat, hogy a partnerek közül inkább az egyik vagy a másik az, aki a család pénzgazdálkodásának egészéről dönt, tehát stratégiai feladatokat lát el. Ezekben az esetekben a pénzkezelés módja vagy a feleség kezelte kasszához, vagy a járandósági rendszerhez áll közelebb. (Vogler–Pahl [1994], Vogel [1998])

A pénzkezelés relatív fogalom, nem minden esetben juttatja a pénzkezelőt „hatalomhoz”. E tekintetben érdemes különbséget tenni két dimenzió szempontjából: az egyik, hogy mekkora a jövedelem, a másik, hogy mennyire különülnek el a felek között a döntési területek.

A pénzkezelés elsősorban munkát, gondot, mintsem korlátlan döntési jogkört jelent a pénzügyekben. A pénz kezelője mégis szert tehet nagyobb döntési jogkörre, és ezáltal hatalomra; mégpedig akkor, ha a pénzkezelés domináns szerepet tölt be a pénzgazdálkodáson belül. Ebben az esetben a pénzkezelést végző személy is óhatatlanul nagyobb teret nyer a pénzügyi döntésekben. Mivel alacsony a szabadon felhasználható jövedelem, igazán nincs miről dönteni, az eleve meghatározott. Azáltal kerülhet a pénzkezelő döntési pozícióba a család pénzügyeit illetően, hogy a felmerülő döntések nagyobb részét ő hozza meg: ő tudja, hogy mennyi a család rendelkezésre álló jövedelme. Ő hozza a döntéseket a pénzügyekben, miközben nincsenek is igazán stratégiai döntések, bár a család megélhetése szempontjából ezek kardinálisak lehetnek. Ezekben a családokban a pénzkezelést egy személy végzi, és általában a feleségek kezelik a kasszát.

A legkisebb döntési jogköre azokban a családokban van a pénz kezelőjének, ahol a család megélhetésére fordítható összeg, és a szabadon elkölthető jövedelmek feletti diszponálás teljesen elkülönül egymástól. Ebből az következik, hogy egyik fél sem dönt a másik fél területén. A szerepek előre leosztottak, fel sem merül, hogy az egyiknek döntenie kellene a másik helyett. Ez leginkább a járandósági rendszernek felel meg.

Abban az esetben, ha a pár elegendő jövedelemmel rendelkezik, de a szabadon rendelkezésre álló jövedelem alku tárgya, nincs leosztva előre, hogy ki dönt felőle, hanem tárgyalásos alapon, illetve alkuk árán dől el, hogy mi legyen a pénzzel. Bár a pénzkezelés – a „közös kassza” – elkülönül a felhasználható jövedelemtől, a pénzkezelés feladata nincs egyértelműen leosztva. Ezekben a családokban általában valóban „közös kassza” működik, tehát mindketten (esetleg a nagyobb gyerekek is) hozzáférhetnek a kasszához. A pénzkezeléshez kapcsolódó „munkákat” például csekkbefizetések, bevásárlások, is rugalmasabban osztják meg egymás között a párok (illetve a családtagok). Ez a típusú pénzgazdálkodás tehát a közös pénzgazdálkodás. Ez mindenképpen egyenlőbb diszponálást enged a család jövedelmének elosztása felett.

2. táblázat: A pénzkezelési típusok jellemzői

SZEMPONTOK	FELESÉG KEZELTE KASSZA	KÖZÖS	JÁRANDÓSÁGI RENDSZER	RÉSZBEN KÖZÖS	KÜLÖN
Van-e közös kassza?	igen	igen	a ht. kiadásokra igen	igen	nincs
Kinek a pénze kerül a közös kasszába?	mindkettőé	mindkettőé	csak a férjé, mindkettőé	mindkettőé	egyiké sem
A közös kassza aránya az összes jövedelemből?	kb. 100%	kb. 100%	háztartási költség (<100%)	háztartási költség (<100%)	0%
A közös kasszához való hozzáférés	csak a feleség	mindketten	csak a feleség	mindketten	nincs közös kassza
A teljes jövedelemhez való hozzáférés	korlátozott,	szabad	korlátozott	korlátozott, mindenki a saját részéhez	korlátozott, mindenki a saját részéhez
Pénzügyek átlátása - kontrollja	a feleség, de tájékoztatja a férjet	mindketten	a férj	a közösek megbeszélnek, a saját rész mindenkiné a maga dolga	egyéni kontroll
Nagyobb kiadásokkal kapcsolatos pénzügyi döntések	feleség, de lehet közös is	közös	a férj	egyéni döntés v. közös megbeszélés	egyéni döntés
Pénzbeosztás - a mindennapos bevásárlás, rezi költségek szintje	csak a feleség	mindketten	a feleség	mindketten	nincs
Ki rendelkezik zsebpénzzel?	a férj	nincs rá szükség	nincs	nincs rá szükség	nincs rá szükség

A közös pénzkezelésű családokban azonban előfordulhat, hogy a szabad felhasználású rész elköltésével kapcsolatban a felek megosztják a döntéseket. Ezekben az esetekben is előfordulhat azonban, hogy a pénzkezelés feladata egy személyhez kötött, míg a diszponíbilis jövedelem elköltéséről közös megbeszéléssel döntenek.⁵⁴

A külön pénzkezelés esetében, mivel nincs közös kassza, nincs szükség pénzkezelőre.

A pénzkezelési módok erőforrás-elmélet alapján történő magyarázatát megkérdőjelezi, hogy miért lehetséges az, hogy az azonosan magas családi jövedelemmel rendelkező párok esetében eltérő pénzkezelési módot alkalmaznak. Ez a tény mindenképpen az elmélet kiterjesztését tette szükségessé. A Pahl–Vogler modelljét ért kritikák a társadalmi normák és a nemi szerepek hatásának fontosságára hívták fel a figyelmet.⁵⁵

A párok ideológiája, illetve diskurzusa⁵⁶, függetlenül a párok társadalmi-gazdasági erőforrásaitól, jelentős szerepet játszik a pénzkezelési mód kialakításában. A kulturális szerepeket nem önmagukban a gazdasági erőforrások határozzák meg, hanem a gazdasági és a kulturális tényezők összefüggése, egymásra hatásának következtében hatásaik felerősítik, vagy éppen kioltják egymást. Ez ad magyarázatot, például arra, miért lehetséges az, hogy az azonos jövedelmű családok pénzkezelési módja eltér egymástól: a közös pénzkezelés, illetve a járandósági rendszer egyszerre van jelen. Míg a közös pénzkezelésű családokban sokkal elfogadottabb az a nézet, hogy a feleség egyenlő értékű kereső tevékenységet folytat (*co-providers*), ami az egyenlő megosztás elvének felel meg, addig azokban a családokban, ahol járandósági rendszer működik, inkább a férfi az egyedüli „ke-

⁵⁴ Vogler–Pahl felhívják a figyelmet, hogy a közös pénzkezelésű családokban is előfordulhat, hogy az egyik vagy a másik fél nagyobb szerepet tölt be a döntésekben. Ebből a szempontból megkülönböztetik a férfi ellenőrzése (*male managed common pool*), a nő ellenőrzése (*female managed common pool*) alatt álló közös pénzgazdálkodást, illetve a közös pénzgazdálkodást (*common pool*). (Vogler–Pahl [1994], Vogler [1998])

⁵⁵ Erre hívták fel a figyelmet azok a kritikák is, amelyek szerint a családon belüli pénzkezelés módját nem lehet kizárólag a partnerek erőforrásainak különbségéből levezetni. (Zelizer [1994], Morris [1988, 1990], Ferree [1990], Rottman [1996], Shove [1993], Komter [1989, 1991])

⁵⁶ Ezen Foucault [1972] diskurzus fogalmát érti a szerző.

nyérkereső” elv elfogadása él. Ezen ideológiák következtében tud a pénzkezelés „rejtett hatalomként” működni a párkapcsolatban.⁵⁷ (Vogler [1998])

A pénzkezelés módja tehát abból kifolyólag, hogy megszabja a partnerek döntési területeit, továbbá azt is, hogy kinek mekkora felelőssége van az egyik és a másik területen, egy keretet ad ahhoz, hogy milyen mechanizmusokon keresztül hozzák meg pénzügyi döntéseiket a partnerek. Ebből következően a partnerek között csak ritkán alakul ki konfliktus a pénzkezeléssel kapcsolatos döntések során. A keretek újratárgyalása viszont mivel szorosan kapcsolódik a partnerek közötti nemi szerepmegosztáshoz, konfliktusokhoz vezethet.

⁵⁷ Ez a megkülönböztetés Lukes [1974] háromdimenziós hatalom elméletén alapul: 1. dimenzió – a fontos döntések meghozása – erőforrás-elmélet alapján magyarázható (nyílt hatalom). 2. dimenzió – a hatalom, amely megakadályozza a partnereket, hogy kinyilvánítsák az elégedetlenségüket – a pénzkezelési mód megszabja, hogy melyik partner milyen területeken hozhat döntéseket, melyik területért felelős. Ebből következően nincs lehetőség az esetleges panaszok megtárgyalására (rejtett hatalom). 3. dimenzió – az ideológia vagy a diskurzus hatalma, amely olyan fogalmakat/kategóriákat konstruál, mint a „kenyérkereső” vagy a „másodlagos kereső”, ez megakadályozza a partnerek számára, hogy más alternatívát alkalmazzanak a jelenlegi helyett (látens hatalom). A részletes kritikát és a pénzkezelés és a hatalom kapcsolatáról szóló elméleti fejtegetést ld. bővebben Vogler [1998].

3. FEJEZET: A PÉNZKEZELÉSI MÓDOK MEGVÁLASZTÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK – EDDIGI EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

A család pénzkezelését magyarázó tényezők vizsgálatára számos empirikus kísérlet történt. A témában kutatók mind mélyinterjú, mind pedig kérdőíves vizsgálatokkal próbálták a kutatási problémát megközelíteni. A nyugati társadalmakban, Angliában, Németországban és az Egyesült Államokban végzett empirikus kutatások során kapott eredmények azt mutatják, hogy a család, a párok pénzkezelésének módja a család jövedelemszintje, a társadalmi hovatartozás, a partnerek gazdasági aktivitása (ki-fejezetten a női munkavállalás), illetve egymáshoz viszonyított iskolai végzettségük mentén változott. Ugyanakkor a kulturális kontextusok elméletének nyomán számos kutató a társadalmi környezet normarendszerét, a párok által képviselt nemi szerepek fontosságát hangsúlyozza a pénzkezelési módot befolyásoló tényezők között.⁵⁸

3.1. Társadalmi-gazdasági tényezők és relatív erőforrások hatása

3.1.1. Az együttélés formája

Treas [1993] arra hívta fel a figyelmet, hogy a pénzkezelés módját az együttélés formája is befolyásolja. A házasság intézménye erősíti az anyagi közösség elvét. Abban az esetben, ha a felek házasságban élnek, akkor nagyobb valószínűséggel összeadják a jövedelmeiket (közös bankszámlával rendelkeznek), míg ha élettársi kapcsolatban élnek, vagy valamelyik partner korábban már elvált, nagyobb a valószínűsége annak, hogy külön bankszámlát használnak. Treas modelljét Ludwig-Mayerhofer [2000] német adatokon tesztelve ugyancsak arra az eredményre jutott, hogy a magasabb jövedelemmel rendelkezők és a valaha elváltak körében magasabb valószínűséggel alkalmazzák a külön pénzkezelési formákat (jövedelmeik egy részét kezelték közösen, vagy teljesen külön kezelték a bevételeiket). Ugyanakkor a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a pénzkezelési módok a házasságokban nagyon különbözőek lehetnek,

⁵⁸ Az itt hivatkozott tanulmányok egytől egyig mind nukleáris családokra irányultak. A többgenerációs családok tekintetében ld. Hill et al. [1970].

ami azt mutatja, hogy a partnerek érdekei különböznek: a nyereségek és a veszteségek tehát nem egyenlően oszlanak meg közöttük. Ezen a szinten nyilvánul meg a hatalom, amit a partnerek által képviselt, hordozott nemi szerepminták határoznak meg.

3.1.2. A jövedelem nagysága és a társadalmi hovatartozás

A pénzkezelési mód és a jövedelem közötti összefüggés egyik magyarázata az, hogy minél magasabb a család rendelkezésre álló jövedelme, annál inkább biztosítottnak érzi a család anyagi helyzetét, így nincs szükség szigorú beosztásra. (Morris [1988]) Ehhez hozzá kell tenni, hogy az alacsony jövedelmi réteg költségeinek megoszlása is sajátos, nagy részét az alapvető szükségletek kielégítésére használják fel, amelyek ellátása a feleség-anya szerepköréhez tartozik.

Rose–Laurie [1991] eredményei egybeesnek Pahlék eredményeivel: a háztartás jövedelmének nagysága befolyásolja az adoptált pénzgazdálkodási módot. Minél alacsonyabb jövedelmi osztályba tartozik egy család annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a feleség kezeli a család pénzét. A magas jövedelmi kategóriába tartozók viszont gyakrabban alkalmazzák a közös vagy a külön pénzkezelés formáját.

A család anyagi helyzete, jövedelme szorosan összefügg a társadalmi hovatartozással. Az azonos társadalmi háttérrel rendelkező házaspárok és az általuk választott pénzkezelési mód között erősebb kapcsolatot mutatott ki Vogler–Pahl [1993], mintha a házastársak különböző társadalmi rétegekből kerültek volna össze. E dimenzió mentén az alacsony társadalmi osztályokba tartozók választják inkább a feleség által irányított „egy kézben összefogott” pénzgazdálkodást, a középosztálybeli háztartásokra legjellemzőbb a férfi által ellenőrzött járandósági rendszer, míg a felső osztályban a közös pénzkezelés a legelterjedtebb.

Zelizer [1989, 1994] kritikája szerint a pénz a családba bekerülve „speciális” pénzzé válik, amelyekre már nem érvényesek többé a piaci pénz jellemzői, elosztását és beosztását társadalmi szabályok, konvenciók szabják meg. A családban a normák, szokások alakítják a pénz használatát, a használóit, elosztását, ellenőrzését és forrásait. Zelizer kutatásában a férjes asszonyok pénzének jelentésváltozását elemzi 1870–1930 között az Egyesült Államokban. Megállapítja, hogy a családok pénzkezelését, azaz az asszonyok pénzhez való viszonyát három tényező befolyásolja: (1) A családi életről alkotott elképzelések (nemi szerepek), (2) a nemek közötti hatalmi struktúra,

ról alkotott elképzelések (nemi szerepek), (2) a nemek közötti hatalmi struktúra, (3) a család osztály-hovatartozása.

3.1.3. Iskolai végzettség

Az erőforrás-elmélet alapján nem csak a jövedelem, hanem a partnerek iskolai végzettsége is erőforrásnak számít. Tehát a magasabb iskolai végzettség nagyobb befolyással van a családi pénzügyekre is. A házastársak közül a férj iskolai végzettsége kapcsolatot mutatott a családban alkalmazott pénzkezelési móddal. Azokban a családokban, ahol a férj magasán kvalifikált⁵⁹ volt, nagyobb gyakorisággal választották a közös pénzkezelést, mint ahol alacsony végzettségű. Általában az érvényesült, hogy a partnerek közül a képzettebb kezelte a pénzügyeket, viszont ha azonos képzettségi fokon álltak, akkor többnyire a férj menedzselte a háztartás pénzügyeit. (Vogler–Pahl [1993])

3.1.4. A női munkavállalás

A jövedelemmel való rendelkezés a másik fontos tényezője a családon belüli pénzgazdálkodásnak. A feleség gazdasági aktivitása – főleg a magasabb jövedelemmel rendelkező családok esetén – erősen hat arra, hogy a feleség milyen szerepet tölt be a háztartás pénzügyeinek intézésében, menedzselésében. A munkaerő-piaci kereseti hátrányok mellett a feleség munkába állásának lehetőségét a családi életciklus is befolyásolja. A nők életük különböző időszakában – gyerekszülés előtt, kiskorú gyermek mellett, miután felnőttek a gyerekek – másképpen kapcsolódnak, illetve kapcsolódhatnak be a munkaerőpiacra.⁶⁰

⁵⁹ Legalább „A level” vizsgával rendelkezett a férj. (Vogler–Pahl [1993]) Ez a teljesítmény nagyjából a magyar érettségi vizsgának felel meg.

⁶⁰ A nyugati társadalmakban az általános képlet még mindig az, hogy amíg meg nem születik az első gyermek a feleség leginkább teljes munkaidőben dolgozik. A gyermek megszületésétől kezdve bizonyos ideig (ez változó lehet) az anya nem vállal munkát. Minél tovább maradt otthon, minél több a gyereke, annál nehezebben tud bekapcsolódni újra a munkaerőpiacra. A gyermekes anyákat viszont leginkább részmunkaidőben foglalkoztatják. (Rose–Laurie [1991]) Magyarországon ezzel szemben alacsony a részmunkaidős foglalkoztatás, a gyermekes anyák túlnyomó része teljes munkaidőben dolgozik.

Pahl (1980) eredményei azt mutatták, hogy a női munkavállalás együtt jár a közös pénzkezelés alkalmazásával. Ha a nők pénzgazdálkodásban való részvételét valóban befolyásolja gazdasági aktivitásuk, akkor a nők munkaerő-piaci részvételi arányának növekedésével egyre „demokratikusabb” pénzkezelési minták kell, hogy alkalmazásra kerüljenek a családokban. (Rose–Laurie [1991]) Rose–Laurie hipotézisét az empirikus eredmények alátámasztani látszanak, de csak abban az esetben, ha teljes munkaidőben foglalkoztatott nőkről van szó. (Morris [1988], Vogler–Pahl [1993])

Morris (1987) azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a feleség által megkeresett jövedelmet a családok általában a háztartási kiadásokra költik el.⁶¹ Tehát a nők munkába állása nem feltétlenül növeli az asszony befolyását a családi pénzügyekben. Sőt, egy járandósági rendszert alkalmazó család esetében az asszony keresete egyenesen a férj hozzájárulásának csökkenéséhez vezethet, miközben „kenyérkereső” pozíciója a családban továbbra is megmarad⁶².

Stamp [1985] eredményei szerint viszont, ahol a nő a fő jövedelemszerző ott ő rendelkezik a családi pénzügyek felett is, ebben az esetben azonban nyoma sincs annak, hogy az asszony „járandóságot” fizetne férjének, mint ahogy az fordított helyzetben a gyakorlat. Ennek okát abban látja, hogy a társadalmi normák ellenkeznének ezzel a megoldással, ezért ezekben a házasságokban az egy kézben összefogott pénzkezelés mellett a közös és a független pénzkezelés lehet csak a másik alternatíva.

3.2. Társadalmi normák, nemi szerepek hatása

Úgy tűnik, hogy számos esetben a női munkavállalás, az önálló keresettel való rendelkezés sem képes megváltoztatni a mélyen rögzült társadalmi szerepeket. A nemi szerepek jelentőségét a pénzkezelési módok használatában több empirikus eredmény is alátámasztotta.

⁶¹ Erre számos példát hoz Tilly–Scott [1978], valamint Zelizer [1994] is: a nők (a férjnél jóval alacsonyabb) jövedelmét általában kiegészítő jövedelemnek fogták fel, amit leginkább a család jólétének, életszínterének javítására használtak.

⁶² Morris megemlíti, hogy Land [1969] és Pahl [1983] hasonló eredményekre jutottak. Land szerint a nők keresőtevékenységével sikerült „megingatniuk” a férj „kenyérkereső” pozícióját. Ugyanakkor Morris [1988] eredményei arról adtak számot, hogy a nők szeretnének függetlennek lenni anyagiilag férjüktől, de ezt akadályozza, hogy az ő keresetük nagy része a háztartással kapcsolatos kiadásokra fordítódik. E mögött ebben az esetben a férj alacsony keresete, illetve a helyi közösség normáinak erős érvényesülése játszott szerepet. Hiába rendelkezett önálló jövedelemmel a feleség, ha azt a családra kellett költenie.

Rodman [1967, 1972] szerint a pénzkezelés és a hatalom közötti kapcsolat megértéséhez nem elég az erőforrás-elméletet figyelembe venni, hanem azt is, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök másként jelennek meg a különböző státusú férjeknél. Morris [1990] számos eredményt említ (Blood–Wolf [1960], Rubin [1976], Rodman [1972]), amelyek a nemi szerepek és a társadalmi státus közötti sajátos kapcsolat létezéséről számolnak be, miszerint az alsóbb osztályba (alacsonyabb képzettség, alacsonyabb jövedelemmel) tartozó férfiak sokkal tradicionálisabban gondolkodnak, mint a magasabb státusú férjek, akik iskolázottabbak, és jóval magasabb jövedelemmel is rendelkeznek. Tehát ott, ahol eleve kevesebb erőforrással rendelkezik a férj, ott az ideológiák, azaz a nemi szerepek lépnek működésbe, ez biztosítja a férj pozícióját a családban, ahol viszont elegendő erőforrással bír a férj, ott nem igényel megerősítést a nemi szerepek oldaláról.

Kulik [1999] a modern társadalmak tradicionális és modern szegmenseire vonatkozóan tesztelte Rodman elméletét. Eredményei nem támogatják azt, hogy a modernebb családokban a férjek esetében az erőforrások hatása gyengébb lenne, mint a tradicionális családokban. Kulik azt állítja, hogy a két csoportban a férjek erőforráskészlete különbözik. A tradicionális családokban a nőknek kisebb lehetősége van a gazdasági erőforrások bírására, mint a modern családokban, így az előbbieken a férjek több dimenzióban rendelkeznek nagyobb hatalommal is.

Rubin [1976] arra hívta fel a figyelmet, hogy azokban a családokban, ahol közös pénzkezelésről vallottak a kérdezettek, egyáltalán nem biztos, hogy a döntések is közösek, például ha az egyik partner vétőjoggal rendelkezik, akkor máris sérül a közös döntés. Ugyancsak ennek egyik megjelenési formája lehet a feleség háztartási pénz kezelése, ami delegált döntési jogkörnek felel meg. Míg a felsőbb osztályokban az önálló kereset hatalomhoz juttatta a feleséget, addig a munkás osztályba tartozó párok esetében, az döntött a pénz felől, aki megkereste. (Luxton [1980], Morris [1990 p. 108])

McRae [1987] mélyinterjú vizsgálatában olyan kétkeresős házaspárok szerepeltek, ahol a feleség magasabb presztízsű állással és magasabb, biztosabb jövedelemmel rendelkezett, mint a férj, azaz a hagyományos nemi szerepmegosztáshoz képest fordított felállás volt a jellemző. Az ilyen típusú családok nagyobb gyakorisággal vá-

lasztották a közös gazdálkodást és a független pénzkezelést, mint a másik két típust.⁶³ McRae ezeknél a családoknál nem talált szignifikáns összefüggést a pénzkezelés módja és a jövedelemszint között. Ebben az esetben valószínűleg a férfi-női szerepekkel kapcsolatos társadalmi elvárások hatása erősebb volt a jövedelemtényezőnél.

Tichenor [1999] vizsgálatában olyan párokkal készített interjút, ahol a nő magasabb státusban volt, mint a partnere. Azt tapasztalta, hogy a nők nem merik gyakorolni a társadalmi státusukból, erőforrásaikból származó diszpozíciójukat, döntési „hatalmukat”, sőt megpróbálnak olyan stratégiákat alkalmazni, amik segítenek a férjnek elhitetni, hogy ő hozza meg a döntéseket. A pénzkezeléssel kapcsolatban a magasabb kereset nem vezetett direkt módon nagyobb döntési hatalomhoz a vizsgálatban, bár, ahol a nő kezében volt a kassza, ott erős kontrollt gyakorolt. A szerző hangsúlyozza, hogy az erőforrásoknak nagyon kicsi a hatásuk, sokkal inkább a párok által elfogadott nemi szerepek azok, amik meghatározták a családon belüli hatalmi viszonyokat.

A családban azonban nem csak a nők munkaerő-piaci pozíciója változhat meg, hanem a férjé is. Hogyan kezelik a család pénzügyeit azokban a családokban, ahol a férj munkanélküli. Morris erre nézve is végzett vizsgálatokat. Megállapítja, hogy először is ezek a családok eleve az alsóbb osztályokba tartoznak, a feleség általában rákényszerül arra, hogy jövedelemszerző munkát vállaljon. A családi kasszát a nő egy személyben kezeli. Morris azt vizsgálta, hogyan kerül felhasználásra a férj jövedelme, ami ebben az esetben a munkanélküli segélyt és esetleges alkalmi munkából származó keresetet jelentette. A férj keresetét több célra is használta a család: (1) ez volt a férj zsebpénze⁶⁴; (2) beadta a háztartási költségek fedezésére; (3) felosztották a két cél között. ([Morris, 1988])

⁶³ McRae [1987] pénzkezelési kategóriáinak kialakításakor szem előtt tartotta a Pahl által létrehozott tipológiát és annak megfelelően sorolta be az általa vizsgált 30 dél-angliai családot. Az egykeresős családokat McRae a független pénzkezelés típusába sorolta, míg Pahl tipológiája szerint inkább az egy kézben összefogott pénzkezeléshez kellett volna sorolni. McRae azért választotta külön ezeket az eseteket, mert az adott családokban csak a feleség rendelkezett munkahellyel, azaz biztos jövedelemmel, a férfiek munkanélküliek voltak. Mindkét partner saját maga rendelkezett a jövedelmével; a feleség a fizetésével, a férj pedig a munkanélküli segéllyel. A partnerek közötti költségmegosztás a következőképpen nézett ki, a háztartás összes költségét a feleség állta, a segélyből a férj saját személyes kiadásait fedezte. Azt hiszem joggal mondhatjuk, hogy ezek a jellemzők megegyeznek az egy kézben összefogott pénzkezelési rendszer jellemzőivel, kivéve azt, hogy a feleség nem rendelkezett az egész jövedelemmel, nem adott zsebpénzt a férjnek, és a nő volt a „kenyérkereső”.

⁶⁴ Hasonló eseteket talált mélyinterjú vizsgálat során McRae [1987]. Azokban a családokban, ahol a nő volt az egyedüli kereső, a férfi megtartotta a munkanélküli segélyt saját felhasználására, így a férj tulajdonképpen semmivel nem járult hozzá a család ellátásához.

Morris szerint a zsebpénz megkülönböztetett státust kölcsönzött a férjnek, hogy ebből a pénzből társasági, szociális közéletet tudjon élni, és ez segítsen neki abban, hogy kizárja/kihúzza magát az otthoni háztartási munkák végzése alól. Másrészt az alkalmi munkák vállalása azzal a céllal történik, hogy a szórakozásra szánt pénzt, ne a háztartási pénzből kelljen elvonnia. Ez a viselkedés azzal van összefüggésben, hogy a nők fogyasztási mintái erősebben kapcsolódnak a háztartáshoz, a családhoz, a férfiak fogyasztási mintáit pedig inkább a közéleti személyiség szükségletének kielégítésével, a társadalmi, közéleti fogyasztással lehet összekapcsolni.

Treas [1993] eredményei ugyancsak alátámasztották, hogy a nők a kezelésükben lévő jövedelmet kollektív és egyéni célokra is egyformán használják. Későbbi Widmerrel írt tanulmányukban 23 országot vizsgálva hasonló eredményekre jutottak. Eredményeik azt is megerősítették, hogy a partnerek által képviselt érték hatással van a családi életre, gazdálkodására. A külön pénzkezelés alkalmazása akkor volt gyakoribb, ha a partnerek nem támogatták a házasság intézményét, illetve ha elvetették a hagyományos nemi szerepeket. (Treas–Widmer [2000])

Burgoyne [1990] a családon belüli nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiák szerepét emeli ki a pénzkezelés módját befolyásoló tényezők közül. A „férfi a kenyérkereső” szerep mellett gyakran két másik, a pénz elosztásához kapcsolódó elgondolás ütközik egymással: az egyik, hogy „a kapcsolatnak egyenlő elosztáson kell alapulnia, mindegy ki mennyit keres”, a másik pedig az „azé a pénz, aki megkeresi” elv. Burgoyne eredményei szerint a párok sok esetben ez utóbbi elv szerint gondolkodnak a pénzről: azokban a családokban, ahol a nő nem költött annyit a közös kasszából, amennyit szeretett volna, általában azzal indokolta, hogy nem ő kereste meg azt a pénzt, így az nem az övé. Vogler [1998] úgy látja, hogy mind a „férfi kenyérkereső” szerepe, mind az „azé a pénz, aki megkeresi” elgondolásokkal való egyetértés közrejátszhat abban, hogy a férfi családon belüli hatalma a döntésekben jobban érvényesüljön, mint a nőé.

Rodman [1972] elméletéből kiindulva Xu [1999] Tajvanban vizsgálta, hogy milyen hatása van a társadalmi változásoknak a családon belüli hatalomra. Tajvanban az utóbbi évtizedekben jelentős társadalmi-gazdasági változások zajlottak le, így azt a módosult patriarchális társadalmak közé („modified patriarchal” society) sorolja a szerző. Xu eredményei azt mutatták, hogy a férj iskolázottságának emelkedésével a nők hatalma nagyobb lesz a pénzkezelésben és a családi gazdálkodásban, viszont más területeken, mint például a karrierrel kapcsolatos döntések esetében nem nőtt a

feleség szavának súlya. A szerző ezt azzal magyarázza, hogy Tajvanban a család anyagi döntései hagyományosan a nők döntési körébe tartoztak, míg a karrierrel kapcsolatos döntések a férj területéhez. Ez arra utal, hogy a döntések nemek szerinti specifikációja továbbra is él ezekben a társadalmakban.

4. FEJEZET: A PÉNZKEZELÉSI MÓDOKAT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON

4.1. Bevezető

A családon belüli pénzkezelési szokásokkal és döntésekkel kapcsolatban az 1990-es évekig meglehetősen kevés empirikus felmérés készült Magyarországon. Ezek közül ki kell emelni Hoffmanné az 1970-es évek közepén, illetve később az 1980-as évek végén végzett empirikus vizsgálatát. Ez alapján 1973-ban a háztartások 79%-ában adták össze a keresetüket a partnerek. A felmérés során az volt az általános, hogy a közös kasszából bárki kivehetett és csak jóval kisebb részt tett ki azoknak az eseteknek a száma, ahol egyetlen személyre bízta a pénzkezelést.⁶⁵ Viszont mindkét esetben – tehát amikor bárki hozzáférhetett az összeadott jövedelemhez, illetve amikor egyetlen személyre bízta a kassa kezelését – a feleség töltötte be 68%, illetve 72%-ban a „pénzügyminiszter” szerepét⁶⁶, szemben a férjekkel, akiknél ez az arány csupán 7, illetve 5%. A közös kasszából gazdálkodó háztartások tehát közel kétharmadában (63%) a nők voltak felelősek a háztartás pénzügyeiért.⁶⁷ (Hoffmanné [1977]) Ehhez képest a nyolcvanas évek végére a családok pénzgazdálkodási szokásait tekintve nem sok változás következett be. A családok 80%-ában továbbra is összeadták keresetüket, viszont lényegesen, 12%-ról 32%-ra emelkedett a közös pénzkezelésű párok aránya. A feleségek kezelték a pénzt az esetek 62%-ában, a férfiak viszont csak az esetek 5%-ában feleltek a kasszáért.⁶⁸ (Hoffmanné [1990])

⁶⁵ A forrás nem tartalmazza, hogy milyen az egyes pénzkezelési típusok közötti megoszlás a mintában, ezért nem szerepelnek az adatok. A szerző pénzkezelésre alkalmazott tipológiája eltér a később általam alkalmazottól, ezért az eredményeket nem lehet egyértelműen összehasonlítani.

⁶⁶ Az, hogy mit értett a szerző a „pénzügyminiszter” elnevezésen, nem derült ki világosan az idézett munkából. Sejtésem szerint a „pénzügyminiszter” szerepe a következő: Ő az, aki felelős a család pénzügyeiért. Ellenőrzi a háztartás pénzügyeit, elosztja a pénzt az egyes kiadások között, nyilvántartást vezet a kiadásokról, kifizeti és összegyűjti a számlákat, ő az, aki tudja, „hogyan áll” a család anyagilag. Ez a személy a család pénzkezelője és a pénzügyek irányítója, azaz egy személyben menedzsel és kontrollál is. A nőknek a családi gazdálkodásban betöltött vezető szerepére hívta fel a figyelmet Hegedüs [1971] és Cseh-Szombathy [1979] is.

⁶⁷ Ld. Hoffmanné [1977 p. 145. 22. táblázat].

⁶⁸ A kilencvenes évek elején Spéder tett kísérletet a családi pénzkezelés mint gazdálkodási stratégia vizsgálatára és pénzkezelési módok tipizálására. (Spéder [1992], Spéder–Fábián [1992].)

Az 1990-es években végzett kérdőíves felvételek eredményei azt mutatják, hogy a családok túlnyomó többsége összeadja jövedelmét, és közös kasszából gazdálkodik.⁶⁹

A közös kassza kezelését a párok mintegy kétharmada közösen, míg egyharmadában a feleségek kezelik, emellett a férj által egy kézben összefogott kassza jelentéktelennek mondható. A párkapcsolatban élők, mindössze 10% körüli aránya az, akik csak részben adják össze jövedelmeiket, illetve külön pénzkezelést folytatnak.

A párok pénzkezelési módjának alakulását időben tekintve az a tendencia látszik kirajzolódni, hogy az 1970–80-as években leginkább jellemző feleség által kezelt kasszák meghatározó helyét az 1990-es évekre fokozatosan átvette a közös pénzkezelési mód.⁷⁰

A dolgozat által vizsgált időszakban – 1994 és 2000 között – nem történt jelentős változás a pénzkezelési módok megoszlásának tekintetében, az adatok csak minimális átrendeződést mutatnak. 2000-re a közös pénzkezelésű párok aránya valamelyest csökkent, valószínűleg a részben közös kasszák javára, míg a feleség által kezelt kasszák aránya enyhén emelkedő tendenciát mutat.⁷¹ (3. táblázat) Úgy tűnik tehát, hogy a közös pénzkezelési mód térnyerése a feleség kezelte kasszákkal szemben

⁶⁹ A dolgozat elemzései csak a páros típusú együttélési formában élőkre (házastársak és élettársak) és családokra vonatkoznak, nem szerepelnek benne az egyszülős háztartások, viszont szerepelhetnek benne azok a többgenerációs családok, ahol több páros család együttéléséről van szó.

⁷⁰ Az 1990-es TÁRKI-C vizsgálatban a családok pénzkezelésére vonatkozó kérdés alapján a közös pénzkezelést vallók mindössze a kérdezettek 32%-át tették ki, míg a feleség által kezelt kasszák 48%-ot. Bár az adatok nem összehasonlíthatóak a rákövetkező években készült vizsgálatokkal, – nem csak a párkapcsolatban élőkre vonatkoznak az adatok, illetve a kérdést sem ugyanúgy tették fel, mint 1994-ben – biztos, hogy azóta változott a pénzkezelési mód szerinti összetétel: mégpedig a közös pénzkezelések aránya nőtt, a feleség kezelte kasszáké csökkent. Az 1990-es mintában szereplő egyszülős háztartások, valószínűleg megemelik a feleség által, illetve az egyéb módon gazdálkodó családok arányát. Ezt mutatták egy 2001-ben végzett vizsgálat eredményei is. (Nagy I. [2002])

⁷¹ A dolgozat során a statisztikai elemzésekhez az 1994-es ISSP Család modul, a TÁRKI Háztartás Monitor 1998, valamint az KSH NKI 2000-es Család kérdőíves adatfelvételének adatbázisait használtam fel, melyet a TÁRKI Társadalomtudományi Adatbank bocsátott rendelkezésemre. 1994-ben és 1998-ban a következő kérdést tették fel a pénzkezeléssel kapcsolatban: *Hogyan gazdálkodnak Önök a jövedelmükkel? Az alábbi lehetőség közül válassza ki azt, amelyik a legközelebb áll az Önök gazdálkodásához. 1 – Én kezelem az összes pénzt, és én adok a házastársamnak/ élettársamnak belőle. 2 – Házastársam/ élettársam kezeli az összes pénzt és ad nekem belőle. 3 – Együtt kezeljük az összes pénzt és mindenki vesz belőle, ha szüksége van rá. 4 – Együtt kezelünk egy bizonyos összeget a közös kiadásokra, azon felül mindenki gazdálkodik a saját pénzével. 5 – Mindketten magunk gazdálkodunk a pénzünkkel. 6 – Egyéb.* A 2000-es adatfelvételben a kérdések megfogalmazása valamivel eltért az 1994-es változattól, de az értelme lényegében ugyanaz maradt. *Szeretném megtudni, hogyan kezelik Önök a pénzt. Kérem, válassza ki, azt a pénzkezelési módot, ami önöknél a legjellemzőbb. 1 – Én kezelem a pénzt és a házastársam csak a személyes költségeire kap tőlem pénzt. 2 – A házastársam kezeli a pénzt és ő ad nekem a személyes költségeimre. 3 – Minden jövedelmünket összetesszük és mindenki annyit vesz ki belőle, amennyire szüksége van. 4 – A jövedelmünk egy részét összetesszük és közösen kezeljük, a maradékot pedig mindenki külön kezeli. 5 – Külön kasszán élünk. 6 – Egyéb válasz.*

megállapodni látszik a rendszerváltás időszakában. Arra a kérdésre, hogy a közös kassza térnyerése folytatódni fog-e a jövőben vagy sem, csak a következő évek vizsgálatainak eredményei adhatnak választ.

3. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása Magyarországon, 1994–2000⁷² (%)

	1994	1998	2000
Közösen	60	60	56
A feleség	26	30	31
A férj	4	4	4
Részben közösen	6	3	6
Külön pénzkezelés	3	2	1
Egyéb módon	1	1	2
Összesen	100	100	100
Érvényes esetszám	973	1271	1981

Forrás: ISSP 1994, TÁRKI Háztartás Monitor 1998, NKI Család 2000.

A dolgozatnak ebben a részében különböző aspektusokból azt vizsgálom, milyen tényezők magyarázzák, hogy a magyar családokban napjainkban a pénzkezelés adott módja a jellemző, illetve hogy a kilencvenes évek folyamán volt-e változás a különböző tényező csoportok hatásában, ha igen akkor milyen.

1. A pénzkezelési szokásokat befolyásoló tényezők kapcsán először azt vizsgálom, hogy mennyiben függ össze a család társadalmi-demográfiai és gazdasági jellemzőivel.
2. A második lépésben az erőforrás-elmélet alapján a partnerek egymáshoz viszonyított társadalmi-gazdasági pozícióinak hatását vizsgálom a pénzkezelési módokra. Mennyiben befolyásolják a pénzkezelés mikéntjét a partnerek relatív erőforrásai, például iskolázottságbeli különbség vagy a köztük levő kereseti különbségek.
3. A harmadik megközelítési mód a kulturális kontextus elmélete, amennyiben a pénzkezelés módja összefüggésben van a társadalmi normákkal, amelyek a párok által képviselt nemi szerepekben nyilvánulnak meg. A kulturális kontextus

⁷² A részletes mintaösszetétel mindhárom évre vonatkozóan a Melléklet M1. táblázatában található. A minták társadalmi-demográfiai mutatók szerinti megoszlását az M2–M4. táblázatok tartalmazzák.

indikátoraként a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöket, a háztartáson belüli munkamegosztást választottam. Ebben a részben vizsgálom a család szocializációs mechanizmusainak jelentőségét is a pénzkezelési módokkal kapcsolatban.

4. A 4.5. fejezetben a korábban feltárt összefüggések alapján többváltozós elemzési módszerekkel egyfelől azt vizsgálom, hogy milyen tényezők befolyásolják az egy kézben összefogott, a közös és a külön pénzkezelési módok közötti „választást”. Másfelől a Magyarországon legjellemzőbb két pénzkezelési típust – a közös és a feleség által kezelt kasszák – befolyásoló tényezők hatásának időbeli változását vizsgálom.

4.2. A társadalmi-gazdasági tényezők hatása a családok pénzkezelésére

A dolgozat történeti felvezetőjében nyomon követhettük, hogy a különböző társadalmi helyzetben, társadalmi státusban lévő családokban mennyire másképpen valósult meg a munkamegosztás és a pénzzel való gazdálkodás.

A család integráns része a társadalomnak, ezért a társadalmi-gazdasági környezete, a makrotársadalmi tényezők hatással vannak a család életmódjára, annak céljaira, és bizonyos mértékben céljai megvalósítására. Cseh-Szombahty [1985] szerint a nők és férfiak szerepét a társadalomban és a kapcsolatban, illetve azok egymásra hatását, egymáshoz való viszonyát az együtt élés folyamán, ugyancsak a társadalmi viszonyok alakulása határozza meg. Ebből a társadalmi meghatározottságból adódik, hogy a különböző társadalmi-gazdasági helyzetben lévő családok életmódja, célkitűzései, azok megvalósítása, és ebből következően a házastársak közötti szerepmegosztás is egymástól valamelyest eltérő módon, sajátosan valósul meg, alkalmazkodva a társadalom adta lehetőségekhez.

Ebben a fejezetben sorra veszem azokat a standard rétegződés-vizsgálatokban alkalmazott társadalmi-demográfiai tényezőket, amelyek meghatározzák a család életmódját és státusát a társadalomban: az életkort, az együttélés típusát, a családszerkezetet, az iskolai végzettséget és a család jövedelmi helyzetét. Ezek a változók szolgálnak kontroll változóként a későbbi többváltozós elemzésekben.

4.2.1. Életkor

Az életkor esetében a hagyománnyal összefüggésben azt várjuk, hogy az idősebbek körében a pénzkezelés hagyományos módja – a feleség kezelésében lévő kassza – jobban jellemezze, mint a fiatalabb korosztályokat.

Várakozásomnak megfelelően a párok átlagéletkora⁷³ és a pénzkezelés módja mindkét évben szignifikáns összefüggést mutat.⁷⁴ A közös pénzkezelésű háztartások aránya a legfiatalabbak (18–34 évesek) körében a legmagasabb, míg az 55 év feletti korosztályokban a legalacsonyabb. A feleség kezelte kasszák esetében éppen fordított a helyzet: az idősebb korosztályok felé haladva egyre nő a feleség által kezelt „családi kasszák” hányada. Ez a „trend” az 1994-es mintában az 55–64 éveseknél megtörik, ebben a korcsoportban felülreprezentáltak a közös pénzkezelésű párok, a feleség kezelte kasszák aránya pedig az átlag körül alakul. (4. táblázat) 2000-ben ez a törés az adatokban nem mutatható ki.⁷⁵

Az 1994-hez képest 2000-re, a 45–55 évesek korosztályát kivéve mindegyik korcsoportban emelkedett valamelyest a hagyományos pénzkezelési mód alkalmazása, viszont továbbra is érvényes az az állítás, hogy az életkorral emelkedik a feleség kezelte kasszák aránya.

Az egyéb pénzkezelési mód alkalmazása inkább a fiatal korosztályokra jellemző. Ez a tendencia csak a 2000-es felvétel adataiban mutatható ki egyértelműen, 1994-ben nem. A férj által kezelt kasszákról az alacsony esetszám miatt nem lehet érdemi következtetéseket levonni se 1994-re, se 2000-re vonatkozóan, bár az 1994-es adatok azt mutatják, hogy ez a pénzkezelési forma a fiatalok és a legidősebbek körében jellemző leginkább.

⁷³ Az életkor háztartás szintű változójaként a párok átlagéletkorának kategóriáit használtam, ez annál is inkább indokolt, mivel a partnerek életkora erősen korrelál egymással.

⁷⁴ A változók közötti kapcsolat erősségének mérésére a Cramér's V asszociációs mutatót alkalmaztam, mert a két minta esetszáma nagyon eltérő. A Cramér's V khi-négyzet statisztikán alapul, de szemben a khi-négyzettel nem érzékeny a mintanagyságra. A mutató értéke 0 és 1 között mozog, a kapcsolat irányát nem mutatja.

⁷⁵ A törés az 1998-as felvétel eredményeiben is kimutatható, hozzá kell tenni azonban, hogy abban a vizsgálatban a kérdezett életkorát vették figyelembe. (Ld. Melléklet M5. táblázat.)

4. táblázat: A pénzkezelési módok megoszlása a párok átlagéletkora szerint 1994 és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
18–34	66	17	8	9	100	228
35–44	60	26	5	9	100	266
45–54	55	33	1	11	100	191
55–64	65	29	2	5	100	170
64 év felettiek	50	33	6	11	100	114
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>27</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>969</i>
Cramér's V: 0,11; szign.=0,0003						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
18–34	62	22	5	11	100	483
35–44	56	29	5	10	100	418
45–54	55	33	3	9	100	454
55–64	51	37	2	9	100	340
64 év felettiek	51	38	6	6	100	273
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1968</i>
Cramér's V: 0,08; szign.=0,0001						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

4.2.2. Az együttélés típusa – élettársak és házastársak

A párok által alkalmazott pénzkezelési mód összefüggésben van azzal, hogy a párok élettársi vagy házastársi kapcsolatban élnek-e. A házasság köteléke a párok gazdasági közösségét feltételezi, amelyet a családjog intézményesít is. Természetesen házassági szerződésben külön megállapodást is köthetnek a párok arról, hogy ki, mit és milyen értékben követelhet magának egy esetleges válás során, de az általános gyakorlat nem ez. A házasságot kötő felek számolnak azzal, hogy a házasság nem csak érzelmi köteléket, hanem anyagi közösséget és kötelezettséget is jelent. Az *Életünk fordulópontjai* című, demográfiai panelkutatás 2001-es első hullámának eredményei szerint a házasságban élők 58%-a, de még az élettársi kapcsolatban élőknek is 20%-a vallotta azt, hogy a házasság nagyobb anyagi biztonságot jelent, mint az élettársi kapcsolatban élés. (Pongrácz T-né-Spéder [2002]) Az élettársi kapcsolatban élők esetében az egyéni célok megvalósítása mellett az egyik kritikus pont éppen az anyagi függetlenség megőrzése. A nemzetközi vizsgálatok eredményei is alátámasztják,

hogy a házasság intézménye a közös gazdálkodást, míg az élettársi kapcsolat a külön pénzgazdálkodást feltételezi.⁷⁶

Ezek alapján azt várjuk, hogy a házasságban élők jövedelmeiket összeadják és azt vagy közösen kezeljék, vagy valamelyik partner kezelje, az élettársi kapcsolat esetében pedig a részben közös vagy a külön pénzkezelés domináljon.

Az 1994-es és 2000-es felvételek eredményei azonban ettől valamivel eltérő képet mutatnak. (5. táblázat) Ugyan 1994-ben, az élettársi kapcsolatban élők körében valóban az „egyéb” típusú pénzkezelési módok használata felülreprezentált, de emellett a férj és valamelyest a feleség kezelésében lévő kasszák aránya is az átlag felett alakult. 2000-ben már valamivel egyértelműbb kapcsolat mutatható ki: a külön vagy részben külön pénzkezelési típusok, valamint a férfi partner kezelte kasszák aránya felülreprezentált. A kapcsolat szorosságát mutató asszociációs mérőszám szignifikáns, és erősebb összefüggésre utal, mint 1994-ben.

5. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési módjának megoszlása az együttélés típusa szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Élettársak	45	28	8	19	100	64
Házastársak	62	26	4	8	100	909
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>26</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>973</i>
Cramér's V: 0,11; szign.=0,0077						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Élettársak	49	24	7	20	100	189
Házastársak	56	32	4	8	100	1779
<i>Összesen</i>	<i>55</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1968</i>
Cramér's V: 0,13; szign.=0,0000						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

⁷⁶ Treas [1993] vizsgálataiba kimutatta, hogy a házasságban élők körében jóval gyakoribb az, hogy közös bankszámlát használnak, mint az élettársi kapcsolatban élők esetében. Ld. még Treas–Widmer [2000], Ludwig-Mayerhofer [2000]. Vö. a dolgozat 3. fejezetével.

Úgy tűnik tehát, hogy az élettársi kapcsolatban élők nem tekinthetők kivétel nélkül az anyagi függetlenség híveinek. Ennek hátterében feltehetően az áll, hogy a mindenkori élettársi kapcsolatban élők csoportja igencsak heterogén összetételű. Egy részük ezt az állapotot „próbaházasságként” fogja fel, tehát hamarosan házasságra lép, míg másik részük végleges döntésnek tartja. (Pongrácz T-né–Spéder [2002]) Az élettársi kapcsolatban élők egy harmadik csoportja viszont válása után választja ezt az együttélési formát. E viszonylag heterogén összetétel mögött feltehetően az értékek és a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök sokszínűsége áll, amelyek – mint a későbbi fejezetekben szó lesz róla –, jelentősen befolyásolják a párok által alkalmazott pénzkezelési módokat is.

4.2.3. Településtípus

A pénzkezelési módok megoszlását a család lakóhelyének településtípusa szerint vizsgálva azt az eredményt kapjuk, hogy e tekintetben inkább a vidék–nem vidék mentén húzódnak meg a fő különbségek.⁷⁷ (6. táblázat) A vidéki falvak és kisvárosok lakossága általában tradicionálisabb értékeket képvisel, mint a nagyobb városok (megyeszékhelyek) és a főváros lakossága. A településtípus valószínűleg részben az általa képviselt értékeken keresztül van összefüggésben a pénzkezelési móddal. Ennek megfelelően a pénzkezelés hagyományosabb formájának alkalmazása a vidéki községeket és kisebb városokat fogja jellemezni, szemben a „nem vidéki” városokkal, ahol a pénzkezelés „modernebb” formái jellemzőek.

A közös pénzkezelési típus aránya tulajdonképpen csak a megyeszékhelyeken haladja meg az országos átlagot. Nagyobb eltérés mutatkozik viszont a feleség kezelt kasszák, valamint az egyéb pénzkezelési típusok esetében. A választóvonalat itt is a megyeszékhelyek jelentik, a vidéki városokban és községekben magasabb a feleség által kezelt kasszák aránya, míg a nagyvárosokban a közös és az egyéb, a fővárosban pedig az egyéb pénzkezelési módok felülreprezentáltak.

⁷⁷ Az 1998-as vizsgálat adatai hasonló eredményeket mutatnak, ld. Melléklet M6. táblázat.

6. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a lakóhely településtípusa szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Község	60	30	2	9	100	385
Város	60	31	3	6	100	234
Megyeszékhely	64	20	4	12	100	180
Budapest	59	20	9	12	100	174
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>26</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>973</i>
Cramér's V: 0,10; szign.=0,00072						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Község	55	36	3	6	100	747
Város	54	33	3	10	100	558
Megyeszékhely	62	22	4	12	100	322
Budapest	54	26	7	13	100	340
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1967</i>
Cramér's V: 0,09; szign.=0,00000						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

Érdemes megjegyezni, hogy a férj kezelésében lévő kasszák aránya mindkét évben konzisztensen a fővárosban a legnagyobb. Ez azért tarthat érdeklődésre számot, mert ez az feltételezi, hogy a két egy kézben összefogott pénzkezelési típus – a feleség, illetve a férj kezelte kasszák – alkalmazása mögött eltérő társadalmi normák, értékek húzódnak meg.

4.2.4. Iskolai végzettség

Az iskolai végzettség a társadalomban elfoglalt státus egyik legmegbízhatóbb mutatója. Minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál bizonyosabb, hogy ez társadalmi státusában is lemérhető. Ugyanakkor az iskolázottság összekapcsolódhat a modernebb értékek, a nemi egyenlőséggel kapcsolatos elvek könnyebb, gyorsabb elfogadásával, internalizációjával is.

A pénzkezelési mód összefüggésben van a párok iskolai végzettségével:⁷⁸ minél képzetlenebb a kérdezett, annál valószínűbb, hogy közösen, és annál kevésbé valószínű, hogy a feleség kezeli a kasszát. (7. táblázat)

7. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a kérdezett iskolai végzettsége szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
0–7 osztályt végzett	51	41	3	5	100	100
8 osztályt végzett	53	36	3	8	100	246
Szakmunkás	63	24	6	9	100	272
Érettségizett	67	20	5	9	100	239
Diplomás	67	14	4	16	100	115
<i>Összesen</i>	<i>61</i>	<i>26</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>972</i>
Cramér's V: 0,12; szign.=0,00001						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
0–7 osztályt végzett	46	41	8	4	100	158
8 osztályt végzett	55	37	3	5	100	479
Szakmunkás	53	33	4	10	100	652
Érettségizett	61	25	3	10	100	447
Diplomás	59	18	5	17	100	231
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1967</i>
Cramér's V: 0,11; szign.=0,0000						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

Ezt az összefüggést az eredmények alátámasztották: a legfeljebb 7 osztállyal rendelkezők körében mindkét évben 41% volt azok aránya, ahol a feleség kezelte a kasszát, míg a diplomások körében 14, illetve 18%. Az egyéb pénzkezelési módok alkalmazása a magasabb képzettséggel jár együtt, az átlaghoz képest arányuk kifejezetten a diplomások körében magas, 16–17%.

A két vizsgált időpontban a kapcsolat iránya és erőssége lényegében nem változott. Kisebb elmozdulás van 1994 és 2000 között a diplomások esetében: a közös pénzke-

⁷⁸ Az iskolai végzettség háztartási szintű változójaként ez esetben a kérdezett iskolai végzettségét alkalmaztam. Később a 4.3.2. fejezetben a párok relatív erőforrásainak összehasonlításánál látni fogjuk, hogy egyáltalán nem mindegy, hogy a férj vagy a feleség iskolai végzettségét vesszük figyelembe a pénzkezelési móddal összefüggésben. Ezért itt a kérdezett iskolai végzettségének alkalmazását találtam a legjobb megoldásnak.

zelési mód alkalmazása már inkább csak átlagos a körükben, miközben a részben közös vagy külön pénzkezelésű párok aránya jóval felülreprezentált.⁷⁹

A párok által alkalmazott pénzkezelési mód tehát szoros összefüggésben van a család iskolai végzettségével, úgymond kulturális tőkéjével. Hangsúlyozni kell azonban, hogy e hatás mögött nemcsak az értékek és nemi szerepek különbözősége, hanem az eltérő gazdasági, társadalmi és anyagi helyzet is áll.

4.2.5. Az életciklus hatása a pénzkezelésre

A család együttélésének dinamikus szemléletében az együttélést különböző rövidebb-hosszabb időszakokra, ciklusokra lehet bontani.⁸⁰ A ciklusok demográfiai tényezők – a gyermekvállalás, vagy éppen társadalmi-gazdasági tényezők (például munkahelyváltás) – hatására változnak a család életében. Az életciklusok során új feladatok, új körülmények keletkeznek, amelyekhez a család megpróbál valamelyest igazodni. Ennek következtében megváltozik, megváltozhat a családon belüli munkamegosztás, az időbeosztás, illetve ebben a dinamikában változhatnak a párok közötti nemi szerepek is.

A 8. táblázatban bemutatott családszerkezet változó egy, a párok, illetve a gyerekek életkorával kombinált változó, amely durván a családi életciklus fázisait is mutatja. Látható, hogy a fiatal gyermektelen párok esetében a közös pénzkezelés mellett az átlagosnál jóval nagyobb arányban használják az egyéb pénzkezelési módokat, azaz amikor csak jövedelmük egy részét kezelik közösen, vagy teljesen külön kezelik a pénzüket. Kifejezetten 2000-ben igaz ez, amikor a 40 év alatti gyermek nélküli párok 22%-a egyéb módon kezeli a pénzét. Ők tulajdonképpen az élettársi kapcsolatban vagy próbaházasságban élők, akik még gyermekvállalás előtt állnak.

⁷⁹ Ehhez nagyon hasonló megoszlást mutatnak az 1998-as adatok is, ld. Melléklet M7. táblázat.

⁸⁰ A fejlődésméleti megközelítésről és a családi életciklus fogalmáról részletesen ld. Cseh-Szombathy [1979].

8. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési módja a háztartás típusa szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Pár<40 gyerek nélkül	64	12	6	18	100	50
Pár+gyerek 0–5 éves	66	19	7	8	100	160
Pár+gyerek 6–13 éves	62	24	4	10	100	197
Pár+gyerek 14–18 éves	58	33	6	3	100	117
Pár felnőtt gyerekkel	61	28	2	10	100	130
Pár 40–59 év között	60	28	1	11	100	125
Pár 60 év felett	58	29	4	9	100	152
Egyéb	(42)	(44)	(7)	(7)	(100)	(43)
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>26</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>974</i>
Cramér's V: 0,12; szign.=0,00492						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Pár<40 gyerek nélkül	60	12	6	22	100	101
Pár+gyerek 0–5 éves	58	27	5	10	100	345
Pár+gyerek 6–13 éves	57	30	6	8	100	352
Pár+gyerek 14–18 éves	56	29	5	10	100	193
Pár felnőtt gyerekkel	57	33	2	8	100	349
Pár 40–59 év között	53	39	1	8	100	207
Pár 60 év felett	53	35	5	7	100	337
Egyéb	41	38	4	18	100	85
<i>Összesen</i>	<i>55</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1969</i>
Cramér's V: 0,11; szign.=0,0000						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

A gyermekes háztartások esetében gyakrabban fordul elő a közös pénzkezelés, mint a hagyományos egy kézben összefogott gazdálkodás, a gyermek életkorával ugyanakkor emelkedik a feleség kezelte kasszák aránya is. Úgy tűnik tehát, hogy a családszerkezet hatása jórészt abból adódik, hogy az életciklus a háztartás, a párok életkorával szorosan összefügg. Az idősebb gyermekkel rendelkező szülők idősebbek a kisgyermekes szülőknél, tehát nagyobb valószínűséggel használják életkoruknál fogva is a hagyományos pénzkezelési formát. Abban az esetben, ha csak a kisgyermekes

és gyermekes családokra kontrolláltam, 1994-ben az előbbi, 2000-ben az utóbbi mutatott gyenge szignifikáns kapcsolatot a pénzkezelési móddal.

Az egyéb háztartástípusok esetében felülreprezentált a feleség kezelte kasszák aránya és 2000-ben az egyéb pénzkezelési mód is. Ezt az „egyéb” kategória vegyes összetétele indokolja, ebbe a kategóriába kerültek, például a többgenerációs családok, illetve az élettárssal és 18 éven felüli gyermekével együtt élő személyek is. Mindkét családtípus felerősítheti a feleség kezelte kasszák jelenlétét, illetve az egyéb pénzkezelés alkalmazását is. A nagycsaládosok általában rosszabb anyagi körülmények között élnek, ami mint azt a családi jövedelmek vizsgálatánál látni fogjuk, gyakran együtt jár a feleség által egy kézben összefogott pénzkezelés alkalmazásával. Az élettársi kapcsolat viszont éppen a külön vagy részben közös pénzkezelést valószínűsíti.

4.2.6. A család jövedelmi helyzete

Ahogy azt az elméleti részben részletesebben is kifejtettem, a jövedelem nagysága a kiadások struktúrájánál fogva, jelentősen befolyásolja a család pénzgazdálkodását, és a pénzkezelés módját is. Abban az esetben, ha nincs szabadon felhasználható jövedelem, akkor gyakoribb, hogy a család megélhetésére, a mindennapi szükségletek kielégítésére szolgáló közös kassza az egyik partner kezelésében lesz, mégpedig a feleség kezelésében. Ebből kifolyólag hipotézisem az, hogy az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező családokban inkább a feleség kezelésében lévő kasszák alkalmazása lesz domináns.

Továbbá, az eddigi nemzetközi empirikus eredmények szerint a jobb anyagi jövedelmi helyzet javulása a „demokratikusabb” közös pénzkezeléshez vezet.⁸¹ Ugyanakkor a társadalomban uralkodó nemi szerepekkel kapcsolatos normák és értékek hatása is befolyásolja, hogy milyen pénzkezelés valósul meg.⁸² Ebből következően azt várjuk, hogy a magasabb jövedelmi szintek esetében a pénzkezelési módok nagyobb variációja legyen jelen, magasabb legyen a férj által kezelt kasszák és az

⁸¹ Ld. Vogler–Pahl [1994], Morris [1988, 1990].

⁸² Ld. Vogler [1998], Ferree [1990], Zelizer [1989].

egyéb pénzkezelésű párok aránya az alacsonyabb jövedelmi helyzetben levőkhöz képest.

A vizsgálat eredményei támogatják azt a hipotézist, hogy a rosszabb jövedelmi helyzetben levők körében a feleség által kezelt kasszák aránya magasabb, mint a többi jövedelmi negyedbe tartozók esetében. (9. táblázat) A havi ekvivalens háztartásjövedelem⁸³ alapján számolt, legszegényebb negyedbe tartozók közül legalább minden harmadik kasszát a feleség kezeli, míg a leggazdagabb jövedelmi negyedben csak minden ötödiket-hatodikat. A pénzkezelés és a jövedelmi helyzet közötti összefüggés 2000-ben valamivel gyengébb: míg a két középső jövedelmi negyedbe tartozók körében a pénzkezelési módok megoszlása 1994-ben az átlag körül mozgott, addig 2000-ben mind a 2., mind a 3. jövedelmi negyedben valamivel az átlag felett alakult a feleség kezelt kasszák aránya. Úgy tűnik tehát, mintha a jövedelem hatása valamelyest gyengült volna a vizsgált időszakban, nem jelennek meg olyan markáns különbségek, mint 1994-ben. Ennek a változásnak a háttérében részben szerepe lehetett, hogy a vizsgált időszakban a társadalom éppen gazdasági recesszió után volt, ami az életszínvonal csökkenésével járt együtt. Azonban mindenképpen fontos megjegyezni, hogy a feleség kezelt kasszák magasabb aránya nem csak a legalsó jövedelmi negyedekre jellemző.

A közös pénzkezelés aránya mindkét évben csak a leggazdagabb negyedbe tartozó családok körében felülreprezentált, viszont a 2. negyedben is valamivel az átlagnál magasabb a közösen kezelt kasszák aránya.⁸⁴ A leggazdagabb negyedbe tartozók körében alkalmazzák az átlagnál jóval gyakrabban a külön és a részben közös pénzkezelési módokat is (13–13%). Azoknál a pároknál, ahol magas a jövedelem, gyakrabban fordul tehát elő, hogy jövedelmeiknek csak egy részét adják össze a közös kiadá-

⁸³ A háztartások jövedelem szempontból való összehasonlításánál az ekvivalens háztartásjövedelemmel számoltam. Ennek a lényege, hogy az egy főre jutó jövedelemmel szemben a háztartástagokat nem egyenlő súllyal veszi számításba, hanem minden újabb tagot 1-nél kisebb súllyal. Ezt az indokolja, hogy bizonyos háztartási kiadások, például fűtés, áram, közös költség, nem egyénre, hanem háztartásra vetítettek, ezek a kiadások a családtagok számával nem-lineárisan növekednek. Az ekvivalens jövedelmet tehát úgy kapjuk meg, hogy a jövedelmet a háztartás létszámának e -dik hatványával osztjuk. Az e az ekvivalens rugalmassági együttható, melynek értéke 0,73. Hozzá kell tennünk, hogy az e rugalmassági együtthatónak más értékei is léteznek, attól függően, hogy a 2., illetve 3. családtagokat milyen súllyal vesszük számításba. Az 0,73-as érték az egyik legáltalánosabban alkalmazott. Erről bővebben ld. Förster-Tóth [1999].

⁸⁴ Az 1998-as mintában ehhez hasonló tendenciák mutatkoznak, kivéve a közös pénzkezelés esetében, amikor is megoszlása egyik jövedelmi kategóriában sem tér el jelentősen az átlagtól. Ld. Melléklet M8. táblázat.

sokra, vagy pedig külön gazdálkodnak. A férj kezelésében lévő kassza esetében viszont nem lehet egyértelműen megmondani, hogy melyik jövedelmi negyedre jellemző leginkább. Az 1994-es adatok szerint ez a pénzkezelési forma a 3. jövedelmi negyedben, tehát a jómódúnak számító családokra jellemző.

9. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési módja az ekvivalens családi jövedelem negyedei szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
1. negyed	53	37	2	8	100	212
2. negyed	65	25	4	7	100	237
3. negyed	59	25	7	9	100	209
4. negyed	69	16	2	13	100	217
összesen	62	26	4	9	100	875
Cramér's V: 0,12; szign.=0,00002						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
1. negyed	50	37	5	9	100	429
2. negyed	57	33	3	8	100	432
3. negyed	54	35	4	8	100	416
4. negyed	63	21	4	13	100	437
összesen	56	31	4	9	100	1714
Cramér's V: 0,09; szign.=0,00001						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

Ugyanakkor, ha a családok havi nettó ekvivalens jövedelemének átlagait vetjük össze a pénzkezelés módja szerint (10. táblázat), látható, hogy azokban a családokban, ahol a feleség kezeli a pénzt a legalacsonyabb a havi ekvivalens jövedelem nagysága. Az átlagosnál alacsonyabb szórás mindkét évben azt jelzi, hogy ezek a családok egyöntetűen az alacsony jövedelmi kategóriába tartoznak. A közös pénzkezelésű családok esetében ugyan mindkét évben az átlag felett alakul az átlagjövedelem nagysága, de a szórások is, ami a közös pénzkezelésű csoport jövedelmi szempontból nagyobb heterogenitásáról ad számot. Az egyéb pénzkezelésű családokban alakul a legmagasabban az átlagjövedelem, viszont ugyancsak magas a szórás is, tehát e tekintetben sem csupán a jövedelem nagysága játszik szerepet a pénzkezelési mód kialakításában, hanem a nemi szerepekkel kapcsolatos értékek, az együttélés típusa stb. Azoknál a pároknál, ahol a férj kezeli a kasszát mindkét évben az átlagot meghaladó az ekvivalens

jövedelem nagysága, nagyjából a közös pénzkezelésű családok jövedelmével megegyező. Tehát ebben az esetben nem a jövedelem, hanem valószínűleg ugyancsak a társadalmi normák, nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiák adhatnak magyarázatot arra, hogy miért az egyik vagy a másik pénzkezelés fog megvalósulni.

Igazolódni látszik tehát az a hipotézis, hogy a magasabb jövedelem nem feltétlenül vezet a pénzkezelés kisebb kontrolljához, a közös pénzkezeléshez.

10. táblázat: Havi nettó ekvivalens háztartásjövedelem átlagok pénzkezelési módok szerint, 1994-ben és 2000-ben

	1994			2000		
	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N
Közösen	16973	8661	538	37994	19022	957
A feleség kezeli	<u>14384</u>	5445	226	<u>33897</u>	15280	531
A férj kezeli	(17348)	(11634)	(33)	37920	19842	65
Egyéb módon	17405	8265	79	40425	21176	159
<i>Teljes minta</i>	<i>16358</i>	<i>8056</i>	<i>875</i>	<i>36946</i>	<i>18199</i>	<i>1711</i>
	F=6,17, df.: 3, szign.: 0,0004			F=8,02, df.: 3, szign.: 0,0000.		

Megjegyzés: Az átlagnál magasabb, illetve jóval alacsonyabb értékeket kiemelés jelzi. Az 50-nél alacsonyabb esetszám esetén az értékeket zárójelbe tettem.

4.3. Relatív erőforrások hatása a pénzkezelési módokra

Az eddigiekben a családok társadalmi-gazdasági helyzetének a pénzkezelésre gyakorolt hatására koncentráltam. Ebben a részben az erőforrás-elméletből kiindulva arra a kérdésre keresem a választ, hogy a partnerek erőforrásainak különbsége milyen összefüggést mutat az általuk alkalmazott pénzkezelési módra. Igaz-e a magyar családok gazdálkodására, hogy a partnerek közül az kezeli a kasszát, aki magasabb képzettségű, több jövedelemmel rendelkezik?

Mielőtt azonban erre a kérdésre választ adnék, először fontosnak tartom megvizsgálni, hogy Magyarországon a párok egymáshoz viszonyított erőforrásai mennyiben különböznek egymástól, egyáltalán milyen értelemben beszélhetünk erőforráskülönbségekről a partnerek között. Ez tehát azt a kérdést veti föl, hogy ki kivel házasodik, azaz mit mondhatunk a párok homogámiájáról.

4.3.1. Ki kivel házasodik? – A homogámia mértéke

A párválasztás során nagyobb a valószínűsége annak, hogy azonos kulturális háttérű, azonos társadalmi csoporthoz tartozó egyének kötnek házasságot. A házasság fennmaradásának szempontjából előnyös, ha a partnerek szülei és környezetük azonos szerepelvárásokkal élnek, illetve hasonlóképpen értelmezik a házastársi szerepeket. Ezekben a házasságokban alacsonyabb a válások száma, kevesebb a konfliktus is. A magyar társadalomban a házasságokat a szocializmus időszakában erős homogámia jellemezte, amely a társadalmi átalakulás következtében az 1990-es évekre valamelyest gyengült. A szocializmus idején a magántulajdon szerepének visszaszorulása miatt az anyagi szemponttal szemben megnőtt a kulturális tőke szerepe a partnerválasztásban. (Utasi [1989]) Valószínűleg ebből adódik, hogy az iskolázottság esetében a legmagasabb a homogám házasságok aránya.

Napjainkban az a jellemző, hogy mind a nők, mind a férfiak leginkább a saját iskolai végzettségüknek megfelelő csoportokat preferálják a párválasztásnál, aminek az a következménye, hogy igen magas a homogám párok aránya a társadalomban. Az azonos iskolai végzettségű partnerrel való házasodás a legfeljebb 8 általános iskolai osztállyal rendelkezők és a diplomások körében a legjellemzőbb.⁸⁵ (Bukodi [2001, 2002a])

Az 1994-es és 2000-es adatbázisban is a párok iskolai végzettsége erősen korrelál egymással. Mindkét évben csaknem a párok fele (47–48%) teljesen azonos iskolai végzettséggel rendelkezik. (11. táblázat) Tipikusnak mondható az a párkapcsolati típus, ahol az érettségizett feleségnek szakmunkás férje van, míg a szakmunkás férjnek 8 általános iskolai osztályt végzett felesége. A férfiak inkább alacsonyabb vagy azonos, míg a nők inkább azonos vagy náluknál magasabb képzettségű párt választanak. A nők iskolázottságának felzárkózása a férfiakéhoz azonban hatással van a házassági piacokra is, valószínűleg ebből is adódik, hogy a nők alulházasodásának aránya 1994 és 2000 között valamelyest nőtt.

⁸⁵ A magyarok párválasztását befolyásoló társadalmi tényezőket részletesen vizsgálják Andorka [1991] és Bukodi [2001, 2002a, 2002b].

11. táblázat: A feleség és a férj iskolai végzettsége egymáshoz viszonyítva 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Feleség						
Férj	0–7 oszt.	8 osztály	Szakmunkás	Érettségizett	Diplomás	Összesen	N
0–7 osztályt végzett	7	2	0,4	0,1	0	9	91
8 osztályt végzett	2	12	3	1	0,4	19	185
Szakmunkás	2	12	12	10	2	37	356
Érettségizett	0,3	3	3	11	3	21	205
Diplomás	0,2	1	1	6	5	13	127
Összesen	12	30	19	28	11	100	964
N	116	291	184	272	101	964	
Kendall's Tau-b = 0,57, szign.=0,0000							
2000	Feleség						
Férj	0–7 oszt.	8 osztály	Szakmunkás	Érettségizett	Diplomás	Összesen	N
0–7 osztályt végzett	4	2	0,2	0	0	7	130
8 osztályt végzett	2	12	3	1	0,1	19	374
Szakmunkás	1	12	15	11	2	42	829
Érettségizett	0,4	3	4	11	3	20	397
Diplomás	0,1	0,4	1	5,5	6	13	248
Összesen	9	29	23	29	11	100	1978
N	169	573	451	568	217	1978	
Kendall's Tau-b = 0,58, szign.= 0,0000							

Megjegyzés: Az iskolai végzettség szerint homogám párok megoszlását kiemelés jelzi.

A párok gazdasági aktivitását tekintve, szintén szoros összefüggés mutatható ki a partnerek között. (12. táblázat) Mindkét évben a párok mintegy kétharmadában a férj és a feleség azonos gazdasági aktivitási csoportba tartozik.

A mintában szereplő párok több mint egyharmadában mindketten aktívak.⁸⁶ Alacsony azoknak a pároknak az aránya, ahol egyik partner sem aktív. Viszonylag magas a nyugdíjas párok aránya a mintákban, 1994-ben 22%, míg 2000-ben 26%. 1994-

⁸⁶ 1970-ben a családok 52%-ában két vagy több aktív kereső volt. A homogén házasságok aránya a nem-mezőgazdasági fizikai dolgozók és a szellemi foglalkozásúak körében volt a legmagasabb, a mezőgazdasági fizikai dolgozók körében pedig a legalacsonyabb. (Cseh-Szombathy [1978])

ben és 2000-ben is a lambda asszociációs mutató⁸⁷ értékei szignifikánsak és közepesen erős összefüggést mutatnak, tehát mind a férfi, mind a nő gazdasági aktivitása függ a partnere gazdasági aktivitásától, a férfié valamivel jobban, mint a partneréé.

12. táblázat: A feleség és a férj gazdasági aktivitása egymáshoz viszonyítva 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Feleség					
Férj	Aktív	Nyugdíjas	Gyes/gyed /htb.	Egyéb eltartott	Összesen	N
Aktív	36	5	<u>14</u>	6	<i>61</i>	587
Nyugdíjas	4	22	3	2	<i>31</i>	298
Egyéb eltartott	3	1	3	1	<i>8</i>	80
Összesen	<i>43</i>	<i>28</i>	<i>21</i>	<i>8</i>	<i>100</i>	<i>965</i>
N	413	273	198	81		
Cramér's V=0,46, szign.=0,0000 Lambda (férfi aktivitása a függő változó)=0,42, szign: 0,0000 Lambda (nő aktivitása a függő változó)=0,31, szign: 0,0000						
2000	Feleség					
Férj	Aktív	Nyugdíjas	Gyes/gyed /htb.	Egyéb eltartott	Összesen	N
Aktív	35	5	<u>9</u>	8	<i>57</i>	1116
Nyugdíjas	5	26	1	3	<i>35</i>	678
Egyéb eltartott	3	1	2	3	<i>9</i>	170
Összesen	<i>44</i>	<i>31</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>100</i>	<i>1964</i>
N	863	605	238	258	<i>1964</i>	
Cramér's V=0,50, szign.=0,0000; Lambda (férfi aktivitása a függő változó)=0,49, szign: 0,0000 Lambda (nő aktivitása a függő változó)=0,36, szign: 0,0000						

Megjegyzés: Az egyéb eltartottak körébe tartoznak a munkanélküliek, tanulók, segélyen élők, illetve a férjek esetében azok, akik gyesen/gyeden vannak.

A párok foglalkozása összehasonlításának esetében a homogám párok aránya 31%. Ez elmarad a gazdasági aktivitás és az iskolai végzettségben tapasztalható homogámia mértéke mögött. Az iskolai végzettség hatása érzékelhető, igen tipikus

⁸⁷ Lambda asszociációs együttható nominális változók közötti kapcsolat mérésére alkalmas. Azt a hibahagyásbeli csökkenést becsli, amikor az egyik változóval a másik változó (függő) értékeit akarjuk előre jelezni. Értéke 0 és 1 között mozoghat. Abban az esetben, ha 0 az értéke, akkor a függő változó értékeit nem lehet a másik változóval egyáltalán becsülni, ha 1 értéket vesz fel, akkor tökéletesen előre lehet jelezni a függő változó értékeit.

azoknak a pároknak az aránya, ahol a feleség szellemi foglalkozású, férje pedig szakmunkás (13%), illetve azoké, ahol a férj szakmunkás, a feleség pedig betanított munkás (12%). Az asszociációs mérőszám közepesen erős kapcsolatot mutat. A lambda értékek csak akkor szignifikánsak, ha a nő foglalkozását tekintjük függőváltozónak. Eszerint a nő foglalkozási státusát befolyásolja a férje foglalkozása, de fordítva már nem igaz. (Ld. Melléklet M9. táblázat.)

A partnerek relatív jövedelmi helyzetét tekintve sem találunk az iskolai végzettséghez, vagy a gazdasági aktivitáshoz hasonlóan magas homogenitást. (13. táblázat) A jövedelem nagysága ugyanis függ a foglalkozástól és az elért pozíciótól, sőt a gazdasági ágazattól is. A párok havi nettó jövedelmének ötödei szerint a partnerek 28%-a tekinthető homogámnak, valamivel kevesebb, mint a foglalkozási státus szempontjából. A 13. táblázatból az is kiderül, hogy különösen a legrosszabb és a legjobb jövedelmi helyzetben lévők vonzzák egymást: a jövedelmi létra két szélén magasabb a homogám párok aránya.

13. táblázat: A feleség és a férj jövedelmi helyzete egymáshoz viszonyítva, 1998 (%)

1998	Feleség havi nettó jövedelme						
Férj havi nettó jövedelme	1. ötöd	2. ötöd	3. ötöd	4. ötöd	5. ötöd	Összesen	N
1. ötöd	6	<u>5</u>	2	3	2	19	154
2. ötöd	<u>5</u>	5	<u>5</u>	2	3	20	170
3. ötöd	4	<u>5</u>	5	<u>5</u>	3	22	179
4. ötöd	3	3	4	5	<u>5</u>	20	170
5. ötöd	3	2	3	<u>5</u>	7	19	159
Összesen	20	20	20	21	19	100	
N	169	167	163	173	160		832
Kendall's Tau-b=0,232, szign.: 0,0000							

Megjegyzés: A homogám párok megoszlását kiemelés jelzi.

Az 1990-es évek közepén és végén a párkapcsolatban élő nők és férfiak kifejezetten gazdasági aktivitásuk, iskolázottságuk tekintetében erősen homogámok. A foglalkozási státus és részben ebből következően a jövedelem tekintetében viszont alacsonyabb a homogámia mértéke. Mindezekből az következik, hogy a partnerek erőforrás-különbségei tesztjének szempontjából a foglalkozási státus és a jövedelemkülönbségek relevánsabbak, mint az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás.

4.3.2. Partnerek relatív iskolai végzettsége és a pénzkezelés módja

A partnerek egyik fontos erőforrása az iskolai végzettség lehet. A magasabb iskolai végzettség nagyobb kulturális tőkét, illetve anyagi tőkét indukál. Nyilvánvaló, hogy magasabb képzettséggel jobbak a munkaerő-piaci lehetőségek, és magasabb béreket is lehet elérni. A partnerek iskolai végzettsége, mint láttuk egyáltalán nem független egymástól, mindegyik vizsgált évben magas korrelációt mutat egymással. Ebből következően azt várjuk, hogy a párok iskolai végzettségének különbsége nem mutat összefüggést a pénzkezelési móddal.

A pénzkezelési mód a feleség, illetve a férj iskolai végzettségével külön-külön is szoros szignifikáns kapcsolatban van. (14. és 15. táblázat) Minél képzettebb a férj, annál valószínűbb, hogy a pár a közös pénzkezelési módot gyakorolja. 1994-ben amíg a legfeljebb 7 osztályt végzett férfiak 52%-a, addig a diplomásoknak 70%-a osztja meg a pénzkezelés feladatát párjával.

14. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása a férj és a feleség iskolai végzettsége szerint, 1994 (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Férj iskolai végzettsége						
0–7 osztályt végzett	52	39	4	6	100	91
8 osztályt végzett	50	41	2	7	100	185
Szakmunkás	63	25	5	8	100	357
Érettségizett	63	21	4	11	100	207
Diplomás	70	11	5	14	100	129
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>27</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>969</i>
Cramér's V=0,13, szign.=0,0000						
Feleség iskolai végzettsége						
0–7 osztályt végzett	48	42	4	5	100	116
8 osztályt végzett	57	32	3	8	100	292
Szakmunkás	57	27	4	12	100	183
Érettségizett	68	18	5	10	100	272
Diplomás	67	16	5	12	100	104
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>27</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>967</i>
Cramér's V=0,12, szign.=0,0001						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

Fordított a kapcsolat iránya a feleség által irányított pénzkezelés és a férjek iskolai végzettsége között. Míg a diplomás férjek mindössze 11%-ának, addig a legalacsonyabb végzettségű férjek 39%-ának felesége kezeli a családi kasszát. Ugyanez a tendencia mutatható ki a feleség iskolai végzettsége és a pénzkezelés módja között is.

Az egyéb pénzkezelési mód alkalmazása mindkét évben a magasabb iskolai végzettséggel jár együtt. 2000-ben azon pároknak, ahol a feleség diplomás volt az esetek 18%-ában, ahol a férj volt diplomás ott 15%-ában alkalmazták a részben közös vagy a külön pénzgazdálkodási módot a megkérdezettek. Az alacsony esetszám miatt nem lehet érdemleges összefüggést kimutatni a férj által kezelt kasszák és a férj iskolai végzettsége között, bár 1994-ben és 2000-ben is úgy tűnik, hogy ez a pénzkezelési mód a diplomás férjek esetében, valamint a legalacsonyabb képzettségű feleségek esetében a legvalószínűbb.

15. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása a férj és a feleség iskolai végzettsége szerint, 2000 (%)

2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Férj iskolai végzettsége						
0–7 osztályt végzett	41	45	7	6	100	128
8 osztályt végzett	51	42	4	3	100	372
Szakt munkás	54	33	3	10	100	828
Érettségizett	64	21	4	12	100	392
Diplomás	60	18	7	16	100	247
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1967</i>
Cramér's V=0,13, szign.=0,0000						
Feleség iskolai végzettsége						
0–7 osztályt végzett	44	46	7	3	100	169
8 osztályt végzett	53	37	4	7	100	570
Szakt munkás	55	33	4	9	100	450
Érettségizett	60	25	4	11	100	566
Diplomás	62	16	4	18	100	214
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1969</i>
Cramér's V=0,12, szign.=0,0000						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

Ha az időbeli változásokat tekintjük, 1994 és 2000 között nincs jelentős eltérés, ugyanazok az összefüggések érvényesek.⁸⁸ Annyi változás történt, hogy 2000-re a diplomás férfiek körében valamelyest csökkent a közös pénzkezelésű párok aránya, viszont mintha dominánsabb lenne az egyéb pénzkezelési módok, és a férfiek kezelte kasszák alkalmazása. A későbbi vizsgálatok tudnak csak választ adni arra, hogy ez tényleg elmozdulást jelent-e a diplomások körében, a közös pénzkezelés felől a külön pénzkezelés, illetve a férfiak kezelte kasszák irányába.

A relatív erőforrások elméletének operacionalizálásához azonban nem elég a férfiek és feleségek végzettségének hatását külön-külön tesztelni, hanem egy olyan változóra van szükség, amely a partnerek iskolai végzettségének különbségét mutatja.⁸⁹ A 16. táblázat az elvégzett iskolai osztályokon alapuló relatív képzettségi mutató és a pénzkezelés kapcsolatát mutatja.

Az erőforrás-elmélet alapján azt várjuk, hogy annak a kezében legyen a kassa, akinek relatíve magasabb az iskolázottsága a párkapcsolatban. Ennek megfelelően, ha a férjnek van relatíve magasabb iskolai végzettsége, akkor azt várjuk, hogy a férfi kezelje. Míg abban az esetben, ha a feleség iskolázottabb, azt várjuk, hogy a nő egyedül kezelje a pénzt. Ha azonos képzettségi szinten vannak a partnerek, akkor azt várjuk, hogy magasabb legyen a közös pénzkezelés aránya, hiszen ebben az esetben nincs különbség a partnerek között erőforrások tekintetében, már ami az iskolázottságot illeti.

A két vizsgált évet összevetve csak 1994-ben mutatható ki a pénzkezelés és a párok relatív iskolai végzettsége között szignifikáns kapcsolat. Az azonos képzettségű párok esetében 1994-ben a feleség által kezelt kassa felülreprezentált, míg 2000-ben az átlagnak megfelelő arányokat kapunk. Tehát az adatok nem támogatják azt a hipotézist, miszerint az azonos képzettség eleve a közös pénzkezelés irányába hat. (16. táblázat)

Ha a feleség legalább 4 osztállyal magasabb képzettségi szinttel rendelkezik, akkor az átlag fölött alakul a feleség által kezelt kasszák aránya. A különbség 2000-ben jó-

⁸⁸ Az 1998-as adatfelvétel eredményei alátámasztják a fent említett összefüggéseket. (Ld. Melléklet M10. táblázat.)

⁸⁹ Egy ilyen mutató létrehozásának számos módja lehetséges, jelen esetben az elvégzett osztályok számának különbségét vettem alapul. 2000-ben az iskolai végzettség kategoriális változóját magas mérési változóvá alakítottam át.

val magasabb, mint 1994-ben. Viszont, ha az iskolázottsági különbség kisebb mértékű – legfeljebb 3 osztály –, akkor inkább a közös pénzkezelés aránya emelkedik, és a feleség által kezelt kasszák alulreprezentáltak ebben a csoportban. A 2000-es eredmények azt támogatják, hogy a feleségek élnek az iskolai végzettségükből következő „hatalmi” potenciállal, a kassza az ő kezelésükben van.

16. táblázat: Pénzkezelési módok megoszlása az elvégzett osztályok számán alapuló relatív iskolai végzettség mutató kategóriái szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	A feleség kezeli	Közösen	Egyéb módon	A férj kezeli	Összesen	N
A férj 4 v. több osztállyal képzettebb	19	61	12	7	100	145
A férj 1–3 osztállyal képzettebb	30	59	9	2	100	271
Azonos osztályszám	32	56	8	4	100	282
A feleség 1–3 osztállyal képzettebb	19	67	8	6	100	205
A feleség 4 v. több osztállyal képzettebb	29	61	7	3	100	62
<i>Összesen</i>	<i>27</i>	<i>60</i>	<i>9</i>	<i>4</i>	<i>100</i>	<i>965</i>
Cramér's V=0,10, szign.: 0,0078						
2000	A feleség kezeli	Közösen	Egyéb módon	A férj kezeli	Összesen	N
A férj 4 v. több osztállyal képzettebb	34	55	6	5	100	188
A férj 1–3 osztállyal képzettebb	31	55	10	4	100	383
Azonos osztályszám	32	55	9	4	100	907
A feleség 1–3 osztállyal képzettebb	28	59	10	3	100	330
A feleség 4 v. több osztállyal képzettebb	38	46	13	3	100	119
<i>Összesen</i>	<i>32</i>	<i>55</i>	<i>9</i>	<i>4</i>	<i>100</i>	<i>1927</i>
Cramér's V=0,05, szign.: 0,3732						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

Abban az esetben, ha legalább 4 osztállyal képzettebb a férj, akkor 1994-ben az átlagnál magasabban alakul a férj által kezelt kasszák, és az egyéb pénzkezelés aránya, ezzel szemben 2000-ben egyedül a feleség által kezelt kasszák aránya alakul valami-vel az átlag felett (34%) ebben a csoportban. Az egyéb pénzkezelési mód sem mutat

konzisztens összefüggést a relatív képzettségi mutatóval: 1994-ben a magasabb képzettségű férfiek, míg 2000-ben a magasabb képzettségű feleségek csoportjában volt felülreprezentálva.

A két évben kapott eredmények alapján nem lehet egyértelmű tendenciáról beszélni, viszont az megállapítható, hogy ha a partnerek iskolai végzettsége jelentősen különbözik, akkor nagyobb valószínűséggel választják a hagyományos pénzkezelési formákat. Úgy tűnik viszont, hogy az azonos képzettség nem hat a „demokratikusabb”, a közös pénzkezelési típus használatának irányába: 1994-ben a párok ezen csoportjában a feleség kezelte kassza volt felülreprezentált, míg 2000-ben az átlag körül alakult a különböző pénzkezelési módok aránya.

Mi történik akkor, ha nem csak az elvégzett osztályok különbségét vesszük figyelembe, hanem az iskolai végzettségi szinteket is? A 17. táblázat egy másik relatív képzettséget mérő mutató és a pénzkezelés kapcsolatát mutatja, amelyik részletesen lebontja, hogy milyen iskolai végzettségi szinten azonos a partnerek képzettsége, és ha eltérnek, akkor milyen mértékben.

A 17. táblázat eredményei választ adnak arra a kérdésre, hogy miért nem vezet a „demokratikusabb” közös pénzkezelés alkalmazásához az azonos képzettség. Kiderül ugyanis, egyáltalán nem mindegy, hogy a párok azonos iskolai végzettsége milyen képzettségi szintet jelent. A legfeljebb 8 általánost végzett párok esetében a feleség kezelte kassza, míg a legalább érettségizett párok esetében a közös pénzkezelés felülreprezentált. Valójában csak ez utóbbi csoport esetében teljesül, hogy az azonos iskolai végzettség a közös pénzkezelés irányába hat. 2000-ben ez a csoport az, ahol az egyéb pénzkezelési módok is kiugróan magas arányban szerepelnek.

A két évben más-más eredményt kapunk, ha a férj legalább érettségizett és a feleség legfeljebb szakmunkás képzettségű párok esetében nézzük a pénzkezelési módok megoszlását. 1994-ben csak az egyéb pénzkezelési mód felülreprezentált, ellenben 2000-ben a közös és a férj által kezelt kasszák. Változást mutat azoknak a pároknak a pénzkezelési szokása is, ahol a feleség legalább érettségizett, a férj pedig szakmunkás: 1994-ben a közös pénzkezelési forma, míg 2000-ben már egyik sem felülreprezentált a körökben.

17. táblázat: Pénzkezelési módok alakulása a partnerek egymáshoz viszonyított iskolai végzettsége szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	A feleség kezeli	Közösen	Egyéb módon	A férj kezeli	Összesen	N
Férfi min. érettségi – nő szakm.	22	57	16	5	100	86
Férfi szakm. – nő 8 osztály	28	63	7	2	100	134
Azonos – 8 osztály	42	49	5	4	100	226
Azonos – szakmunkások	26	59	8	6	100	110
Azonos – min. érettségi	16	69	11	5	100	245
Nő min. érettségi – férfi szakm.	21	66	8	5	100	128
Nő szakm. – férfi 8 osztály	(29)	(58)	(13)	(0)	(100)	(31)
<i>Összesen</i>	<i>27</i>	<i>61</i>	<i>9</i>	<i>4</i>	<i>100</i>	<i>960</i>
Cramér's V=0,14, szign.=0,0000						
2000	A feleség kezeli	Közösen	Egyéb módon	A férj kezeli	Összesen	N
Férfi min. érettségi – nő szakm.	23	62	8	7	100	151
Férfi szakm. – nő 8 osztály	37	52	8	3	100	266
Azonos – 8 osztály	43	48	4	5	100	405
Azonos – szakmunkások	35	52	10	3	100	299
Azonos – min. érettségi	19	63	15	4	100	486
Nő min. érettségi – férfi szakm.	30	57	10	3	100	292
Nő szakm. – férfi 8 osztály	38	58	3	2	100	66
<i>Összesen</i>	<i>31</i>	<i>56</i>	<i>9</i>	<i>4</i>	<i>100</i>	<i>1965</i>
Cramér's V=0,13, szign.=0,0000						

Megjegyzés: A felülreprezentált értékeket kiemelés jelzi.

Gondoljunk vissza a 15–16. táblázatokra, ahol a pénzkezelési mód és külön-külön a férjek és feleségek iskolai végzettsége közötti összefüggésekről volt szó! Kiderült, hogy mindkettő ugyanolyan irányú összefüggést mutat a pénzkezelési móddal. Mindezekből az következik, hogy a párkapcsolati homogámia következtében a pénzkezelési szokások kialakításában a felek egymáshoz viszonyított képzettségénél sokkal inkább számít az, hogy a felek együtt alacsonyan vagy magasan képzettek. A képzettségbeli különbség csak abban az esetben számít a párok pénzkezelési módjának magyarázatában, ha az a megszokottnál jóval magasabb.

Ezek az eredmények nem teljesen támasztják alá a nemzetközi tapasztalatokat. Vogler és Pahl eredményei azt mutatták, hogy a férfiak magasabb iskolai végzettsége a közös pénzkezeléssel jár együtt, míg ha azonos volt a partnerek képzettsége, akkor a férj menedzselte a kasszát. (Vogler–Pahl [1993,1994]) Ezzel szemben a magyarországi eredmények azonos iskolai végzettség esetében attól függően, hogy magas vagy alacsony iskolázottságúak-e a partnerek, közösen kezelik, vagy csak a feleség kezeli a kasszát. Ugyanakkor az a magyar párokra is igaz, hogy a férj iskolázottságának emelkedésével nő a közös pénzkezelés alkalmazásának valószínűsége.

4.3.3. A párok relatív gazdasági aktivitása és a pénzkezelési mód

A relatív erőforrások másik fontos tényezője a partnerek egymáshoz viszonyított gazdasági aktivitása. Az erőforrás-elmélet szerint a kapcsolatban annak van nagyobb hatalma, aki aktív, keresőtevékenységet folytat, azaz saját jövedelemmel rendelkezik. Amennyiben a pénzkezelés módját a pénz feletti diszponálás indikátoraként tekintjük, azt várjuk, hogy azokban a családokban, ahol mind a férj, mind a feleség aktív kereső tevékenységet folytat, magasabb arányban forduljanak elő a közös vagy az egyéb pénzkezelési módok, és kisebb arányban, amikor a férj vagy a feleség kezeli a pénzt. Azokban a családokban pedig, ahol csak az egyik fél aktív, arra számítunk, hogy ott az a fél kezelje a pénzt is.

Ha külön-külön vizsgáljuk a férj és a feleség gazdasági aktivitását, akkor az eredmények azt mutatják, hogy mind a férfiak, mind a feleségek aktivitása valamelyest megemeli a közös pénzkezelés használatának valószínűségét. (18. táblázat) Ugyanakkor az egyéb pénzkezelési módok aránya is felülreprezentált az aktívak körében. A nyugdíjas és az eltartotti státus viszont a feleség kezelte kasszák alkalmazásának irányába hat, akár melyik partnert is tekintjük. A nyugdíjasok esetében egyszerű életkor hatásról van szó, az eltartottak esetében pedig valószínűleg az alacsony jövedelem miatt felülreprezentált a feleség kezelte kasszák aránya. Érdekes eredmény, hogy azokban a családokban, ahol a feleség gyesen, gyeden volt, az átlagnál valamivel magasabban alakult a férj kezelésében lévő kasszák aránya. Ezek a tendenciák mindkét vizsgált időpontban érvényesülnek, viszont az asszociációs mérőszám értékei csak 2000-re mutatnak szignifikáns összefüggést a változók között.

18. táblázat: A pénzkezelési módok megoszlása a feleség és a férj gazdasági aktivitása szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Férj gazdasági aktivitása						
Aktív	62	23	4	10	100	590
Nyugdíjas	59	30	4	7	100	299
Egyéb eltartott	53	36	4	8	100	80
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>27</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>969</i>
Cramér's V=0,08, szign.: 0,0801						
Feleség gazdasági aktivitása						
Aktív	63	24	3	10	100	415
Nyugdíjas	60	29	4	7	100	273
Gyesen, gyeden, gyeten	58	27	7	9	100	200
Egyéb eltartott	54	31	6	8	100	83
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>27</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>971</i>
Cramér's V=0,058, szign.: 0,376						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Férj gazdasági aktivitása						
Aktív	60	26	4	10	100	1110
Nyugdíjas	52	37	4	7	100	677
Egyéb eltartott	45	41	5	10	100	173
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1960</i>
Cramér's V=0,09, szign.=0,0000						
Feleség gazdasági aktivitása						
Aktív	60	26	3	11	100	859
Nyugdíjas	53	37	4	7	100	601
Gyesen, gyeden, gyeten	58	29	5	8	100	240
Egyéb eltartott	46	37	7	10	100	259
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1959</i>
Cramér's V=0,09, szign.=0,0000						

A párok pénzkezelésének megoszlását a partnerek egymáshoz viszonyított gazdasági aktivitása szerint a 19. táblázat mutatja. Abban az esetben, ha kétkeresős párról van szó, mindkét évben az átlagnál magasabban alakul a közös kasszák aránya: 1994-ben 66%, 2000-ben 61%. Ugyanakkor, ha mindkét partner aktív, akkor nagyobb a valószínűsége annak is, hogy nem a feleség kezeli a pénzt, hanem a párok vagy külön,

vagy részben közösen kezelik a pénzüket: mindkét évben a kétkeresős párok 10–11%-ára volt ez igaz.

Az eredmények támogatják azt a hipotézist, miszerint ha mind a férj, mind a feleség gazdaságilag aktív, akkor a demokratikusabb döntést feltételező közös, illetve egyéb pénzkezelés alkalmazásának esélye nagyobb.

19. táblázat: A párok pénzkezelési módjának megoszlása a feleség és a férj gazdasági aktivitása szerint 1994-ben és 2000-ben (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Aktívak – kétkeresős család	66	20	3	11	100	343
Nyugdíjasok	63	26	5	7	100	211
Férfi aktív – nő inaktív	57	27	6	9	100	245
Nő aktív – férfi inaktív	49	41	3	7	100	70
Eltartottak	52	38	3	7	100	96
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>27</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>965</i>
Cramér's V=0,10, szign.=0,0085						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Aktívak – kétkeresős család	61	25	3	11	100	689
Nyugdíjasok	52	38	4	6	100	497
Férfi aktív – nő inaktív	58	29	5	8	100	418
Nő aktív – férfi inaktív	57	30	2	11	100	168
Eltartottak	41	42	8	10	100	180
<i>Összesen</i>	<i>56</i>	<i>31</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>1952</i>
Cramér's V=0,10, szign.=0,0000						

Megjegyzés: az eltartottak csoportjába azok tartoznak, akik nem nyugdíjasok, hanem gyesen/gyeden vannak, munkanélküliek, tanulók, segélyeken élők. Az inaktívak csoportjába az eltartottakon kívül beletartoznak a nyugdíjasok is. A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

Azokban a családokban, ahol a párok közül egyiknek sincs kereső munkája, valószínűleg az átlagnál rosszabb jövedelmi körülmények miatt⁹⁰ mindkét évben a feleség által kezelt kasszák a felülreprezentáltak, emellett 2000-ben a férj kezelésében lévő kasszák aránya is magasabb volt az átlagnál. A nyugdíjasok esetében viszont 1994-

⁹⁰ Az inaktívak ekvivalens jövedelme alacsony szórással mindkét évben jóval az átlag alatt alakult. (Ld. Melléklet M11. táblázat.)

ben a közös pénzkezelés, míg 2000-ben a feleség kezelte kasszák aránya tér el leginkább az átlagtól. A nyugdíjasok esetében mindenképpen figyelembe kell venni a korosztályi hatást, tehát körükben valószínűbb a feleség által kezelt kasszák aránya, ez azonban csak a 2000-es adatokon mutatható ki egyértelműen.

Az egykeresős családokban, attól függően, hogy a férfi vagy a nő az aktív, más-más pénzkezelési mód használata a jellemző. Ha a férfi az aktív kereső, akkor az átlagosnál valamivel magasabban alakul a férj által kezelt kasszák aránya, emellett 1994-ben még az egyéb pénzkezelési módoké is, míg 2000-ben nem mutatható ki az átlagtól eltérő különbség e tekintetben. Ha a nő a család egyedüli eltartója, akkor 1994-ben a nő aktivitásával egyértelműen a feleség kezelte kasszák alkalmazása jár inkább együtt, míg 2000-ben inkább az egyéb pénzkezelési módoké.⁹¹ Elképzelhető, hogy a jövedelmi helyzet változása⁹² az, ami közrejátszott abban, hogy másképp „működjön” a relatív gazdasági aktivitás mutatója a két időszakban. Mindez azonban azt sejteti, hogy a munkaerő-piaci státus hatása nem mindig érvényesül, más tényezők hatása gyengítheti vagy erősítheti annak hatását.

Összefoglalva, az eredmények támogatják azt a feltételezést, hogy a párok gazdasági aktivitása hatással van a pénzkezelési módra. A nők aktivitása a kétkeresős családokban a közös pénzkezelés alkalmazásának irányába hat. A párok gazdasági aktivitás szempontjából magas homogenitása miatt azonban nem mutatható ki egyértelmű összefüggés az egykeresős családok pénzkezelési szokásait tekintve. Ezekben az esetekben sokkal inkább a család jövedelmi helyzete az, ami befolyásolja a pénzkezelés módját. Azok a családok, ahol a nő az egyedüli eltartó, általában alacsonyabb családi jövedelemmel rendelkeznek, mint az átlag. Az alacsony jövedelem viszont abba az irányba hat, hogy egy személy, mégpedig a feleség kezelje a pénzt.

⁹¹ Annak, hogy ilyen nagy eltérést találunk a két év között, egyik oka az lehet, hogy az egykeresős párok esetében az „inaktív” kategória igencsak heterogén összetételű: az eltartottakon kívül (munkanélküliek, gyese, gyeden lévők stb.) a nyugdíjasokat is magában foglalja.

⁹² A különböző gazdasági aktivitású családok jövedelemátlagait tekintve kiderül, hogy a női egykeresős családok ekvivalens jövedelme 1994-ben a férfi egykeresős családokéval megegyező nagyságú volt, míg 2000-ben meghaladta azt. (Ld. Melléklet M11. táblázat.)

4.3.4. A párok relatív foglalkozási státusának hatása

A foglalkozási státus ugyancsak alkalmas lehet a partnerek erőforrásainak összehasonlítására, hiszen az, hogy ki milyen foglalkozást űz, illetve milyen beosztásra tesz szert, szoros összefüggésben van a partnerek iskolázottságával és keresetével is.⁹³ Korábban láttuk, hogy a párok foglalkozási státusuk szempontjából sokkal inhomogénebbek, mint iskolázottságuk vagy gazdasági aktivitásuk szempontjából, ezért arra számítok, hogy az erőforrás-különbségek hatása e tekintetben jobban kimutatható. Az erőforrás-elméletből kiindulva azt feltételezem, hogy a különböző foglalkozási státusú párok között a magasabb státusban lévő fél fogja kezelni a pénzt. A foglalkozási státus⁹⁴ hierarchiáját jelen esetben leegyszerűsítettem, mégpedig a vezető-beosztott dimenzióra. Ezek alapján azt várjuk, hogy ahol a partnerek közül valamelyik fél vezető beosztásban van, az kezelje a pénzt.

Első lépésben nézzük meg, hogy milyen összefüggés van a párok foglalkozása és a pénzkezelés módja között! A férj foglalkozását tekintve a vezető pozícióban lévő férfiak és a vállalkozók körében magas a közösen és a részben közös, vagy külön kezelt kasszák aránya. (20. táblázat) A beosztott szellemiek körében az egyéb pénzkezelési módok aránya alakul az átlag fölött, míg a feleségek kezében lévő kasszák aránya jóval alatta marad az átlagnak. Minél lejjebb haladunk a foglalkozási létrán, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a feleség kezeli a kasszát.

Ugyanez a lineáris összefüggés viszont nem mutatható ki a feleségek foglalkozása és a pénzkezelés között. Az, hogy a feleség szellemiként vagy szakmunkásként dolgozik nem jelent különbséget a pénzkezelés módja szempontjából. Érdekes tendencia mutatható ki azonban a vezető beosztású nők esetében. A vezető pozícióban lévő feleségek jóval nagyobb arányban kezelik a kasszát, mint a vezető pozícióban lévő férfiek. Ellentétben a férjekkel a feleségek esetében a vezető pozíció emeli annak valószínűségét, hogy ők lássák el a pénzkezelés feladatát. Meg kell azonban jegyezni, hogy a vezető beosztású nők aránya a mintában alacsony, és az asszociációs mérőszám szerint a pénzkezelés és a feleség foglalkozása közötti összefüggés nem szignifikáns.

⁹³ Mindkét partner foglalkozási adatai csak 1994-ben álltak rendelkezésre, ennek hiányában egyedül erre az évre vonatkozóan közlöm a vizsgálat eredményeit.

20. táblázat: A párok pénzkezelési módjai a férj és a feleség foglalkozási csoportjai szerint 1994-ben (%)

A férj foglalkozása	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Vállalkozó	66	14	8	12	100	86
Felső- vagy középvezető	69	14	5	12	100	65
Alsó szintű vezető	(72)	(14)	(7)	(7)	100	(43)
Szellemi foglalkozású	64	23	3	11	100	110
Szaktmunkás	62	27	3	8	100	354
Betanított munkás	54	33	4	10	100	143
Segédmunkás v. mg.-i fizikai	51	42	4	4	100	81
<i>Összesen</i>	<i>61</i>	<i>26</i>	<i>4</i>	<i>9</i>	100	882
Cramér's V=0,12, szign.=0,0044						
A feleség foglalkozása	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Vállalkozó	(76)	(16)	(2)	(6)	100	(49)
Felső- vagy középvezető	(64)	(27)	(0)	(9)	100	(33)
Alsó szintű vezető	(56)	(33)	(0)	(11)	100	(18)
Szellemi foglalkozású	63	21	5	12	100	254
Szaktmunkás	62	21	7	11	100	124
Betanított munkás	59	29	5	7	100	188
Segédmunkás v. mg.-i fizikai	57	33	2	8	100	90
<i>Összesen</i>	<i>62</i>	<i>25</i>	<i>4</i>	<i>10</i>	100	756
Cramér's V=0,09, szign.=0,3467						

Megjegyzés: A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

Ezek után térjünk rá a párok relatív foglalkozási pozíciójának pénzkezelési módra gyakorolt hatásának elemzésére. (21. táblázat) A relatív foglalkozási pozíció változója egy durva mutató, amely a párok vezető–beosztott dichotóm változóiból készült.⁹⁵ Az eredmények szerint, ha a párok pozíciója között nincs különbség, akkor attól függően, hogy beosztottak vagy vezetők más pénzkezelés lesz felülreprezentált

⁹⁴ Feltételeztem, hogy az aktív korban megszerzett utolsó pozíció a nyugdíjba vonulás, inaktívvá válás után is tovább hat. Az elemzést ezért nem csak az aktívakra, hanem a már nyugdíjba vonult, illetve jelenleg munkanélküli vagy egyéb eltartottak körére is kiterjesztettem, esetükben tehát a legutolsó foglalkozást vettem figyelembe.

⁹⁵ A vezetők csoportjába tartoznak a felső-, közép, és alsó szintű vezetők mellett a vállalkozók is. Az összes többi foglalkozási csoportot, a beosztott szellemieket is beleértve a beosztottak csoportjába soroltam.

a körükben. Ha a partnerek közül mindkettő vezető beosztásban van, akkor az esetek több mint háromnegyedében közös pénzkezelést folytatnak a párok, az összes többi pénzkezelési mód alkalmazásának valószínűsége e mögött marad. A beosztottak esetében a különböző pénzkezelések megoszlása az átlagnak megfelelően alakul, aminek valószínűleg a beosztottak mintabeli magas aránya az oka, de még így is valamelyest felülreprezentált a feleség kezelt kasszák aránya (27%).

Az eltérő pozícióval rendelkező párok esetében a következő eredményeket kapjuk. Abban az esetben, ha a férj vezető beosztásban van, de partnere beosztott, továbbra is a közös pénzkezelési mód marad a domináns, de a vezető beosztású párokhoz képest csak a párok kétharmada gazdálkodik ily módon. A feleség által kezelt kasszák aránya jóval az átlag alatt alakul, mindössze 14%. Figyelemreméltó, hogy ebben a csoportban az egyéb gazdálkodási módok, továbbá a férj által kezelt kasszák alkalmazása is felülreprezentáltak.

21. táblázat: A párok pénzkezelési módja a párok relatív foglalkozási pozíciója szerint, 1994 (%)

	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Vezetők	(76)	(16)	(3)	(5)	100	(38)
A férj vezető – feleség beosztott	66	14	7	13	100	122
A feleség vezető – férj beosztott	64	25	0	11	100	53
Beosztottak	61	27	4	8	100	466
Összesen	63	24	4	9	100	679
Cramér's V=0,09, szign.=0,0412						

Megjegyzés: A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

A vezető beosztásban lévő feleség és a beosztottként dolgozó férj párkapcsolati típus nem számít tipikusnak, aránya jóval az előző csoporté alatt marad. A közös pénzkezelés ezeknél a pároknál is majdnem kétharmados többségben jellemző. Ellentétben azonban azzal, ha a férj van vezető beosztásban, a vezető pozícióban lévő feleség léte egyáltalán nem csökkenti a feleség által kezelt kasszák arányát, azok aránya átlag körüli (25%) marad, ugyanakkor ezekben az esetekben egyáltalán nem fordul elő, hogy a férj kezelné a kasszát. Ez a különbség valamelyest már a 20. táblázatban is látható – a vállalkozó nők a közös pénzkezelés, míg az alsó szintű vezetők a hagyományos

pénzkezelés irányába viszik el az arányokat. Az összevont kategória miatt valahol a kettő között és az átlaghoz közel alakult a végeredmény.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a párok relatív foglalkozási pozíciója és a pénzkezelés módja közötti összefüggés vizsgálatának eredményei részben támogatják az erőforrás-elméletet. Abban az esetben, ha a férj vezető pozícióban van, az mindenképpen megnöveli a közös pénzkezelés alkalmazásának arányát, illetve az egyéb módon való gazdálkodás esélyét. Ugyanez teljesül akkor is, ha a feleség van vezető pozícióban, ekkor ugyanis a közös pénzkezelés mellett az a leggyakoribb, hogy a feleség kezeli a kasszát, és csak ezután következik az egyéb pénzkezelési mód alkalmazása. Az azonos foglalkozási pozíció azonban önmagában nem vezet a közös pénzgazdálkodás irányába. A „beosztott” pozíció a feleség kezelte kasszák, a „vezetői” szint viszont a közös pénzkezelés alkalmazását valószínűsíti. Ez arra enged következtetni, hogy a partnerek foglalkozási különbségénél a család társadalmi pozíciójának jelentősebb szerepe van a pénzkezelés módjának megválasztásában.

4.3.5. A relatív jövedelmi helyzet hatása

A partnerek közötti erőforrás-különbség mérésének talán legnyilvánvalóbb módja a partnerek jövedelmének összehasonlítása. Ki keres többet? Ki mennyivel járul hozzá a család eltartásához? Valóban úgy van-e, hogy az rendelkezik a családi jövedelem felett, aki többet keres? Mielőtt azonban rátérnénk a kereseti különbségek és a pénzkezelési mód közötti összefüggés részletes vizsgálatára, nézzük meg, hogyan tevődik össze a családi kassza, milyen arányban járul hozzá a férj és mennyiben a feleség a családi költségvetéshez, és miként alakul ez a megosztás a különböző társadalmi rétegekhez tartozó családok esetében? Ezt követően fogom ismertetni azt, hogy miképpen osztják meg a pénzkezelés feladatait a házastársak, vajon mutatkozik-e összefüggés a partnerek jövedelem-különbségei és a pénzkezelés mikéntje között: az a személy kezeli-e a pénzt, aki legtöbbet járul hozzá a családi költségvetéshez.

4.3.5.1. *A családi kassza összetétele*⁹⁶

Az 1998-as vizsgálatban⁹⁷ a párok mintegy kétharmadában a férj nagyobb arányban járult hozzá a család összjövedelméhez⁹⁸, mint a felesége, és ez az esetek mintegy 17%-ában fordítva alakult. A párok fennmaradó 20%-ában nagyjából azonos arányban⁹⁹ járultak hozzá a partnerek az összjövedelemhez.¹⁰⁰

A munkaerőpiacon uralkodó női és férfi kereseti különbségek miatt akármelyik társadalom-demográfiai tényező mentén vizsgáljuk is a jövedelem összetételét, általában az a jellemző, hogy a férfiak az éves összjövedelem nagyobb hányadát „állítják elő”, mint feleségeik.¹⁰¹

A nők nagyobb arányú hozzájárulása a családi jövedelemhez azokra a családokra jellemző leginkább, ahol a nő az egyetlen aktív kereső, ahol a nő diplomás, illetve képzettebb, mint a férje (a feleség legalább érettségivel a férj pedig legfeljebb szakmunkásképzővel rendelkezik). Ugyancsak növeli ennek esélyét az, ha a párnak három vagy több gyermeke van, illetve ha a család éves egy főre jutó jövedelme alapján a legszegényebb ötödbe sorolható be. (1. ábra és 22. táblázat).

⁹⁶ Jelen fejezet a szerző családi jövedelmek összetételéről írt, korábbi tanulmányán alapul. (Nagy I. [2000])

⁹⁷ A partnerek családi kasszához való hozzájárulásának mértékét, és annak társadalmi-demográfiai jellemzőkkel való összefüggéseit az 1998-as Háztartás Monitor adatfelvétel almintáján vizsgáltam. Az elemzés azokra a párokra, illetve gyermekes párokra (nukleáris családokra) koncentrált, beleszámítva az élettársi kapcsolatban élőket is, ahol a családi kassza legfeljebb a két fél kereseteiből adódott össze, tehát rajtuk kívül nem volt más kereső a családban a felvétel idején. Fontos szempont volt a minta összeállításánál az is, hogy a kérdezettek részletes jövedelem adatai rendelkezésre álljanak. A felvételben szereplő összesen 2000 háztartás közül 547 háztartás felelt meg a fent említett kritériumoknak. A felvétel leírását és a minta jellemzőit ld. a Melléklet M2 és M3. táblázatában.

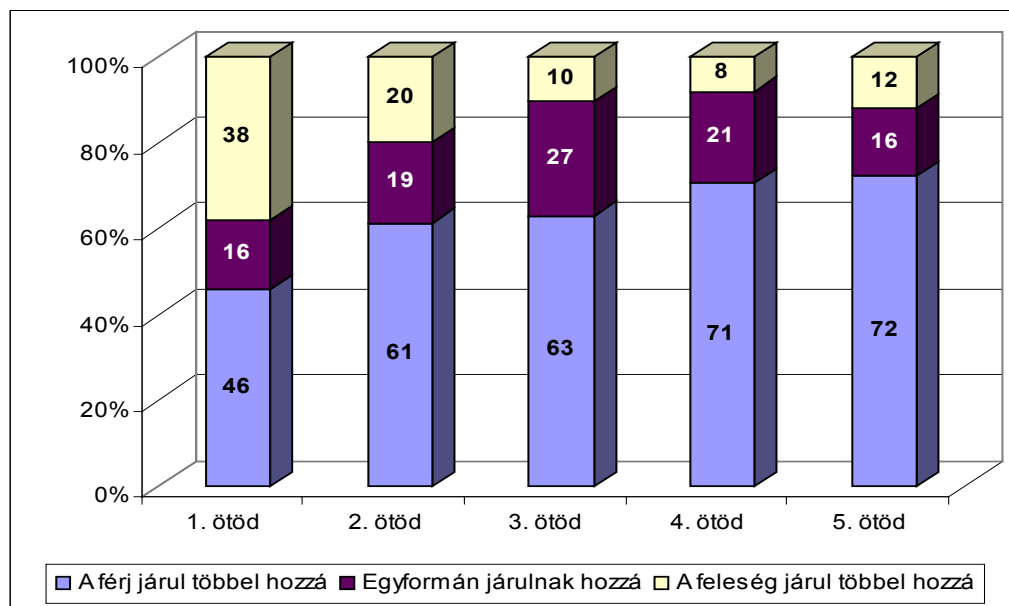
⁹⁸ Ebben az esetben a családi jövedelemhez való hozzájárulás nem feltétlenül jelenti azt, hogy a megkeresett pénz teljes összege be is kerül a családi közös kasszába. Itt a megkeresett jövedelmek családi összjövedelemben való részesedéséről van szó.

⁹⁹ A feleség összjövedelmének +–5%-os eltérését a férj összjövedelmétől, még azonosnak tekintettem.

¹⁰⁰ A partnerek egymáshoz viszonyított jövedelmi helyzetének különböző társadalmi-gazdasági változók szerinti megoszlását a Melléklet M12. és M13. táblázatai mutatják.

¹⁰¹ Bár a nők és férfiak közötti kereseti különbségek az 1990-es évek elejétől kezdve 1996-ig csökkentek, a nők keresete átlagosan továbbra is mintegy 15–20%-kal maradt el a férfiakétól. A nők és férfiak kereseti egyenlőtlenségének alakulásáról ld. Hegedűs–Spéder [1999], illetve Galasi [2000].

1. ábra: A férj és feleség hozzájárulása a családi összjövedelemhez jövedelmi ötödök szerint, 1998 (%)

Megjegyzés: A jövedelmi ötököket az egy főre jutó éves háztartás-jövedelem alapján számítottam.

Az adatok alapján ez az élethelyzet leginkább abban az életciklusban fordul elő, amikor a pár legkisebb gyermeke is elhagyni készül a „családi fészket”, és a férj már nyugdíjas. (Természetesen előfordulhat az is, hogy a férj munkanélküli vagy más okból inaktív.) Ezekben a családokban átlagosan a jövedelem 46%-át a feleség keresi meg a munkahelyén, egy másik nagyobb tétel viszont (30%) a férj nyugdíjából áll elő. (A pár összjövedelmének a partnerek különböző típusú jövedelmei szerinti megoszlását a Melléklet M14. táblázata mutatja.)

Leginkább azokra a párokra jellemző, hogy *egyenlő mértékben járulnak a családi összjövedelemhez*, ahol mind a férj, mind a feleség alsó fokú végzettséggel rendelkezik, illetve ha mindketten nyugdíjas korúak. Nagyjából egyenlő mértékben járulnak a családi kasszához a partnerek a három- vagy többgyermekes, illetve a legalsó jövedelmi ötödbe tartozó családok esetében. E két társadalmi csoportba gyakran ugyanazok a párok sorolhatók egyszerre. Ez esetben az összjövedelem csupán kisebbik része, átlagosan mintegy 40%-a származik a munkahelyről, jövedelmük nagyobbik részét a gyermeknevelési támogatások és a családi pótlék, illetve más transferek teszi ki. (M14. táblázat) A férjeknek jelentősebb szerep jut a munkahelyi jövedelmek megszerzésében (31%), mint a feleségeknek (11%), és kisebb a gyermekekhez kapcsolódó támogatások esetében. Ugyanakkor ezekben a csoportokban a férjek az átlaghoz képest jóval nagyobb arányban részesülnek ez utóbbi típusú jövedelmekből is.

A férj az átlagos mértéknél többel járul a családi kasszához, ha a férj már elmúlt 60 éves, ha legalább érettségizett, és a feleségnek legfeljebb szakmunkás képesítése van, ha csak a férj aktív kereső, ha a legkisebb gyermek nem töltötte még be a 3. életévét, ha két gyermek van, és a pár a két felső jövedelem ötöd valamelyikébe tartozik.

Az idős párok összjövedelmének 90%-át a nyugdíjak teszik ki, ebben az esetben a párok közötti különbség oka az, hogy a feleségek átlagosan alacsonyabb nyugdíjjal rendelkeznek, mint férjeik. Ez nyilvánvalóan abból következik, hogy a férjek aktív időszakukban már eleve magasabb jövedelemmel rendelkeztek. A kisgyermekesek és azok a családok, ahol csak a férj keres, részben fedik egymást, ezekben a családokban az összjövedelem 55%-át a férj munkahelyi jövedelme teszi ki, 20%-át a feleség gyese, gyede, a fennmaradó részt pedig a gyermekekhez kapcsolódó támogatások és egyéb transzferek teszik ki. (M14. táblázat)

Azoknál a pároknál, ahol a férj legalább érettségivel, a feleség legfeljebb szakmunkás képesítéssel rendelkezik, viszonylag nagy eltérést tapasztalunk a feleség és a férj jövedelmei között. Ez abból adódik, hogy ezekben a családokban, mind a munkaerőpiaci jövedelmek, mind a nyugdíjak esetében érvényesül az iskolázottságból következő kereseti, illetve jövedelmi különbség. Az iskolai végzettségnek e tekintetben „egyenlősítő” hatása van, a legalább érettségivel rendelkező feleségek esetében ugyanis már jóval nagyobb a feleségek munkaerő-piaci jövedelmének aránya az összjövedelemben.

A legmagasabb jövedelemmel rendelkező családok körében a partnerek hozzájárulásának különbségét valószínűleg a nemek közötti foglalkozási pozícióból származó kereseti különbségek indokolhatják, de befolyásolhatja a család életciklusa is. Ugyanakkor elképzelhető, hogy ezekben a családokban a feleség a gyermeknevelés miatt hosszabb ideig nem áll munkába. A családi jövedelem összetételét tekintve a párok magas munkahelyi jövedelmekkel vagy nyugdíjakkal (ritkább esetben mindkettővel) rendelkeznek, a gyermek(ek)hez kapcsolódó és egyéb transzferek aránya ehhez képest elenyésző. Annak ellenére, hogy a legfelső ötöd felé haladva a nők családi jövedelemhez való hozzájárulásának egyre nagyobb részét a munkahelyi jövedelmek teszik ki, ebben a társadalmi rétegben az átlagosnál jelentősebb a felek családi kasszához való hozzájárulása közötti különbség. (Ld. 22. és M14. táblázat)

22. táblázat: A partnerek családi összjövedelemhez való hozzájárulásának aránya a különböző társadalmi csoportokban, 1998 (%)

	Feleség	Férj	N
<i>Együtt</i>	42	58	547
<i>Életkor*</i>			
18–31	41	59	53
32–39	41	59	96
40–49	44	56	117
50–59	44	56	112
60 felett	39	62	169
<i>Iskolai végzettség*</i>			
Legfeljebb 8 osztály	45	56	179
Szakmunkás	40	60	199
Érettségi	41	59	95
Diploma	40	61	74
<i>A párok egymáshoz viszonyított iskolai végzettsége</i>			
Férj 8 osztály – feleség max. szakmunkás	44	56	168
Férj szakmunkás – feleség max. szakmunkás	39	61	149
Férj érettségizett – feleség max. szakmunkás	37	63	50
Férj max. szakmunkás – feleség érettségizett	46	54	62
Férj érettségizett – feleség érettségizett	41	59	120
<i>Gazdasági aktivitás</i>			
Mindketten aktívak	44	56	159
Aktív férj	32	68	116
Aktív feleség	(58)	(42)	(40)
Mindketten inaktívak	42	58	232
<i>Családtípus</i>			
Pár 45 év alatt	(42)	(58)	(27)
Pár 0–3 éves gyerekkel	36	65	59
Pár 4–6 éves gyerekkel	45	55	50
Pár 7–12 éves gyerekkel	44	57	65
Pár 13–15 éves gyerekkel	(45)	(55)	(48)
Pár 16+ éves gyermekkel	(49)	(51)	(30)
Pár 46–65 év között	43	57	136
Pár 65 felett	38	62	132
<i>Gyerekszám</i>			
Nincs gyerek	41	59	311
1 gyerek	44	56	79
2 gyerek	39	61	105
3+ gyerek	49	51	51
<i>Jövedelem ötödök</i>			
1. ötöd	50	50	99
2. ötöd	42	58	111
3. ötöd	40	60	116
4. ötöd	39	61	112
5. ötöd	38	62	109

Megjegyzés: *A férj életkora, illetve iskolai végzettsége szerint képzett csoportok szerinti megoszlás.

Az F-statisztika értékei mindegyik tényező esetében szignifikáns eltérést mutattak.

A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

Összességében az elemzés eredményei azt mutatták, hogy a kétkeresős családokban a partnerek jövedelemhez való hozzájárulásának mértékét jelentősen befolyásolja a partnerek iskolai végzettsége, ezen keresztül a munkaerő-piaci aktivitásuk, valamint főként a nők esetében a családi életciklus, azaz hogy mikor kapcsolódnak be, illetve lépnek ki a munkahelyükről, és az mennyi ideig tart. A férfiak eltartó szerepe továbbra is elsődleges, legtöbbször csak bizonyos életciklusokhoz kapcsolódó élethelyzetekben kerülnek a nők „családfenntartói” szerepbe, ami gyakran az átlagnál szegényebb anyagi körülményeket jelent.

4.3.5.2. A jövedelemkülönbségek hatása a pénzkezelésre

A párok kereseti különbségének háttérében álló társadalmi-gazdasági tényezők vizsgálata után, rátérek a párok közötti kereseti különbségek és a pénzkezelési mód összefüggéseinek elemzésére.

Az erőforrás-elméletből kiindulva hipotézisem a következő: a párok pénzkezelési szokása függ a párok kereseti különbségétől, oly módon, hogy az a partner, aki nagyobb jövedelemmel rendelkezik, nagyobb befolyást is gyakorol a pénz elköltésére, ami a pénzkezelés módjában is tükröződik. Ebből következően azt várjuk, hogy ha a férj többet keres a feleségénél, akkor ez a férj által kezelt kassza alkalmazásában kell, hogy jelentkezzen. Ha viszont a feleség keres többet, akkor a feleség kezelt kasszáé kell, hogy emelkedjen. Abban az esetben, ha a partnerek közel egyenlően járulnak hozzá a család megélhetéséhez, akkor azt várjuk, hogy inkább közösen kezeljék a pénzüket.

A jövedelemviszony változó alakulását 1994-re és 1998-ra a 23. táblázat mutatja.¹⁰² A két évre vonatkozó adatok főként a feleségek keresetének tekintetében mutatnak eltéréseket. Csökkent azon párok aránya, ahol a férj többet keresett. Ennek egyrészt a két változó kép-

¹⁰² Ebben a részben ismét az 1998-as Háztartás Monitor párok almintáját használok fel az elemzéshez. A minta elemszáma 1041 pár. (A minta leírását ld. a Melléklet M4. táblázatában.) Az 1994-es és a 2000-es adatfelvételekben nem kérdezték meg a partner egyéni jövedelemadatait. Az 1994-es felvételben viszont feltettek egy kérdést az egymáshoz viszonyított keresetekkel kapcsolatban, melynek adatait a fenti elemzésben felhasználtam. A kérdés így hangzott: *Ki keres Önöknél többet? 1 – a férj keres sokkal többet, 2 – a férj keres valamivel többet, 3- körülbelül egyformán, 4 – a feleség keres valamivel többet, 5 – a feleség keres sokkal többet, 8 – nincs kereső állása egyiküknek, vagy egyiküknek sem.*

zésének különbözősége lehet az oka¹⁰³, ezt az elmozdulást viszont részben az is magyarázhatja, hogy a férfiak keresete a rendszerváltás első időszakában jobban romlott, mint a nőké: a nők kereseti béraránya javult ebben az időszakban. (Galasi [2000])

23. táblázat: A párok egymáshoz viszonyított jövedelmének alakulása 1994-ben és 1998-ban (%)

	1994	1998
A férj keres többet	72	68
Azonos kereset	15	9
A feleség keres többet	14	24
Összesen	100	100
N	915	896

A párok pénzkezelési szokásai és a relatív jövedelem közötti összefüggést a 24. táblázat mutatja. Az asszociációs mérőszámok csak 1994-ben mutattak gyenge szignifikáns kapcsolatot a két tényező között.

24. táblázat: Pénzkezelési szokások a partnerek egymáshoz viszonyított relatív jövedelmének alakulása szerinti csoportokban, 1994 és 1998 (%)

1994	A feleség kezeli	Közösen	Egyéb módon	A férj kezeli	Összesen	N
A férj keres többet	24	62	9	5	100	650
Azonos kereset	27	62	12	0	100	139
A feleség keres többet	33	56	8	3	100	126
Összesen	26	61	10	4	100	915
Cramér's V=0,09, szign.=0,0330						
1998*	A feleség kezeli	Közösen	Egyéb módon	A férj kezeli	Összesen	N
A férj keres többet	29	65	4	3	100	543
Azonos kereset	25	71	4	0	100	69
A feleség keres többet	39	53	4	4	100	189
Összesen	31	62	4	3	100	801
Cramér's V=0,09, szign.=0,0619						

Megjegyzés: *Az 1998-as felvételben a párok kb. 11%-ában eltérő választ adtak a kérdezettek arra a kérdésre, hogy ki kezeli náluk a kasszát. Ezeket az eseteket itt missingnek vettem, ez indokolja, hogy az összes esetszám 801-re csökkent. A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

¹⁰³ Míg 1994-re a változó adott volt, addig 1998-ra a partnerek által becsült egyéni havi nettó jövedelem alapján képeztem ezt a változót, úgy hogy a maximálisan +–5%-os eltérést a partnerek jövedelmei között még azonosnak tekintettem. Az, hogy ki mit ért azon, hogy a partnere jóval többet keres, eléggé szubjektív kategória. Ezzel szemben a jövedelemarányokon alapuló besorolás mindenképpen objektívnek mondható.

1994-ben azokban a családokban, ahol a kérdezett megítélése szerint a nő többet keres, átlag felett alakul a feleség kezelte kasszák aránya (33%), míg a közös kasszák aránya alulreprezentált. A férj magasabb keresete nem emeli a férj által kezelt kasszák arányát, bár az esetszám miatt nehéz ezt eldönteni. Ha a párok egyformán keresnek, az a külön, illetve részben közös pénzkezelési módok alkalmazásának esélyét emeli 1994-ben.

Az 1998-as adatok viszont ettől eltérő összefüggéseket mutatnak. 1998-ban igazolódni látszik az a hipotézis, hogy a párok azonos hozzájárulása a családi jövedelemhez a közös kassza használatát valószínűsíti. Azokban a családokban viszont, ahol a férj keres többet – tehát a párok többségében –, nem teljesül, hogy a férj átvenné a pénzkezelés feladatát. Ebben az esetben a közös pénzkezelés a leginkább alkalmazott pénzkezelési mód. Az 1994-es eredményekkel egybehangzóan viszont, ha a feleség keres többet, akkor jóval valószínűbb, hogy a feleség fogja kezelni a kasszát. Az eredmények tehát csak a nők esetében mutatják az erőforrás-elmélet működését. E jelenség hátterében – mint azt a családi jövedelem összetételének vizsgálatánál láttuk – az áll, hogy azok a családok, ahol a nő többet keres, mint a férje, az átlagnál eleve alacsonyabb összjövedelemmel is rendelkeznek.

4.3.6. Összefoglalás

Mennyiben magyarázzák tehát a partnerek erőforrás-különbségei a pénzkezelési módot?

A magyar társadalom a párkapcsolatok szintjén erősen homogám a társadalmi-gazdasági erőforrásokat tekintve. A legnagyobb a homogenitás mértéke az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás tekintetében. Ebből következően a relatív erőforrások hatását ezeken a területeken nem lehet érdemben kimutatni. A foglalkozási pozíció és a jövedelem esetében nagyobbak a párok közötti különbségek. E két dimenzióban, amelyek szorosan összefüggenek egymással, az a jellemző, hogy a férj magasabb pozíciójával inkább a közös és a külön pénzkezelési mód jár együtt, míg a feleség magasabb kereseti és foglalkozási pozíciója (különösen az alsó vezető esetében) a feleség kezelésében lévő kasszák alkalmazását erősíti. E tekintetben tehát úgy tűnik, hogy teljesül az erőforrás-elméletből következő hipotézis, miszerint akinek több erőforrása van, az kezeli a pénzt, az dönt a pénzügyekben is.

Ezek az eredmények látszólag ellentmondanak a nemzetközi szakirodalom eddigi eredményeinek, miszerint a feleség magasabb státusa és jövedelme nem vezet direkt módon a családi kassza kontrollálásához, és ezekben a családokban inkább a közös vagy a külön pénzkezelés a jellemző. (McRae [1987], Tichenor [1999])

Azonban hozzá kell tenni, hogy a nők „magasabb” társadalmi státusa férjükkal szemben, eleve az alacsonyabb társadalmi státusú csoportokban jellemző. A nők ezekben a családokban sem azért kezelik a pénzt, mert több erőforrással rendelkeznek, hanem azért, mert alacsony a család jövedelme.

4.4. A kulturális erőforrások hatása a pénzkezelési módra

Ebben a fejezetben a *kulturális kontextus elmélete* alapján vizsgálom a pénzkezelést befolyásoló tényezőket. Az elmélet szerint a társadalmi normák, a nemi szerepekhez kapcsolódó ideológiák a társadalom különböző rétegeiben eltérnek egymástól, és ezek befolyásolják a családon belüli döntéseket, és így a családon belüli hatalmi viszonyokat is. A nemi szerepekhez kapcsolódó normák nem csak közvetlenül hatnak a családon belüli hatalomra, hanem indirekt módon is. Azokban a családokban, ahol a tradicionális nemi szerepek érvényesülnek, ott az erőforrásokból származó potenciális hatalom nem érvényesül, míg azokban a családokban, ahol modernebb nemi szerepek a jellemzők az erőforrások és a döntési hatalom közötti átváltások sokkal szabadabban érvényesülnek. (Rodman [1967, 1972]) Ebből következően azt várjuk, hogy azokban a családokban, ahol kevésbé hagyományosak a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök, ott a Magyarországon hagyományosnak számító, feleség kezelte kasszák domináljanak, míg a modernebb nemi szerepekkel kapcsolatos elvek esetében a közös pénzkezelési mód.

Ebből az álláspontból kiindulva mindenképpen fontos bemutatni, hogy jelenleg milyen társadalmi normák, értékek jellemzik a magyar társadalmat, és ezeknek milyen hatása van a párok pénzkezelésére. A párok kulturális erőforrásainak mérésére többféle indikátort alkalmaztam. Egyrészt a kérdezettek nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeit, ami valamelyest képet ad a párok által képviselt nemi szerepmegosztással kapcsolatos elveikről, ideológiákról. Azért „valamelyest”, mert ezek az attitűdkérdések egyénekre vonatkoznak, és ez által feltételezzük, hogy az egyik partner attitűdjei egyben képviselik párjának elgondolásait, attitűdjeit is. Ez a feltételezés azonban

semmiképpen sem számít földtől elrugaszkodottnak, hiszen ahogy erre több család-szociológiai írás is rámutatott, a párok együttélésük során egy közös valóság kialakítására törekszenek, amelyben megpróbálják értékeiket, elveiket összeegyeztetni, „összecsiszolódni” és egymást elfogadva együtt élni.¹⁰⁴ Ez következik a párválasztási homogámiából is, amiről korábban, a 4.3.1. fejezetben már volt szó. Ebben az alfejezetben először a társadalomra jellemző nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöket elemezem, volt-e változás e tekintetben 1994 és 2000 között. Ezt követően egy, a nemi szerepeket mérő index segítségével elemzem milyen összefüggés mutatható ki a párok által alkalmazott pénzkezelési módokkal.

A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök mellett egy objektívebb mutató is a rendelkezésre áll a párok nemi szerepekkel kapcsolatos értékeinek a mérésére. Ez pedig a párok közötti háztartási munkamegosztás, amely nem csak a nemi szerepekkel kapcsolatos értékekről ad számot, hanem hasonlóan a pénzkezeléshez, a család gazdálkodásának körébe tartozik és emellett a családon belüli hatalom indikátoraként is szolgálhat.¹⁰⁵ A háztartási munkamegosztás és a pénzkezelési mód összefüggésének vizsgálatával egy másik megközelítésből kaphatunk képet a párok közötti hatalmi viszonyokról.¹⁰⁶

Az értékek, a nemi szerepek „átörökítésében” jelentős szerepe van a családnak. A szerepeket a gyerekek szocializáció során sajátítják el, a szülők szokásai hatással vannak a gyermek későbbi szokásaira. A kérdés, hogy vajon a partnerek pénzkezelési módja mennyiben függ a szülők pénzkezelési szokásaitól. Milyen tényezők jellemzik az „átörökítést”? A szülők generációjának szokásai más szempontból is érdekesek lehetnek, hiszen a retrospektív adatokból képet kaphatunk a pénzkezelési módok korábbi megoszlásáról is.

¹⁰⁴ Ld. Cseh-Szombathy [1979, 1985], Somlai [1986].

¹⁰⁵ A nemi szerepmegosztás másik indikátora az lehet, hogy van-e családfő a háztartásban. Egy 2001-ben készült vizsgálat kimutatta, hogy a párkapcsolatok több mint 60%-ában van családfő. Ugyanakkor az elemzés eredményei szerint a családi élet más területeivel összefüggésben (háztartási munkamegosztás, pénzkezelés) nem vagy csak gyengén mutatható ki, hogy a családfővel rendelkező háztartásokban hagyományos nemi szerepek élnek. (Nagy I. [2002], Sik–Nagy [2002])

¹⁰⁶ A családon belüli munkamegosztás összekapcsolása a hatalommal azon a feltételezésen alapul, hogy a háztartásban végzett munka alul van értékelve a munkaerőpiacon végzett szemben. Ez a helyzet alárendelt, kiszolgáltatott helyzetet teremt azon nők számára, akik anyagilag nem függetlenek férjüktől. A házastársak közül tehát az végzi majd a háztartási munkák nagy részét, aki nem vállal munkát, vagy kevesebbet keres. Ha a nő mégis munkába áll, a legtöbb esetben akkor sem szabadul meg a háztartási munkák terheitől (*double*

4.4.1. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozó előállítása

A kérdezettek nemi szerepekkel kapcsolatos elveinek, ideológia indikátorának előállításához a nők munkavállalásával és a nemek közötti munkamegosztással kapcsolatos attitűd kérdéseket használtam fel. Céлом az volt, hogy a feltett attitűd kérdésekből végül olyan változó(ka)t hozzak létre, amelyek a tradicionális nemi szerepek indikátoraként jól használhatóak a későbbi többváltozós elemzésekben.¹⁰⁷

Az 1994-es adatbázison¹⁰⁸ *maximum likelihood* eljárással és *varimax* rotálással lefutott faktorelemzés azt mutatta, hogy az attitűd kérdések mögött nem lehet látens struktúrát felfedezni. Ezután az maradt hátra, hogy főkomponens-elemzéssel az attitűd kérdések közül feltárjam melyek azok, amelyek között a korreláció elég magas egy index létrehozásához. A főkomponens-elemzés során létrejött faktor összesen 5 változót tartalmaz.¹⁰⁹ A főkomponens szkórjait és a változókhoz tartozó kommunalításokat a 25. táblázat mutatja.

burden). A háztartási munkát mint a családon belüli hatalom megnyilvánulásának indikátorát többek között Bahr [1974], England-Farkas [1986], Ferree [1991] alkalmazta.

¹⁰⁷ A nemi szerepekkel kapcsolatos indikátor létrehozásához mind az 1994-es, mind a 2000-es adatfelvételben megtalálható attitűdkérdés-blokkot használtam fel, amely 5-fokú skálán mérte a kérdezett véleményét a nemi szerepekről, a nők munkavállalásáról, a nemek közötti munkamegosztásról. Az elemzést értelemszerűen csak a párkapcsolatban élőkre végeztem el, tehát mindazokra, akik a felvételek idején élettársukkal vagy házastársukkal együtt éltek.

¹⁰⁸ A válaszokat 5-fokú skálán mérték, ahol 1-es azt jelentette, hogy egyáltalán nem ért egyet, az 5-ös pedig azt, hogy teljesen egyetért az állítással. Az 1994-es kérdőívben szereplő női munkavállalással és a férfi-női szerepvállalással kapcsolatos kérdések a következők voltak:

- c101: Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.
- c102: Hat éves kora előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.
- c103: A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.
- c104: Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyereke legyen.
- c105: A háziasszonyi teendőket ellátni legalább akkora teljesítmény, mint dolgozni.
- c106: Ha egy nő független akar lenni, legjobb, ha munkát vállal.
- c107: Azért kell a nőknek dolgozni, mert családjának szüksége van a keresetükre.
- c201: A család jövedelméhez a férjnek is és a feleségnek is hozzá kell járulnia.
- c202: A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család.
- c203: Nem jó, ha a férfi marad otthon a háztartást és a gyereket ellátni, és a feleség jár el dolgozni.
- c204: A család élete gyakran megsínyli, hogy a férfiak túlságosan sokat foglalkoznak a munkájukkal.

¹⁰⁹ A kimaradt változókra újra lefuttattam egy főkomponens-elemzést, egy újabb értelmezhető változókombináció létrehozása azonban már nem volt lehetséges.

25. táblázat: A változók főfaktor-szkórijai és kommunalitásai –1994

1994	Faktorszókók	Kommunalitások	Sajátérték	Magyarázott varancia
c102	0,6227	0,388	2,16	43,2%
c103	0,6627	0,439		
c104	0,6432	0,414		
c105	0,6651	0,442		
c202	0,6895	0,475		

A főkomponens tartalmát tekintve a hagyományos nemi szerepek dimenzióját jeleníti meg, amennyiben a nő feladatainak fő színteréül a háztartást, az otthont jelöli meg, illetve a gyermeknevelésben játszott szerepét emeli ki, ezzel szemben a férjnek a családfenntartást, a pénzkeresést. A hagyományos nemi szerepek dimenziójának pozitív pólusán helyezkednek el tehát azok a válaszadók, akik a nő otthon végzett tevékenységét, a háztartási munkát, a gyereknevelést egyenlő értékűnek tartják a munkaerőpiacon vállalt munkával, emellett azt is gondolják, hogy a női munkavállalás károsan befolyásolja a gyermeknevelést, valamint az egész család életét. A faktor pozitív pólusán vannak azok is, akik egyetértenek a férfi és nő közötti hagyományos, komplementer nemi szerepmegosztással: azaz, hogy a férfi feladata a család eltartása, a nőé pedig a háztartás vezetése és a gyermeknevelés. Mindazok, akik a hagyományos, tradicionális nemi szerepmegosztással ellentétes elveket vallanak, azok a főfaktor másik pólusán fognak megjelenni, negatív főkomponens szókórokkal.

Mivel célom az volt, hogy mindkét évben az adott mintára jellemző nemi szerepekhez kapcsolódó attitűdöket egy változóba, indexbe foglaljam, a 2000-es adatbázison¹¹⁰ csak az

¹¹⁰ A 2000-ben néhány kérdéssel – c59h, c60e, c60f – még kiegészült az 1994-es attitűdkérdés-blokk, illetve néhány korábbi kérdést kicsit átfogalmaztak a kérdőív összeállítói, ezeket az eltéréseket dőlt betűvel jelöltem. A teljes blokk 2000-ben a következőképpen hangzott:

c59a – Egy dolgozó anya is tud olyan *meleg és biztonság*ot nyújtó kapcsolatot kiépíteni gyermekével, mint az, aki nem dolgozik, otthon van.

c59b – Egy óvodáskorú gyermek valószínűleg megsínyli, ha az anyja dolgozik.

c59c – Végző soron az egész család életét *megviseli*, ha egy nő *nyolc óras állásban* dolgozik.

c59d – Fontos ugyan a munka, de a nők többsége számára az otthon és a gyermekek *fontosabbak*.

c59e – *Háziasszony*nak lenni ugyanolyan *kielégítő* lehet, mint kereső tevékenységet folytatni.

c59f – Az *önálló kereset* a legjobb eszköz arra, hogy a nő független legyen.

c59g – Manapság a nők többségének dolgoznia kell, mert csak *így biztosítható a család megélhetése*.

c59h – A munkahelyen a nők általában kevésbé törekvők, mint a férfiak

c60a – A család jövedelméhez mind a feleségnek, mind a férjnek *hozzá kell járulnia*.

c60b – A férj feladata, hogy keresetével biztosítsa a család megélhetését, a feleség feladata, hogy ellássa az otthoni feladatokat.

c60c – Nem jó, ha a férj marad otthon és neveli a gyermekeket, és a feleség *keresi a pénzt*.

c60d – A családi életet elég gyakran *megviseli*, hogy a férfiak *túl sok energiát fordítanak* a munkájukra.

c60e – A férfiak számára a munka fontosabb kell, hogy legyen, mint a család.

c60f – Sokkal jobban megbecsülik azt a nőt, aki dolgozik.

1994-es vizsgálatban szereplő kérdések bevonásával végeztem el újra a főkomponens-elemzést.¹¹¹ Feltételezésem az volt, hogy a két időpontban kapott főkomponens nagyon hasonló lesz egymáshoz, hiszen a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök nem változnak meg egyik napról a másikra. Az eljárás eredményeképpen 2000-ben ugyanazokat a változókat tartalmazó főkomponenshez jutottam, mint az 1994-es mintában. (26. táblázat)

26. táblázat: *A változók főkomponens szórjai és kommunalitásai – 2000*

	Faktorszórok	Kommunalitások	Sajátérték	Magyarázott variancia
c59b	0,6902	0,4763	2,26	45,2%
c59c	0,7369	0,5430		
c59d	0,6911	0,4777		
c59e	0,6534	0,4270		
c60b	0,5794	0,3357		

A főkomponens sajátértéke 2000-ben valamivel magasabb (2,26) és a magyarázott variancia is minimálisan emelkedett 1994-hez képest. A főkomponens tehát a változók által hordozott információk nagyobb százalékát tömöríti magába, mint a 6 évvel korábbi felvétel idején. Láthatólag a változók főkomponens szórjai a két időpontban eltérnek egymástól, ez azt mutatja, hogy a változók közötti korreláció az idő folyamán valamelyest megváltozott. Az index kialakításához viszont elég azt tudni, melyek azok a változók, amelyek egymással szorosan összekapcsolódnak.

A főkomponens tartalma 1994-hez képest lényegében nem változott, továbbra is a hagyományos nemi szerepek faktorával van dolgunk, amelyen a hagyományos nemi szerepeket vallók a pozitív, az inkább „modernebb”, emancipáltabb nemi szerepmegosztást vallók pedig a negatív szélén helyezkednek el.

A kimaradt változókkal ezúttal is kísérletet tettem arra, hogy megnézzem összeállnak-e egy főfaktorra. A kimaradt hat változóból három alkotott egy főkomponenst, amelynek sajátértéke jóval alacsonyabb, mint az első főfaktoré, a magyarázott variancia értéke viszont ugyanakkora. (27. táblázat)

¹¹¹ A másik lehetséges mód, amit az SPSS módszertani könyv ajánl, hogy az 1994-es faktorstruktúrát leíró koefficiens mátrix súlyait tesszük rá a 2000-es változókra, miután normalizáltuk – 0 átlagúra és 1 szórásúra hoztuk – őket. Ebben az esetben azonban az új attitűdváltozó nem fogja tartalmazni az attitűdökben esetlegesen időközben bekövetkezett változást. (SPSS [1997 p. 303.]

27. táblázat: A 2. főkomponens szórjai és kommunalitásai – 2000

	Faktorszórok	Kommunalítások	Sajátérték	Magyarázott variancia
c59a	0,6128	0,3755	1,33	44,4%
c59g	0,5996	0,3595		
c60a	0,7731	0,5977		

Az így kapott főkomponenst a női munkavállalás, mint szükséges rossz dimenziójának foghatjuk fel. Ide tartoznak mindazok a válaszadók, akik a női munkavállalást nem választásnak, hanem kényszernek, az anyagi körülmények kényszerének fogják fel. Ugyanakkor azt is gondolják, hogy a család jövedelméhez mind a két partnernek hozzá kell járulnia. Ez utóbbi állítás viszont nem feltétlenül a partnerek közötti modernebb nemi szerepek beteljesítéséről szól, hanem a külső kényszerből is következhet. A válaszadók a gyermeknevelés szempontjából viszont nem látják károsnak a női munkavállalást.

Felmerül a kérdés, hogy vajon eltérő eredményeket kapunk-e, ha bevonjuk az összes 2000-ben feltett attitűd kérdést a vizsgálatba?¹¹²

A főkomponens-elemzés¹¹³ ugyanazt az eredményt hozta, mintha csak az 1994-es változókészlettel dolgoztam volna. Ugyanazzal az öt változóval a hagyományos nemi szerepek főkomponense újra létrejött. Az első főkomponensből kimaradt 9 változóra egy újabb elemzést futtatva, kiderült, hogy három változóból még egy második főkomponens is összeáll, amely ugyan jóval kisebb sajátértékkel rendelkezik, mint az első főkomponens, de a magyarázott variancia értéke ugyanakkora. (28. táblázat)

¹¹² Ha maradék nélkül mind az összes 2000-ben feltett attitűd kérdést vizsgáljuk, kiderül, hogy ugyanúgy nincs mögöttük látens változós struktúra, mint 1994-ben, ezért itt is főkomponens-elemzést alkalmaztam.

¹¹³ A *maximum likelihood* módszerrel és a *varimax* rotálással futtatott faktorelemzés eredménye azt mutatja, hogy bár az előzetes statisztikákban 5 faktor jelenik meg, de a változókhoz tartozó kommunalitás értékek nagyon alacsonyak. A végső statisztikában már csak egyetlen egy faktor van, amelyiknek a sajátértéke meghaladja az 1-et.

28. táblázat: A 2. főkomponens szkórijai és kommunalitásai – 2000

	Faktorszkórok	Kommunalítások	Sajátérték	Magyarázott variancia
c59f	0,6921	0,4790	1,36	45,2
c60a	0,5912	0,3495		
c60f	0,7265	0,5277		

Ez a főkomponens már inkább tekinthető a „női munkavállalás mint az emancipáció eszköze” faktorának. Ebben a dimenzióban azok a válaszadók kapnak magas pontokat, akik az önálló keresetet a nő függetlenségének legjobb eszközének tartják, illetve egyetértenek azzal, hogy a ma a dolgozó nő nagyobb megbecsülést kap, mint az, aki nem dolgozik, ugyanakkor az a helyes, ha a családi jövedelemhez mind a feleség, mind a férj hozzájárul. Azok a válaszadók, akik egyetértenek abban, hogy a női munkavállalás függetlenséget ad, és nagyobb megbecsülésnek is örvend, azok a főkomponens pozitív, akik ezzel nem értenek egyet azok a háromdimenziós tér negatív pólusán helyezkednek el.

Összességében a főkomponens-elemzés eredményei azt mutatják, hogy 1994-ben és 2000-ben is egyértelműen stabil a hagyományos nemi szerepek főfaktora. A nemi szerepekkel kapcsolatos hagyományos vélekedések, attitűdök továbbra is stabilan élnek a mai magyar társadalomban. A másik lényeges megállapítás, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök diverzifikációja is látszik, ezt támasztja alá a 2000-es adatokon kimutatott második főfaktor megjelenése, amely a női munkavállalásra, mint a női „függetlenség” fontos eszközére hívja fel a figyelmet.

4.4.2. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök és a pénzkezelésre gyakorolt hatásuk

A főkomponens-elemzés eredményeit felhasználva a főkomponenst alkotó változók értékeinek összeadásával létrehoztam egy, a Likert-skálához hasonlóan működő indexet.¹¹⁴ Az így képzett változó a *hagyományos nemi szerepek indexe*. Az index 5 és 25 pont közötti értékeket vehet fel, minél magasabb pontszámot ér el ezen a skálán a kérdezett, annál valószínűbb, hogy hagyományos nemi szerepeket vall.

A hagyományos nemi szerepek indexének átlaga 1994 és 2000 között a párkapcsolatban élők körében valamelyest csökkent. A szórás átlaga 1994-ben jóval alacsonyabb volt, mint hat évvel később, ekkor tehát mindenképpen egyöntetűbben rajzolódott ki a népesség nemi szerepekkel kapcsolatos tradicionális attitűdje, mint 2000-ben, amikor az index nagyobb szórása és valamivel kisebb átlaga a jellemző. A 2. ábra az index eloszlásának alakulását mutatja a két vizsgált időpontban. 2000-ben továbbra is erősen jobbra aszimmetrikus görbét kaptam, viszont ebben az évben valamivel magasabban alakul azoknak az aránya, akik esetében az index értéke alacsonyabb. (Az index társadalmi-demográfiai tényezőkkel való összefüggését a 29. táblázat mutatja.)

1994-ben és 2000-ben is a férfiak – alacsonyabb szórás mellett – átlagosan magasabb pontszámot értek el, mint a nők, tehát a párkapcsolatban élő férfiak hagyományosabb nemi szerepeket vallanak a nőknél. A két nem között az eltérés, az F-statisztika szerint csak 2000-ben volt szignifikáns, ez mintha azt jelezné, hogy a párkapcsolatban élő nők és férfiak nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjei közötti eltérés növekedést mutat, mégpedig úgy, hogy a nők körében növekszik azok aránya, akik kevésbé értenek egyet a hagyományos nemi szerepekkel.¹¹⁵

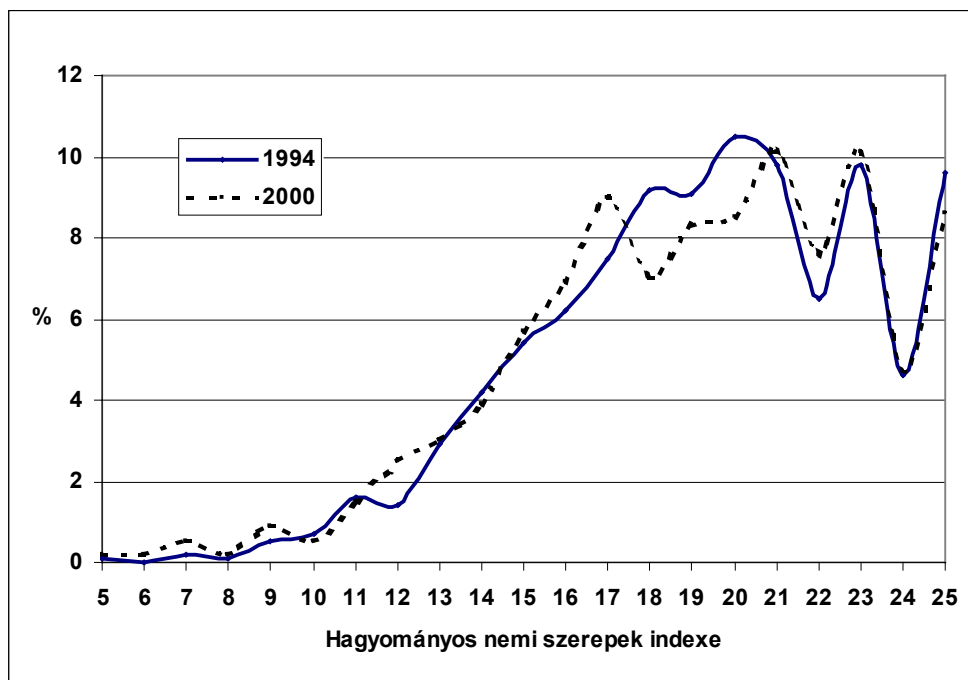
Az index átlaga a kérdezett korával egyértelműen emelkedik: minél idősebb valaki, annál valószínűbb, hogy hagyományosan gondolkodik a nemi szerepekről. A 64 év felettiek

¹¹⁴ A főkomponens-elemzések során mind a két vizsgált időpontra létrehoztam egy, a hagyományos nemi szerepek dimenzióját megtestesítő attitűdváltozót, faktort. Az így lementett főkomponens szkórok közvetlenül is felhasználhatóak lennének az elemzésben. A könnyebb interpretálhatóság kedvéért választottam mégis a hagyományos nemi szerepek indexének létrehozását.

¹¹⁵ A kérdésekre adott válaszok átlagai szerint „A férj feladata, hogy keresetével biztosítsa a család megélhetését, a feleség feladata, hogy ellássa az otthoni feladatokat” (c60b) állítással 1994 és 2000 között nőtt az egyetértés, de a nők esetében lényegesen kisebb mértékben, mint a férfiak körében. (Az attitűdkérdésekre adott válaszok átlagait nemek szerinti bontásban a. Melléklet M15. táblázata mutatja.)

csoportjában a legmagasabb az index átlaga, és ebben a korcsoportban a legkisebb a szórás értéke is, ami azt jelenti, hogy a legidősebbek korosztálya egyöntetűen tradicionálisabban gondolkodik a nemi szerepekről, mint a többi korcsoport. (29. táblázat)

2. ábra: A hagyományos nemi szerepek indexének hisztogramja
1994-ben és 2000-ben (%)

Várakozásomnak megfelelően a nemi szerepek és a kérdezett lakóhelyének településtípusa között is szignifikáns kapcsolat mutatható ki. A vidéki városokban, falvakban lakók hagyományosabb nemi szerepeket vallanak magukénak a nagyvárosok és a főváros lakóihoz képest. Ha a szórásokat nézzük, a községekben lakók esetében az egyöntetű hagyományos nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöket az átlagnál alacsonyabb szórás is megerősíti, és ez 2000-ben is ugyanúgy igaz, mint 1994-ben. A vidéki városokat jellemző magasabb szórás a lakosság heterogénebb összetételére utal. A főváros és a megyeszékhelyek lakossága a falvakénál kevésbé tradicionális gondolkodású a nemi szerepmegosztás tekintetében. A megyeszékhelyen lakók esetében az index kisebb szórása azt mutatja, hogy ezekben a nagyvárosokban, a párok kapcsolatban élők egyöntetűbben kevésbé tradicionális attitűdöket vallanak.

29. táblázat: A hagyományos nemi szerepek index átlagai a kérdezett neme, korcsoportja, iskolai végzettsége és lakóhelyének típusa szerint, 1994-ben és 2000-ben

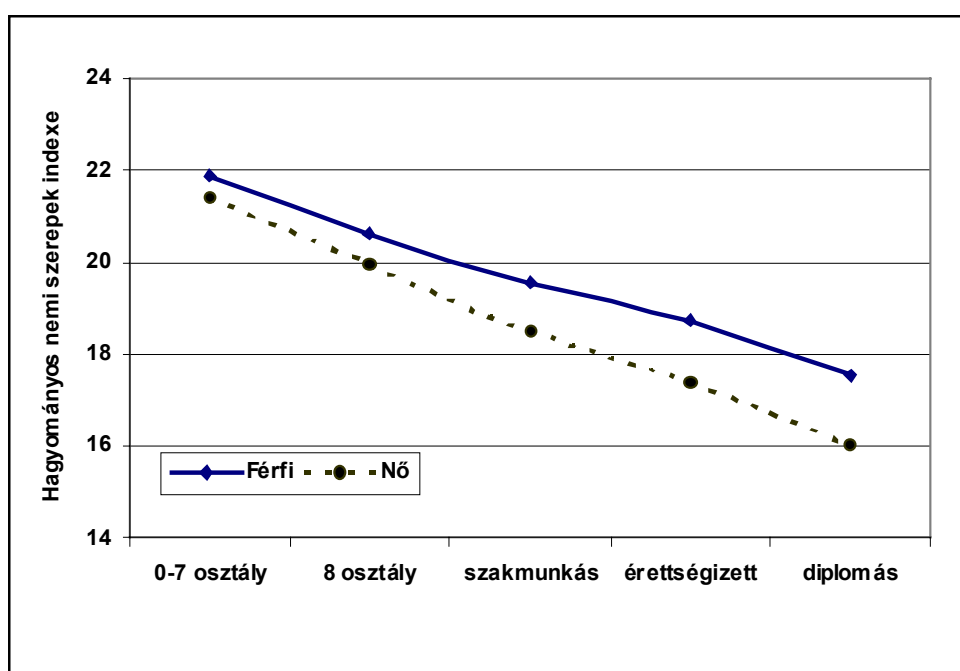
	1994			2000		
	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N
Nem						
Nő	19,0	4,00	445	18,7	4,22	950
Férfi	19,5	3,64	497	19,5	3,78	931
Összesen	19,3	3,82	942	19,1	4,03	1882
	F=2,8, df.: 1, szign.: 0,0965			F=18,7, df.: 1, szign.: 0,0000		
Életkor						
18–34	18,6	3,77	239	18,5	4,08	462
35–44	18,8	3,83	238	18,6	4,15	406
45–54	19,3	4,06	190	19,1	3,95	438
55–64	19,5	3,55	163	19,4	3,95	326
64 év feletti	21,3	3,09	111	20,4	3,63	249
Összesen	19,3	3,82	942	19,1	4,03	1882
	F=11,2, df.: 4, szign.: 0,0000.			F=10,9, df.: 4, szign.: 0,0000		
Lakóhely						
Község	20,0	3,52	375	19,8	3,80	713
Város	19,4	3,89	224	19,1	4,13	531
Megyeszékhely	18,1	3,86	174	18,4	3,66	314
Budapest	18,6	3,93	169	17,9	4,33	323
Összesen	19,3	3,82	942	19,1	4,03	1882
	F=12,7, df.: 3, szign.: 0,0000.			F=20,6, df.: 3, szign.: 0,0000		
Iskolai végzettség						
0–7 osztályt végzett	21,6	2,91	93	21,6	2,68	141
8 osztályt végzett	20,6	3,22	240	20,2	3,71	459
Szakmunkás	19,1	3,73	266	19,2	3,73	630
Érettségizett	18,1	3,91	232	17,9	4,01	428
Diplomás	17,3	3,79	111	16,9	4,48	222
Összesen	19,3	3,82	942	19,1	4,03	1881
	F=32,6, df.: 4, szign.: 0,0000.			F=53,5, df.: 4, szign.: 0,0000		

Megjegyzés: Az átlagnál magasabb cellaértékeket kiemelés jelzi.

A nemi szerepek index értéke a kérdezettek iskolázottságával, a vártak megfelelően fordított kapcsolatot mutat: minél képzetlenebb valaki, annál kisebb az index átlaga, és minél képzetlenebb, annál magasabb értéket vesz fel az index. A legfeljebb 7 osztályt végzettek körében alakul mindkét évben legmagasabban az index értéke, és ezekben

a csoportokban a legkisebb a szórás is. Tehát a legiskolázatlanabbak csoportja tekinthető egyben a leginkább hagyományos nemi szerepeket vallóknak is. Tőlük eltekintve 1994 és 2000 között ugyan mindegyik iskolázottsági csoportban csökkent valamelyest az index átlaga, viszont a szórások is emelkedtek – ami azt mutatja, hogy ezekben a csoportokban nem egyöntetűen változott a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűd. Ennek tulajdonítható az, hogy 2000-ben továbbra is magas, 19,1 maradt az index átlagpontszáma.

3. ábra: A hagyományos nemi szerepek indexének alakulása iskolai végzettség és nemek szerint 2000-ben (%)

Bár a képzettséggel valóban csökken a hagyományos nemi szerepek elfogadása, ez nemenként jelentős különbséget mutat. (3. ábra) A nők minden iskolai kategóriában a férfiaknál valamelyes modernebben gondolkodnak, és ez a nemek közötti különbség az iskolázottsággal egyre emelkedik.

A kérdezettek nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdje azonban általában nagyon tradicionálisnak mondható. E tekintetben az 1990-es években nincs jelentős változás: a párkapcsolatban élők nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjének indexe tulajdonképpen nem csökkent 1994 és 2000 között. A tradicionális nemi szerepek a társadalom különböző rétegeiben jelentős eltéréseket mutatnak. A hagyományos nemi szerepekkel való egyetértés a legidősebbekre, a legképzetlenebbekre, a községek és vidéki városok lakóira, valamint a férfiakra jellemző leginkább. Ha ezek a jellemzők együtt

járnak, akkor azokban a társadalmi csoportokban nagyon stabil a hagyományos nemi szerepek elfogadása.

A párkapcsolatban élők köre tehát általában erősen hagyományos nézeteket vall a nemi szerepekkel kapcsolatban. A nemi szerepek indexe mellett ezért indokolt, egy kétértékű (dichotóm) változót is képezni azzal a céllal, hogy egy kategóriába kerüljenek azok a válaszadók, akik legerősebben képviselik a hagyományos értékeket, nemi szerepeket. A továbbiakban ők lesznek a „hagyományos” értékek képviselői.¹¹⁶ A 30. táblázatban látható, hogy a dichotóm változó jól működik, valóban a hagyományos nemi szerepeket leginkább képviselők tartoznak ebbe a csoportba – az index értéke nagyon magas és a szórás jóval az átlagos alatt marad.

30. táblázat: A nemi szerepek index átlagai a hagyományos nemi szerepek dichotóm változójának értékei szerint, 1994-ben és 2000-ben

	1994			2000		
	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N
Hagyományos	23,6	1,49	223	23,3	1,58	499
Nem hagyományos	17,9	3,28	719	17,5	3,50	1383
<i>Összesen</i>	<i>19,3</i>	<i>3,82</i>	<i>942</i>	<i>19,1</i>	<i>4,03</i>	<i>1882</i>
	F=633,0, df.: 1, szign.: 0,0000.			F=1277,4, df.: 1, szign.: 0,0000		

Megjegyzés: Az átlagnál magasabb cellaértékeket kiemelés jelzi.

A nemi szerepek indikátorainak létrehozása után nézzük meg milyen összefüggés mutatható ki a pénzkezelési szokásokkal! A hipotézisem az, hogy a párok pénzkezelési módja összefüggésben van az egyének által képviselt nemi szerepekkel. A hagyományos nemi szerepek esetében inkább az egy kézben összefogott kasszák (feleség vagy a férj kezelésében lévő kasszák) használata jellemző, míg a kevésbé tradicionális nemi szerepek inkább a közös vagy a részben közös pénzkezelési móddal járnak együtt.

Az eredmények a hipotézist csak a 2000-es adatok esetében támogatják.

Bár várakozásomnak megfelelően a tradicionálisabb pénzkezelési módot folytató párok esetében magasabb értéket vesz fel a hagyományos nemi szerepek indexe, míg a

¹¹⁶ A „hagyományos” kategóriába kerültek mindazok, akik egyszerre értékelték egyet – azaz adtak 4-es vagy 5-ös osztályzatot – a főkomponensben szereplő attitűdkérdések mindegyikével. (A változónevek kifejtését részletesen ld. a 4.4.1. fejezetben.) Kísérletet tettem egy az emancipált nemi szerepekkel rendelkezők dichotóm változó létrehozására is, de a vizsgált években a párok alig 5%-a került volna ebbe a csoportba.

közös és az egyéb pénzkezelési módok esetében alacsonyabb lesz az index átlaga, de ezek a különbségek 1994-ben nem szignifikánsak. (31. táblázat) Tehát akármelyik pénzkezelési módot is alkalmazzák a párok, nincs számottevő különbség abban, hogy mennyire hagyományos nemi szerepeket vallanak. Ugyanakkor 6 évvel később a pénzkezelési módok szerinti csoportok között a variancia-elemzés már szignifikáns különbségeket mutat. Úgy tűnik tehát, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök összefüggése a pénzkezelés módjával erősödött 1994 és 2000 között.

Érdekes különbség a két év között, hogy míg 1994-ben az egyéb pénzkezelésű párok a közös pénzkezelést folytatóknál tradicionálisabban gondolkodtak, addig 2000-re ez a csoport számít a „legmodernebb” elveket vallónak.

31. táblázat: A hagyományos nemi szerep index átlagai pénzkezelési módok szerint, 1994-ben és 2000-ben

1994	Átlag	Szórás	Standard hiba	N
Közösen	19,0	3,72	0,15	576
A feleség kezeli	19,8	3,92	0,25	240
A férj kezeli	(19,5)	(4,12)	(0,67)	(38)
Egyéb módon	19,3	3,99	0,43	88
<i>Teljes minta</i>	<i>19,3</i>	<i>3,82</i>	<i>0,12</i>	<i>942</i>
F=2,44, df.: 3, szign.: 0,0631				
2000	Átlag	Szórás	Standard hiba	N
Közösen	18,9	3,98	0,12	1044
A feleség kezeli	19,5	4,10	0,17	582
A férj kezeli	19,6	4,03	0,48	70
Egyéb módon	18,3	3,96	0,30	174
<i>Teljes minta</i>	<i>19,1</i>	<i>4,03</i>	<i>0,09</i>	<i>1872</i>
F=5,48, df.: 3, szign.: 0,0010.				

Megjegyzés: Az 50-nél kisebb elemszámot zárójel a felülreprezentált cella-értékeket kiemelés jelzi.

A nemi szerepek hatásának változását a dichotóm változó is mutatja. (32. táblázat) A hagyományos nemi szerepek képviselői körében mindkét évben igaz, hogy a feleség kezelte kasszák aránya felülreprezentált, míg a közös kasszák aránya alulreprezentált. Az viszont nem igazolódott, hogy a „nem (annyira) hagyományos” nemi szerepek képviselői a közös vagy a külön pénzgazdálkodást preferálnák. Valószínűleg ez a viszonylag nagy csoport, bár kevésbé hagyományos nemi szerepfelfogással rendelkezik, de társadalmi-gazdasági jellemzőit tekintve inhomogén összetételű.

32. táblázat: A párok pénzkezelési módjának megoszlása a hagyományos nemi szerepek dichotóm változója szerint, 1994 és 2000 (%)

1994	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Hagyományos	<u>52</u>	33	5	10	100	223
Nem hagyományos	63	25	4	9	100	751
Összesen	60	26	4	9	100	974
Cramér's V =0,09; szign.: 0,03443						
2000	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Hagyományos	<u>52</u>	38	4	6	100	498
Nem hagyományos	57	29	4	11	100	1470
Összesen	56	31	4	9	100	1968
Cramér's V =0,10; szign.: 0,00011						

Megjegyzés: A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a korábbi években kevésbé befolyásolták a párok pénzkezelés módját. Bár 2000-ben szignifikáns a kapcsolat, csak az erősen hagyományos gondolkodásmódúak esetében lehet összefüggést kimutatni a pénzkezelés módjával.

4.4.3. A háztartási munkamegosztás és a pénzkezelés

A partnerek közötti munkamegosztás a nemi szerepek egyik kézenfekvő indikátorának tekinthető, ugyanakkor a pénzgazdálkodáshoz hasonlóan a családi gazdálkodás részét képezi, miszerint a családtagoknak gazdálkodniuk kell idejükkel és energiájukkal. Az, hogy a partnerek miképpen osztják meg a háztartási feladatokat és a gyermeknevelés gondját-baját a partnerek által vallott nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdökről is árulkodik. Parsons sémája szerint a tradicionális családban a partnerek közötti szerepek egymás kiegészítőjeként, egymás komplementereként fogalmazódnak meg. A férfi látja el az instrumentális, a nő pedig az expresszív szerephez kapcsolódó feladatokat. Ennek megfelelően a társak munkamegosztása is erősen elkülönül egymástól. (Parsons–Bales [1955]) Ezt a fajta komplementer nemek közötti szerepmegosztást szokás tradicionálisnak, hagyományosnak nevezni. A későbbi család-szociológiai kutatások azóta bebizonyították, hogy a családon belüli szerepek nem

feltétlenül ugyanakkor a funkciónak az ellátásával kapcsolódnak össze. Azokat a családokat, ahol a feladatok szerepek szerint nem szegregálódtak, tehát ugyanazt a feladatot végezheti a férj és a feleség is, „szimmetrikus” családoknak nevezzük. (Young–Willmott [1973], Cseh-Szombathy [1979])

A nemzetközi, illetve a magyar kutatások eredményei egybehangzóan azt mutatják, hogy a nők, lányok, asszonyok, anyák nagyobb részt vállalnak a háztartási munkákból,¹¹⁷ több időt töltenek a háztartási munkák elvégzésével, mint a család férfi tagjai. (Huber–Spitze [1983], Gershuny [1988, 1991], Morris [1990], van der Lippe [1994], Hofferth [2001]) A hazai időmérleg-vizsgálatok és más keresztmetszeti felvételek eredményei szerint nincs lényeges változás a férfiak háztartási munkában és gyermeknevelésben való részvételében. (Falussy–Harcza [2000], Falussy [2002], Sik–Szép [2000], Nagy I. [2002])

A hagyományos nemi szerepeket képviselő családokra inkább a szegregált munkamegosztás, míg modernebb nemi szerepfelfogással a feladatok szimmetrikus megosztása jár együtt. Ebből következően azt várjuk, hogy azokban a családokban, ahol hagyományos a munkamegosztás a párok között ott inkább vagy a férj, vagy a feleség kezelje a kasszát, míg a szimmetrikus családok esetében a közös pénzkezelés, vagy a külön pénzkezelés legyen felülreprezentált.

A házimunka megosztását mutató változó¹¹⁸ megoszlása szerint 1994-ben a párok 11%-a tartozik a hagyományos, míg mindössze 4%-a a szimmetrikus típusba. A fennmaradó 85%-a pároknak a két véglet között helyezkedik el. Ezek az eredmények

¹¹⁷ A múltban kialakult háztartási munkák végzésére jellemző szegregáció – azaz hagyományos munkamegosztás a megváltozott társadalmi viszonyok között is sokáig fennmaradhat, ezt Magyarország esetében H. Sas [1976b, 1984] kutatásai bizonyították. Az, hogy mégis változik a háztartási munka, abból adódik, hogy a feladat elvégzésére vonatkozó minták nem elszigetelten léteznek, hanem a férj-apa, feleség-anya családi státusokhoz kapcsolódó szerepkoncepció része, így változásuk is csak ezekkel összefüggésben mehet végbe. (Cseh-Szombathy [1979])

¹¹⁸ Az 1994-es felvétel adataiból egy háromkategóriás változót hoztam létre, amelynek az egyik kategóriájába a hagyományos, a másikba a „szimmetrikus” háztartási munkamegosztású családokat, a harmadikba az egyik csoportba sem tartozó párokat soroltam. A felvételben feltett kérdés a következőképpen hangzott: *Az Önök családjában ki végzi a következő tevékenységeket? Most az V. válaszlap segítségével válaszoljon! 1. Ki szokott mosni? 2. Ki végzi a kisebb javításokat a ház körül? 3. Ki ápolja a beteget? 4. Ki végzi a bevásárlást? 5. És ki dönti el, hogy mi legyen a vacsora? Válaszlehetőségek: 1. mindig a nő, 2 – általában a nő, 3 – egyformán a nő és a férfi, 4 – általában a férfi, 5 mindig a férfi. 6 valaki más.* Hagyományosnak tekintettem azokat a párokat, ahol a ház körüli kisebb javításokat a férfi, a többi tevékenységet, a vacsora eldöntésével együtt a nő, feleség végzi. A „szimmetrikus” munkamegosztású párok közé azok kerültek, akik esetében a mosás, a betegápolás, a bevásárlás és a vacsora eldöntése is általában a férj, vagy egyformán mindkét partner feladata volt. E tekintetben tehát valamelyest eltértem Young és Willmott [1973] definíciójától.

azt sejtetik, hogy a párkapcsolatokban élők túlnyomó szeparáltan osztják meg a háztartási munkákat a partnerek.

33. táblázat: A hagyományos nemi szerepek index átlaga a különböző háztartási munkamegosztású párok esetében – párkapcsolatban élők és a nem nyugdíjas párok körében, 1994.

	Átlag	Szórás	N
Párkapcsolatban élők			
Hagyományos	19,2	4,18	103
Egyik sem	19,3	3,77	801
Szimmetrikus	(17,8)	(3,68)	(37)
<i>Együtt</i>	<i>19,3</i>	<i>3,82</i>	<i>942</i>
F=2,8, df.: 2, szign.: 0,0603			
Nem nyugdíjasok*			
Hagyományos	19,2	4,10	89
Egyik sem	19,1	3,87	618
Szimmetrikus	(17,2)	(3,63)	(26)
<i>Együtt</i>	<i>19,0</i>	<i>3,90</i>	<i>733</i>
F=3,1, df.: 2, szign.: 0,0478			

Megjegyzés: Nem nyugdíjasok: sem a kérdezett, sem a partnere nem nyugdíjas.

Ezt alátámasztja a hagyományos nemi szerepek indexe átlagainak alakulása a háztartási munkamegosztás típusai szerint. Azt várjuk, hogy az index a hagyományos munkamegosztású párok esetében magasabb, a „szimmetrikus” munkamegosztású családokban alacsonyabb értéket vegyen fel. (33. táblázat) Az eredmények szerint a különböző háztartási munkamegosztású családokban nincs számottevő különbség a hagyományos nemi szerepek indexe tekintetében. Azt látjuk, hogy azok a párok, akik se a hagyományos, se a „szimmetrikus” kategóriába nem tartoznak, legalább ugyanannyira tradicionálisak a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeiket tekintve, mint a hagyományos munkamegosztású párok. Egyedül a „szimmetrikus” munkamegosztású családokban van az átlag alatt az index és a szórás is, ami valóban az modernebb nemi szerepekre utal.

Ha a nyugdíjas párokat nem vesszük figyelembe, akkor a hagyományos nemi szerep indexének átlagai szignifikánsan különböznek egymástól a különböző munkamegosztású párok csoportjaiban. (33. táblázat) Az index átlagai továbbra is azt mutatják, hogy az aktív korú párok nagy többségében hagyományos a munkamegosztás és ez

tradicionális nemi szerepeket is mutat. Érdekes, hogy a „hagyományos” és a „szimmetrikus” csoport között elhelyezkedő párok legalább annyira hagyományos értékeket vallanak attitűdjeiket tekintve, mint a „hagyományos” csoportba tartozók. A „szimmetrikus” munkamegosztású párok viszont az előző két csoportnál bizonyosan „emancipáltabb” nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdökkel rendelkeznek.

Az eredmények alapján tehát megállapítható, hogy a háztartási munkamegosztás tekintetében is a magyar párok többségében a tradicionális nemi szerepek tükröződnek.

Lépünk tovább és nézzük meg, milyen összefüggés van a háztartási munkamegosztás és a pénzkezelési mód között!

34. táblázat: A párok pénzkezelési szokásai a háztartási munkamegosztás típusa szerint, 1994 (%)

	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
Hagyományos	54	35	2	9	100	105
Egyik sem	60	26	4	9	100	830
Szimmetrikus	(81)	(5)	(8)	(5)	(100)	(37)
Összesen	61	26	4	9	100	972
Cramér's V = 0,09; szign.: 0,01426						

Megjegyzés: A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

Feltevésünknek megfelelően a hagyományos háztartási munkamegosztás valóban a tradicionális, feleség kezelte kassza alkalmazásával jár együtt (35%). Ezzel szemben egyáltalán nem jellemző, hogy a férj kezelné a kasszát ezekben a családokban. A „szimmetrikus” munkamegosztásúak csoportjában ugyan a közös pénzkezelési mód felülreprezentált, de az alacsony esetszám miatt ezt nem állítható biztosan. (34. táblázat) Azoknál a pároknál, amelyek munkamegosztás szempontjából egyik típusba sem tartoznak, a mintabeli magas arányuk miatt az átlag körül alakult a pénzkezelési módok aránya. Náluk a háztartási munkamegosztás és a pénzkezelés közötti kapcsolat gyenge, de szignifikáns.

Ugyancsak hasonló erősségű kapcsolatot mutat a háztartási munkamegosztás változó a 2000-es felvételben.¹¹⁹ A kérdezett szerint a párok csaknem kétharmadában általa-

¹¹⁹ A 2000-es felvételben nem kérdeztek rá részletesen, hogy a párok közül ki, milyen munkát szokott végezni a háztartásban, hanem csak általában tették fel a kérdést: *Önöknél általában ki végzi a házimunkát?* 1 – a kérdezett, 2 – a kérdezett házastársa/partnere; 3 – általában egyenlő arányban osztják meg; 4 – általában más együtt élő családtagok; 5 – általában más személyek (akik nem élnek a családdal); 6 – egyéb.

ban a feleség végzi a háztartási munkát, míg közel egyharmadában egyenlően osztoznak rajta.¹²⁰ A hagyományos nemi szerep index átlagai szerint 2000-ben is azok a párok tekinthetők leginkább tradicionális nemi szerepeket vallónak, ahol általában a feleség végzi a házimunkát. A legkevésbé hagyományosnak pedig azok a párok tekinthetők, ahol egyenlő arányban, illetve nem a partnerek, hanem „más valaki” – más családtag vagy nem családtag – végzi a háztartási munkákat.¹²¹

35. táblázat: A párok pénzkezelési szokásai a háztartási munkamegosztás szerint, 2000 (%)

Ki végzi a házimunkát?	Közösen	A feleség kezeli	A férj kezeli	Egyéb módon	Összesen	N
A feleség	53	33	4	10	100	1250
A férj	58	25	10	7	100	60
Mindketten (szimmetrikus)	62	28	3	8	100	614
Más valaki	(46)	(24)	(10)	(20)	(100)	(41)
Összesen	56	31	4	9	100	1965
Cramér's V =0,07; szign.: 0,00051						

Megjegyzés: A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

Azoknál a pároknál, ahol általában a nő végzi a háztartási munkákat, az átlagnál magasabban alakul a feleség kezelte kasszák aránya is, míg ahol a „szimmetrikus” munkamegosztás jellemző, ott a közös pénzkezelési mód alkalmazása felülreprezentált.¹²² (35. táblázat)

Az elemzés azt mutatta, hogy a párkapcsolatban élők erősen tradicionális mintákat követnek a háztartási munkamegosztást tekintve, ami összecseng a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök vizsgálatánál kapott eredményekkel. A „szimmetrikus” mun-

¹²⁰ Bizonyos torzítással az önmegjelölés miatt számolni kell. Ha a kérdezett a feleség volt, akkor az átlagnál magasabb arányban válaszolta azt, hogy ő végzi a háztartási munkát. A férfiak ugyancsak nagyobb arányban említették magukat, de azt is, hogy közösen osztják meg partnerükkel a háztartási feladatokat.

¹²¹ A nemi szerepek index átlagai csak abban az esetben térnek el szignifikánsan a munkamegosztás különböző csoportjaiban, ha a nyugdíjas pároktól eltérünk, hasonlóan az 1994-es vizsgálathoz. A nyugdíjasok tradicionális nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdje és viszonylag egyenlő munkamegosztása torzíja az adatokat. (Ld. Melléklet M16. táblázat, vö. 33. táblázat.)

¹²² Azoknál a pároknál, ahol nem a partnerek végzik a háztartási munkát, és amelyek a „legemancipáltabb” nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdökkel rendelkeznek, mind a hagyományos, mind a közös pénzkezelés alulreprezentált, míg a férj által, illetve az egyéb módon kezelt kasszák aránya felülreprezentált. Valószínűleg ezek azok a magasabb társadalmi státusban lévő párok, akik megengedhetik, hogy a nő helyett a háztartási munkát a bejárónő végezze el. Az alacsony esetszám miatt azonban ebből a megfigyelésből nem lehet messzebb menő következtést levonni.

kamegosztású családok aránya alacsony, ebből következően csak az erősen hagyományos munkamegosztású családok viselkedését lehet érdemben tesztelni a párok pénzkezelési szokásainak szempontjából. Ezekre a családokra pedig az a jellemző, hogy a feleség kezelésében van a kassza.

4.4.4. A szocializáció jelentősége – „átörökített” pénzkezelési szokások

Az előző 4.4.2. és 4.4.3. fejezetekben kimutattam, hogy a lakosság erősen hagyományos nemi szerepeket képvisel, és hogy a pénzkezelés módja összefüggést mutat a partnerek által képviselt nemi szerepekkel. A női-férfi szerepminták továbbadásában jelentős szerepe van a családnak. Érdemes tehát röviden szólni arról is, milyen szerepe van a szocializációnak a pénzkezelési szokások kialakításában.

Az empirikus eredmények¹²³ azt mutatják, hogy a pénzkezelési szokásokat jelentősen befolyásolja a kérdezett szüleinek pénzkezelési módja. A szülőktől látott gazdálkodási, pénzkezelési minták elsajátítása az érték- és viselkedési mintákkal együtt már gyermekkorban elkezdődik. A szocializáció során akarva-akaratlanul is kialakul a gyerek pénzhez való viszonya, illetve látja hogyan gazdálkodnak szülei – ezt nevezzük most „átörökítésnek”. Az otthonról hozott minta azonban módosulhat. Az egyént a családi környezetből kikerülve többféle külső társadalmi-gazdasági tényező hatása éri, értve ez alatt az egyén társadalmi mobilitását, iskolázottságát, anyagi helyzetének alakulását, de lényeges szerepet játszhatnak ebben partnerének szokásai, a kapcsolat-háló, a baráti kör hatása és a tömegkommunikáció is. Hozzá kell tenni azt is, hogy a párok háztartása szoros kapcsolatban lehet a szülők háztartásával, olyannyira, hogy azonos háztartásban is élhet két vagy több generáció. A szülők pénzgazdálkodása részben átfedheti a gyerekek pénzgazdálkodását, ami nemcsak ajándékozásban, kölcsönökben merülhet ki, hanem közös beruházásokban, illetve a szülőkkel, illetve más családtagokkal alapított közös vállalkozásokban is. A mélyinterjúkban erre számos példát találtam.¹²⁴

¹²³ A szülők pénzkezelésével kapcsolatos kérdéseket a TÁRKI Háztartás Monitor 1998-as adatfelvételben tették fel. A vizsgálat eredményei az 1999-es *Szerepváltozások* kötetben jelentek meg. (Nagy I. [1999]) Jelen fejezet főként erre a tanulmányra támaszkodik.

¹²⁴ Ld. a dolgozat 5.4.5. fejezetét.

Az „átörökítés” folyamatát tekintve adott pénzkezelési típus alkalmazásának az esélye nagyobb, ha már a kérdezett szülei is az adott pénzkezelést folytatták.¹²⁵ Nagyobb valószínűséggel fog az a kérdezett közösen gazdálkodni párjával, akinek már a szülei is így tettek: ha a szülők közösen kezelték a pénzt, akkor az esetek 88%-ában a kérdezett is ezt a pénzkezelési formát alkalmazta a kérdezés idején. (36. táblázat) Ezzel megegyező módon a feleség által egy kézben összefogott pénzkezelési mód követése akkor a legvalószínűbb, ha már a szülők is így gazdálkodtak. Az adatok szerint az „átörökítés” nem-specifikus. Azaz azokban az esetekben, amikor a kérdezett gyermekkorában az anyja kezelte a családi kasszát, az átlagos 30%-nál jóval nagyobb arányban fordult elő (46%), hogy a kérdezett partnerkapcsolatában is a feleség látja el ezt a feladatot. Ugyanígy érvényes ez a megállapítás azokban az esetekben, ha az interjúalany apja kezelte a pénzt, ekkor a kérdezettek átlagnál magasabb aránya nyilatkozta azt, hogy a férj kezelésében van a kassza.

36. táblázat: A kérdezett jelenlegi pénzkezelési szokásának megoszlása a szülők pénzkezelési módja szerint, 1998 (%)

A kérdezett családjának pénzkezelése	A kérdezett szüleinek pénzkezelési módja				
	Közösen	Anya	Apa	Egyéb módon	Összesen
Közösen	88	45	52	61	61
Feleség	6	46	30	16	30
A férj	1	4	12	8	4
Egyéb módon	5	6	6	16	6
Összesen (N)	100	100	100	100	100
Érvényes esetek száma	399	611	86	51	1147
Cramér's V = 0,26; szign.: 0,00000					

A szülők és a gyermekek pénzkezelési módját összevetve megerősítést nyer az a korábbi megállapítás is, miszerint a pénzkezelési szokások az elmúlt évtizedekben folyamatosan változtak. (Vö. 4.1. fejezet.) A pénzkezelési szokások „átörökítésének” tendenciája a „demokratikusabb” pénzkezelési módok elterjedésének irányába mutat. (37. táblázat) Azok a megkérdezettek, akiknek szülei közösen gazdálkodtak, az átl-

¹²⁵ Meg kell jegyezni, hogy a retrospektív kérdésekből adódóan számolni kell azzal, hogy a kérdezettek önigazolásuk végett hajlamosabbak lehetnek arra, hogy szüleik pénzkezeléséről úgy nyilatkozzanak „ugyanúgy gazdálkodtak, mint ők”.

gosnál jóval ritkábban alkalmazzák a hagyományosnak számító pénzkezelési formát, amikor a feleség kezeli a kasszát, úgy tűnik nem térnek vissza a ehhez a pénzgazdálkodási formához.¹²⁶

37. táblázat: Szülők és gyermekeik pénzkezelési módjainak megoszlása, 1998 (%)

	Szülők pénzkezelése	Gyermekeik pénzkezelése
Az asszony kezeli	53	30
Közösen	35	60
A férfi kezeli	8	4
Egyéb módon	4	6
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Érvényes esetek száma	1150	1271

A pénzkezelési mód átörökítésének valószínűsége a kérdezett iskolai végzettségének emelkedésével fokozatosan csökken. Ugyancsak összefüggést mutat a szülői pénzkezelés átörökítésével a kérdezett lakóhelyének településtípusa. A községekben és vidéki városokban élők körében magasabb azok aránya, akik átvették a szülők pénzkezelési szokásait. Ez azzal magyarázható, hogy a községekben erősebb a kapcsolatháló hatása, a szülők térbeli közelsége miatt, ami hozzájárul a hagyományok továbbéléséhez. Az életkortól és a jövedelemtől nem függ az átörökítés mértéke.

A párok mintáját¹²⁷ vizsgálva kiderül, hogy a feleségek és férfiek szüleinek pénzkezelési szokásai nem különböznek lényegesen egymástól, bár a feleségek nagyobb hányada emlékszik úgy, hogy az édesanyja kezelte a pénzt, a férfieknek pedig nagyobb aránya emlékszik arra, hogy szülei együtt, vagy csak az édesapjuk kezelte a családi kasszát.¹²⁸

A párok 41%-ának pénzkezelési módja megegyezik mindkét fél szüleiével. A párok 17%-a a feleség szüleinek pénzgazdálkodási módját, míg másik 17%-uk a férj szü-

¹²⁶ Az összefüggést világosan mutatja a szülő pénzkezelésének a kérdezett (gyerek) életkora szerinti megoszlása is. Ld. Melléklet M17. táblázat.

¹²⁷ Az elemzést a TÁRKI Háztartás Monitor 1998-as adatfelvételének „párok” almintáján végeztem el. A minta elemszáma 1041. A minta megoszlását a Melléklet M2. és M3. táblázat mutatja.

¹²⁸ A t-próba eredménye 5%-os szignifikancia-szint mellett nem mutatott szignifikáns eltérést a férfiak és a feleségek válaszai között. Hozzá kell tennünk, hogy a párok kb. 10%-a esetében a partnerek különböző választ adtak a pénzkezelés módjával kapcsolatos kérdésre. Ezeket a párokat kihagytam az itt következő vizsgálatból.

leinek szokásait vette át. A párkapcsolatban élők összesen egynegyede pedig egyáltalán nem vette át sem az egyik, sem a másik partner szüleinek pénzkezelési szokásait.

A férj szüleinek szokásait „átörökítő” párok háromnegyede közösen gazdálkodik. (38. táblázat) Ellenben, ahol a feleség szüleinek pénzkezelési módját vette át a pár, ennél jóval megosztottabb a kép: az esetek 54%-ában közösen, a 43%-ban pedig a feleség kezeli a családi kasszát. Azoknak a pároknak a fele viszont, akiknek a pénzkezelési szokása sem az egyik, sem a másik fél szüleiével nem egyezik meg, a közös vagy az egyéb pénzgazdálkodási formát alkalmazza. Ez a csoport az, akiknek szülei még egy kézben összefogott pénzkezelést folytattak, viszont ők teljesen szakítottak ezzel a gyakorlattal.

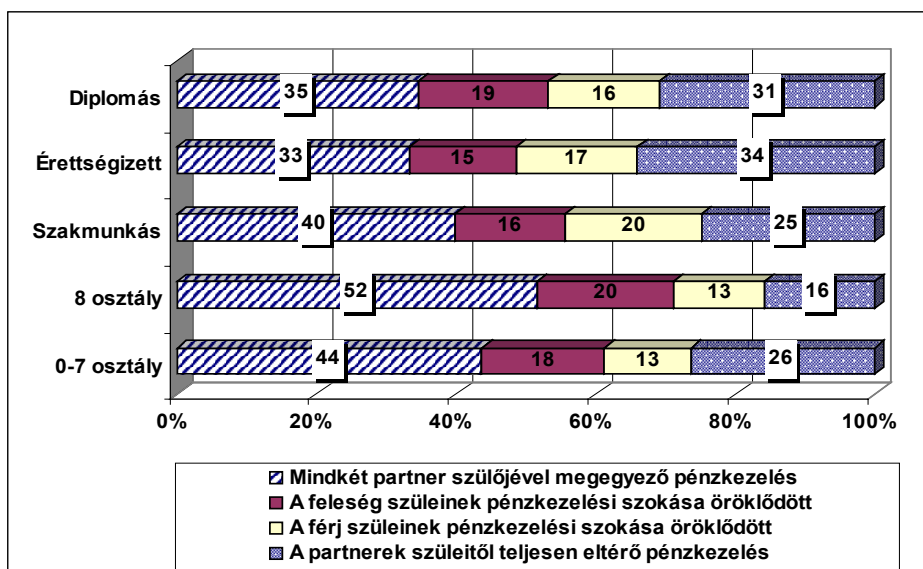
38. táblázat: A pár pénzkezelési szokásainak megoszlása a szülői minta követésének szempontjából – párok mintája, 1998 (%)

	Közösen	A feleség	A férj	Egyéb	Összesen	N
Mindkét partner szülőjével megegyező pénzkezelés	53	46	1	0	100	341
A feleség szüleinek pénzkezelési szokása öröklődött	54	43	1	2	100	142
A férj szüleinek pénzkezelési szokása öröklődött	75	20	4	2	100	137
A partnerek szüleitől teljesen eltérő pénzkezelés	76	7	7	11	100	210
<i>Összesen</i>	<i>63</i>	<i>31</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>100</i>	<i>830</i>
Cramér's V = 0,25; szign.: 0,00000						

Megjegyzés: A felülreprezentált cellaértékeket kiemelés jelzi.

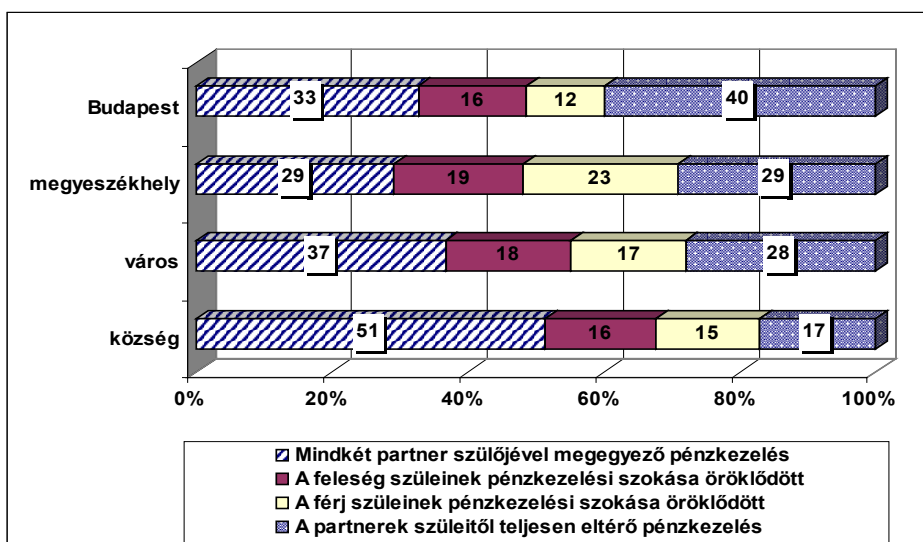
A pénzkezelési szokások követése, a párok közül csak a férj iskolai végzettségével mutatott szignifikáns kapcsolatot. (4. ábra) Mindkét partner szüleiével megegyező pénzkezelési szokást leginkább az alacsony iskolai végzettségűek körében várhatunk. Az érettségizettek és a diplomások esetében a legmagasabb a szülei pénzkezelési mintáját elhagyók aránya, és körükben fordul elő legritkábban az, hogy a mindkét fél szüleiével megegyező pénzkezelési formát alkalmaznak. Ez a jelenség egyrészt az egyének mobilitásával van összefüggésben. A társadalmilag mobilabbak könnyebben szakítanak szülei szokásaival, könnyebben fogadnak be új értékeket és sajátítanak el új életmódot is.

4. ábra: A szülők gazdálkodásának hatása a férj iskolai végzettsége szerint – a párok mintájában, 1998

Megjegyzés: $N=826$, Cramér's $V = 0,10$; szign.: $0,01008$

5. ábra: A szülői minta hatása a párok pénzkezelési módjára a lakóhely településtípusa szerint, 1998 (%)

Megjegyzés: $N=829$, Cramér's $V = 0,13$; szign.: $0,0000$

Az átörökítés a lakóhely településtípusával az iskolai végzettségnél valamivel erősebb összefüggést mutat. A szülők által nyújtott mintát leginkább a falubeli párok követik: a községben élő pároknak alig egyötöde, míg a fővárosi pároknak kétötöde a szülőkétől teljesen eltérő módon kezeli a pénzét. (5. ábra)

Az 1998-as felvétel adatai alapján egyrészt igazolódni látszik az a feltevés, hogy a pénzkezelési módok megoszlásában az 1990-es évekre változás következett be: a feleség által egy kézben levő kasszák dominanciája eltűnt, azt a közös pénzkezelés váltotta fel. A másik fontos megállapítás, hogy a párok pénzkezelési módja szoros kapcsolatban van az otthonról hozott mintákkal, a szülők pénzkezelési módjával. A szocializáció hatása vagy „átörökítés” valószínűsége azon párok esetében magasabb, ahol a férj alacsony iskolai végzettségű, illetve a pár vidéki városban vagy faluban él.

4.4.5. Összefoglalás

A társadalmi normák, értékek, hatását a párok pénzkezelésére többféle megközelítésben –, a párok nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjei, a háztartási munkamegosztás, illetve a szülők pénzkezelési szokásainak befolyása – vizsgáltam.

Az eredmények szerint az 1990-es években a magyar társadalomban erősen hagyományos vélekedések, attitűdök élnek a nemi szerepekkel kapcsolatosan. Ugyanakkor kis mértékű változás tapasztalható e tekintetben 1994 és 2000 között, ezt támasztja alá a 2000-es adatokon kimutatott második főfaktor megjelenése, amely a női munkavállalást nem mint anyagi kényszert, hanem mint a női függetlenség, önmegvalósítás lehetőségét fogja fel.

A tradicionális nemi szerepek elfogadása azonban társadalmi rétegek szerint különbözik. A hagyományos nemi szerepekkel való egyetértés a legidősebbekre, az alacsony iskolai végzettségűekre, a községek és vidéki városok lakóira, valamint a férfiakra jellemző leginkább. Ha ezek a társadalmi-demográfia jellemzők együtt járnak, akkor az adott társadalmi csoportokban nagyon stabil a hagyományos nemi szerepek elfogadása.

A pénzkezelési módok és a nemi szerepek közötti kapcsolat csak 2000-ben mutatható ki. Ekkor a feleség, illetve a férj kezelte kasszák esetében magasabb értéket vesz fel a hagyományos nemi szerepek indexe, a közös és az egyéb pénzkezelési módok esetében pedig alacsonyabb lesz az index átlaga. Míg ezek a különbségek 1994-ben nem szignifikánsak, addig 2000-ben igen.

Az összefüggés változását az indexből képzett dichotóm változó pénzkezelési móddal való összefüggése is mutatja. A hagyományos nemi szerepek képviselői körében

mindkét vizsgált évben igaz, hogy a feleség kezelte kasszák aránya felül-, és a közös kasszák aránya alulreprezentált.

A magyar társadalom erősen tradicionális mintákat követ a háztartási munkamegosztást tekintve is, ami összeeseng a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök vizsgálatánál kapott eredményekkel. A háztartási munkamegosztás gyenge, de szignifikáns összefüggést mutat a partnerek pénzkezelési módjával. Azokban a családokban, ahol hagyományos a párok közötti háztartási munkák megosztása, a feleség kezelésében van a kassza. Megállapítható, hogy a társadalom hagyományos nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjei és a tradicionális munkamegosztási minták szinte „mozdulatlannak”, miközben a pénzkezelési típusok megoszlása változást mutat. A közös és a külön pénzkezelési módokat alkalmazókra tehát nem feltétlenül jellemző a modernebb, emancipáltabb nemi szerepfelfogás.

A hagyományos gondolkodásmód továbbélésében jelentős szerepet játszik a gyermekkori szocializáció. A vizsgálat eredményei szerint az otthonról hozott minták befolyásolják a párok pénzkezelési szokásait is. A szocializáció hatása, illetve a pénzkezelési minták „átörökítésének” valószínűsége azoknál a pároknál a legmagasabb, ahol a férj alacsony iskolai végzettségű, illetve a pár vidéki városban vagy faluban él. A párok mintakövetését vizsgálva kiderült, hogy azokban a családokban, ahol a férfi szüleinek pénzkezelését vagy egyik partner szüleiét sem követik a párok, ott inkább a közös pénzkezelés alkalmazása dominál, míg ahol a feleség szüleinek vagy mindkét szülő pénzkezelési módját követték a párok, ott a feleség és a közös pénzkezelési mód dominál.

4.5. A pénzkezelési szokásokat befolyásoló tényezők vizsgálata többváltozós elemzés módszerével

A dolgozat 4.2–4.4. fejezeteiben a párok pénzkezelési módjának összefüggéseit vizsgáltam a háztartás társadalmi-demográfiai-gazdasági jellemzői, a párok egymáshoz viszonyított erőforrásai, illetve az egyének nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeinek és a szocializációjának (kulturális erőforrásai) a szintjén. Az eddigi eredménye-

ket felhasználva ebben a részben többváltozós elemzési módszerekkel vizsgálom a párok pénzkezelési módját befolyásoló tényezők hatását.¹²⁹

Először három pénzkezelési típus, az egy kézben összefogott (feleség vagy férj kezelte), a közös, illetve a külön pénzkezelés alkalmazását befolyásoló tényezők hatását vizsgálom.

Az eddigi eredmények, illetve az idevonatkozó szakirodalom szerint (Pahl [1989], Vogler–Pahl [1994], Vogler [1998]) a pénzkezelési módok különböző típusai között feltételezhető egyfajta sorrendiség, a pénz feletti diszponálás szempontjából. Ha egy kézben van a kassza az kizárja az egyik felet a pénzkezelésből, ezzel szemben a közösen kezelt kasszáknál az feltételezhetően demokratikusabban folyik, hiszen mindkét fél hozzájuthat a jövedelemhez. A külön pénzkezelés, pedig nagyobb autonómiát ad mindkét partnernek a saját kezelésben levő pénz feletti rendelkezéssel. Ezért indokoltnak látszik, hogy lineáris regressziós modellel vizsgáljuk a pénzkezelési mód alkalmazását befolyásoló tényezőket. A lineáris regressziós modell mellett egy kategoriális regressziós modellt is tesztelek, amely új összefüggésekre hívja fel a figyelmet a pénzkezelési módokat befolyásoló tényezők hatásának elemzésében.

A 4.5.2. fejezetben a Magyarországon legjellemzőbb két pénzkezelési módot, a közös és a feleség kezelte kasszák alkalmazásának esélyét magyarázó tényezők hatásait és annak változásait vizsgálom az 1990-es évek folyamán. Arra keresek választ, hogy a vizsgált időszakban volt-e lényeges átrendeződés e két pénzkezelési típusra ható tényezők hatását tekintve.¹³⁰

¹²⁹ Az elemzéseket az 1994-es és 2000-es felvételek összevont adatbázisán végeztem el. Az összevont adatbázis használatának és az időbeli összehasonlíthatóságnak a feltétele az volt, hogy a többváltozós elemzések során ugyanazzal a változókészlettel dolgozzak. A két időpontra nem minden olyan változó állt rendelkezésre, amit érdemes lett volna a kétváltozós elemzések után tovább is vizsgálni. Így nem tudtam tesztelni, például a párok kereseti, illetve beosztásbeli különbségét. Bár a különféle többváltozós statisztikai eljárások alkalmazásának megfelelően bizonyos esetekben szükséges volt a változók átkódolása, a változók tartalmi jelentése nem változott.

¹³⁰ Az elemzéseket az 1994-es és 2000-es felvételek összevont adatbázisán végeztem el. Az összevont adatbázis használatának és az időbeli összehasonlíthatóságnak a feltétele az volt, hogy a többváltozós elemzések során ugyanazzal a változókészlettel dolgozzak. A két időpontra nem minden olyan változó állt rendelkezésre, amit érdemes lett volna a kétváltozós elemzések után tovább is vizsgálni. Így nem tudtam tesztelni, például a párok kereseti, illetve beosztásbeli különbségét. Bár a különféle többváltozós statisztikai eljárások alkalmazásának megfelelően bizonyos esetekben szükséges volt a változók átkódolása, a változók tartalmi jelentése nem változott.

4.5.1. Az egy kézben összefogott, a közös és a külön pénzkezelés alkalmazását befolyásoló tényezők

Pahl–Vogler [1994, 1998] tipológiájukban a partnerek pénzhez való hozzáférése és a pénz feletti potenciális rendelkezés (diszponálás) alapján sorrendiséget állít fel a pénzkezelési módok között. Ennek alapján az egy kézben összefogott pénzkezelés kevésbé biztosít egyenlő hozzáférést a családi jövedelemhez, mint a többi pénzkezelési forma. A közös pénzkezelés esetében a partnerek mindketten hozzáférhetnek a jövedelemhez, és nem rendelkeznek külön felhasználású jövedelemmel, nagyobb tere van a partnereknek a pénzkezelésben. A részben közös vagy külön pénzkezelés feltételezi, hogy a felek külön, saját felhasználású bevétellel rendelkezzenek, amely meghagyja nekik az önálló döntés lehetőségét. Tehát e három típus esetében különbségek vannak a pénzkezelés feletti kontrollban a párok között, legkevésbé kontrollált a külön pénzkezelés, leginkább az egy kézben összefogott kassza.

Ezek alapján indokolt a pénzkezelési mód háromértékű változóját – az egy kézben összefogott (a feleség, illetve a férj által kezelt kasszák), a közös és a külön pénzkezelés – folytonosnak feltételezni és egy többváltozós lineáris regressziós modellben vizsgálni mely tényezők, hogyan befolyásolják a párok közötti pénzkezelést!

4.5.1.1. A lineáris regressziós elemzés eredményei

A lineáris regressziós modell függő változója tehát a pénzkezelési mód háromértékű változója, ahol 1 – az egy kézben összefogott pénzkezelés (akár a nő, akár a férfi kezeli a pénzt), 2 – a közös pénzkezelés, 3 – részben közös vagy külön pénzkezelés.

A lineáris regresszió paraméterei a következők:

- a pár átlagéletkora (KORPAR);
- az együttélés típusa (TARS): 0= házastárs, 1= élettárs;
- a korrigált és deflált¹³¹ ekvivalens jövedelem 10-es alapú logaritmusa (LGEJOV2);
- 18 éven aluli gyereke van a párnak (GYEREK): 0= nincs, 1= van gyerek;
- 6 éven aluli gyereke van a párnak (KICSI): 0= nincs, 1= van kisgyerek;

¹³¹ A összevont adatbázisban az 1994-es jövedelmeket a 2000-es átlagjövedelmek szintjére indexáltam úgy, hogy az 1994-es jövedelemadatokat felszoroztam az 1994 és 2000 közötti átlagjövedelem növekedésének mértékével. A súlyozatlan és súlyozott alminta jellemzőit a Melléklet M18. táblázata közli.

- a településtípus dichotóm változói:
 faluban él (FALU),
 városban él (VAROS),
 megyeszékhelyen él (SZKHELY),
 fővárosban él (FOVAROS),¹³²
- a hagyományos nemi szerepindex (SZEREP): értéke 5–25 , minél magasabb az értéke, annál hagyományosabb nemi szerepeket vall a kérdezett.
- hagyományos nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök dichotóm változója (HAGYOM): 0= hagyományos, 1= nem hagyományos.
- a feleség legmagasabb iskolai végzettségének dichotóm változói:
 a feleség 0–7 osztályt végzett (ALAP_NO),
 a feleség 8 osztályt végzett (NYOLC_NO),
 a feleség szakmunkás (SZAKM_NO),
 a feleség érettségizett (ERETT_NO),
 a feleség diplomás (DIPL_NO).
- a férj legmagasabb iskolai végzettségének dichotóm változói:
 a férj 0–7 osztályt végzett (ALAP_F),
 a férj 8 osztályt végzett (NYOLC_F),
 a férj szakmunkás (SZAKM_F),
 a férj érettségizett; ERETT_F,
 a férj diplomás (DIPL_F).
- a pár relatív iskolai végzettségének dichotóm változói:
 mindketten 0–7 osztályt végeztek (P_ALAP),
 mindketten szakmunkások (P_SZAKM),
 mindketten érettségizettek (P_ERETT),
 férj érettségizett, a feleség legfeljebb szakmunkás (P_ER_F),
 a feleség érettségizett, a férj legfeljebb szakmunkás (P_ER_NO),
 a férj szakmunkás, a feleség legfeljebb 8 általánost végzett (P_SZK_F),
 a feleség szakmunkás, a férj legfeljebb 8 általánost végzett (P_SZK_NO),
- a párok gazdasági aktivitásának dichotóm változói:
 mindketten aktívak (P_AKT),
 mindketten nyugdíjasok (P_NYUGD),
 a férj aktív, a feleség inaktív (P_AKT_F),
 a feleség aktív, a férj inaktív (P_AKT_NO),
 mindketten eltartottak (P_ELART).
- a felvétel éve (IDO): 0=1994, 1=2000.

A regressziós elemzést az 1994-es és a 2000-es adatok összevont adatbázisán végeztem el.¹³³ Az elemzés során először azt vizsgáltam meg, hogy összevonható-e a két adatbázis, azaz alkalmazható-e ugyanaz a modell a két időpontra. A paraméterteszt eredményei szerint a két modell struktúrája a két vizsgált időpont között nem válto-

¹³² Az ordinális változókat dichotóm változókká alakítva szerepeltettem a modellben. Mindegyik eredetileg ordinális változó esetében (például feleség iskolai végzettsége) a legelső kategóriát vettem viszonyítási alapként (például 0–7 osztályt végeztek), azaz azt hagytam ki a modellből.

¹³³ A 2000-es adatok csaknem az 1994-es minta kétszeresét tették ki, ezért a súlyokat 0,5-tel szorozva korrigáltam, így két nagyjából azonos elemszámú mintához jutottam: 1994-re 973, 2000-re 991 a minták esetszáma, a teljes minta súlyozott elemszáma összesen 1964.

zott, tehát mindkét adatbázisra alkalmazható a felírt lineáris regressziós modell.¹³⁴ A további számításokat az összevont adatbázison folytattam.

Az összes magyarázó változót tartalmazó teljes modell és a stepwise módszerrel kiválasztott legjobb modell szignifikáns paramétereit a 39. táblázat foglalja össze. A lineáris regressziós modellek részletes paraméterbecslései a Melléklet M19. és M20. táblázatában találhatók.

A lineáris regressziós modell paramétereinek regressziós együtthatói (b) alapján elmondható, hogy az eredmények több szempontból is alátámasztják a korábbi, kétváltozós elemzéseket. A kontroll változók közül a párok átlagéletkora, az együttélés típusa, a 18 éven aluli gyerek, a jövedelem, és valamelyest a településtípus hatását mutatják a teljes és a stepwise modell paramétereinek együtthatói.

A *pár átlagéletkora* negatív kapcsolatban van a függő változóval, ami megerősíti azt az eredményünket, hogy az egy kézben összefogott kasszák inkább az idősebb párok, míg a külön pénzkezelés inkább a fiatalabbak körében jellemző. Az *együttélés típusa*, azaz, hogy házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek-e a párok, ugyancsak hat a pénzkezelés módjára: a pozitív kapcsolat azt mutatja, hogy az élettársi kapcsolatban élés növeli annak valószínűségét, hogy a partnerek külön pénzkezelést folytatnak.

A kétváltozós elemzésben az *ekvivalens jövedelem* pozitív összefüggést mutatott a pénzkezelés mód alkalmazására. A többváltozós lineáris regresszióban a többi paraméter bevonásának hatására mérsékelten jelentkezik a jövedelem hatása. Bár az ek-

¹³⁴ A paraméterteszt során a null-hipotézis az volt, hogy a regressziós paraméterek (béták) nem különböznek szignifikánsan a két különböző időpontban lefuttatott lineáris regressziós modellben:

$$H_0 : \beta_{1, időszak1} = \beta_{1, időszak2}, \text{ azaz } H_0 : \beta_{1,1} = \beta_{1,2}, \beta_{2,1} = \beta_{2,2}, \dots, \beta_{k,1} = \beta_{k,2};$$

Ha a két időszakban különböznek a lineáris regresszió paraméterei, akkor annak a modellnek, amely azt feltételezi, hogy a két időszakban a paraméterek nem különböznek egymástól – azaz az összevont adatbázison futtatott regressziós modellnek – a reziduális értéke magasabb lesz, mint abban az esetben, ha a szóban forgó évekre külön-külön becsüljük a paramétereket. Ebből következően a reziduálisok négyzetösszege (RSS_R) a összevont modellben magasabb kell hogy legyen, mint az 1994-re, illetve 2000-re futtatott modellek reziduális négyzetösszege összesen (RSS_U). A paraméterek struktúrájának változását az alábbi képlet alapján teszteltem.

$$F_{test} = \frac{(RSS_R - RSS_U) / k}{RSS_U / (N - 2k)} \sim F(k, N - 2k)$$

A teszt során kapott F-érték $F=1,06$, ami nem éri el az adott szabadságfoknál ($df=27$) szignifikáns értéket ($F=1,46$). Ennek megfelelően a null-hipotézis nem utasítható el, a két időpontra vonatkozó paraméterbecslések nem különböznek szignifikánsan egymástól. Hozzá kell tenni, hogy a teszt erősen érzékeny az esetszámmra, abban az esetben, ha a 2000-es adatokat nem fél súllyal veszem számításba, akkor az F értéke meghaladta volna a kritikus értéket, így a null-hipotézist el kellene utasítani.

vivalens jövedelem logaritmus a teljes modellben pozitív kapcsolatot mutat a függő változóval, azonban az adott esetszám mellett az összefüggés nem szignifikáns. Ugyanakkor a stepwise eljárás után a jövedelem változója bent marad a modellben. A jövedelem emelkedése tehát a párok pénzkezelési módjának változását okozza, a magasabb jövedelem a közös, illetve független pénzkezelés irányába hat.

39. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők paraméterbecslése lineáris regresszióval, a teljes és a stepwise modell regressziós együtthatói (b)

Magyarázó változók:	Teljes modell	Stepwise
KORPAR	–0,004**	–0,005***
TARS	0,130**	0,112**
LGEJOV2	0,077	0,171*
GYEREK	–0,125***	–0,110**
KICSI	0,052	–
VAROS	0,052	–
SZKHELY	–0,038	0,074**
FOVAROS	–0,040	–
SZEREP	0,005	–
HAGYOM	0,054	–
NYOLC NO	0,090	–
SZAKM NO	0,109	–
ERETT NO*	..	–
DIPL NO	0,023	–
NYOLC F	–0,111	–0,088**
SZAKM F	0,063	–
ERETT F	0,208***	–
DIPL F	0,288***	–
P SZAKM	–0,095	–
P ERETT*	..	0,140***
P ER F	–0,113	0,109**
P ER NO	0,082	–
P SZK F	–0,076	–
P SZK NO	0,115	–
P NYUGD	–0,028	–
P AKT F	–0,064	–
P AKT NO	–0,066	–
P ELTART	–0,061	–
IDO	–0,066**	–0,064**
Konstans	1,437**	1,262***

Megjegyzés: ***: 0,005-nél, **: 0,05-nél, *: 0,1-nél szignifikáns összefüggés.

*A teljes modellből a függvényyszerű multikollinearitás miatt a program kihagyta a P_ERETT és az ERETT_NO változókat.

A gyermek dichotóm változója negatív összefüggésben van a pénzkezelési móddal. Ha van együtt élő, 18 éven aluli gyerek a családban, akkor ez, egy kézben összefogott pénzkezelés alkalmazásának az irányába való elmozdulást jelent. Ezzel szemben

a 6 évesnél kisebb gyermek jelenléte pozitív kapcsolatot mutat a párok pénzkezelési módjával, viszont a regressziós együttható az alacsony esetszám miatt nem szignifikáns.

A kérdezett *nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjének* dichotóm változója szintén pozitív kapcsolatot mutat a pénzkezelési móddal. Eszerint a hagyományos értékek képviselőihez képest a nem hagyományos értékeket vallók nagyobb valószínűséggel fogják a pénzüket közösen vagy külön kezelni. A nemi szerepek kétértékű változójának hatása az adott esetszám mellett nem szignifikáns.

A *faluban élő párok* pénzkezelési szokásához képest a városban, illetve a fővárosban élés negatív, míg a megyeszékhely pozitív irányú kapcsolatot mutat a párok pénzkezelési szokásaival. Meg kell azonban jegyezni, hogy az alacsony elemszám miatt a teljes modellben egyik paraméter sem, a stepwise modellben pedig csak a megyeszékhely dichotóm változója szignifikáns. A megyeszékhelyen élés a faluhoz képest tehát a közös és a külön pénzkezelés használatának irányába hat. (Vö. az 4.2. fejezet 6. táblázat.)

A kétváltozós elemzéseknél kimutattam, hogy a mind a feleség, mind a férj *iskolai végzettsége* jelentősen befolyásolja azt, miképpen kezelik a párok a pénzt. A regressziós modellben, az adott esetszám mellett, azonban csak a férj iskolai végzettségének dichotóm változója mutatnak szignifikáns kapcsolatot a pénzkezelés módjával. A férj iskolai végzettségének hatása elnyomja a feleség iskolai végzettség pénzkezelésre gyakorolt hatását. Ennek oka feltehetőleg a párok iskolai végzettsége közötti erős korreláció.¹³⁵

A férj végzettségének dichotóm változóhoz tartozó regressziós együtthatók az alacsonyabb iskolai végzettség felől a magasabb felé haladva emelkednek, azaz lineáris kapcsolatot mutatnak. (39. táblázat) (A referencia kategória ebben az esetben a 0–7 osztályt végzett férfiak, így a 8 osztályt végzett férfiak kétértékű változó együtthatójának negatív értéke ehhez képest értendő.) Ezzel szemben a feleség dichotóm válto-

¹³⁵ Ahogy azt a kétváltozós elemzések is kimutatták, a párok iskolai végzettsége közötti korreláció igen magas. A lineáris regresszió érzékeny a multikollinearitásra. Az SPSS program a modell futtatásakor automatikusan kihagyja az egymással függvényszerű kapcsolatban levő változók közül az egyiket, és azt hagyja bent, amelyik szorosabb kapcsolatban van a függő változóval. A teljes modellből ezért a program kihagyta „a feleség érettségizett” dichotóm változót, és a párok relatív iskolai végzettségének kétértékű változóit közül az „érettségizettek”-et. A többváltozós lineáris regresszió többek alkalmazásának részletes leírását adja többek között. (Moksony [1991], Székelyi–Barna [2002])

zóinak regressziós együtthatói egy fordított U alakú görbét formálnak, ami a változó nem-lineáris összefüggésére utal a függő változóval. Az együtthatók értékei közül az alacsony esetszám miatt azonban egyik sem szignifikáns.

A párok relatív iskolai végzettsége tulajdonképpen a párok iskolai végzettségének interakciójaként is értelmezhető, amely a feleség és a férj képzettségének hatását egyszerre, egymáshoz képest veszi figyelembe. A dichotóm változók regressziós együtthatói közül a legfeljebb 7 osztályt végzett párokhoz képest, negatív összefüggést mutatnak azok, ahol a férj magasabb végzettségű, mint a felesége. A férj iskolázottsági fölénye feleségével szemben az egy kézben összefogott kasszák alkalmazásának irányába hat. Ezzel szemben a stepwise modellben az „érettségizett férj – szakmunkás feleség” dichotóm változó pozitív összefüggést mutat a pénzkezeléssel. A teljes modellben a férj iskolai végzettsége a relatív iskolai végzettség hatását is elnyomta – ha a férj legalább érettségizett, az mindenképpen a közös, illetve a külön pénzkezelési mód használatát valószínűsíti. (39. táblázat) *A párok gazdasági aktivitásának* regressziós együtthatói negatívak, ami azt jelzi, hogy a kétkeresős párokhoz képest az összes többi kategória csökkenti a külön pénzkezelés alkalmazásának az esélyét.

A modellbe bevontam a felvétel időpontjának kétértékű változóját is. A paraméter regressziós együtthatója negatív előjellel szerepel mind a teljes, mind a legjobb modellben. Ez azt jelenti, hogy 1994 és 2000 között elmozdulás volt a pénzkezelési típusok összetételében: a közös pénzkezeléssel szemben az egy kézben összefogott pénzkezelés aránya emelkedett. (Vö. 4.1. fejezet 3. táblázat.)

4.5.1.2. A kategoriális regressziós elemzés eredményei

A lineáris regresszió alkalmazásakor azt feltételeztem, hogy a függő változó, a pénzkezelési mód háromértékű változója intervallum skálán mérhető, azaz a kategóriák sorrendre helyezhetők és köztük egységnyi távolság van. Felvetődhet azonban a kérdés, hogy jogos-e a kategóriák között azonos távolságot feltételezni. A szakirodalom az optimális skálázás módszerét ajánlja ilyen esetekben. Ebben a részben tehát egy másik többváltozós módszertani eljárást alkalmazva keresem a fentebb megfogalmazott kérdésre a választ: milyen eredményekre jutunk a pénzkezelési módokat befolyásoló tényezők vizsgálatában, ha a kategoriális regresszió módszerét alkalmazzuk.

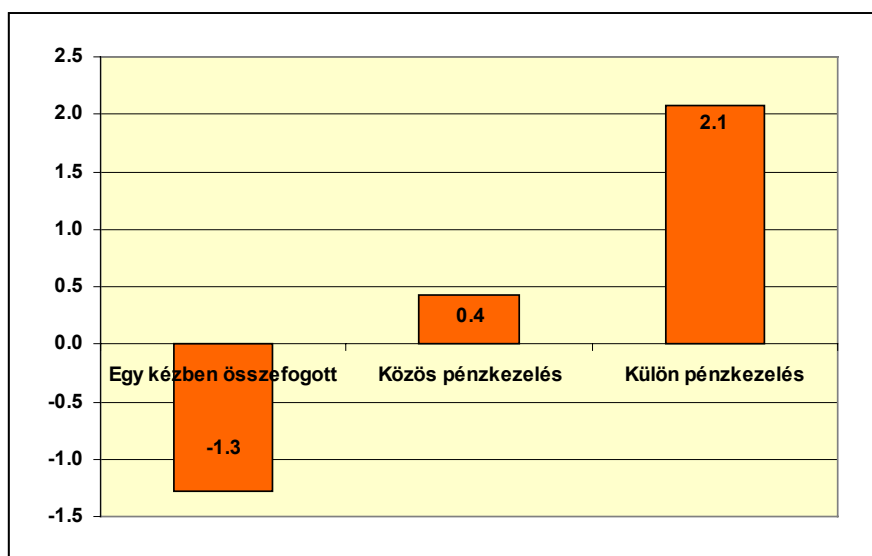
Az optimális skálázást alkalmazó kategoriális regresszió tulajdonképpen a standard lineáris regresszió és a loglineáris modellek alkalmazhatóságának kiterjesztését jelenti, azáltal, hogy különböző mérési szintű változók bevonását teszi egyszerre lehetővé a magyarázó modellben. Az eljárás mind a függő, mind a független kategoriális változókat optimális skálázással áttranszformálja és az eredeti kategóriákhoz új skálaértéket rendel, úgy hogy azok, a transzformált függő változó értékeit a lehető legjobban magyarázzák. A skálatranszformáció után a kategoriális változókat az eljárás intervallum szintű változóként kezeli, és ez által lehetővé válik egy lineáris regressziós egyenes illesztése a megfigyelési pontokra. A kategoriális regresszió módszere az átskálázott függő és független változók lineáris kombinációja közötti korrelációk négyzeteinek maximalizálásán alapul. Más szavakkal a kategóriák értékeinek optimális skálázása úgy történik, hogy az így kapott változók a transzformált függő változó értékeit a lehető legjobban magyarázzák. A módszer a változók megoszlásával kapcsolatban semmilyen előfeltevéssel nem él. A lineáris regresszióval szemben nagy előnye az eljárásnak, hogy könnyebben kimutathatók az esetleges változók közötti nem-lineáris kapcsolatok.¹³⁶

A függő változó, továbbra is a párok pénzkezelési módjának háromértékű változója.¹³⁷ A függő változót nominális skálán mértem, azt feltételezve, hogy a kategóriák között nincs sorrendi megkülönböztetés. Az optimális skálázást követően kapott skálaértékei alátámasztják a pénzkezelési kategóriák között sorrendi összefüggésről alkotott feltételezésemet: az egy kézben összefogott kasszát, a közös pénzkezelési mód, majd a külön pénzkezelés követi. (6. ábra)

¹³⁶ A módszer további előnye a lineáris regresszióval szemben, hogy a kategoriális változók bevonása nem igényli a dichotóm változókká való átalakítást, így több változó bevonásával sem válik nehézkesé az eredmények interpretálása. Az eljárás leírását bővebben ld. SPSS [1997b].

¹³⁷ A kategoriális regressziós elemzést a súlyozatlan, összevont adatbázison végeztem el. Ennek az az oka, hogy a kategoriális regresszió módszere csak az egész számokkal tud dolgozni, ezért szükséges a nem egész számjegyekből álló változók diszkrétizálása a parancs futtatása előtt. Ha adatainkat súlyozzuk, a súly változó törtszámait a program automatikusan egész számra kerekíti, így például azok az esetek, ahol a súly 0 és 1 között volt, kimaradnak a vizsgálatból. A súlyok közös többszörösével való felszorozása viszont az elemszám jelentős emelkedéséhez, és ezáltal az eredmények torzulásához vezetett volna. Másik megoldásként az kínálkozott, hogy a 2000-es adatbázisból megfelelő elemszámú véletlen mintát vegyek, ebben az esetben azonban legalább 6-10 különböző mintán kellett volna újra futtatni a modellt. Mindezek átgondolása után úgy döntöttem, hogy a súlyozatlan adatokon végzem el az elemzést. A minta elemszáma 2936 fő, a minta jellemzőit a Melléklet M18. táblázata közli.

6. ábra: A pénzkezelési mód változó transzformált skálaértékei

A modell magyarázó változóinak mérési szintjét a 40. táblázat mutatja, a változók eredeti kategóriát és az optimális skálázást követően kapott skálaértékeket a Melléklet M21. táblázata foglalja össze. A párok jövedelmét intervallum, a párok átlagéletkorát és a férj iskolai végzettségét ordinális, míg a többi magyarázó változót nominálisként vettem figyelembe.¹³⁸ Ez utóbbi változócsoporthoz a településtípus, a párok relatív képzettsége, a párok gazdasági aktivitása esetében az optimális skálázást követően nem csak a kategóriák közötti távolság, hanem az eredetileg megadott sorrend is megváltozott.

¹³⁸ Első lépésben a jövedelem kivételével mindegyik magyarázó tényezőt nominális szintű változóként vettem figyelembe. A párok átlagéletkorának és a férj iskolai végzettségének változója, a skálatranszformáció után kapott skálaértékek sorrendisége továbbra is megmaradt, ez indokolta, hogy ezeket a tényezőket ordinális változóként definiáljam a végső modellben. A lineáris regresszió modelljéhez képest a magas multikollinearitás miatt a feleség iskolai végzettségének és a kiskorú gyermek dichotóm változóját ki kellett hagyni a modellből.

40. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modellje – a függő és független változók mérési szintje

A modell változói	A változó mérési szintje**
FÜGGŐ VÁLTOZÓ: pénzkezelési mód	nominális
MAGYARÁZÓ VÁLTOZÓK	
A pár átlagéletkora (KORPAR5)	ordinális
A együttélés típusa (TARS)	nominális
Településtípus (TELEP)	nominális
Van-e 18 év alatti gyermeke? (GYEREK)	nominális
Korrigált ekvivalens jövedelem logaritmus (LGEJOV2)	intervallum
Hagyományos nemi szerepek dichotóm változója (HAGYOM)	nominális
A férj legmagasabb iskolai végzettsége (ISK_F5)	ordinális
A párok relatív iskolai végzettsége (ISK_REL3)	nominális
Párok gazdasági aktivitása (MUNKA6)	nominális
A felvétel éve (IDO)	nominális

Megjegyzés: * Az intervallum szintű változók esetében – jelen esetben a jövedelem logaritmus – az SPSS program egy 7-értékű kategoriális változót hoz létre és ezen a változónak az optimális skálázását végzi el.

** A kategoriális regresszió SPSS parancsban megadott mérési szintje.

A férj iskolai végzettségének (7. ábra) és a párok relatív iskolai végzettségének (8. ábra) a skálatranszformáció utáni értékeit összevetve feltűnik, hogy az előző lineáris, míg az utóbbi nem-lineáris kapcsolatra utal a pénzkezelés módjával. A férj iskolai végzettsége esetében a 0–7 osztály és a 8 osztályt végzettek, illetve a szakmunkás és érettségizettek azonos értékeket vesznek fel a transzformált skálán, ami arra utal, hogy ezek a kategóriák összevonhatóak. Ugyanakkor a kategóriák sorrendisége a transzformációt követően is megmaradt.

A párok relatív iskolai végzettsége a férj iskolai végzettségével kontrollált változó, feltűnő, hogy a feleség iskolai végzettségének figyelembevétele mennyivel más skálaértékeket eredményezett a férj képzettségi változójához képest. A változót eredetileg a férj iskolai végzettsége alapján rendeztem sorrendbe, a transzformáció után a skálán legkisebb értéket a szakmunkás párok kategóriája, a legmagasabbat pedig azok a párok képviselik, ahol a feleség szakmunkás és a férj legfeljebb 8 általánost végzett.¹³⁹ A lineáris regresszió eredményeivel összevetve ez utóbbi kategória a többi dichotóm változóhoz képest viszonylag magas pozitív előjelű regressziós együttha-

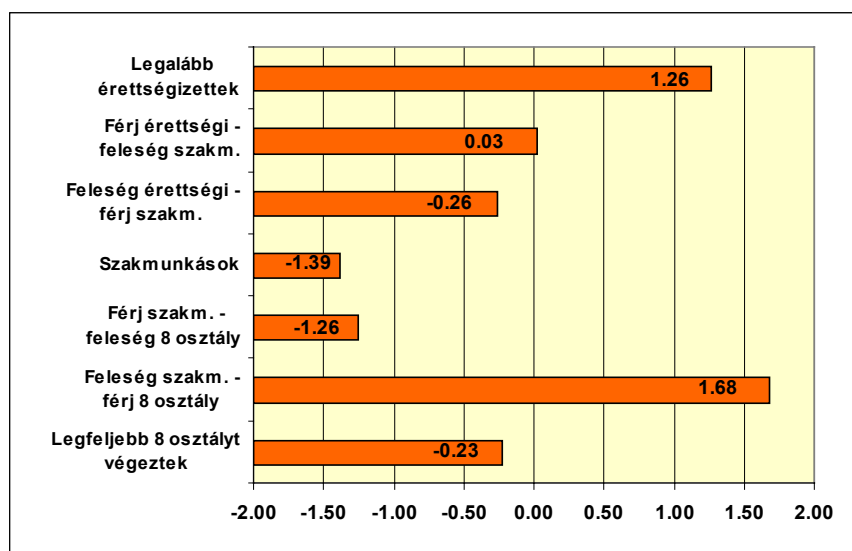
¹³⁹ Meg kell jegyezni, hogy a „legalább érettségizettek” kategória szétbontásával valószínűleg a jelenlegi skála maximum értékénél magasabb skálaértékekhez jutottam volna, például a diplomás párok esetében.

tóval rendelkezett. A skálatranszformáció eredményei alapján a párok iskolai végzettsége és a pénzkezelés között nem-lineáris kapcsolat mutatható ki.

7. ábra: A férj legmagasabb iskolai végzettsége változó transzformáció utáni skálaértékei

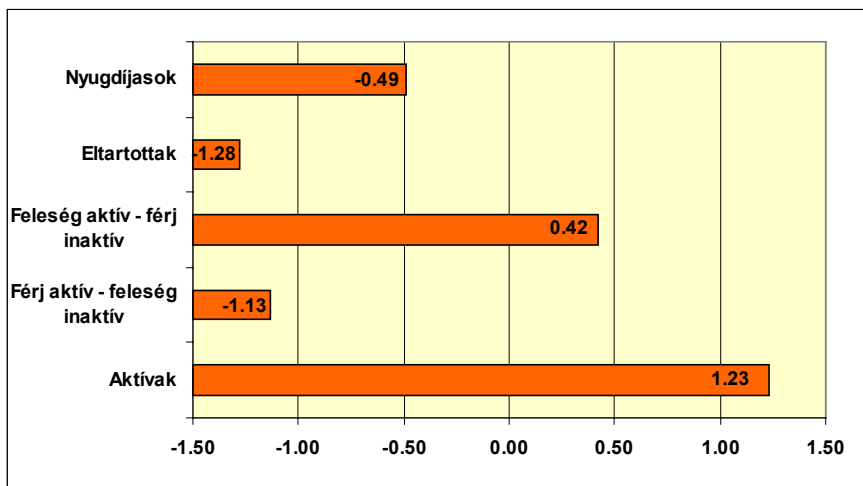
8. ábra: A párok relatív iskolai végzettsége változó transzformáció utáni skálaértékei

A párok relatív gazdasági aktivitásának skáláját a 9. ábra szemlélteti, amely szerint a változó és a pénzkezelési mód közötti kapcsolat nem-lineáris. A skálán a legalacsonyabb értéket azok a párok kapták, ahol mindkét partner eltartott (gyes, gyed, munkanélküli vagy egyéb segélyezett inaktív), ezt követik azok a párok, ahol csak a férj-

nek van aktív kereső tevékenysége, a skálán a legmagasabb értéket azok a párok képviselik, ahol mindkét partner aktív kereső.

9. ábra: A párok gazdasági aktivitása változó transzformáció utáni skálaértékei

A kategoriális regresszió standardizált együtthatóit a 41. táblázatban foglaltam össze, a modell részletes eredményeit a Melléklet M22. és M23. táblázata tartalmazza. A standardizált béták értelmezése a lineáris regresszió standardizált együtthatóinak interpretálásával hasonló módon történik. Például a párok relatív iskolai végzettségének egyszórásnyi emelkedése a pénzkezelési mód standardizált szórásának 0,099 emelkedését vonja maga után. Természetesen fontos, hogy az értelmezésnél a párok relatív iskolai végzettségének transzformáció után kapott skálaértékeit kell figyelembe venni.¹⁴⁰ Az előbbi példánál maradva, ha a párok közül mindketten érettségizettek, akkor nagyobb a valószínűsége, hogy külön pénzkezelést folytassanak, mint azoknál a pároknál, ahol mindketten szakmunkás végzettségűek (8. ábra).

¹⁴⁰ Ebben az esetben egy olyan koordináta-rendszert kell elképzelnünk, ahol az x tengelyen a párok relatív iskolai végzettségének kategóriái helyezkednek el, a transzformáció utáni skálaértékek szerint, míg az y tengelyen a pénzkezelési módok, ugyancsak a transzformált értékek szerint. A lineáris regresszióhoz képest a különbséget tehát az jelenti, hogy az egyes magyarázó változók dimenziójában az egyes kategóriák közötti távolság nem biztos, hogy egységnyi, illetve azok sorrendje is megváltozhat a transzformálás következtében. Minél magasabb értéke van az adott kategóriának, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a függő változó magasabb értékeit veszi fel a függvény, mint azon kategóriák esetében, amelyek negatív előjelűek.

41. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modelljének standardizált együtthatói és a korrelációk

	Standardizált együtthatók		Korrelációk		
	Béta	Standard hiba	Nullad-fokú	Parciális 1	Parciális 2
A férj legmagasabb iskolai végzettsége (ISK_F5)	0,123	0,022	0,167	0,112	0,109
A pár átlagéletkora (KORPAR5)	-0,115	0,025	-0,097	-0,090	-0,087
A párok relatív iskolai végzettsége (ISK_REL3)	0,099	0,021	0,139	0,094	0,092
Van-e 18 év alatti gyermeke? (GYEREK)	0,097	0,027	-0,009	0,073	0,071
A együttélés típusa (TARS)	0,061	0,020	0,070	0,062	0,060
Településtípus (TELEP)	0,055	0,020	0,078	0,056	0,055
Párok gazdasági aktivitása (MUNKA6)	0,052	0,021	0,102	0,050	0,048
A felvétel éve (IDO)	0,050	0,019	0,045	0,052	0,050
Hagyományos nemi szerepek (HAGYOM)	0,022	0,020	0,073	0,022	0,021
Korrigált ekvivalens jövedelem logaritmus (LGEJOV2)	0,011	0,024	0,124	0,009	0,009

Megjegyzés: A modellhez tartozó statisztikák: korrigált R^2 : 5,5%, $N=2523$.

A magyarázó tényezők fontosságáról egyrészt a standardizált béta együtthatók nagysága, másrészt a magyarázó változók és a függő változó közötti korrelációk elemzése ad információt. A standardizált béta együtthatókat tekintve a párok pénzkezelésére a férj legmagasabb iskolai végzettsége, majd a párok átlagéletkora van leginkább hatással, ezt követi a párok relatív képzettsége. A standardizált béta koefficiensek szerint a hagyományos nemi szerepek indikátora és a jövedelem magyarázza legkevésbé azt, hogy milyen pénzkezelési módot alkalmaznak a párok.

A nulladfokú korreláció a függő változó és a magyarázó változó transzformált értékei közötti korrelációt mutatja. (41. táblázat 4. oszlop) Eszerint a férj iskolai végzettsége és a párok relatív iskolai végzettsége mellett, a párok jövedelme és a párok relatív gazdasági aktivitása is jelentős hatással van a pénzkezelési módra.

A parciális korreláció¹⁴¹ értékének négyzete azt mutatja meg, hogy az adott magyarázó változó a függő változó varianciájának mekkora hányadát magyarázza, ha a többi magyarázó változó hatásától eltekintünk. Ez esetben látható, hogy továbbra is a férj iskolai végzettsége magyarázza legnagyobb mértékben a pénzkezelési mód alakulását ($0,112^2$). Ezzel szemben a jövedelem hatása szinte jelentéktelenné válik ($0,009^2$). Abban az esetben, ha csak a többi magyarázó változó hatásától tekintünk el és a függő változóra gyakorolt lineáris hatásokról nem (41. táblázat 6. oszlop), akkor az előzőekhez hasonló eredményeket kapunk a magyarázó tényezők fontosságát tekintve.

A kategoriális regresszió alkalmazásával új eredményekhez jutottam a pénzkezelési módot befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban, ugyanakkor megerősítést nyert néhány a lineáris regressziós elemzésnél tett megállapítás is.

Az egyik fontos eredmény, hogy a pénzkezelési módok kategóriái között indokolt sorrendiséget feltételezni. Az egy kézben összefogott pénzkezelést, a közös, majd a külön pénzkezelési típus követi.

Megerősítést nyert, hogy a párok demográfiai jellemzői közül mindegyik a várt irányú összefüggést mutatja a pénzkezelési móddal. A *pár életkora* negatív összefüggésben van a pénzkezelés módjával, azaz minél idősebbek a párok annál valószínűbb, hogy a partnerek közül egy valaki kezeli a pénzt. Az *együttélés típusa* pozitív kapcsolatban van a pénzkezelési móddal, azaz, az élettársi kapcsolatban élők nagyobb valószínűséggel fogják részben közösen vagy külön kezelni a pénzüket. A *gyermek* dichotóm változójának transzformáció utáni skáláján a gyermekkel rendelkezés negatív, míg a gyermek nélkülség a pozitív értéket kap, a béta együttható értéke viszont pozitív. Ennek megfelelően a gyermekes párok esetében nagyobb az egy kézben összefogott kassza alkalmazásának valószínűsége, mint a közös, illetve a külön pénzkezelésé. A *településtípus*, bár a lineáris regressziós eredményekhez hasonlóan pozitív kapcsolatban van a pénzkezelési móddal, a skálatranszformáció viszont jelentősen átalakította a településkategóriák sorrendjét, ami nem-lineáris összefüggésre utal a függő változóval.

A *hagyományos nemi szerepek* képviselőihez tartozó negatív transzformációs skálaérték, és a béta együttható pozitív előjele azt mutatja, hogy a hagyományos nemi szerepekkel

¹⁴¹ A parciális korreláció a többi változónak a függő és az adott magyarázó változóra gyakorolt lineáris hatásának figyelembevétele nélkül mutatja a függő és a magyarázó változó közötti korrelációt.

kapcsolatos attitűdöket vallók nagy valószínűséggel az egy kézben összefogott pénzkezelési típust alkalmazzák.

A *jövedelem* és a pénzkezelési mód közötti összefüggés pozitív, tehát az alacsony jövedelemmel az egy kézben összefogott, míg a magasabb jövedelemmel inkább a közös, illetve a külön pénzkezelési mód jár együtt. A standardizált béta és a korrelációk alapján azonban a jövedelem közvetlen hatása kisebb jelentőségű, mint a többi magyarázó tényezőé. Ez alátámasztja a lineáris regressziós modell eredményeit is. A többváltozós elemzésben a jövedelem hatása valószínűleg azért tűnik el, mert a jövedelem maga is összefüggésben van az iskolai végzettséggel, a gazdasági aktivitással, az életkorral is.

A *férj iskolai végzettség* hatásának fontossága a pénzkezelési mód „megválasztásában” megerősítést nyert a kategoriális regresszió módszerének alkalmazásával is, akár a béta együtthatókat, akár a korrelációs együtthatókat tekintjük. A lineáris regresszió eredményeitől eltérően fontos tényezőnek tekinthető a *párok relatív iskolai végzettsége is*, amely a férj iskolai végzettségével szemben nem-lineáris összefüggést mutat a pénzkezelési móddal.

A *párok relatív gazdasági aktivitása* és a pénzkezelés közötti kapcsolat pozitív, eszerint a kétkeresős párok kezelik leginkább a pénzüket külön, míg azok a párok, akik mindketten eltartotti státusban vannak, az egy kézben összefogott kassza alkalmazását valószínűsítik. Az összefüggés szignifikáns, de az iskolai végzettséghez képest gyengébb.

A lineáris regresszió eredményeivel megegyezően a *felvétel éve* változójának hatása is szignifikáns. Az idő dimenziójának skáláján a 2000 negatív, míg 1994 pozitív értéket kapott, viszont a standardizált béta értéke pozitív, tehát összességében az idő dimenziójában negatív összefüggés van a párok pénzkezelési módjával: 1994 és 2000 között csökkent a közös és nőtt az egy kézben összefogott kasszák aránya.

4.5.2. A közös és a feleség kezelte kasszák alkalmazását befolyásoló tényezők

Az elemzés további részében a jelenleg Magyarországon legjellemzőbb két pénzkezelési módot – a közös pénzkezelést és a feleség által kezelt kasszát – helyezem a vizsgálat középpontjába. Jelenleg a párok csaknem kétharmada közösen, egyharmad-

dában pedig a feleség kezeli a kasszát. Ebben a részben két kérdést vizsgállok: vajon milyen tényezők befolyásolják az egyik, illetve a másik pénzkezelési típus használatát, illetve a kilencvenes évek folyamán változott-e a pénzkezelést befolyásoló tényezők hatása? Az első kérdésre az összevont adatbázison futtatott logisztikus regressziós modell elemzésével keresem a választ. Ezt követően a hatások időbeli változásának vizsgálatát az 1994-es és a 2000-es adatbázisokon külön-külön illesztett logisztikus regressziós modellekkel végzem el.

4.5.2.1. Módszertan és paraméterek

A függő változó ez esetben dichotóm változó, ezért a logisztikus regressziós modell az adekvát módszer a pénzkezelési mód és a magyarázó változók közötti összefüggések elemzésére.¹⁴² A logisztikus regresszió közvetlenül az esemény (a függő változó) bekövetkezésének valószínűségét méri. Az eljárás kevésbé szigorú követelményeket támaszt a független változók eloszlásával, mint akár a lineáris regresszió, akár a diszkriminancia analízis, és nem szabja feltételnek azok értelmes struktúrába való rendeződését sem. A többváltozós logisztikus regresszió modellje a következő:

$$P(\text{esemény}) = 1/(1+e^{-z}),$$

ahol e a természetes alapú logaritmus alapja, z a modellbe bevonandó magyarázó változók lineáris kombinációja

$$z = B_0 + B_1X_1 + \dots + B_pX_p,$$

ahol X_1, \dots, X_p : a független vagy magyarázó változók, B_0 : a konstans, B_1, \dots, B_p : az adatokból becsült együtthatók.

Az esemény bekövetkezésének és be nem következésének aránya az ún. *odds ratio* vagy esélyhányados. Az eredmények elemzésének szempontjából az $\text{Exp}(B)$, az esélyhányadosok változását mutató szám értéke fontos, amennyiben a hozzátartozó Wald-statisztika értéke szignifikáns. Az $\text{Exp}(B)$ mondja meg, hogy milyen arányban változik meg az esélyhányados értéke, ha az egyik független változó értéke 0-ról 1-re

¹⁴² A logisztikus regressziós eljárás alkalmazásáról bővebben ld. Székelyi–Barna [2002].

vált át, miközben a többi független változó változatlan marad. Az elemzés során „eseménynek” a közös pénzkezelést tekintem szemben azzal, ha a párok közül a feleség kezeli a kasszát, a többi pénzkezelési módot ebben az esetben missingnek tekinttem.¹⁴³

Az elemzés során a magyarázó változók két csoportját különböztettem meg: (1) a kontroll változók csoportját; és a (2) a relatív erőforrásokat mérő változókat. Az első csoportba tartozó változók mindegyik modellben szerepelnek majd, míg a párok relatív erőforrásait mérő változókat felváltva fogom bevonni a modellbe.

1. A kontroll változók csoportjába azok a változók tartoznak, amelyek a párokat háztartási, illetve egyéni szinten jellemzik:

- a pár átlagéletkora (KORPAR5):
1=18–34 évesek,
2=35–44 évesek,
3=45–54 évesek,
4=55–64 évesek,
5= 64 éven felüliek;
- családi jövedelem (LOGEJOV): havi ekvivalens jövedelem 10-es alapú logaritmusa, az összevont adatbázison a deflált havi ekvivalens jövedelem 10-es alapú logaritmusa (LGEJOV)
- az együttélés típusa (TARS): 0= házastársak, 1= élettársi kapcsolatban élnek;
- lakóhely településtípusa (TELEP): 1= község, 2= város, 3= megyeszékhely, 4=főváros;
- a 18 éven aluli gyermekesek dichotóm változója (GYEREK): 0 =nincs, 1= van gyerek;
- a kisgyermekesek (0–6 éves gyerek) dichotóm változója (KICSI): 0 =nincs, 1= van kisgyerek;
- nemi szerepek indexe (SZEREP): 5–25 pontos skála, minél magasabb az értéke, annál hagyományosabb nemi szerepeket vall a kérdezett.
- hagyományos attitűd dichotóm változója (HAGYOM): 0= nem hagyományos, 1= hagyományos nemi szerepeket vall;

2. A partnerek relatív erőforrásait mérő változók:

- a feleség iskolai végzettsége (ISK_NO5):
1= 0–7 osztályt végzett,
2= 8 osztályt végzett,
3= szakmunkásképző,
4= érettségizett,
5= diplomás.

¹⁴³ Ennek következtében az adatbázisok elemszáma is csökkent: 1994-ben N=836, 2000-ben N=1723.

- a férj iskolai végzettsége (ISK_F5): ugyanazok a kategóriák, mint a feleség esetében.
- a párok relatív iskolai végzettsége (ISKREL2):
 - 1= azonos – legfeljebb 8 osztályt végeztek,
 - 2= azonos – legalább érettségizettek,
 - 3= azonos – szakmunkások,
 - 4= férj legalább érettségizett – a feleség szakmunkás,
 - 5= a feleség legalább érettségizett – a férj szakmunkás,
 - 6= a férj szakmunkás – a feleség legfeljebb 8 osztályt végzett,
 - 7= a feleség szakmunkás – a férj legfeljebb 8 osztályt végzett.
- a párok relatív gazdasági aktivitása (MUNKA5):
 - 1= aktívak
 - 2= nyugdíjasok,
 - 3=férj aktív – a feleség inaktív,
 - 4= a feleség aktív – a férj inaktív,
 - 5= mindketten eltartottak.

4.5.2.2. A közös és a feleség kezelte kassza alkalmazását befolyásoló tényezők vizsgálata az összevont adatbázison

Mennyiben van hatással a felvétel időpontja a pénzkezelési módra? Az összevont adatbázison¹⁴⁴ első lépésben a felvétel évének pénzkezelési módra gyakorolt hatását vizsgáltam. Ebben a kétváltozós logisztikus modellben az idő változója negatív irányú, szignifikáns összefüggést mutatott a függő változóval. Az $\text{Exp}(B)$ 0,77-es értéke azt jelenti, hogy a 1994-hez képest 2000-ben csökkent a közös pénzkezelési módot alkalmazók száma a feleség kezelte kasszákhöz képest.

A pénzkezelést magyarázó tényezők időbeli változása mérésének egyik lehetséges módja olyan modellek készítése, ahol a magyarázó változókat egyenként, a felvétel időpontjával és a két tényező interakciós hatásával együtt vizsgáljuk. Abban az esetben, ha az interakciós hatás szignifikáns, az adott magyarázó változó pénzkezelésre gyakorolt hatása időben is változott. A 12 változó időbeli hatásának vizsgálatára összesen 12 logisztikus regressziós modellt futtattam, melynek eredményeit a 42. táblázat foglalja össze. (A szignifikáns regressziós együtthatót +, a nem szignifikánsat – jel jelzi.)

Egy változó kivételével az interakciós hatások nem voltak szignifikánsak. Egyedül a párok relatív gazdasági aktivitásának mutatója esetében mutatható ki gyenge szignifikáns interakciós hatás a felvétel idejével. Tehát 2000-ben azon párok, ahol a feleség

¹⁴⁴ Az összevont adatbázisban hasonlóan a lineáris regressziós számításokhoz, a 2000-es adatokat fél súllyal vettem figyelembe.

az egyedüli kereső, kétszer nagyobb eséllyel alkalmazták a közös pénzkezelést a feleség kezelte kasszával szemben, mint 1994-ben.

42. táblázat: A közös vagy a feleség kezelte kasszát magyarázó tényezők időbeli változását tesztelő logisztikus regressziós modellek az összevont adatbázison

Modellek	Az adott változó hatása	Az idő hatása	Interakciós hatás
a) Párok átlagéletkora	+++	–	–
b) Jövedelem	+++	–	–
c) Együttélés módja	–	++	–
d) Településtípus	+	+	–
e) Van-e gyerek?	–	++	–
f) Van-e kisgyerek?	+	++	–
g) Hagyományos nemi szerepek indexe	++	–	–
h) Hagyomány (dichotóm)	++	++	–
i) Férj iskolai végzettsége	+++	–	–
j) Feleség iskolai végzettsége	+++	–	–
k) Párok relatív iskolai végzettsége	+++	–	–
l) Párok relatív gazdasági aktivitása	+++	–	(+)

Megjegyzés: +++: 0,005-nél, ++: 0,05-nél, +: 0,1-nél szignifikáns összefüggés.

A táblázatban minden egyes sor egy-egy modellt jelent. Az első oszlopban mindig az adott változóhoz, a másodikban a felvétel időpontjához, a harmadikban pedig az interakciós tényezőhöz kapcsolódó logisztikus együtttható szignifikancia szintje van feltüntetve.

A felvétel időpontjának közvetlen hatása a pénzkezelésre a településtípus, a gyerek, illetve a kisgyermekkel való rendelkezés, az együttélés formája, valamint a hagyományos nemi szerepek dichotóm változója esetében mutatható ki, a többi változó esetében nem. Az idő és a magyarázó tényezők interakciós hatásának elemzése arra is rámutat, hogy az együttélés formája nincs hatással a függő változóra, valószínűleg a közös és a feleség kezelte dimenzióban ez a tényező nem magyaráz. A 18 éven aluli gyerek(ek) dichotóm változója pozitív irányú, de gyenge magyarázó erővel bír a vizsgált két pénzkezelési módra. Az idő változó bevonásával azonban ez a gyenge hatás eltűnik.

A felvétel időpontjának hatását a teljes logisztikus regressziós modelleken is teszteltem. (43. táblázat) Az idő változójának bevonása mind a párok relatív iskolai végzettségének, mind a párok relatív gazdasági aktivitásának hatását tesztelő modellekben szignifikánsan növelte a modell khi-négyzetét.¹⁴⁵

¹⁴⁵ A logisztikus regressziós modell illeszkedésének mutatója a modell khi-négyzetének nagysága. A modell javulása esetén a khi-négyzet értéke nő. A teszt során az IDO változó nélküli és az IDO változó bevonása után kapott khi-négyzet értékek és a szabadságfokok különbségeit vettem, az így kapott értékeket a khi-négyzet statisztika szignifikánsnak mondta. (Iskolai végzettség: khi-négyzet különbség: 4,35, df = 1; gazdasági aktivitás: khi-négyzet különbség: 5,01, df = 1.)

Az eredmények összességében arra engednek következtetni, hogy a magyarázó változók hatása 1994 és 2000 között tulajdonképpen nem változott. Következésképpen indokoltnak látszik az összevont adatbázis alkalmazása a pénzkezelési mód és a magyarázó változók közötti összefüggések elemzésére.

Ezek után rátérek a logisztikus regressziós modellek elemzésére. (43. táblázat) Az összevont adatbázison illesztett modellek közül kettőről lesz szó: egyfelől a párok relatív iskolai végzettségét (2. modell), másfelől a párok gazdasági aktivitásának hatását elemzem (4. modell).

Általánosságban elmondható, az, hogy a párok közösen kezelik-e a pénzüket vagy egyedül a feleség kezelésében van-e a kassza, azt elsősorban a párok átlagéletkora, és a jövedelem befolyásolja. Emellett mindkét modellben szignifikáns hatást mutatott az adatfelvétel időpontja is.

43. táblázat: A párok relatív iskolai végzettségének és relatív gazdasági aktivitásának teljes logisztikus regressziós modelljei és a felvétel időpontja változó hatásának tesztje az összevont adatbázison

A tesztelt hatások	Relatív iskolai végzettség		Relatív gazdasági aktivitás	
VÁLTOZÓK	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Párok átlagéletkora	+++	+++	+++	+++
Jövedelem	++	++	+++	+++
Együttélés módja	–	–	–	–
Településtípus	–	–	(+)	(+)
Van-e gyerek?	–	–	–	–
Van-e kisgyerek?	–	–	–	–
Hagyományos nemi szerepek indexe	(+)	–	–	–
Hagyomány (dichotóm)	+	+	+	+
Férj iskolai végzettsége	+	+		
Feleség iskolai végzettsége	–	–		
Párok relatív iskolai végzettsége	–	–		
Párok relatív gazdasági aktivitása			–	–
A felvétel éve		++		++

Megjegyzés: +++: 0,005-nél, ++: 0,05-nél, +: 0,1-nél szignifikáns összefüggés. A szürke cellák azt mutatják, hogy az adott változók nem szerepeltek a modellben. A modellek részletes eredményeit a Melléklet M24–M29. táblázatai közlik.

A párok átlagéletkorának emelkedésével egyre kisebb esélye van annak, hogy a párok közösen fogják kezelni a kasszát, viszont annál valószínűbb, hogy a feleség ke-

zelésében lesz. És fordítva is igaz: minél fiatalabbak a párok, annál nagyobb az esélye, hogy közösen kezelik a kasszát és annál kisebb a valószínűsége, hogy a feleség. A 18–34 éves párokhoz képest, például a 35–44 évesek is már csak közel fele akkora eséllyel kezelik közösen a pénzüket. (44. táblázat) Az életkor ilyen erős hatása mögött valószínűleg a modernizáció áll, hiszen a hagyományos nemi szerepek indikátorai mellett az életkor hatása továbbra is az egyik legerősebb tényező marad.

A család összjövedelmének szignifikáns hatása azt mutatja, hogyha van miből gazdálkodniuk a pároknak, akkor nagyobb az esélye, hogy megosztják a pénzkezelés feladatát. A közös pénzkezelési mód a jövedelemmel erős pozitív kapcsolatban van, azaz minél magasabb a jövedelem, annál valószínűbb, hogy a közös pénzkezelés valószínűleg meg szemben a feleség kezelte kasszával. Az ekvivalens jövedelem logaritmusának egységnyi növekedése (azaz, ha például 10000-ről 100000-re emelkedik az ekvivalens jövedelem) közel háromszorosára növeli a közös pénzkezelés esélyét. (44. táblázat)

44. táblázat: A párok relatív iskolai végzettségének és gazdasági aktivitásának hatása a közös pénzkezelés, illetve a feleség kezelte kasszák alkalmazására – forward modellek az összevont adatbázison (Exp(B))

Magyarázó változók	Iskolai végzettség	Gazdasági aktivitás
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek		
35–44	0,64**	0,66**
45–54	0,44***	0,45***
55–64	0,52***	0,47***
64 év feletti	0,43***	0,38***
Ekvivalens jövedelem logaritmus	3,67***	7,56***
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály		
8 ált. iskolát végzett	0,86	
Szakmunkás	1,14	
Érettségizett	1,68*	
Diplomás	2,33**	
A felvétel időpontja: ref. 1994	0,76**	0,76**
Konstans		

Megjegyzés: (*) 0,1; * 0,5; ** 0,01; *** 0,001 szinten szignifikáns kapcsolatot jelöl. A teljes és a forward modellek részletes adatait a relatív iskolai végzettség tesztelésére a Melléklet M24–M26. táblázatai, a párok gazdasági aktivitásának hatása esetében pedig M27–M29. táblázatok közlik.)

A harmadik tényező a *hagyomány*. Azok a párok, ahol valamelyik partner hagyományos nemi szerepeket vall, kisebb eséllyel kezelik közösen a pénzüket, azaz nagyobb eséllyel a feleség kezeli náluk a kasszát. Ezek az eredmények a korábbi kétváltozós vizsgálatokat támasztják alá, miszerint a feleség kezelésében levő kassza alkalmazása szorosan együtt jár a hagyományos nemi szerepekkel.

A kétváltozós elemzések, valamint a lineáris és optimális skálázás során az *együttélés típusa* szignifikáns összefüggést mutatott a pénzkezelés módjával, a logisztikus regresszió esetében viszont nem. (Emlékezzünk vissza a 42. táblázatnál tett megállapításokra!) Ennek oka, valószínűleg az, hogy az együttélés típusa az együtt, illetve különgazdálkodás dimenziójában gyakorol hatást a pénzkezelésre. Ebből az következik, hogy az együttélés típusa a feleség kezelésében levő, illetve a közös pénzkezelés megválasztására nincs hatással, hiszen mind a két pénzkezelési forma erősen a házasságban éléshez kapcsolódik.

A 18 éven aluli gyerek(ek) dichotóm változója pozitív irányú, de gyenge magyarázó erővel bír a két vizsgált pénzkezelési módra. A 18 éven aluli gyerek jelenléte a családban részben a párok életkorának is indikátora, ugyanakkor az együttélés formáját is nagy valószínűséggel előre jelzi. Feltételezésem szerint ebből kifolyólag lehetséges, hogy a GYEREK változó hatása „eltűnik”, amint a külön pénzkezelési módot kivesszük a függő változóból.

A párok relatív iskolai végzettségének hatását tesztelve kiderült, hogy a teljes modellben a párok életkora, a jövedelme és a hagyomány változója mellett csak a férj iskolai végzettségének van szignifikáns hatása a pénzkezelésre, míg a feleség iskolai végzettsége és a relatív képzettségi mutató hatása nem szignifikáns. (43. táblázat 2. modell) A modell javítását szolgáló iteratív (forward és backstep) eljárások az alábbi modellre vezettek, amely már nem tartalmazza a hagyomány változóját (44. táblázat):

$$\text{KEZEL_2} = B_0 + B_1 \text{KORPAR}_5 + B_2 \text{LGEJOV} + B_3 \text{ISK_F}_5 + B_4 \text{IDO.} \quad (2. \text{modell})$$

A párok relatív gazdasági aktivitásának tesztelésekor kapott eredmények szerint, a párok gazdasági aktivitása nincs szignifikáns hatással arra, hogy milyen pénzkezelést folytatnak a párok.

$$\text{KEZEL_2} = B_0 + B_1 \text{KORPAR}_5 + B_2 \text{LGEJOV} + B_3 \text{IDO.} \quad (4. \text{modell})$$

A teljes modellben az életkor, a jövedelem és az idő változója mellett a hagyomány és a lakóhely településtípusa is szignifikáns hatást mutat, viszont a legjobb modell keresése során végül ezek a tényezők kimaradtak a modellből. (Ld. Melléklet M28–M29. táblázat.) Az életkor hatása minden korosztály esetében szignifikáns hatást mutat: minél idősebbek a párok annál jobban csökken az esélye annak, hogy közösen kezelik a pénzt. A jövedelem logaritmusa egy egységnyi emelkedése 5,6-szorosára emeli a közös pénzkezelés alkalmazásának esélyét. A hagyományos gondolkodásmód ugyanakkor 0,7-szeresére csökkenti a közös pénzkezelés esélyét a feleség kezelte kasszákkal szemben. A településtípusok közül csupán a megyeszékhely együtthatója mutat gyenge összefüggést a pénzkezelési móddal. A megyeszékhelyen lakás a faluban lakáshoz képest 1,35-szörösre emeli annak esélyét, hogy a párok közösen menedzselik a pénzügyeket.

4.5.2.3. A magyarázó változók hatásának tesztje az 1994-es és a 2000-es adatokon

Vajon változott a két adatfelvételben a magyarázó változók hatása? Amikor az előzőekben az idő és a magyarázó változók interakciós hatását vizsgáltam, már részben választ adtam erre a kérdésre. A problémának azonban egy másik megközelítése is létezik, miszerint ugyanazokat a modelleket külön-külön lefuttatva a szóban forgó adatbázisokon, a paramétereket vetjük össze egymással. Amennyiben a paraméterek hatása változatlan a függő változóra, akkor azok időben nem változtak.

A két vizsgált évre két-két modellt illesztettem, egyet a relatív iskolai végzettség hatásának mérésére, a másikat pedig a párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztelésére.¹⁴⁶ A logisztikus regressziós modellek eredményeit a 45. táblázat foglalja össze.

Az iskolai végzettség hatásának tesztelése esetében az 1994-ben és a 2000-ben illesztett teljes modellek a szignifikáns hatások tekintetében különböznek egymástól (1. és 3. modell). Mindkét évben szignifikáns a párok átlagéletkora és a férj iskolai végzettsége is, viszont az életkor hatása 2000-ben már csak gyengén szignifikáns, míg 1994-ben mindegyik korosztályhoz tartozó együtthatók szignifikánsak voltak,

¹⁴⁶ Korábban említettem, hogy a 2000-es adatbázis esetszáma csaknem duplája az 1994-es adatbázisnak, ennek megfelelően a 2000-es adatbázison az eredeti súlyváltozót 0,5-tel szorozva korrigáltam. A 45. táblázatban a korrigált súllyal számolt modell mellett az eredeti esetszámmra vonatkozót is bemutattam. Az elemzés során azonban minden esetben a korrigált súllyal számolt eredményeket interpretáltam. Feltűnő, hogy a korrigált súly esetében a hatások szignifikanciája minden esetben gyengült.

addig 2000-ben már csak a 45 év felettieket tömörítő kategóriákhoz tartozó együtt-hatókról mondható el ez.

Amíg 1994-ben a *családi jövedelem* nem mutat összefüggést a pénzkezelési móddal (hatását más tényezők valószínűleg elnyomják), addig 2000-ben a jövedelem hatása a teljes modellben is „láthatóvá” válik.¹⁴⁷ Az iterációs (forward) eljárás során illesztett legjobb modell viszont mindkét évben ugyanazokat a változókat foglalja magában:

$$\text{KEZEL_2} = B_0 + B_1 \text{KORPAR5} + B_2 \text{LOGEJOV} + B_3 \text{ISK_F5}. \text{ (1. modell és 3. modell)}$$

A forward modellben szereplő $\text{Exp}(B)$ együttthatókat összevetve azt mondhatjuk, hogy míg 1994-ben az ekvivalens jövedelem logaritmusának egy egységnyi növekedése 4,5-ször nagyobb eséllyel vezetett a közös pénzkezeléshez, addig 2000-ben ez az esély 3,2-re csökkent. (45. táblázat)

Az *életkor* hatásának gyengülése az esélyhányadosokban is megmutatkozik, 1994-ben a legfiatalabb korosztályhoz képest a 35–44 évesek korosztályba kerülés még csaknem felére csökkentette a közös pénzkezelés alkalmazásának esélyét, míg 2000-ben 0,7-szeresére, hozzá kell tenni, hogy ez a hatás ráadásul nem is szignifikáns. A többi korosztályhoz tartozó esélyhányadosok is mind csökkentek 1994-hez képest.

A két felvétel között csökkent a *férj iskolai végzettségének* különböző szintjeihez tartozó esélyhányadosok közötti különbség is. Míg 1994-ben a 0–7 osztályt végzetekhez képest a 8 általános iskolai végzettséggel rendelkező férfiak családjában a feleség kezelte kassza alkalmazásának volt nagyobb esélye ($\text{Exp}(B)=0,69$), addig 2000-ben ez a különbség kiegyenlítődött közel ugyanakkora esélyre ($\text{Exp}(B)=1,05$). A diplomás férfiak esetében viszont ez idő alatt valamelyest csökkent a feleség által kezelt kasszákkal szemben a közös pénzkezelés alkalmazásának esélye (2,86-ról, 2,01-re).

¹⁴⁷ A teljes súllyal számolt modell több szignifikáns összefüggést mutat, mint a korrigált súllyal számolt modell.

45. táblázat: A párok pénzkezelési szokásait befolyásoló tényezők – logisztikus regressziós modellek (teljes modellek)

TESZTELT HATÁS:	Párok relatív iskolai végzettsége			
VÁLTOZÓK	1994 1. modell	2000 2. modell	2000 korrigált 3. modell	Összevont adatbázis
Párok átlagéletkora	++	++	(+)	++
Jövedelem	–	++	(+)	+
Együttélés módja	–	–	–	–
Településtípus	–	–	–	–
Van-e gyerek?	–	–	–	–
Van-e kisgyerek?	–	–	–	–
Hagyományos nemi szerepek indexe	–	–	–	–
Hagyomány (dichotóm)	–	(+)	–	(+)
Férj iskolai végzettsége	(+)	(+)	–	+
Feleség iskolai végzettsége	–	–	–	–
Párok relatív iskolai végzettsége	–	–	–	–
TESZTELT HATÁS:	Párok relatív gazdasági aktivitása			
VÁLTOZÓK	1994 5. modell	2000 6. modell	2000 korrigált 7. modell	Összevont adatbázis
Párok átlagéletkora	++	+	(+)	++
Jövedelem	+++	+++	+	+++
Együttélés módja	–	–	–	–
Településtípus	–	(+)	(+)	(+)
Van-e gyerek?	–	–	–	–
Van-e kisgyerek?	–	–	–	–
Hagyományos nemi szerepek indexe	–	–	–	–
Hagyomány (dichotóm)	–	(+)	–	(+)
Párok relatív gazdasági aktivitása	–	–	–	–

Megjegyzés: (+) 0,1; +: 0,5; ++: 0,01; +++: 0,001 szinten szignifikáns kapcsolatot jelöl.

Tájékoztatóként az összevont modellek paramétereinek hatásait is feltüntettem a táblázatban.

A párok relatív gazdasági aktivitásának tesztelése során teljes regressziós modellek szignifikáns hatásai a két felvételben eltérnek egymástól. A párok relatív gazdasági aktivitásának hatása egyik évben sem volt szignifikáns összefüggésben a pénzkezelési móddal, bár az 1994-es felvételben a Wald-statisztika alapján nagyobb hatást mutatnak az eredmények, mint 2000-ben. 1994-ben a bevont változók közül csupán a pár életkora és a családi jövedelem magyarázza a közös pénzkezelés, illetve a feleség kezelte kassza alkalmazását (5. modell). 2000-ben ugyancsak az életkor és a családi jövedelem hatása érvényesül, de jóval gyengébben, mint korábban, illetve a településtípusok közül a megyeszékhely kategóriájának gyenge összefüggése mutatható ki

(7. modell).¹⁴⁸ A forward eljárással kapott legjobban illeszkedő modell képlete azonban mindkét évben ugyanaz:

$$\text{KEZEL_2} = B_0 + B_1 \text{KORPAR}_5 + B_2 \text{LOGEJOV}.$$

Vegyük észre, hogy tulajdonképpen ugyanazt a modellt kaptuk eredményül, mint a relatív iskolai végzettség tesztelésénél, viszont ott a férj iskolai végzettségével bővül a végső modellben! Ennek megfelelően a pár életkora és a jövedelem hatásának változása hasonlóképpen e tényezők hatásának gyengülését mutatja a pénzkezelési módra. (A részletes logisztikus modelleket a Melléklet M36–M42. táblázatai közlik.)

46. táblázat: A párok relatív iskolai végzettségének és gazdasági aktivitásának hatása a közös pénzkezelésre, illetve a feleség kezelte kasszák alkalmazására – forward modellek 1994-ben és 2000-ben ($\text{Exp}(B)$)

Magyarázó változók	Iskolai végzettség		Gazdasági aktivitás	
	1994	2000 (korrigált)	1994	2000 (korrigált)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek				
35–44	0,56**	0,73	0,58*	0,74
45–54	0,36***	0,54**	0,34***	0,56**
55–64	0,60*	0,45**	0,49**	0,43***
64 év feletti	0,34**	0,49*	0,32***	0,45**
Ekvivalens jövedelem logaritmus	4,50**	3,22*	11,23***	5,41*
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály				
8 ált. iskolát végzett	0,69	1,05		
Szakmunkás	1,18	1,11		
Érettségizett	1,44	1,96(*)		
Diplomás	2,86**	2,01		
Konstans				

Megjegyzés: (*) 0,1; *: 0,5; **: 0,01; ***: 0,001 szinten szignifikáns kapcsolatot jelöl. A teljes és a forward modellek részletes adatait a relatív iskolai végzettség tesztelésére a Melléklet M30–M35. táblázatai, a párok gazdasági aktivitásának hatása esetében pedig M36–M41. táblázatok közlik.)

A párok életkorának hatása 1994-ben még mindegyik korosztály esetében szignifikáns, míg 2000-ben már csak a 45 év feletti korosztályok esetében. Azaz, ahogy azt a párok relatív képzettségi mutatójának tesztelésénél láttuk az életkori határ feljebb tolódott a közös pénzkezelés választását tekintve – a mai 40 évesek körében nagyobb eséllyel részesítik a közös pénzkezelést előnyben a feleség kezelte kasszáknál, mint 1994-ben az akkori 40 évesek.

¹⁴⁸ Ha nem korrigáljuk a 2000-es felvétel súlyát, a bevont paraméterek közül több esetében mutatható ki szignifikáns hatás. Ld. 45. táblázat 6. modell.

A családi jövedelem esetében a magasabb jövedelem mindkét évben annak az esélyét növeli, hogy a párok közös pénzkezelést folytatnak. Az esélyhányados értéke a két felvétel között 8,6-ról 4,1-re csökkent. Ez arra enged következtetni, hogy ma már kevésbé múlik a jövedelmen az, hogy párok melyik pénzkezelési formát fogják alkalmazni. Ennek hátterében az életszínvonal emelkedése mellett az említett pénzpiaci fejlődés, gazdasági átalakulás, illetve a fiatalabb generáció értékeinek változása, a modernizáció munkálhat.

4.5.3. Összefoglalás

A többváltozós elemzések során először három pénzkezelési típus – az egy kézben összefogott (feleség vagy férj által kezelt), a közös és a külön (részben közös, illetve külön) – alkalmazását befolyásoló tényezőket vizsgáltam többváltozós lineáris és kategoriális regressziós eljárással.

1. A *lineáris regresszió* eredményei több szempontból is alátámasztják a korábbi, kétváltozós elemzéseket. A kontroll változók közül a párok átlagéletkora, az együttélés típusa, a 18 éven aluli gyerek, az ekvivalens jövedelem, és gyengén a településtípus hatása is kimutatható a pénzkezelési mód megválasztására. A férj iskolai végzettségének a feleség képzettségénél erősebb hatása van a pénzkezelésre. A férj iskolai végzettsége a relatív iskolai végzettség hatását is elnyomja – ha a férj legalább érettségizett, az mindenképpen a közös és a külön pénzkezelési mód használatának irányába hat. Sem a *hagyományos attitűdök*, sem a *párok relatív gazdasági aktivitásának* hatását a pénzkezelési mód alkalmazására az adott estszám mellett nem tudtam kimutatni.

A *kategoriális regresszió* módszere a magyarázó változók és a függő változó közötti nem-lineáris kapcsolatok vizsgálatát is lehetővé tette. Az eredmények alátámasztották azt a feltételezést, hogy a pénzkezelési módok kategóriái között a megadott sorrendiség valóban fennáll.

Megerősítést nyert, hogy a kontroll változók közül mindegyik a lineáris regressziós eljárásnál kapott összefüggést mutat a pénzkezelési móddal. Néhány változó azonban nem-lineáris összefüggésben van a függő változóval, ezek a településtípus, a párok relatív iskolai végzettsége, illetve a párok relatív gazdasági aktivitása. Legnagyobb magyarázó erővel a *férj iskolai végzettsége*, a *pár átlagéletkora*, valamint a *párok*

relatív iskolai végzettsége bír. A pénzkezelést legkevésbé a *párok relatív gazdasági aktivitása*, a hagyományos *nemi szerepekkel* kapcsolatos attitűdök, illetve a *család jövedelmi helyzete* magyarázza.

A két többváltozós statisztikai eljárással valamelyest eltérő eredményekhez jutottam a pénzkezelési módok alkalmazásának magyarázatában. A lineáris regressziós modell csak a lineáris kapcsolatokat, ezzel szemben a kategoriális regresszióval a nem-lineáris összefüggéseket is ki tudtam mutatni. Összességében az eredmények alapján elmondható, hogy a párok pénzkezelési szokásait leginkább a család rétegződési helyzete és kevésbé a relatív erőforrás-különbségek magyarázzák. A kulturális háttér, azaz a hagyomány hatása ugyancsak kis mértékű, ami a társadalomra általánosan jellemző hagyományos értékek, nemi szerepek elfogadásának a következménye.

2. A 4.5. fejezet második részében a napjainkban legelterjedtebb két pénzkezelési típus – a közös és a feleség által kezelt kasszák – alkalmazását befolyásoló tényezőket vizsgáltam, valamint kitértem hatásuk időbeli változásának elemzésére is.

A közös és a feleség kelete kasszák közötti „választást” *csak részben* befolyásolják ugyanazok a tényezők, mintha a többi pénzkezelési típust is figyelembe vennénk. A logisztikus regresszió eredményei azt mutatták, hogy e két pénzkezelési mód közötti választást elsősorban a *párok átlagéletkora*, a *család jövedelmi helyzete*, a *hagyományos nemi szerepek változója*, valamint a *férj iskolai végzettsége* befolyásolja. Nincs hatása az együttélés típusának, illetve a 18 éven aluli gyermek léte vagy nem léte sem befolyásolja azt, hogy a két pénzkezelési típus közül melyik alkalmazása a valószínűbb.

Az erőforrás-különbségek hatását külön-külön, az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás esetében is vizsgáltam. A párok relatív iskolai végzettségének hatását tesztelve kiderült, hogy csak a férj iskolai végzettsége van szignifikáns kapcsolatban a pénzkezeléssel, amely elnyomja a feleség iskolai végzettsége és a relatív képzettségi mutató hatását. A párok relatív gazdasági aktivitása sincs szignifikáns összefüggésben azzal, hogy a partnerek közösen kezelik vagy a feleség egy személyben kezeli a kasszát. Ez a viszonylag magas házassági homogámia következménye, ami a gazdasági aktivitás terén jellemzi a társadalmat.

A logisztikus regresszió eredményei szintén azt a megállapítást támasztják alá, hogy a pénzkezelési mód megválasztásában a partnerek erőforrás-különbségeinél jobban számít a család társadalmi réteghelyzete. A közös és a feleség kezelte kasszák alkalmazásának esélyét az erőforrás-különbségeknél valamelyest erősebben befolyásolja a hagyomány, az, hogy a partnerek tradicionálisan vagy kevésbé tradicionálisan gondolkodnak a nemi szerepekkel kapcsolatban. A feleség kezelte kassza az ezredfordulóra valóban hagyományos pénzkezelési móddá válik, amely szorosan együtt jár a hagyományos nemi szerepekkel, illetve a vidéki életmóddal.

Abban, hogy mely paraméterek magyarázzák a közösen kezelt, illetve a feleség kezelte kassza alkalmazását 1994 és 2000 között nem volt változás.

A két vizsgált évre két-két modellt illesztettem egyet a relatív iskolai végzettség hatásának mérésére, a másikat pedig a párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztelésére.

A relatív iskolai végzettség hatásának tesztelésekor 1994-ben és 2000-ben is csak a párok átlagéletkorának, a jövedelemnek és a férj iskolai végzettségének szignifikáns befolyását tudtam kimutatni. Viszont a két vizsgálat között eltelt időszakban a tényezők hatása gyengült, ami az esélyhányadosok értékének csökkenésében, valamint a szignifikancia érték változásában mutatkozott meg. Ugyanezek a megállapítások érvényesek a relatív gazdasági aktivitás hatását tesztelő modellekre is, ahol a végső modellben csak a párok átlagéletkora és a jövedelem szerepelt. A magyarázó változók hatása tehát 1994 és 2000 között mindegyik tényező tekintetében gyengült.

Azt, hogy a családok közösen kezelik-e a pénzt vagy egy személyben a feleség a pár átlagéletkora, a család jövedelme, valamint a férj iskolai végzettsége stabilan befolyásolja, viszont e tényezők hatásában gyengülés tapasztalható, leginkább a jövedelem esetében. Ezek a változások arra engednek következtetni, hogy ma már kevésbé a jövedelmen múlik az, hogy párok melyik pénzkezelési formát fogják alkalmazni. Ennek hátterében az életszínvonal emelkedése mellett a gazdasági átalakulás, a pénzpiacok fejlődése (például az elektronikus pénztárolás elterjedése) munkálhat. Ugyanakkor az életkor és az iskolázottság hatásának gyengülése azt mutatja, hogy a fiatalabb generációk iskolázottságának emelkedése, illetve a modernizáció hatása is kifejeződésre jut a családon belüli pénzgazdálkodásban.

5. FEJEZET: PÉNZKEZELÉSI TÍPUSOK ÉS JELLEMZŐIK A MAI MAGYARORSZÁGON

5.1. Bevezető

A párok pénzkezelési módjának mélyebb vizsgálatához, az ezzel kapcsolatos döntések feltárásához mindenképpen szükséges, hogy mélyinterjú vizsgálat is készüljön. A kvalitatív módszertani megközelítéssel lehetőség nyílik arra, hogy betekintést nyerjünk a párok mindennapi életébe, és két párkapcsolatban élő egyénen keresztül kapjunk képet közös valóságukról és arról, hogy ebben a valóságban hogyan alakítják pénzgazdálkodásukat. Ebben a megközelítésben nem csak mint individuumokat vizsgáljuk a párokat, hanem lehetőség nyílik a csoportelemzésre is. Ugyanakkor a partnerekkel külön-külön lefolytatott interjúk arra is lehetőséget adnak, hogy megvizsgáljuk mennyiben térnek el egymástól a közös valóságról alkotott képek.

A dolgozat 4. fejezetében, a kérdőíves vizsgálatok adatainak elemzése során sok mindenre választ kaptunk: milyen pénzkezelési típusok jellemzik napjainkban a családokat Magyarországon, párok társadalmi-demográfiai jellemzői és a család réteghelyzete milyen összefüggést mutat a pénzkezelési móddal.

Az erőforrás-elmélet tesztelésekor kiderült, hogy a párok erőforrás-különbségeinél jobban számít az, hogy az adott pár milyen társadalmi státust képvisel. Az, hogy a párok azonos képzettségűek nem vezetett automatikusan a demokratikusabb közös pénzkezelési mód alkalmazásához. A párkapcsolati homogámiából adódóan az is kiderült, hogy a párok erőforrás-különbségeit leginkább a foglalkozási pozíció és a jövedelemkülönbségek szempontjából érdemes vizsgálni. E hatás tesztelését azonban a többváltozós elemzésekben az adatok hiánya miatt nem tudtam ellenőrizni. A mélyinterjú vizsgálat lehetőséget ad arra, hogy dinamikus megközelítésben, a párok szintjén megvizsgáljam az erőforrás-különbségek hatását a család gazdálkodására, a párok pénzkezelési módjára.

A kulturális háttér hatásának tesztelése esetében az eredmények azt mutatták, hogy a magyar családok túlnyomó többsége meglehetősen hagyományos nézeteket vall a nemi szerepekről és a családon belüli munkamegosztásról. Az egyes pénzkezelési módok, a feleség kezelt kasszáét kivéve nem különböznek jelentősen a tekintetben,

hogy milyen a kérdezettek (párok) nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjei. A háztartási munkamegosztás és a pénzkezelés kapcsán hasonló eredményeket kaptam. A tradicionális értékek folytonosságában a szülők szocializációs szerepének jelentősége is kimutatható volt.

Összességében a fenti eredmények alapján az a kissé ellentmondó megállapítás tehető, hogy egy erősen hagyományos nemi szerep felfogású társadalmi, családi környezetben a párok többsége „demokratikusan” kezeli a pénzt – közösen gazdálkodik. A mélyinterjú vizsgálat egyrészt ezen ellentmondás feloldásának szándékával készült. Az interjúk ugyanis lehetőséget adnak arra, hogy részletesen megvizsgáljuk mi a közös pénzkezelés, mit értenek ezen az interjúalanyok.

A mélyinterjúk feldolgozásából továbbá megtudjuk, hogy miképpen osztják meg egymás között a pénzkezelés feladatát a párok, ez milyen kapcsolatban van a pénzügyi döntésekkel, illetve hogy kinek meddig terjed a döntési köre a pénzügyekben, ezzel kapcsolatban vannak-e konfliktusaik. Ezek alapján az ismérvek alapján milyen pénzkezelési típusok különböztethetők meg, illetve mennyiben felelnek meg ezek a korábban a dolgozat 2.3. elméleti fejezetében kifejtett ideáltípusoknak? Mekkora hatalommal járhatnak együtt az egyes pénzkezelési módok?

Eddig a párok pénzkezelését teljesen elzártan, társadalmi kapcsolataiktól függetlenül vizsgáltam. A mélyinterjúk során azonban kiderült, hogy a családok pénzgazdálkodását nem csak a szocializáció során átörökölt értékek befolyásolják. A család a szülők, rokonok kapcsolati hálójában él, és ettől pénzgazdálkodása sem teljesen független. Sőt! A generációk közötti transzfereknek jelentős befolyása van a családok pénzgazdálkodására és a pénzkezelésére is, attól függően, hogy milyen szoros a kötelék. A mélyinterjú példákban azt mutatom be milyen módokon valósul meg a tágabb család kapcsolathálójának hatása a párok pénzkezelésére.

A fejezet szerkezete a következő: a módszertani ismertetés után először azt mutatom be, hogy miként jelenik meg a pénzgazdálkodás és a pénzkezelés szintje az interjúkban. Ez után a feleség kezelte, a közös pénzkezelés és a járandósági rendszer pénzkezelési mód összehasonlításáról lesz szó, a döntési területek felosztása, az információáramlás, a konfliktusok és a partnerek közötti erőforrás-különbségek szempontjának figyelembe vételével. A mélyinterjú utolsó fejezetében a generációs transzferekről és ennek pénzkezelésre gyakorolt hatását vizsgálom.

5.2. Módszertan

Az interjúalanyok kiválasztásában kiindulópontként egy tipológia szolgált, mely elsősorban a házaspári homogámiát, másrészt pedig a párok foglalkozását, társadalmi státusát vette figyelembe. Így összesen 10 házaspártípust alkottam. A vizsgálat során kiderült, hogy a párok a pénzkezelésükkel kapcsolatban eléggé zárkóztak, így egyrészt ismerősi körömről támaszkodva, másrészt pedig az ismerősök ismerősein keresztül sikerült a témára nyitott interjúalanyokat találnom. (Az elkészült interjúk házaspártípus szerinti megoszlását a 47. táblázat foglalja össze.)

47. táblázat: A mélyinterjúk megoszlása házaspártípusok szerint (db)

HÁZASPÁRTÍPUSOK	ELKÉSZÜLT INTERJÚK
HOMOGÁM PÁROK	
<i>Mindkét partner alkalmazott</i>	
Vezető értelmiségiek*	3
Beosztott értelmiségiek	3
Érettségizett feleség – szakmunkás férj	2
Munkások (egyikük iskolai végzettsége sem magasabb 8 általánosnál)**	2
<i>Mindkét partner vállalkozó</i>	
Értelmiségiek (például ügyvéd, orvos, építész, művész házaspárok – családi bt., kft.)	2
Középvállalkozók (boltos, zöldséges, butikos, fuvarozó, iparos)	1
Paraszti gazdálkodás, mezőgazdasági vállalkozók (itt is lehetnek különbségek a gazdaság méretét illetően)	2
INHOMOGÉN PÁROK	
Vállalkozó vagy vezető beosztásban lévő férj – alkalmazásban levő feleség vagy háztartásbeli, de tudjuk, hogy a férj tartja el a családot (itt lehetnek különféle változatok, hogy mennyire nagy a távolság a két fél képzettsége, illetve fizetése között)	3
A feleség vezető beosztású, a férj alkalmazott tudományos pályán vagy tanár	1
ÖSSZESEN:	19

Megjegyzés: *A vezető értelmiségiek csoportba soroltam azt a párt, ahol a férj vezető alkalmazotti státusban, a feleség pedig saját vállalkozásában dolgozik.

**Ebbe a kategóriába soroltam azt a párt, ahol a feleség 8 általános, a férj pedig szakmunkás végzettséggel rendelkezett, és mindketten alkalmazásban álltak.

Az interjú készítésénél fontos szempont volt, hogy a partnerekkel külön-külön, négy szemköt, a másik jelenléte nélkül készüljenek az interjúk. Ennek több oka is volt, így nem befolyásolta a válaszokat a másik jelenléte, és kiderülhettek olyan dolgok is,

amiket nem szívesen hoztak volna egymás tudomására. Másrészt, így teljesebb képet kaptam a családi pénzkezelésről és tágabb értelemben véve a család pénzgazdálkodásáról, hiszen valahogy mindkét fél egy kicsit más szemszögből látja, értelmezi a kapcsolatot, a dolgok mozgatórugóját, azok okait, mint a másik.

Bár a mélyinterjú vizsgálat során nem törekedtem az interjúban részt vevő párok reprezentativitására.¹⁴⁹ Mégis érdemes szólni néhány szót az interjúalanyok társadalmi-demográfiai összetételéről. A vizsgálatban szereplő párok közül tizenötön házasságban, négyen pedig élettársi kapcsolatban élnek. Ha az országos megoszlásokat tekintjük, akkor az élettársi kapcsolatok aránya az interjúk körében duplája az országos átlagnak. Az 1999-es népszámlálási adatok szerint Magyarországon a pártípusú kapcsolatok 11%-a volt élettársi kapcsolat.

A párok együttélési idejének átlagos hossza 14,5 év, a legrövidebb 2,5 éves, a leghosszabb pedig egy 34 éves kapcsolat. Az élettársak átlagos együttélési ideje 9,2 év, a házasságban élőké 16 év az interjú vizsgálatban. Az élettársak esetében ez az érték nagyjából megfelel az országos átlagnak, a házasságok esetében viszont jóval az országos 24 éves együttélési hossz alatt marad. (Pongrácz T.-né–Spéder [2002]) A minta viszonylagos fiatal összetétele vélhetően a közös, illetve külön pénzkezelés irányába torzította az interjúk összetételét.

A 19 párból 7 faluban, 12 a fővárosban él. A fővárosi párok felülreprezentáltságából következően inkább találunk olyan párokat, akiknél nem a feleség kezeli a kasszát.

A családok túlnyomó többségében a partnerek közül legalább az egyik vagy mindkettő tagja volt valamilyen gazdasági vállalkozásnak, mindössze három olyan kapcsolat volt, ahol sem a férfi, sem a nő nem folytatott vállalkozói tevékenységet. Ez az országos átlagnál valószínűleg magasabb vállalkozási kedvet mutat az interjúalanyok körében. Ha családi vállalkozásról van szó (családi bt.), akkor ez inkább a közös pénzgazdálkodás és az azzal kapcsolatos feladatok megosztásának irányába hat, míg az egyéni vállalkozás inkább ellene, hiszen ott a felelősség az egyéni van.

Az irányított mélyinterjú tematikailag három fő részből állt. (A részletes interjúvázlatot ld. a Mellékletben.)

¹⁴⁹ Az interjúban szereplő párok társadalmi-demográfiai jellemzőit a Melléklet M43. táblázata foglalja össze.

1. Az első rész főként a jelenlegi pénzkezelés mikéntjére és annak kialakulására kérdezett rá: Milyen forrásokból származnak a partnerek jövedelmei, és azok hova kerülnek (kinek a pénztárcájába?), amikor a jövedelmek „beérkeznek” mi történik velük, és miképpen alakult, formálódott ez a mechanizmus az évek során? Ebben a részben volt szó az egyéni, illetve családi vállalkozásokról, és a szülők által alkalmazott pénzkezelési módokról is.
2. Az interjú második részében a pénzügyek intézésének megosztásáról is kérdeztem a párokat, arról, hogy milyen kiadásokat fedeznek a közös részből és ez kinek a feladata, illetve hogyan történik a pénz allokálása a családban, és ez kinek a döntése alapján történik.
3. A harmadik részben a vásárlási döntésekről, illetve a megtakarításokról és az ahhoz kapcsolódó döntésekről kérdeztem az interjúalanyokat.

A 19 párból 9 összeadta jövedelmét, és azt közösen kezelte, 5 esetben szintén összeadták jövedelmeiket, de azt a feleség egyedül kezelte, 3 pár esetében beszélhetünk az ún. járandósági rendszerről (a férj által irányított pénzgazdálkodás, ahol a feleség csak a háztartással kapcsolatos közös kasszát kezeli). Egy pár részben közös, ugyan- csak egy pedig teljesen külön pénzgazdálkodást folytatott. A vizsgálatban és a 2000. évi kérdőíves adatfelvételben szereplő párok pénzkezelési típusok szerinti megoszlását a 48. táblázatban közlöm.

48. táblázat: Pénzkezelési típusok megoszlása a népességben és a mélyinterjú vizsgálatban (%)

	Kérdőíves vizsgálat*	Mélyinterjú vizsgálat
Közös pénzkezelés	56	47
Feleség kezeli a közös kasszát	31	26
Férj kezeli / járandósági rendszer	4	16
Részben közös pénzkezelés	6	5
Külön pénzgazdálkodás	1	5
Egyéb	2	–
Összesen	100	100

*Forrás: *NKI CSALÁD 2000 kutatás, N=1981, mélyinterjúk, N=19.*

A mélyinterjú vizsgálatban szereplő párok csaknem felében közös pénzkezelést folytattak, és a feleség kezelésében levő közös kasszák aránya is nagyjából megfelelt az országra jellemző értéknek. Az interjúk körében azonban az országos átlagnál nagyobb súllyal szerepeltek a „járandósági rendszert” alkalmazó párok.¹⁵⁰

5.3. Pénzgazdálkodás vagy pénzkezelés?

Az interjúk feldolgozása során elsősorban arra kerestem a választ, hogy a pénzkezelés valójában milyen döntési potenciált ad a pénzkezelőjének kezébe. Igaz-e, hogy a pénzkezelés egyben hatalmat is jelent? Ehhez először azt vizsgáltam, hogy a pénzkezelés milyen feladatokkal és milyen döntési potenciállal jár együtt. Meddig terjed a pénzkezelőnek a döntési területe.

Az interjúk alapján indokoltnak látszik a mindennapi szükségletek fedezésére szolgáló, illetve a szabadon elkölthető jövedelmek megkülönböztetése. A pénzkezelés tehát a mindennapi megélhetéshez szükséges pénzösszeggel való gazdálkodást jelenti, amiből a család hónapról-hónapra él, amit néha beosztásként is emlegetnek, ha kevés a család jövedelme. Az interjúk alátámasztják azt az elgondolást miszerint a pénzkezelés valójában munkát jelent. Az idetartozó feladatok a mindennapi megélhetéssel kapcsolatosak. Alapvetően a rezsiköltségek kifizetéséből, az élelmiszer beszerzéséből és az alapvető ruházat megvásárlásából állnak. Ide tartoznak a csekkbefizetések, az élelmiszervásárlások stb.

Az, hogy a pénzkezelést valóban az interjúalanyok is munkának és inkább a végrehajtás szintjének látják, amihez a pénzbeosztás rutinja is hozzátartozik, annak megoldása, hogy miképpen lehet kihúzni az összegből a következő fizetésig, az interjúkban is visszaköszönnek.

***Feleség 19:** ...[kiadások] havonta adottak ... Ezt automatikusan az ember ki tudja számítani, hogy mennyi, és akkor azt befizetjük. ...ahhoz vagyunk hozzászokva, hogy ami kiadás van, az az első, és azt kifizetjük, és ami megmarad, abból gazdálkodunk.*

¹⁵⁰ A mélyinterjúk közül egyik esetben sem találtam olyan párt, ahol a közös kasszába összeadott jövedelmek csak a férfi kezelésében lettek volna. Feltételezhető, hogy mivel a kérdőíves felvételben szereplő kérdések között nem szerepelt a „járandósági” pénzkezelési típus, ezért a férfi dominanciát jelölve a kérdezettek ebbe a kategóriába sorolták be magukat.

Férj 4: „A rezszi és a háztartással kapcsolatos dolgokat, azt mindet a feleségem intézi. Mondhatom, hogy szinte kivétel nélkül, amikor született a bÉbi, az volt az egyetlen kivétel, akkor jártam én a dolgok után, a tévétól kezdve a villany-számláig mindent ő fizet be.”

Feleség 12: „...akkor mindig hónap végén, a hónap vége előtt egy héttel ... mindig azzal szembesültünk, hogy ... és még akkor milyen kiadás van amíg a másik helyen dolgoztam, akkor azt mondtam [a pénzügyesnek], hogy egy kicsit kéne adni a fizetésből, és akkor elővett egy húszast, ..., akkor azzal finanszírozható volt, hogy ne legyen az őrjöngés, mert a következő hónapot megint azzal a mondjuk húszas mínusszal kezdtük”

Feleség 19: „...úgy vagyok vele, hogy én többet nem költök, mint amennyi van. Hát, ha nincs miből, akkor nem költök. Nagyjából tudom, hogy kb. durván egy nap mennyi a kiadásom, és azt be is tartom. ...Sokszor, ha lemegyek vásárolni, azt se tudom, hogy mit főzök. Amikor lemegyek, és körülnézek, hogy na ezt kéne főzni. És úgy választom össze, hogy abból a keretből úgy kijöjjön.”

Az együttélés során nagyjából kialakul, hogy mennyiből tud a család megélni egy hónapban.¹⁵¹ Ez az összeg egyfajta keret (közös kassza), amelyen túl nem akarnak vagy nem tudnak költeni a háztartásra és a megélhetésre. Mindkét partner tudja, hogy ennek elköltése szükséges, ezért nem válik számukra fontossá, hogy erről az összeg-ről elszámoljanak egymás között.

Feleség 5: „... nem szoktuk számolni [mennyi pénz megy el a háztartásra]. ... azt tudjuk, hogy kb. 40–50000 Ft körül van a víz, villany így összesen, ... kajá-ra, meg ilyen dolgokra, azt nem számoljuk. ... mert hát az olyan dolog, hogy ennivalóra meg ilyenekre, hát azt meg kell venni.”

Férj 14: „... Általában olyan 100.000 Ft-ot szoktunk áttenni erre [a bank-számlára], és amíg tart. Kb. egy hónapig tart, van hogy hosszabb ideig is.”

Bizonyos mennyiségű jövedelem alatt, ahol nincs szabadon elkölthető jövedelem (diszponibilis jövedelem), a pénzkezelés dominál a pénzgazdálkodáson belül. Ekkor a pénzkezeléshez kapcsolódó feladatok rányomják bélyegüket a pénzgazdálkodásra is, tulajdonképpen a pénzgazdálkodás jelentős részét ekkor a pénzkezeléshez kapcsolódó feladatok fogják kitenni. Ahol alacsony a jövedelem, ott a kiadások között jelentősen megnő a létfenntartásra fordított kiadások aránya – élelmiszer, lakásfenntartás, ruházat. Ezekben a családokban nem kell sokat gondolkodni azon, hogy mire

¹⁵¹ Természetesen attól függően, hogy a család milyen anyagi körülmények között él a családfenntartás összege változhat.

költség el a pénzt, nagyjából adott, szélsőséges esetben a mindennapi megélhetés dönti el a dolgokat.

A szerényebb körülmények között élők esetében:

Feleség 19: *Hát végül is nálunk úgy alakul ki, hogy ... A csekkeket azt mindenképpen, tehát az mondjuk szokás, hogy kifizetjük elsőnek, amikor megkapjuk a fizetést, vagy még előtte. ...Közös költség, telefon, villanyszámla, tévé, gáz, antenna díja, akkor előfizetési díja, akkor mi van még? Akkor biztosítások, lakásbiztosítás, életbiztosítás, vagy nem életbiztosítás, hanem olyasmi is. ...ezek havonta adottak, hogy milyen összeg. Ezt automatikusan az ember ki tudja számítani, hogy mennyi, és akkor azt befizetjük. Tehát mi ezt szeretjük, nem szeretünk úgy tartozni senkinek. ... mert ha az ember egyszer nem fizet, akkor már gondok vannak, mert ugye a következő hónapban még többet kell kifizetni, szóval ahhoz vagyunk hozzászokva, hogy ami kiadás van, az az első, és azt kifizetjük, és ami megmarad, abból gazdálkodunk.*

Ami megmarad, abból gazdálkodnak. A megmaradt pénz tulajdonképpen már csak arra elegendő, hogy ruházkodjanak, és ha szükséges valami nagyobb értékű tartós fogyasztási cikket vásárolni, akkor azt megvegyék. Ekkor viszont gyakran kölcsönhöz kell folyamodni.

Feleség 19: *„..., például tévét úgy vettünk, hogy részletre. Hát befizettünk egy összeget és hát a bank végül is ad kölcsönt, és úgy vettük meg. ... ezelőtt [rendszerváltás] ugye jobb lehetőségeink voltak..., de most már nem annyira, mert nem magas a jövedelmünk, tehát akármit nem vehetünk, mert hát ugye kötve van, hogy kinek mennyi a jövedelme és mennyi a kiadása, meg hát mi is tudjuk, hogy mit tudunk vállalni pluszban van úgy, hogy kölcsönkérünk a fiunktól esetleg, mit tudom én a mosógépet a múltkor, két éve vettük, vagy három éve. Akkor ő segített ki készpénzzel, aztán ebből vettük meg és aztán úgy neki törlesztettük vissza végül is. Ilyen is volt, meg hát akkor a férjem még nem dolgozott egy éve egy helyen, és neki nem adnak kölcsönt ..., az én keresetem meg annyira kevés, hogy arra nem adnak kölcsönt. ...”*

Ebben a helyzetben a pénzügyi döntések tehát nem nagy volumenűek, bár jelentősek és inkább a mindennapi életszínvonal fenntartására irányulnak, de ez által nyernek fontosságot.

Más a helyzet akkor, ha van szabadon elkölthető jövedelem. Minél nagyobb ez a diszponibilis rész, annál inkább szükséges annak számontartása, illetve eldöntése, hogy mire fordítják ezt a részét a jövedelmüknek. Előtérbe kerül a hosszú távú gondolkodás, az előre tervezés. Ekkor a pénzgazdálkodáson belül a pénzkezelés jelentősége lecsökken.

Az alábbi interjúrészlet egy jómódban élő családapával azt példázza, hogy minél magasabb a család jövedelme, annál kisebb jelentősége lesz a megélhetésre fordított kiadásnak, tehát a pénzkezelésnek is.

Férj 9: „... Általában azt lehet mondani, hogy a havi kiadásokra elegendő az ...számlára érkező pénz a normál háztartási kiadásokra. ... És emellett a jövedelem mellett a pénz egy jelentős részét nem költjük el havonta, tehát felhalmozódott az utóbbi időben. ...gyakorlatilag ... én kezelem ezt a pénzt. Különböző formákban, zömmel állampapírban vagy kisebb kockázati dolgokban, de tőzsdézek is ... erről én vezetek magamnak nyilvántartás, hogy hol van a pénz. ... Nem, én a havi kiadásokat nem figyelem, hogy havonta mire mennyit költünk. Én inkább csak azt nézem, hogy ami megtakarításunk van az hogy áll, azaz mi történik. Igazándiból azt se szoktam érzékelni, hogy van olyan hónap, amikor megemelkedik a, mondjuk a havi kiadás.”

A kérdőíves vizsgálatok eredményeinél láttuk, hogy a pénzkezelési mód összefüggésben van a családi jövedelemmel. A magasabb jövedelemmel inkább a közös pénzkezelés, az alacsony jövedelemmel pedig inkább a feleség által irányított pénzkezelési forma jár együtt.¹⁵² A család szembe kerülhet olyan helyzetekkel, amikor jelentősen romlik vagy éppen javul az anyagi helyzete, különösen, ha társadalmi-gazdasági feltételek is gyorsan változnak. Vajon a család jövedelmében való változás mennyiben befolyásolja a család pénzkezelését?

Az alábbi példában a férj elmondása szerint a szabadon elkölthető jövedelem megemelkedésével megváltozott a pénzkezelési módjuk is. Amíg kevés volt a bevételük, addig a feleség gazdálkodott, miután megemelkedett a jövedelem, azóta saját bevalásuk szerint közösen gazdálkodnak. Az első korszakot, amíg nagyon kevés volt a jövedelmük, a feleség úgy jellemzi, hogy tulajdonképpen nem volt választási lehetőségük, tényleg csak a megélhetésre volt elegendő a pénz, és ebből kuporgattak össze valamennyit. A kapcsolatnak ebben az időszakában nem voltak igazán döntési helyzetek sem, hiszen nem volt olyan szabadon elkölthető összeg, amiről döntení lehetett volna.

Férj 18: „... inkább olyan korszakokra osztanánk, hogy amíg nagyon kevés volt, addig főleg a feleségem foglalkozott a pénzügyekkel. ...Nyilván a kevesebbet nehezebb beosztani, mint a többet. A többel, azzal kevésbé kell gazdálkodni. A keveset azt meg jobban meg kell nézni. ... amikor igen kevés pénzünk volt, akkor annyi volt, hogy szombaton én elmentem vásárolni, amit meg kellett azt

¹⁵² A jövedelem és a pénzkezelési módok kapcsolatát vizsgáló empirikus eredményeket a dolgozat 4.2.6. fejezetében foglaltam össze.

megvettem. Az volt az én pénzköltésem, de hát az is az, hogy mit kellett megvennem. meg megvettem a jegyemet, ... Ez volt. Engem a pénzügyi részletek akkor sem érdekelték, most se nagyon. Én ... nagyobb dolgokat szeretek venni, meg befektetni. Kisebb dolgokkal nem foglalkozom. ...”

Feleség 18. *Akkor [amikor összekerültünk] én kezeltem. Annak az volt az oka, szóval az fizikálisan is oka volt, mert Ő mindig vidéken dolgozott, meg nem volt otthon. Tehát Ő sem a vásárlásban, se semmiben nem volt benne, ... és gyakorlatilag én voltam otthon a gyerekekkel, és mindent én csináltam, ergo a pénzt is, nem volt más. És nem is volt annyi, hogy olyan komoly döntéseket [hozzunk], inkább az volt, hogy az embernek nagyon keményen be kellett osztani, úgy, hogy még a hó végére is jusson. ... de aztán, ahogy kezdett jobban menni, ... ahogy aztán sikerült pénzt szerezni, vagy mit tudom én, összegyűlt, akkor már ... megbeszéltük a döntéseket, akkor. Igen, így alakult. ... Végül is most is megbeszéljük, egy dolog van, amit nem: ezek a részvények. Én nem tudom, hogy ez milyen befektetés, ... azt a fiúkkal beszéli meg.*

A család pénzkezelésének változását mindketten a család jövedelmi helyzetének javulásának tulajdonítják, amint lett elkölthető jövedelem, akkor azt meg kellett beszélni, el kellett dönteni, hogy mi legyen vele. Ezek az eredmények valóban alátámasztják azokat az elméleti megfontolásokat, miszerint a család jövedelmétől függően más a döntés jelentősége, és az alacsony korlátozza a meghozható döntések volumenét.¹⁵³

A következő kérdés a pénzkezeléssel kapcsolatban, miképpen osztják meg egymás között a pénzkezelés és a pénzgazdálkodás feladatát a párok? Mennyire különül el ez a két szféra? Mi áll ennek a háttérében?

Az interjúk tanulsága szerint a pénzkezeléshez tartozó feladatok általában szorosan a feleséghez kapcsolódnak. Ők azok, akik a család megélhetésére fordítható összegből gazdálkodnak. Az is megfigyelhető, hogy a feleség által keresett pénz általában eleve a csekkek és a rezi kifizetésére megy, nem pedig a megtakarítást növelni, ennek természetesen praktikus okai is lehetnek, minthogy, ha már úgyis megkapta a fizetését, akkor a nála levő pénzből egyúttal fel is adhatja a csekkeket.

... a számlákat ki szokta kifizetni?

Feleség 5: *„[a férjem] azt sose szokta. Nem is tudja, mikor kell, vagy hogy kell. Ő ezzel nem foglalkozik.”*

¹⁵³ Részletes kifejtésért ld. a 2.3. fejezetet.

Feleség 12: Amikor kézhez kapjuk a fizetést, akkor a [férjem] beteszi a szekrénybe, egy borítékba. Az ütemezések különbözők. Mert én veszem fel először [a fizetésemet], és abból általában feladom a csekkeket, ha sikerül, ha nem, akkor picit halasztó hatálya van. Lényege, hogy abból kerülnek kifizetésre a csekkek, az összes hó eleji, 10. körül pedig a [férjem veszi fel a pénzét], tehát ez egy közös kasszában van. A ...[férjem] inkább beteszi én pedig gazdálkodom vele.

Feleség 10: Én kézhez kapom, ... azt a keveset, de van úgy, hogy nullát kapok, mert én adok fel minden csekket. Sok mindent fizetünk, tehát ilyen biztosítás, nagymama, akit félig-meddig eltartunk, a [lányunk] mindenféle tandíja, és akkor mivel bankszámlán van a pénz, amihez csak nekem vannak kártyáim, ezért az én fizetésem az rögtön befolyik a háztartásba, illetve az úgy szokott történni, hogy a kolléganőm adja fel a csekkjeimet, illetve ha bármi fizetni való van, és akkor, és akkor azt levonja a fizetésemből, és kiderül, hogy amikor jön a fizetés, akkor kapok-e egyáltalán öt forintot, vagy még én fizessek.

Az interjúk között csak elvétve találtam olyan esetet, amikor a pénzkezelés feladatát megosztva végzik a partnerek. Az első példában szereplő családban a napi bevásárlás és a folyószámlával kapcsolatos feladatokat a férj látja el, addig a gyermekekkel kapcsolatos vásárlások és egyéb teendők, valamint a vállalkozással kapcsolatos ügyek intézése a feleség feladatai közé tartoznak. A másik példában az ügyintéзések a férj, a készletek számontartása, átutalás intézése a feleség feladata.

Feleség 8: „... Csak [a férjem] végzi, tehát csak ő vásárol. Mindent. A gyerekeknek én vásárolok. ...Egyrészt van ilyen bevásárló-lista, amit folyamatosan írunk, hogy ha most nincs itthon valami, akkor azt felírom Amúgy pedig reggelinél ... igyekszik 7 órakor az egész család leülni és összeírjuk, mert ... [a férjem] akkor megy reggel [bevásárolni], én pedig viszem a gyerekeket.

Férj 8: „... amíg a családi folyószámlát azt nagyrészt én adminisztrálom a papírjait, addig a vállalkozással kapcsolatos iratokat, ügyeket azt túlnyomó részt a ... [a feleségem] intézi. És az adminisztratív részét ő csinálja, a döntéseket ugyanúgy, mint a családi folyószámla esetében együtt szoktuk meghozni.”

Feleség 13: Gyakorlatilag szerintem mindenben közösen döntünk, amit végül is önállóan viszek, az maga a háztartás folyó kiadásai. Tehát az, hogy mondjuk milyen fajta élelmiszert veszünk, vagy hogy mikor veszünk mosóport, ezeket a dolgokat én figyelem. ...Néha persze ... [a férjem] is szól. ... Magát az utalást tipikusan én csinálom. Az egy kicsit olyan, mint a háztartásban az ételek fogyasztásának a nyomon követése vagy kell-e venni fogkrémet vagy mosóport. De a napi ügyintéзést azt [férjem] intézi inkább, főleg azért, mert neki rugalmasabb a munkaidő beosztása.

Úgy tűnik tehát, hogy ahol nem komplementerek a nemek közötti feladatmegosztások, ott a pénzkezelést, ami hagyományosan szorosan a nő feladatai közé tartozna, megosztják a párok egymás között.

Azt, hogy miért alakult így, hogy leginkább feleség kezeli a kasszát az interjúban is leginkább a hagyománnyal magyarázzák, vagy azzal, hogy már a szüleik is így csinálták.

Férj 19: „[A feleségem] Ossa be, ő kezeli a pénzt, ő fizeti be a rezsit, élelmet bevásárol, ami kell, ami szükséges egy háztartásban. ... Annyira nem beszéltük meg, hanem hagyományként [alakult ez így]. Nálunk annak idején mindig anyám kezelte a pénzt, a feleségeméknél, úgy tudom az anyósom. Egy hagyomány lett, hogy az asszony lesz a pénztáros. Úgyhogy én odaadtam a fizetést mindig.”

Ugyanakkor az interjúkból az is kiderül, hogy a férfiak másképpen közelítenek a pénzügyekhez, mint a feleségek, sokkal inkább globális módon látják a családi gazdálkodást. Stratégiákról, nagyobb volumenű pénzügyi dolgokról beszéltek az interjúk során.

Férj 11: „... egy adott évben, inkább február, márciusban látszik, hogy ... milyen ... kiadások lesznek és akkor, és mennyit tervezünk fölélni, hogy mennyi fog kb. maradni a végére. És annyi a felhalmozás. Ebből azt lehet látni, hogy mi az, amit év közben megengedhet magának az ember, mennyit költhet el kb. egy hónapban.”

Férj 9: „... a pénz egy jelentős részét nem költjük el havonta, tehát felhalmozódott az utóbbi időben. ...gyakorlatilag ... én kezelem ezt a pénzt. Különböző formákban, zömmel állampapírban vagy kisebb kockázati dolgokban, de tőzsdézek is Nem, én a havi kiadásokat nem figyelem, hogy havonta mire mennyit költünk.”

Férj 18: „Én ... nagyobb dolgokat szeretek venni, meg befektetni. Kisebb dolgokkal nem foglalkozom. ... a részletek nem nagyon érdekelnek, de ha vettem egy kocsit, akkor megkérdeztem Tőle [feleség], hogy milyen színűt akar.”

A fenti példák azt mutatják, hogy szorosan a pénzkezeléssel kapcsolatos feladatokat a férfiak maguk is inkább munkának és rutinfeladatnak látják, amit szükségképpen el kell végezni, de nem szívesen foglalkoznak vele. Ezeket, úgy tartják hagyományosan is a nők végezték és ez inkább a feleségek szférája, döntési területe maradt. Ami a lényeges, hogy ezek az ügyek el legyenek intézve, hogy a család alapvető ellátása meglegyen, legyen mit enni, ne kapcsolják ki a villanyt, és ha lehet, akkor ne legyen tartozás sem. Mint majd később látni fogjuk éppen ezért, amíg kevés a szabadon elkölthető jövedelem, amiből már úgymond érdemes lenne „gazdálkodni”, a férfiak nem igazán vesznek részt a pénzügyi döntésekben.

Ezeket az eredményeket más magyarországi empirikus eredmények is alátámasztják. Hoffmanné [1977, 1990] a családok gazdálkodásával foglalkozó kutatásaiban a házastársak arra a kérdésre, hogy mivel magyarázzák azt, hogy a magyar családokban általában az asszony tölti be a „pénzügyminiszter” szerepét első helyen mind a férfiak, mind a nők az asszony ételkészítés-beszerzésben betöltött szerepét említette. Ez összefüggésben van hagyományos nemek szerinti munkamegosztással, mely szerint a nők feladata a családtagok táplálékkal való ellátása. Továbbá a család legfontosabb kiadási tétele az ételkészítésre fordított összeg, amely sok háztartás esetében az összjövedelem jelentős hányadát teszi ki. Az alacsony jövedelemmel rendelkező háztartásokban magától értetődően a nő kezébe került emiatt a „közös kassza”. A második helyre a nők azt az indokot sorolták, hogy ők jobban tudnak gazdálkodni, míg a férfiak a hagyományt tették felelőssé a kialakult helyzetért és csak 4. helyre azt, hogy a „a nők jobban tudnak gazdálkodni”. A férfiak inkább hajlanak arra, hogy a tradicionális férfi–női szerepek miatt alakulhatott ki a nők „monopóliuma” a családi pénzügyek kezelésében. Ennek ellenére megbíznak a nők gazdálkodásában. Ez utóbbi indokot a harmadik helyen említették meg. A nők szerint „a férfiak nem szeretnek beosztani”, ezért bízzák az asszonyra a pénzügyeket. A beosztás gyakorlatias alkatot, tapasztalatot igényel, ráadásul sok veszéllyel is jár. A férfiak ráhagyják, „delegálják” ezt a feladatot a nőkre.

49. táblázat: A nők meghatározó szerepének indokai a pénzkezelésben a férj és a feleség válaszai alapján rangsorolva

Indok	Feleség	Férj
Az élelem a legnagyobb kiadás, a nő szerzi be.	1	1
A nő jobban tud gazdálkodni.	2	4
A férfiak nem szeretnek beosztani.	3	5
A hagyomány miatt.	4	2
Jobb, ha a nő tudja, hogyan áll a kassza.	5	6
A szüleinél is így volt.	6	7
Megbízik a nő gazdálkodásában.	7	3
A nő határozottabb a vásárlásnál.	8	8
A közös pénzkezelés nem vált be.	9	9

Forrás: Hoffmanné [1990. p. 25.]

5.4. Feleség kezelte kasszák, közös pénzkezelés és járandósági rendszer

Ebben a fejezetben rátérek a különböző pénzkezelési típusok ismertetésére. A következő kérdésekre keresem a választ: Szeparált vagy sem a döntési területek leosztása? Hogyan történik a döntéshozás, milyen az információáramlás a partnerek között a pénzügyek területén? Vannak-e konfliktusaik, és azok miből származnak? Milyen hatása van a partnerek gazdálkodására az erőforrás-különbségeiknek?

5.4.1. Döntési területek és mechanizmusok

5.4.1.1. *„Ő is hozzányúlhat éppen úgy a pénzhez, de minek...” – Feleség kezelte kasszák*

Ha a feleség kezelésében levő kasszáról van szó, akkor a partnerek jövedelmei egy közös kasszába folynak be. A kassza a feleség kezelésében van, az ő tudtával lehet költeni a kasszából. A feleség jobban tisztában van a család pénzügyeinek részleteivel, ő tudja megmondani, hogy van-e szabad felhasználású pénz.

Azokban az interjúkban, ahol a feleség kezelte a család jövedelmét, kivétel nélkül a feleség volt jobban tisztában a család pénzügyi helyzetével, és azzal is, hogy mennyi a szabadon felhasználható jövedelem. A pénzkezelésen kívül a megtakarítások, befektetések intézése is jellemzően az ő reszortja volt. Az, hogy a partnerek közül kinek mi a feladata világosan elkülönült egymástól, és ebből következően a döntési szférák is szeparálódtak.

Az első példában egy fővárosi munkáscsaládról van szó. A férj és a feleség között hagyományos a munkamegosztás: a férj szakmunkásként dolgozik, fő feladata a pénzkeresés, a háztartásban pedig a lakásfelújítással kapcsolatos munkák elvégzése, ha arra éppen szükség van. A feleség feladata a háztartás vezetése, és amíg a gyermekek kisebbek voltak azok ellátása, de emellett mindig dolgozott is. A feleség a család „pénztárosa”, „pénzügyminisztere”. A család havi összjövedelme 90–100 ezer Ft, amiből alig tudnak félretenni. Két felnőtt gyerekük közül már csak az egyik lakik velük egy háztartásban. A férj döntési területe szűk, kimerül abban, hogy tudomásul veszi vagy rábólint arra, ha az asszony előáll valami ötlettel, hogy valamit vásárolni

kellene. A férj tulajdonképpen már nem is vesz részt a döntésekben, hanem csak jóváhagyja az asszony döntését, ráhagyja a feleségére, hogy csinálja azt, amit akar, hiszen úgyis ő tudja van-e elég pénz, és mire van szükség a háztartásban.

Feleség 19: *Hát én tudom, hogy mit hol lehet kapni, meg mi a kiadásunk. Hát ő is mindent tud, hogy mi hol van, meg hová költöm, meg nem titok. Ő is hozzányúlhat éppen úgy a pénzhez, de minnek, végül is mindent megkap. Készen kap mindent. Úgyhogy ha venni kell valamit, közösen vesszük. Végül is hát szóval közös megbeszéléssel.*

Mindig szól [a férje], ha akar [venni] valamit?

Feleség 19: *Hát nem igazán szokott kérni. Mert ha kell neki valami, akkor én megveszem.*

Akkor mondja, hogy most nekem vegyél valamit ...?

Feleség 19. *Hát nem igazán. Hát én látom, hogy kell neki valami. ... Igen, hát nem érdekli őt így a bevásárlás, meg ilyesmi. Szerény ruházkodás, még én tuszkolom rá, még ezt is vagy azt is. „Nem, nem!” Szóval én határozok végül is ebben.*

Férj 19: *„..... vettünk porszívót is. Azt is kellett venni, de azt hiszem, hogy azt már 3–4 éve. ... még az izét vette a feleségem, már karácsonyra ilyen mikrosütőt Azt is mondta, hogy vesz. Hát vegyen! ... Igaz, hogy én nem mondtam, hogy vegye, én nem kezdtem, hogy vegye, ... de azt mondta, hogy [kell]..... Megvan rá a pénze gondolom, akkor vegyük.”*

De hát nem az ő pénze!

Férj 19: *Hát a közös pénz, persze!*

A másik példában egy keresetből, de mellette háztájival is foglalkozó falusi munkásparaszt családról van szó. A keresetük összesen kb. havi 70 ezer Ft, amit a háztájiból kapott bevétel egészít ki. A három gyermek közül már csak a továbbtanuló lányukat kell támogatniuk. A háztáji gazdálkodásból származó jövedelem a megélhetés jelentős részét teszi ki, ennek munkájában mind a ketten részt vesznek. A partnerek közötti munkamegosztás a következő: a férjnek elsősorban a munkahely és a háztáji gazdaság ellátása a fő feladata, a feleség viszont az állása mellett, a háztartást vezeti és a háztáji gazdaságba is besegít (mezőmunkák, állattetetés stb.). Korábban, amíg a gyerekek otthon voltak, addig azok ellátása is az ő feladata volt. Mindkettejük keresete és a háztájiból származó bevételek is egy közös kasszába kerülnek, amit a feleség kezel. A feleség a pénzkezelésen kívül, intézi a gazdasághoz kapcsolódó ügyeket

is, ő figyel arra, hogy legyen megtakarítás és arra, hogy azok biztonságban el legyenek helyezve. Ő tehát a család „pénzügyminisztere”.

Feleség 7: ... ha földet veszünk, akkor azt közösen megbeszéljük itthon, hogy hogymint, és akkor az én munkahelyemre jár egy héten egyszer ez az ügyvéd, és akkor én megbeszélem, hogy a férjem nevére földet vettünk, és mikor tudja fogadni. ... és akkorára bejön a férjem és akkor Ők azt megoldják. ... így akkor ezt előre meg szoktuk beszélni, a munkából addig elkérezkedik. De hát ezt csak Ő tudja elintézni, mert neki kell az aláírás.

A feleség a háztáji gazdálkodás stratégiai döntésébe is beleszól, ha vannak ötletei, azt előterjeszti és megbeszéli a férjével. A feleség nagyon vigyáz arra, hogy a férjjel mindent megbeszéljen, és ne hozzon olyan döntéseket, amelyek túllépnék az ő hatáskörét, mert valójában fél is attól, hogy a férje esetleg már e miatt nem hajlandó együttműködni vele. Elmondása szerint csak együtt, közös megegyezéssel tudnak dönteni mindenben, mert egy családi gazdaságban nem lehet széthúzás.

Hogyan látod, hogy a gazdaságnak a szervezését azt, ki szokta inkább intézni?

Feleség 7: Hát az is csak közös, szerintem. Mert végül is egy malacot sem tudok ebbe az udvarba [behozni], hogy a férjem ne tudjon róla, én hiába akarok akármit, tehát mindent meg kell vele beszélni, mert az nem egy eldobható valami, mert azt utána még évekig kell tartani. Tehát hiába akarnám én, ha Ő nem akarná. Ezt csak úgy lehet, hogy közös megegyezés alapján Ez nem megy úgy, még ha csirkét hozok, azt is meg kell vele beszélni, mindent meg kell.

Mert ha nem beszéled meg, akkor mi történne?

Feleség 7: Hát akkor biztosan nagyon haragudna.

Volt már ilyen, hogy valami így történt és haragudott?

Feleség 7: Nem, nem volt még ilyen, mert mikor már én mondtam, hogy valamit venni kellene, és Ő nem akarta, akkor már eleve annyira haragudott, hogy rögtön én akkor azt már teljesen tárgytalannak tekintettem, hogy az most már nem kell.

És nem is volt olyan, hogy próbáltad meggyőzni?

Feleség 7: ... Sokszor kipattan az én agyamban valami, hogy nagyon , nagyon jó lenne így, mert olyan jó hasznot hozna, de viszont én ezt elmondom neki, és Ő azt mondja, hogy csak nem, mert van már itten épp elég akkor csak az van, hogy csak nem. Én az Ő ellenére nem merek idehozni semmit, azt úgy nem lehet. ...Tehát nálunk tényleg minden meg van beszélve. Én legalábbis így gondolom.

A férj kifejezetten a háztáji gazdálkodásban hoz döntéseket, amely az ő szakmai hozzáértéséből következik (mennyiért adják el az állatokat, mennyi takarmányra van szükség). A szabadon elkölthető pénzösszeg felhasználásáról pedig ismét csak mindkettejük elmondása szerint közösen hozzák meg a döntést.

***Férj 7:** Hogy [tévére] arra van-e aztat nem tudom, de lehet, hogy annyi van, hogy egy tévét tudnánk venni, hogy pont arra szánnánk-e, azt meg meg kellene beszélni, hogyha úgy alakulna. Vagy akkor célozunk rá. Egy bútor biztos nem vesz [meg a feleség], mert amúgy se kell, mert van, ... még azt is mondaná, hogyha egy ruhát akar venni, vagy egy cipőt akar venni azt is megmondja.*

5.4.1.2. „... Azért is együtt, hogy olyan legyen, ami mindenkinek tetszik” – Közös pénzkezelés

A közös pénzkezelésű családok jellemzője, hogy összeadják a felek a jövedelmüket, és ahhoz mindketten hozzáférhetnek – mindketten kezelik a pénzt, és mindketten gazdálkodnak is vele. A partnerek tájékozottak a család szabadon elkölthető jövedelmének nagyságáról, amiről közösen döntenek. De vajon mennyire vannak leosztva a döntési területek a párok között, illetve ez mennyire felel meg a hagyományos nemek szerinti megosztásnak?

A közös pénzkezelésű családokban azt látjuk, hogy legfontosabb kérdésekben, amelyek a család jövőjéről szólnak, illetve a nagy értékű javak vásárlási döntései közös megbeszéléssel, tárgyalások útján születnek meg. A kisebb volumenű döntésekben, azonban nem mindig a megbeszélés vagy tárgyalás útját választják, hanem úgy tűnik, hogy kialakul a nemek közötti munkamegosztásnak megfelelően, hogy kinek mi lesz a döntési területe. A nemek közötti „szimmetrikus” munkamegosztás a pénzzel kapcsolatos döntések tárgyalásos módjával jár együtt.

„Szimmetrikus” nemi szerepek

Értelmiségi párról van szó, akiknek három kiskorú gyerekük van. Mindketten főállásban dolgoznak, a háztartási munkákat megosztják egymás között, a mindennapi bevásárlást a férj intézi lista alapján – a reggeli elkészítése az óvodába, illetve iskolába az a feleség feladata. A pénzügyek intézésében mindketten részt vesznek, a férj intézi a folyószámlával kapcsolatos ügyeket, ő ellenőrzi, hogy a rezsi ki van-e fizetve, a feleség a családi vállalkozásuk pénzügyeivel kapcsolatos dolgokat tartja számon. A megtakarításokat közös döntés alapján fektetik be.

„...a mindennapos kiadások, az élelmiszerrel kapcsolatos dolgokat, vagy ... mosópor, ... azt ki csinálja, ki végzi, meg ki költ erre inkább?

Feleség 8: ... ezeket egyértelműen a ... (férjem). Tehát ez abszolút, szerintem egyáltalán nem szokványos, bár lehet hogy tévedek. Csak ő végzi, tehát csak ő vásárol. Mindent. A gyerekeknek én vásárolok.”

Férj 8: Ez úgy történik, hogy ennek, amíg a családi folyószámlát azt nagyrészt én adminisztrálok a papírjait, addig a vállalkozással kapcsolatos iratokat, ügyeket azt túlnyomórészt a [feleségem] intézi. És az adminisztratív részét ő csinálja, a döntéseket ugyanúgy, mint a családi folyószámla esetében együtt szoktuk meghozni. ... Azt hiszem [legutóbb] végül a feleségem mondta ki, hogy most már a számlán annyi pénz volt, ami a napi üzemelésnél több volt Akkor ő mondta, hogy intézzük el, és akkor én bonyolítottam le a dolgot. ...A megtakarításokat, ...tehát ami azon főlhalmozódó összeg van, amit a közeljövőben felhasználni nem akarunk, azt is közös megegyezéssel így vagy úgy befektetjük.

A nagy értékű vásárlásokkal kapcsolatos döntéseket a partnerek általában kivétel nélkül közösen hozzák meg, amelyet általában hosszabb döntési folyamat, tárgyalások előznek meg. A döntés folyamata hosszadalmas az ötlettől kezdve a megvalósításig. A tárgyalások során preferenciaegyeztetések, meggyőzés, információk beszerzése, mindaddig folytatódnak, amíg ki nem alakul, hogy mi az, amit kiválasztanak A közös döntés feltétele, hogy egyeztetniük kell, kompromisszumra kell jutniuk, hogy a végső döntést meghozzák. Az, hogy ki szeretné jobban az adott dolgot megvásárolni, annyiban játszik szerepet a döntési mechanizmusban, hogy akkor inkább az a fél jár jobban az információk után: hol lehet olcsóbban hozzájutni, milyen márkát válasszanak stb.

Férj 8: Igen azt általában, nem úgy szoktunk vásárolni, hogy meglátunk valamit, és azonnal megvesszük, hanem megnézzük, összehasonlítjuk hasonló termékek árával, ugyanaz másutt mennyibe kerül. ... mondjuk a több tízezer forintos kiadások esetében nem szoktuk azonnal megvenni, hanem egy piackutatás után döntünk. vagy összevetjük a látottakat. Bizonyos dolgot, mondjuk a számítógépet én jobban néztem, tehát én jobban tisztában voltam vele, hogy ma mi mennyibe kerül ezzel kapcsolatban. ... feltehetően a [feleségem] is hasonló módon csinálja.

Feleség 8: Tehát alapvetően ezeket együtt szoktuk, mint ahogy most ha jön a fürdőszoba felújítás ez is úgy lesz, hogy együtt fogjuk megnézni, hogy milyen csempe legyen, milyen szekrény legyen. ... Azért is együtt, hogy olyan legyen, ami mindenkinek tetszik.

És akkor ezek úgy történnek, hogy leültök és akkor így átbeszélitek?

Feleség 8: *[a férjem] igyekszik ezekre időt szakítani, ez a gyerekek mellett nem mindig megy, Tehát vagy gyűjtjük az ötleteket, katalógusokból, ... nyilvánvalóan a fürdőszoba felújításhoz le fogunk ülni többször, megtervezzük, hogy mi mennyi.*

Hagyományos munkamegosztás

Fővárosi, értelmiségi nagycsaládról van szó, a férj és a feleség is főállásban dolgozik, gyakran végeznek különmunkát. Van egy családi vállalkozásuk, amelynek az ügyintézője a feleség. A pénzgazdálkodás területén a feleség inkább a pénzkezelés feladatait látja el, a férj pedig a fennmaradó jövedelem befektetésével foglalkozik. A háztartási munkamegosztásban hagyományos nemi szerepek a meghatározóak. Bár a férj is „besegít” a házimunkába, de csak, ha nagyon muszáj leginkább a főzésben és a nagy bevásárlásokban vesz részt. A gyerekek is sokat segítenek, de a munka dandárját a feleség végzi – takarítás, piacozás, varr a gyerekeknek, ruházatvásárlás, általában a főzés, illetve a család szervezése – csekkek befizetése, azoké, amik nem banki átutalásról mennek.

Férj 18. *... a kisebb dolgokat a feleségem szokta megvenni, a nagyobb dolgokat pedig én. De különösebben nem szoktunk beszélni róla. ... a feleségem bizonyos összeghatár felett nem látta át a dolgokat soha. ... Onnan kezdődött a sok, egy összeghatártól. Abba nem nagyon avatkozott bele, csak mindig félt, hogy ez hogy sikerül. ... Bizonyos összeghatár alatt [100 ezer Ft] meg hát én nem foglalkoztam a dolgokkal, nem is érdekelt soha.*

Feleség 18: *.... én azért meg szoktam beszélni, hogyha az nagyobb dolog, de az az igazság, hogy kb. azt szoktam venni, ami kell itthonra, és az ajándékok az enyém. ... ezek azok a nagyobb tételek, amik nem férnek bele abba a havi költségvetésbe. Ez külön van. Ebbe úgy nagyságrendileg megállapodunk, hogy mennyi legyen a végösszeg, s akkor ehhez az ember megpróbálja tartani magát. ... Amúgy mindig belegondolok, ... mikor költök valamire, hogy mi lenne, ha a család minden tagja ilyenre ennyit költene. ... Hát Ő [a férjem] saját zsebében kezeli az egészet [családi jövedelem], ... úgy értem, hogy Ő gondolkodik az egészről, Ő a nagy befektetésekről*

A döntési területek élesen elkülönülnek egymástól, végül is a feleség csak a háztartáshoz, a család megélhetéséhez kapcsolódó kiadásokra figyel, illetve még az ajándékozás az ő feladata. A felhalmozott szabadon elkölthető jövedelmek befektetésével egyedül a férj foglalkozik, ő figyeli, és ő dönt róla, hogy milyen befektetési formába kerüljenek be. Ez persze nem jelenti azt, hogy a felhalmozódott jövedelem felhasználását általában ne beszélnék meg, és ne közösen döntenének róla. Az, hogy végül is mennyi a megtakarítás, mire van elegendő pénze a családnak azt a férj jobban át-

látja, és a feleség szerint ezzel néha úgy is gazdálkodik, mintha az övé lenne az egész.

Férj 18: Csak egy példát hozok: szóval hát a részletek nem nagyon érdekelnek, de ha vettem egy kocsit, akkor megkérdeztem Tőle, hogy milyen színűt akar.Na de ugyanúgy, amikor a [feleségemnek] vettünk egy kocsit, akkor elment a gyerekekkel és körbenézett, s olyat vett, amelyet akart.

Feleség 18: ... És általában ez így kialakul. És főleg a gyerekek már nagyok. Tehát hogy mondjam, Ők is beleszólnak és igen erősen benne van a véleményük ... Tehát nekem sokkal kevesebb a konfliktushelyzetem így, ilyen dologban, mert a gyerekek teljesen racionálisan gondolkoznak. Férjem is hallgat rájuk. Nincs olyan, hogy Bill meglepetésként hazaállít egy kocsival. Ezek [a döntések] úgy kiérlelődnek.

Hogy mire van szüksége a családnak, abban vannak kisebb viták, de azért mindenki marad a maga területén és így kisebb a konfliktusnak is az esélye. A férj áll elő inkább ötletekkel és szabadabban is kezeli a családi kasszát, míg a feleség szorosabban fogná a gazdálkodást. Az igények is mások a két oldalon, így ennek megfelelően egymást tolerálva alakítják mindennapjaikat. A döntésekbe a nagyobb gyerekek is beleszólnak, a partnerei szülőknek abban, hogy kialakítsák preferenciáikat ezzel elősegítve, befolyásolva a döntéshozást.

5.4.1.3. „az Ő kezében forog minden, az enyémben csak ...a közös” – Járandósági rendszer

Járandósági rendszerű pénzgazdálkodásban a férj a háztartási, családfenntartási költségekre ad át a feleségnek egy összeget, amiből a feleség gazdálkodik. A család pénzgazdálkodását a férj irányítja, ő tudja, hogy mennyi a rendelkezésre álló jövedelem, a jelentősebb döntéseket is Ő hozza meg.

Az alábbi példában a férj diplomás, vezető beosztásban, a feleség betanított munkásként dolgozik. Fiatal házaspár, két kisgyermekük van. Kiegészítő jövedelem szerzése érdekében háztáji mezőgazdasági gazdálkodást is folytatnak. A fő kereső a férj, a feleség keresete inkább csak kiegészítő jövedelemnek számít. A nemek közötti munkamegosztás élesen elkülönül egymástól. A feleség állása mellett, a háztartási és a gyerekek ellátásával kapcsolatos munkákat végzi, míg a férj a saját állásával és a gazdaság ügyeivel foglalkozik. Ennek megfelelően osztoznak a pénzügyi döntésekben is – a feleség csak a „közös kasszáért” – ami a létfenntartási költségeket jelenti – felel, míg a férj látja át a család gazdasági helyzetét és a vállalkozását is. A közös

kassza e pár esetében, tehát inkább háztartási pénzként működik, ezzel a feleség rendelkezik, és ha ebből sikerül megtakarítania, a felett az összeg felett maga rendelkezik. A különleges alkalmakra, ajándékba kapott kisebb összegek képezik a feleség „zsebpénzét”, amelyet likviditási gondok esetén a közös kassza kipótlására használ, illetve saját igényei kielégítésére.

„És akkor ha akarsz magadnak venni valami saját dolgot, például egy spray-t, ilyesmit?”

Feleség 1: *A közösből. ... Vannak ilyen kis félretett spórolt pénzek. Szóval mindig vannak, amiket kapok ajándékba. Jó, hát elköltöm, na tudom, hogy én most ezt megkaptam, és most ezt a közösből el fogom vásárolni, ...mikor megvan a fizetés, akkor meg kiveszem magamnak.”*

A kisgazdaságból származó jövedelmek felett teljes mértékben a férj diszponál, és a vállalkozás ügyeivel is ő foglalkozik, ő látja át leginkább a gazdasággal kapcsolatos ügyeket, ő tervez előre, ha kell. A feleség nem tudta megmondani, hogy mennyi lehet a család összjövedelme, talán csak sejtése van arról, hogy a gazdaság mennyit hoz, mennyi a család jövedelme. Nincs információja arról sem, hogy összesen mekkora földön gazdálkodnak, illetve, hogy milyen további bővítéseket tervez a férj. A férj az, aki kettőjük közül meg tudja mondani, hogy mire van pénz, és mire nincs.

Feleség 1: *„... Hát végül is az Ő [a férj] kezében forog minden, az enyémben csak mondom a közös. Jó hát van, hogy felveszem az 500 ezer Ft-ot a postán, hogy ha az én nevemre jön, ... de hát adom oda, hát ő foglalkozik az ilyenekkel. Ő tudja, hogy mire kell végül is. Én hiába mondom, hogy na most egy százast adjál ide, mert én ezt akarok csináltatni, jó add vissza nekem, majd ha a végén jut, akkor majd megcsináltatjuk. Kész!”*

A férj a gazdaság döntéseit nem beszéli meg a feleségével, miközben ezt a feleség elvárná, és így tartaná normálisnak. Ebben a helyzetben a feleség helyzete kilátástalan és kiszolgáltatott, csak konfliktusok árán tudja valamennyire érvényesíteni az akaratát.

„De mire gondolsz, mi az, amit például nem beszél meg veled? Hogy mit vett, milyen dolgot, amit nem beszélt meg?”

Feleség 1: *Hát sokszor a földeket. Jó, nem érdekel, mert ha nem kérdem, ő nem mondja. Ezt a... az ő pénze, nem az enyém, de szóval nem....*

De jólesett volna, ha mondja?

***Feleség 1:** Igen, igen. Hogyha közli, mert mégis nem csak egy árnyék vagyok, ...*

A férj szerint viszont annak kell dönteni a nagyobb beruházásokról, aki tudja, hogy van-e rá elég pénz, a többi családtag csak a „kivitelezésben”, illetve a kiválasztásban vehet részt. Előnyt élvez minden esetben az, akinek nagyobb a szakmai hozzáértése az adott dologhoz. Ne feledjük, hogy ez esetben a férj jóval magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik feleségénél, amiből származó előnyét érvényesíteni is látszik.

***Férj 1:** „... ha a család venni fog egy autót, az a tagja fogja ezt eldönteni, aki tudja, hogy hogyan áll az egész családnak gazdálkodása. ...ezt én döntöttem el, vagy én tudom, esetleg hogy a család hogyan áll a gazdálkodás szempontjából, emiatt nyilván ezt én fogom tudni megmondani, hogy van-e most ilyen vagy olyan nagyobb kiadásra pénz. Ez nem jelenti azt, hogy önhatalmúlag ...döntök bizonyos kérdésekről. Ebbe ... belevonjuk a család többi tagját is. ...Tehát mindig annak kell a döntést, ... meghozni, aki adott esetre vonatkozóan a legtöbb tudást birtokol. ... Az egy más kérdés, esztétikailag, egyéb szempontból, ..., a család minden tagjának joga van azt mondani, hogy neki tetszik-e vagy nem tetszik...”*

5.4.2. Információáramlás és ellenőrzés

Azokban a családokban, ahol egy személy kezében van a kassa, a másik partner akarva-akaratlanul valamennyire információhiányt szenved. A másik partner ugyan tud arról, hogy van valamennyi szabadon felhasználható része a kasszának, de nem tartja számon, teljesen rábízva a párjára annak eldöntését is, hogy mennyit tud megtakarítani. A partnerkapcsolat alapja a bizalom, csak így lehetséges, hogy a párok a pénzkezeléssel kapcsolatban általában nem érzik kiszolgáltatottnak magukat. A pénzgazdálkodással kapcsolatos szerepek le vannak osztva, az ebből származó információhiány nem is okoz gondot a férj számára.

***Férj 19:** Hát úgy általában, hát mondjuk a feleségem döntötte el kb., hogy na ennyit tud félretenni ugye a kosztra, ennyi kell erre, ennyi kell arra. Ő meg tudta, hogy ezt kb. félre kell tenni. Hogy ennyit félre lehet tenni ebből a pénzből, ami van.*

És mondjuk Ön tudja, hogy most mennyi megtakarításuk van?

***Férj 19:** Hát, hogy őszinte legyek, valamennyi van, de nem tudom. ... Nem tudom. Mert csak minimumot, ennyit ha sikerül félretenni, meg most per pillanatra nem tudnám megmondani, valamennyi van, de nem tudnám pontosan megmondani. Ha csak meg nem nézném.*

A felek között természetesen van információáramlás Bár a feleség elmondása szerint „mindenről tájékoztatnia kell” a férjét, a férjnek mégis jóval kevesebb kész információja van, például arról, hogy mennyi a család megtakarítása. Tehát az előző példához képest ebben az esetben is létezik egyfajta információs aszimmetria.

És te tudod, hogy ezekben [a befektetési jegyekben] mennyi pénz van?

Férj 7. *Hát tudtam én, de elfelejtettem. Én elfelejtem, nekem hiába, mert megbeszéljük mindig mikor, ha összejön egy kicsit nagyobb összeg, akkor betesszük.*

Ezzel viszont nagyobb a feleség felelőssége is, mert csak rajta lehet számon kérni, hogy hol van a pénz. Ez lehet az egyik konfliktusforrás a partnerek között.

Férj 19: *... azon volt vita, hogy már hova ment el megint a pénz, hova költöttél el már ennyi pénzt. Úgy hát aztán mondta, hogy ide-oda, végül meglett, kijött a szám. Csak az ember néha idegeskedtem érte, hogy itt a pénz, aztán már nincsen megint. Ilyen volt. Ami most már nem nagyon van, azért mondtam. Ezelőtt ... csak hova lett a pénz Hát meg ugye néha azért elmentünk egy kis nyaralás a későbbiek folyamán. Az is pénzbe került.*

Ugyanakkor, ahol egy személy kezeli a családi kasszát ott könnyebb az ellenőrzés, hiszen egy kézben futnak össze a szálak. A közös kezelésű kasszák esetében, viszont más módon kontrollálják a kasszát. A párok közül csaknem mindegyik kivétel nélkül hangsúlyozta, hogy a közös pénzkezelés alapja a bizalom. A kassza ellenőrzésére azonban mindenképpen szükség van, ha nem egymás bizalmának megkérdőjelezése, de annak ellenőrzése végett, hogy rendben van-e minden, például a folyószámla átutalásokkal, vagy azért, hogy kiderüljön hogy áll éppen a „kassza”.

Az interjúkban szereplő közös pénzkezelést folytató párok nagy része, már folyószámlán keresztül intézi a pénzügyeinek jelentős részét. A közös bankszámla jelenti a közös kasszát, ahonnan akkor vesznek fel pénzt, amikor éppen szükség van rá, azt is megbeszélés után. A közös bankszámlával rendelkező partnerek közül egy valaki biztosan figyeli a banki tranzakciókat, és ez által alkalom nyílik arra, hogy arról is informálódjanak, ki mennyit vett le a számláról, illetve, hogy hol vásárolt.

... kettőtök közül ki figyeli jobban ... hogy a számlán hogy áll a pénz?

Férj 8: *Mind a ketten. Lehet, hogy én egy árnyalattal inkább, de miután minden információ is közös. Úgy fut be, amihez bármelyikünk külön-külön is és együtt is ... rálátása van, tehát ha egyikünket vagy másikat érdeklí, hogy pillanatnyilag mennyi van, akkor megkérdezi, vagy látja a számlakivonaton. ...*

Konfliktus nincs. Lehet, hogy ha egy kiadást nem tudok, hogy mire vonatkozik, akkor azt megkérdezem, és akkor kiderül. ... Az, hogy ha kivesz az ember x forintot, és másnapra nincs meg, akkor néha összeszámoljuk, hogy az hova ment el, és legtöbbször sajnos kiderül, hogy mire erre-arra elköltöttük. De hát végül is erre van, de konfliktus ebből nem szokott lenni és még a számlát, kivonatot megnézem, az is inkább a bank, mint a [feleségem] ellenőrzése miatt.

Egy másik esetben, ahol a partnerek között a pénzügyi döntések szférája jobban elkülönül, a feleség viszi a háztartással kapcsolatos mindenféle kiadások intézését, a férj pedig minden nagyobb gazdálkodással és befektetéssel kapcsolatos ügyet, így előfordul, hogy a bankszámlakivonat ellenőrzésekor számon kérik egymástól, ki mire költött, ha valami nagyobb összegű költség szerepel a számlán.

Feleség 18: *És akkor van olyan, hogy [a férjem számlakivonat ellenőrzésekor] megkérdezi, hogy ez most mire ment el? Néha meglepődik, és akkor én elmesélem. De akkor már odamegyek és akkor én viszontlepleződöm, és sokkal ki-egyenlítettőbb a küzdelem. ... alapvetően arra megy ki, hogy bízunk egymásban, és ez eddig még nem [volt probléma.]*

A következő fiatal házaspár, akik nem folyószámláról gazdálkodnak, füzetbe írják, hogy ki mennyit vesz ki a közös kasszából. Így egyrészt látják, hogy ki mennyit költ, míg azt is tudják követni, hogy mire költik el a pénzt.

Feleség 2: *„... Mióta összeházasodtunk, 95 óta, tehát öt és fél éve, ezt rendszeresen vezetjük...Ez úgy alakult ki, hogy amikor összeházasodtunk, akkor összesítettük a pénzünket és akkor úgy odalett a pénz És akkor ... a férjemnek volt az az ötlete, hogy vezessünk egy ilyen füzetet, ... a kezdet kezdetén, egy hónap után elkezdtek vezetni ezt a füzetet.”*

Férj 2: *„Akárki belenyúlhat (kettőnk közül a közös kasszába), hozzáírhat, tehát kiírja, hogy mire költötte, és akkor kiveszi.”*

Abban az esetben, ha a „közös kassza” csak a háztartási költségeket teszi ki (járandósági rendszer), és a feleségnek nincs más forrása, valójában nincs szükség az ellenőrzésre, hiszen azok csak a legfontosabb alapvető kiadásokra fordítódnak.

Férj 1: *Hát igazából [annyira] kicsi a rendelkezésre álló összeg, hogy ebből valóban csak a szükséges dolgokra futja, emiatt aztán valóban nem nagyon kell érdeklődni aziránt, hogy mire van elkölve, mert igazából 90%-ban ez meg van határozva. ...Kétségtelen, hogy nekem erre nincs olyan nagy rálátásom. Nem is igazán kívánok rálátást, kivétel, ha olyan zavarok keletkeznének ebben a dologban, amelyek feltételeznék, hogy jobban bele kellene néznünk. Viszont, tehát ez jelenleg így elfogadhatóan működik.”*

5.4.3. Konfliktusok a pénz körül

A partnerek között a pénzzel kapcsolatban elkerülhetetlen, hogy ne merüljön fel valamilyen konfliktus.¹⁵⁴ Ezek a konfliktusok nem közvetlenül a pénzkezeléshez kapcsolódnak. A mélyinterjúk alapján a párok egyik központi problémája annak eldöntése, hogy a szabadon elkölthető jövedelmet mire fordítsák, mit vásároljanak, mi legyen a következő cél, amire gyűjteni fognak. A másik fontos kérdés pedig az volt, hogy a család csökkenő összbevétele, illetve romló anyagi helyzete mellett mit engedhetnek meg még maguknak a párok, meddig nyújtózkodhat bevételeiből a család? Ahogy az előző részben láttuk, a párok törekszenek arra, hogy a fontos kérdéseket megtárgyalják egymással, és közös döntéseket hozzanak. A konfliktusok esetében is erős törekvés van a megértésre és a megegyezésre.

5.4.3.1. „Addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér!”

Az alábbi példában a feleség kezeli a kasszát egy személyben. Az, hogy a családnak mennyi pénze van, tehát részletekbe menően a feleség tudja egyedül, és ő az, akit jobban is izgat, hogy ki tudjanak belőle jönni, hiszen az ő felelőssége, ő rajta lehet inkább számon kérni. A feleség döntése az is, hogy miként gazdálkodik ebből a pénzből. Abban az esetben, ha úgy néz ki, hogy nincs elegendő pénz, akkor valahol spórolni kell. Az alábbi példában a romló anyagi helyzetben lévő pár már lemondott az autó használatáról, a feleség azzal próbálta tovább csökkenteni a havi kiadásokat, hogy visszamondta a kábeltévé-szolgáltatást, illetve gondolkodik a vezetékes telefon kikapcsoltatásán is. A feleség először a meggyőzés stratégiát választotta, aztán, amikor így sem nyerte el a férj igenlését, akkor döntött és elment kikapcsoltatta a kábeltévét. Ezt a stratégiát beválnak tekinti, hiába vezetett időlegesen konfliktushoz ket-tejük között.

***Feleség 7:** ... a kábeltévét, azt is visszamondtam. Hát azt is én döntöttem el, mert végül is alig néztünk tévéműsört, Hát akkor nagyon haragudott a férjem, mondta, hogy majd így, majd úgy, és akkor egyszer arra jöttünk haza a munkából, hogy ki van kapcsolva a kábeltévé. Akkor felment a padlásra, a régi antennára felkötötte vissza az antennánkat, és azóta is az egyes, kettes, meg az RTL műsor megy és kiderült azóta, hogy éppen elég nekünk. ...*

¹⁵⁴ A legutóbbi kérdőíves felvételek szerint a családon belüli konfliktusok általában a pénz miatt robbannak ki. (Tóth O. [1999 p.190], Gödri [2002 p. 44.])

De Ővele [férj] is megbeszéltem, hogy én kikapcsoltatom, mert ez ment egy félévénél tovább ez a téma, hogy hát én csak kikapcsoltatom. Ugye, mert hát közben próbáltam mindig meggyőzni, hogy hát most se azt nézed, most se a kábel-tévét nézed, hanem most is az egyest nézed, ... és akkor egyszer aztán tényleg odáig jutottam, főleg amikor hallottam, hogy megint emelni fogják a díjat, hogy szoltam, hogy most már elég. De most ugyanezt fogom tenni a telefontal is, mert már ott is megy egy félëve az, hogy az alapdíjat, hogy nagyon nagy az alapdíj.

5.4.3.2. „Én azt mondom, hogy ..., ő pedig azt mondja, hogy...!”

A család anyagi helyzetének romlásával felvetődhetnek bizalmi kérdések is a pénz elköltésével kapcsolatban. Következő példánkban a folyamatos viták hatására, végül még a pénzkezelés is módosult, mégpedig a férj kezdeményezésére. A viták fő ki-váltója, hogy a férj úgy gondolta, annyiból kell megélni, amennyi van, a feleség vi-szont azon az állásponton van, hogy annyit kell keresni, amennyire szükség van.

Bár azelőtt is közösen gazdálkodtak, a pénz kezelője, és általában a pénzügyek inté-zője is a feleség volt. A férj csak a saját költségeire vett ki mindig valamennyi pénzt a közös kasszából. A rendszerváltást követően, ahogy relatíve romlott a család anya-gi helyzete, annyira, hogy az összjövedelem már éppen a megélhetésre volt elég. A férj úgy gondolta, hogy a feleség nem egészen jól gazdálkodik, szerinte pazarol, mert különben nem fogynának ki a pénzből a hónap végére. Azóta a férj, hogy „kordában tartsa” vagy inkább valamennyire ellenőrzése alá vegye a pénzügyeket, nem adja be a teljes fizetését a közös kasszába, hanem a saját költségeire (benzin, ebéd, cigaretta) eleve magánál tart egy összeget, és ebből megpróbál takarékoskodni is, hogy legyen tartaléka a családnak.

Feleség 12: *Egyrészt azért változott meg, mert [a férjemnek] az volt a rögesz-méje, hogy minden pénzt elköltök. De ő nem vásárol, nem gazdálkodik vele, te-hát nagyságrendileg fogalma sincs, hogy mi mennyi ... Körülbelül tudja, de nem foglalkozik vele, ezért nyilván én herdálom a pénzt ... És kb. két éve voltak ezek a viták, hogy sem megtakarított pénz, se semmi. Adóbevallásra azt mon-dta, „Hogy lehet, hogy ennyi keresetből nem maradt semmi? Ezek után úgy döntött, hogy elteszi. De nem hiányzott, mert, ha a napi megélhetéshez szükség lett volna, akkor [visszaadta volna]... Azzal, hogy én is többet kerestem, in-nentől fogva az finanszírozható volt. Átlagosan állandó, amit a rezsire, a meg-élhetésre és a gyerekekre kellett költeni.*

Férj 12.: *...Valóban természetesen szoktak kisebb viták lenni. Mert én azt mondom, hogy annyi pénzből kell megélnünk, amennyit keresünk, ő pedig azt mondja, hogy annyit kell keresni, amennyit elköltünk, de hát ez két különböző szemlélet és az ami időnként ütközik.*

... ez [pénzkezelés] akkor változott meg, amikor előfordult olyan, hogy be akartam nyúlni a szekrénybe és ott nem találtam semmit [a közös kasszában] és akkor azt gondolom, hogy jobb, ha saját költségeimre eleve leválasztom azt a részt, amire biztosan tudom, hogy szükségem lesz. ... megpróbálok egy külön alapot képezni a fizetésemből, ... inkább azt a felhalmozási részt szeretném növelni, ami egyébként nem szokott sikerülni, de próbálkozásaim vannak.

5.4.3.3. „Egyszer neked, egyszer nekem!”

Az alábbi példában úgy tűnik, hogy a párok közötti játszmák már régen lejátszódtak, és kialakult kinek mi a „mániája”, hol húzódik a határ a döntési kompetenciában. A párok megbíznak egymásban, hogy mindkettejük tudásának megfelelően dönt, amikor felvállal egy döntést. Ezekben a helyzetekben, ha nem lenne meg ez a megértésre való törekvés, akkor az a házasságot veszélyeztetné.

... volt-e valaha is, vagy mostanában ... konfliktusotok olyan dolog miatt, hogy ... kevesebb lett a pénz; vagy ilyesmi, ...?

Feleség 15: ... Én nem emlékszem, hogy férjem nekem bármikor is szemrehányást tett volna, hogymi a fenének vettem ezt, Én hajlamosabb vagyok erre, mert nem tudok értékelni dolgokat. Például a számítógépnek ... a memóriabővítést, ... ilyesmire gondolok. ... de ha gond is volt, inkább [az] anyagi bizonytalanság időszakában, ami az elmúlt évben volt. ... azt megelőzően tényleg, annyi amennyit ő csinál, belefér, hadd játszadozzon. Én is játszadozom annyit, mert ...Soha nem volt kicsinyes velem. ...másfél éve [mondtam], hogy nekem kell egy ilyen (nyaklánc) Akkor bementünk az első boltba ... és azt mondta, hogy válasszál.

Férj 15: ... Valamelyikünk mindig bevállalja a döntést. Még akkor is ha jó, akkor is ha rossz, a másik el fogja fogadni. ... Muszáj, mert különben már régen borult volna minden. Még akkor is, ha rossz döntés, ha elfogadtam, akkor közösen döntöttünk rosszat. ... Hogy csak egy fél pohár vizet adtam neki, abból bír lenni bármikor [konfliktus], nagy horderejű dolgokon még egyszer nem veszekedtünk.

5.4.3.4. Mire gyűjtsünk?

A párok gazdálkodásában konfliktusforrás lehet, ha a két félnek az igényei nem azonosak. Ha a partnerek preferenciái nem egyeztethetők össze, akkor ezek ütközőpontként szolgálhatnak, például a felhalmozott pénzek elköltésében. Az alábbi példában a feleség arról beszél, hogy konfliktusokra számít, mert hamarosan a gyerekek „kirepülnek” és támogatni szeretné őket, így kevesebb jut majd nyaralásra és a férj növekvő igényeire.

Feleség 18: az én igényeim az addig terjednek, hogy a gyerekeimet nyugodtan tisztában tudjam, jól lakottan, ... hogy nyaralni is el tudjunk menni. Igazából nagy igényei, szerintem mindig neki voltak, amit én támogatok, ha jut rá. ... Most jönnek a gondok, mert most már a gyerekeknek ugye lakás, meg bútorhoz hozzájárulás, Most lesznek már konfliktusok, szerintem. De eddig igazán nem voltak. Ki tudtuk fizetni a hiteleket, amit fölvevünk. Szóval ebben teljes bennünk az összhang, hogy ne legyen adósság, és ami marad, abból biztonságosan gazdálkodjunk, de azért élünk.

Miért várod ezeket a konfliktusokat?

Feleség 18: ... mert eddig az volt, hogy gyűjtsünk-e valami bizonytalan célra, vagy menjünk el egy jót nyaralni. És most már én amondó vagyok, ... hogy az ember meggondolja, hogy nagyobb költsön nyaralásra, vagy inkább gyűjtsön a gyerekeknek. ...Nem, ezt nem mondja [hogy inkább elmenne nyaralni], nem, ezt én érzem, ...

Az eltérő igények a pénz elköltésénél is megjelennek, abban, hogy ki mit vásárol meg a másik beleegyezése nélkül. Ilyenkor van, hogy alkudozásba torkollik a vita.

Feleség 18: Igazából a nagy beruházásokat általában a férjem kezeli. [és Ő is kezdeményezi] ... És aztán valami az én mániám és azt én mondom neki. ...De valahogy, talán én jobban ragaszkodom az Ő egyetértéséhez. De ez nem szokott gond lenni. ... mindenkinek megvan a maga mániája, nekem is van. De végül is mindenben megegyezünk.

Engedsz?

Feleség 18: Hát vagy nem. Szóval olyan mindegy. ... Ez is [légkondi] ... az elmúlt évben szerintem be sem kapcsolta [a férj]. De boldoggá teszi, hogy itt legyen.... Abban megállapodtunk, hogy ha én itt vagyok, akkor nem kapcsolja be.

Férj 18: ...Olyan nagyon nem szokott lázadozni. Amikor föllázad, akkor azt mondja, hogy akkor én is elmegyek a lányommal és akkor veszek ilyen ruhát vagy mit tudom én ...Hát ez van. Igen mondjuk vegyük úgy, hogy konfliktusok, de milyen konfliktus. Nekem nem okoz konfliktust, hogy a feleségem vesz egy ruhát a lányomnak, és akkor szebben néznek ki. Ez nem konfliktus, legalábbis én nem élem meg konfliktusként.

5.4.3.5. „Amit én elhatározok, azt úgyis addig hajtom, amíg meg nem csinálom ...”

Az alábbi esetben a férj irányítja a család pénzgazdálkodását, míg a feleség kezeli a háztartás kiadásaira összeadott közös kasszát, a döntési területek szigorúan körülhatároltak. Mégis vannak bizonyos területek, ahol ütközhetnek a nézetek. Ez pedig a nagyobb értékű tartós javak vásárlása, amire a „közös kasszából” (háztartási pénzből) már nem futja. Hogy erre jut-e vagy sem mindenképpen meg kell beszélni egymás-

sal. Így a pénzügyekkel kapcsolatos viták legtöbb esetben azon robbannak ki, hogy mit vásároljanak, mire lenne jelen helyzetben leginkább szükség.

Példánkban a feleség azt nyilatkozta, hogy ő már belefáradt egy kicsit a vitákba, de ha valamit nagyon el akar érni, akkor azt addig hajtja, amíg rá nem bólint a férje. Ilyen volt legutóbb például az automata mosógép-vásárlás, amit sikerült kiharcolnia. Igaz nem sikerült meggyőznie a férjét, de végül is önkényesen úgy döntött, hogy erre neki szüksége van, és egyedül elintézte. A férj nem adott rá pénzt, a saját nevére, hitelbe vásárolta meg a mosógépet, és a közös kasszából törleszti.

***Feleség 1:** ... még mikor kezdők voltunk [a gazdálkodás elkezdésekor], akkor nehezebben ment. ... De most már annyit nem panaszkodom, mint eleinte, hogy én szeretnék ezt is, szeretnék azt is, és próbáljam beosztani a fizetést és akkor lehetne. Hát a mosógépet, mint ahogy mondta, hát így vettem meg. Hogy én most már nem várokKész. Az a havi 7000 Ft lejön a fizetésből..... Úgy-hogy minden hónapban 40000 Ft ilyenekre megy el. És ebben nincs a koszt benne. Csak a sok számla.*

***Feleség 1:** „Amit én elhatározok, azt úgyis addig hajtom, amíg meg nem csinálom. Addig gyűröm magamat, meg a pénzt is, ... a mosógépvásárlás is, [a férjem] azt mondta minek, jó a másik [hagyományos mosógép] is, minek? Kész, én ezt most megveszem, hát azért nem mindegy, hogy hazajövök pénteken, este 10-ig mosok, 5–10-ig, vasárnap meg úgy szintén, meg vasalok.”*

5.4.4. Erőforrás-különbségek

A kérdőíves adatok eredményei alapján csak részben tudtam kimutatni, hogy a párok relatív erőforrásai (jövedelem, pozíció) befolyással vannak a pénzkezelésre is. Akkor megállapítottam, hogy úgy tűnik a nők esetében mutatható ki, hogy ha magasabb státusban vannak, akkor az ő kezelésükben marad a kassza, a férj magasabb jövedelme, magasabb pozíciója, viszont inkább a közös és a külön pénzgazdálkodás irányába mozdította el a pénzkezelési módot. Ebben a részben azt vizsgálom, hogy a párok közötti relatív erőforrás-különbségek milyen formában jelennek meg a pár gazdálkodásában. Az interjúk között 5 esetben fordult elő, hogy a férj jóval többet keresett a feleségénél, két esetben volt ez fordítva a párok között. Iskolázottsági különbségek két pár esetében voltak jelentősen eltérőek, az egyik esetben a férj, a másik esetben a feleség javára. Az öt pár közül kivétel nélkül mindegyik esetben a férjnek vagy férfi partnernek volt nagyobb befolyása a pénzügyekre, ez a dominancia különböző mértékben jelentkezett a párok esetében. Ezzel szemben abban az esetben, amikor a feleség volt kereseti előnyben, a párok közös pénzkezelést folytattak, szinte mindent részletesen megbeszéltek.

5.4.4.1. „Nekem itt jóformán az eltartott szerep jut”

A férj és a feleség diplomások, mindketten östermelők a férj szüleivel közösen gazdálkodnak, ami egyben a család megélhetését is jelenti. A feleség jelenleg gyese van kisgyermekükkel. Négy éve élnek együtt. A férj havi jövedelme jóval magasabb, mint a feleségé, ami jelenleg a gyest jelenti. A háztartással (rezsi, élelmiszer) és a gyerekekkel kapcsolatos kiadásokat a feleség intézi. Ez havonta kb. 60 ezer Ft-ot jelent a család számára, ez az a rész, amivel Ő gazdálkodhat. A férj foglalkozik általában a gazdálkodással kapcsolatos pénzügyekkel, főleg mióta megszületett a kisgyerek. A feleség nem érzi magáénak a gazdaságot, ugyanis nem tud benne igazán részt venni, nem tudja kamatoztatni szakmai tudását, így a közös kasszában levő pénzt sem érzi igazán közösnek. Szeretne Ő is hozzájárulni a családi kasszához. Amióta a gyest kapja, érzi végre úgy, hogy valamennyivel ő is hozzájárul a család jövedelméhez.

Feleség 4: „*Én eleinte tudtam [nyomon követni a gazdaság pénzügyeit], de aztán elveszítettem a fonalat, amióta gyerek van. ... És hát beleszólásom semmibe nincs, így hát végül is tőlem aztán azt csinálnak, amit akarnak. Szóval kertészettel nem foglalkoznak, nincsenek hozzá gépeik, úgyhogy nekem itt jóformán az eltartott szerep marad, kivéve, hogy most már van gyese. Eddig még az sem volt ugye. ... Csak a gazdaságból, ami jött.*”

És mondjuk amit a méhészetben dolgozol, azt nem érzed annyira a magadénak, ha abból jön bevétel? Végül is te dolgozol.

Feleség 4: *Hát én ezt úgy érzem, hogy [a férjemnek] neki segítek ... Tehát nem érzem a sajátoménak, hiába. Bár az én pénzem is benne van. Mégsem érzem annyira a sajátomnak, mivel nem ez volt az életcélom, hogy méhészt legyek.*

A feleség önálló, saját munkát szeretne felmutatni az otthoni „eltartott” szerep nem elégíti ki. Így, hogy nincs pozíciója, csak kisegítőnek érzi magát a férje mellett.

5.4.4.2. „Mindig törekedtem arra, hogy kompenzáljam...”

Ebben a példában is mind a férj, mind a feleség diplomás, a feleség vezetőbeosztásban dolgozik, és keresete jóval meghaladja a férj keresetét. Öt éve házasok, gyermekük nincsen. A férj a kapcsolat kezdete óta mindig kevesebbet keresett, mint a felesége. Ezt a jövedelembeli különbséget bevallása szerint mindig is próbálta kompenzálni, azzal, hogy jobban kivette részét a háztartási feladatokból.

Férj 13: ... Szóba került néhányszor és hát persze kényelmetlen volt különösen az elején az, hogy az én jövedelmem annyi. ... végül is [a feleségem] vállalta, tudta, hogy lesz egy olyan időszak, amikor ez biztosan probléma lesz, ... Tehát ... mindig törekedtem arra, hogy kompenzáljam, mondjuk a háztartási munka szintjén, ... elég nyilvánvaló volt a kapcsolat elején, hogy a [feleségem] karrierje az, ami fontosabb és akkor e szerint próbáltam ebben segíteni. ... [amióta] ...mindkettőnknek ugyanannyi ideje van már a háztartási munkára nagyjából, nem mindig igaz így, de kiegyenlítettebbé vált, minthogy [a feleségem] visszavett valamilyen háztartási tevékenységet... sose volt az, hogy mindent ő csinált volna

A párok döntéshozatalában azonban ennek nincs nyoma, a döntések demokratikusan születnek, kompromisszumos megoldással.

Férj 13 : Ez demokratikus elv. Döntéshozatal. ... minden kiadást közösen megbeszélünk és végül is valamilyen, kiadásnak a 95%-a mondjuk az, ami kompromisszum... a napi fogyasztáson felüli kiadás és ezeknek mondjuk tényleg a 95%-os ami kompromisszumos megoldás, mikor kinek az akarata érvényesül inkább. Hát mondjuk egy tartós fogyasztási cikk esetében.

Feleség 13: Hát igen. Kompromisszumok voltak. Hogy először tévénk, mint mosógépünk. Mikor először beköltöztünk egy évig kézzel mostunk. Szereztünk egy centrifugát kölcsönbe, legalább nem csöpögtek a ruhák, de tudom, hogy a tévé [a férjemnek] fontos volt, mert meccset akart nézni. És akkor azt mondtam, hogy bánja a fene, akkor legyen tévé, és akkor néztük a meccset. Mondom, igazából ezen nem kellett vitatkoznunk.

5.4.5. Generációk közötti transzferek

Az eddigiekben úgy beszéltem a párok pénzkezeléséről, mintha az teljesen független lenne a párokat körülvevő társas kapcsolathálótól, pontosabban a tágabb családtól. Gondoljunk bele, hogy hány meg hány fiatal pár kezdte szüleivel közös fedél alatt házasságát! Ebben az esetben, ha a fiatalok kasszája el is válik a szülőkétől, a közös háztartás méretgazdaságosságából adódó megtakarításoknak fontos szerepe lehet a külön lakás megszerzésében. A szülőktől kapott sürgősségi kölcsönök ugyancsak „életmentők” lehetnek a hónap végén, amikor bekopog a gázos a számlával, vagy ha a szülők „beszállnak” valamennyivel az új bútor vagy autó megvásárlásába. Ugyanakkor eljön az az időszak is, amikor a „gyerekek” a reciprocitás elvén kezdik el a szüleiket támogatni, akkor ez az összeg bekerül a mindenkori vagy éppen a havi kiadások közé, például ott áll a havi rendszeres átutalási tételként a bankszámlakivonaton. A kölcsönös segítség mellett azonban a rendszerváltás következtében elterjedőben van, hogy a szülők és gyermekeik közös vállalkozást alapítanak, amely szigo-

rú vagy éppen lazább elszámolási rendszer alapján működik. Mindezek a hatások befolyásol(hat)ják a párok közötti döntési mechanizmusokat is, ki milyen területen marad bent, és honnan száll ki.

5.4.5.1. „...megtaláltam a farzsebemben egy előző havi fizetésemet”

A legtöbb esetben a fiatal pár a kapcsolat elején valamilyen szülői támogatással indul. Nem mindig van arra lehetőség, hogy a pár azonnal külön lakásban kezdheti meg közös életét, ezért rákényszerült arra, hogy valamelyik szülőnél esetleg nagyszülőnél éljenek, amíg össze nem tudtak annyit gyűjteni, hogy saját lakást vagy házat vegyenek. Ez sok esetben könnyebbséget jelentett az ifjú párnak, hiszen a méretgazdaságosságból következően kevesebb költség jut rájuk, közös háztartásban olcsóbb az élet, nem beszélve a háztartási munkamegosztás könnyebbégeiről is.

Az egyik pár így emlékszik vissza arra az időszakra, amikor együtt éltek a feleség édesanyjával.

Feleség 12: „...azért, hogy itt tartunk, és így állunk, azért az anyámnak (köszönhető), nem adott nekünk sokat egy összegben, de tíz évet töltöttünk együtt, amit félre tudtunk tenni... a kajára nem igazán kellett költenünk, és amit pluszba keresett a (férjem) ... azt egy cseppig el tudtuk tenni. Az volt az az induló 360 ezer forintunk, amiből kifizettük a lakást...”

Férj 12: [A feleségem] legalább 4–5 évig volt gyesen. Egy elég hosszú időszak volt, amikor nem dolgozott, ebben az időben együtt éltünk az anyósommal, aki a költségeink egy részét fedezte. Legalább az ételmezési költségek jelentős részét fedezte. Akkor volt olyan időszak, amikor előfordult olyan, hogy megtaláltam a farzsebemben egy előző havi fizetésemet. Akkor végül is nem ismertük azt a helyzetet, hogy hó végén elfogyjon a pénz, hogy odanyúljunk a pénzes helyre és ott ne legyen semmi. Ilyen nem létezett. Ugyan Trabanttal jártunk, de a helyzet ez volt.

Az interjúkból kiderül, hogy a közös élet kezdetén, illetve a külön költözés első időszakában nagyon nehéz a fiatalok számára a pénz beosztása, csaknem minden pár úgy emlékezett vissza, hogy az első hónapokban kisegítésre, kölcsönre szorult, nem tudott kijönni a havi jövedelemből. Az új helyzethez, a nagyobb felelősséghez hozzá kell szokni, és ki kell tapasztalni, hogy miképpen is lehet kijönni úgy, hogy jusson is, meg maradjon is a pénzből. Az egyik férj így nyilatkozik erről:

Férj 3: „... így lassanként elszakadtunk. Nem ment ez egyik pillanatról a másikra... ugyanúgy mentünk... kölcsön kellett kérni ötezer forintot, aztán a fizetésből megadta (a feleség), de lehet, hogy két múlva visszakérte. Ez így ment eleinte.”

5.4.5.2. „A családban is hosszabb távon közös gazdálkodás van”

A szülőkkel való együttműködés nem csak egyoldalú lehet, hanem oda-vissza is működhet. Az alábbi példában a fiatal házaspár külön tartalékot képeznek a rendszeres megtakarításukból, és az bár az ő pénzük, de felajánlják a tágabb család használatába is, abban az esetben, ha szükséges lenne. Ebben az értelemben a tágabb családdal együtt is közös gazdálkodást folytatnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szülők beleszólnának a pár pénzügyi döntéseibe, inkább csak tanáccsal szolgálnak, ha kéri őket.

A megtakarítási mód, hogy mibe fektessétek be, ezt is megbeszélitek? Kettőtöknek a döntése?

Feleség 11: Persze. Kettőnk döntése. De gyakran még a szülőkkel is megbeszéljük, főleg, ha nagyobb összegről van szó. S azután persze ketten döntünk benne.

Feleség 11: A családban is hosszabb távú közös gazdálkodás van. Elsősorban a [férjem] szüleivel, de az én szüleimmel is. Tehát az én szüleimtől kölcsön kérni mindig lehet, ...

... ami jövedelem bejön a lakásból, amit kiadunk, azt nem éljük fel, hanem félre tesszük. ... az ingatlanból származó jövedelmeket teljesen külön kezeljük. Szintén félig-meddig családilag is gondolok, ... tehát mi azt úgy gondoljuk, hogy nem feltétlen a mi pénzünk. Ha valaki megszorul, vagy akármi, akkor legyen pénz a családban.

5.4.5.3. „Csak olyanra adja, amit magammal vihetek a hátamon!”

A szülői transzferek esetében azonban előfordulhat, hogy „pántlikázottak”, nem mindig használhatók fel bármire, csak bizonyos feltételekkel lehet a pénzt felhasználni. Például ilyen lehet, ha a szülők lakásvásárláshoz adnak hozzájárulást. Az alábbi példában az édesanya – lánya érdekének védelmében – meghatározta, hogy mire költheti el az ajándékba kapott nagyobb összeget.

Feleség 4: „Azt mondta [édesanyám], hogy csak olyanra adja, amit magammal vihetek a hátamon. Mert ő elvált és neki rossz tapasztalatai ... voltak. És azt mondta, hogy csak ingóságokra költhetem, semmi másra. ... Például a parketázást nem engedte meg belőle, a kerítést nem engedte meg belőle, azt nekünk kellett akkor állni. ...

Hát én már ... beadtam volna valószínű, de lehet, hogy meg is bántam volna. Így legalább tudom, hogy az enyém. ... látom, hogy nem veszek részt a gazdaságban, így ez most jó, hogy látom, hogy ez az enyém.”

***Férj 4:** ... Ilyen, hogy külön az enyém, külön a tiéd, feltételezem, hogy ez a közös kasszának az ellentettje, ilyen nincs. Olyan van, ami [a feleségem] öröksége, ahhoz csak ő, amit anyósomtól kap azt csak az ő céljaira használhatja, vagy használja. És azt ő dönti el, hogy mi az.*

5.4.6. Összefoglalás

A mélyinterjú vizsgálat összegzései alátámasztják a kérdőíves vizsgálatok eredményeit, miszerint a jövedelem nagysága kardinális jelentőséggel bír a családok pénzgazdálkodása szempontjából. Indokolt megkülönböztetni a család megélhetésre fordított és szabadon felhasználható jövedelmét. Ennek függvényében beszélhetünk pénzkezelésről, illetve pénzgazdálkodásról. A pénzkezelés a család bevételeinek szabadon elkölthető része alatti összeg menedzselését, beosztását jelenti. Az interjúk tanulsága szerint, a pénzkezelés tehát valójában munkát jelent, az idetartozó feladatok a mindennapi megélhetéssel kapcsolatosak.

A kérdezettek a pénzkezelés módjának változását leginkább a család anyagi helyzetének függvényében látták. A jövedelem emelkedésével megnő a szabadon elkölthető jövedelem, és ezzel a nagyobb volumenű, hosszabb távú célok megvalósításáról szóló döntések is nagyobb teret nyernek a kapcsolatban. Ha nincs szabadon elkölthető jövedelem, a mindennapi megélhetés biztosítása a fontos, a döntések is ennek a célnak rendelődnek alá.

A vizsgálat alátámasztotta azt a feltevést, hogy a pénzkezelés feladatai általában a feleséghez kapcsolódnak, akik inkább munkának, gondnak, mintsem „hatalomnak” tekintik ezt a feladatot. Azt, hogy miért alakult így, hogy a nő kezeli a kasszát leginkább a hagyománnyal, illetve a szülői „átörökítéssel” magyarázták a kérdezettek. A férjet ezzel szemben a „nagy összegekben” való gondolkodás, a beruházás, az előre tervezés, a nagyobb vásárlási döntésekben való részvétel jellemzi. Ezek a tevékenységek viszont leginkább abban az esetben merülnek fel, ha a mindennapi megélhetésen kívül marad elegendő jövedelem, amiből gazdálkodni lehet.

A férj szerepe a gazdálkodásban nagyrészt attól függ, hogy mekkora a jövedelme a családnak. Ahol alacsony a jövedelem, ott a férj szinte alig foglalkozik a pénzügyekkel, kevés információja van arról, hogy hogyan áll a család anyagilag. Ezzel szemben a magasabb jövedelemmel rendelkező családokban a férj a megélhetésre elkülönített

pénzösszeg feletti „szabadon elkölthető” jövedelem felett diszponál. Az előbbi eset a feleség kezelésében lévő kassza, a második eset a járandósági rendszernek felel meg. Azokban a családokban, ahol a *feleség egy személyben* kezelte a kasszát, azt tapasztaltam, hogy nagyobb döntési jogkört kapott más ügyekben is. A háztartással kapcsolatos kiadások kifizetése mellett feladatai közé tartoznak a különböző ügyek elintézésai, például posta, biztosításfizetés stb. A feleség ezekben az esetekben oly mértékben veszi át a család pénzügyeinek intézését és szervezését, hogy a férjnek tulajdonképpen csak jóváhagyási, beleegyezési joga marad. A férfiak nem is kívánnak ezekbe a dolgokba beleszólni, megbíznak partnerükben, örülnek, ha elintézi helyettük valaki az ügyeket. Ezzel letették vállukról a felelőséget is, delegálták a feleségüknek. A nagyobb jelentőségű döntésekben azonban mindenképpen a közös döntésre, vagy legalábbis a döntés jóváhagyására van szükség. Az is előfordulhat, hogy a felek élnek vétőjogukkal, akár a feleségről, akár a férjről legyen szó.

A feleség kezelte közös kasszák leginkább a 40 feletti korosztályra és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőkre volt jellemző, a jövedelem tekintetében pedig inkább a rosszabb anyagi helyzetben levők köréhez tartoztak. Ezt a kérdőíves adatok eredményei is megerősítik. A feleség kezelte kasszát alkalmazó párok esetében magas a párkapcsolati homogámia, mind a foglalkozási státusz, mind a jövedelem tekintetében. Ezt a pénzkezelési típust alkalmazók között mezőgazdasági kistermelőket és városi munkáscsaládokat is találtam. Mindkét családtípusban jellemző volt, hogy a férfiak leginkább szakmájuk, szakértelmük által nyernek megbecsülést a családban. Úgy tűnik, hogy a mezőgazdasági vállalkozásokban, ahol nagyobb felelősséget kap a férj a családban, mintha „csak” maszekolna, a döntésekből is jobban kiveszi a részét. Ez azt jelzi, hogy a férj megbecsültsége, beleszólása összefügg azzal, hogy munkája mennyiben járul hozzá a családi jövedelemhez.

A *járandósági rendszer* esetében a családfenntartásra fordított jövedelmen felüli összeg a férj kezelésében van. Ez példáimban egybeesik a családi gazdálkodásból, vállalkozásból vagy külön bevételekből származó összeg menedzselésével. Ezekben a családokban a feleség kimarad a gazdálkodással kapcsolatos döntésekből, csak nagyjából vagy egyáltalán nincs tudomása arról, hogy mennyi a gazdaság bevétele, mekkora a család vagyona. A feleségek megpróbálják elfogadni azt a helyzetet, hogy nekik elsődlegesen a család ellátása, a gyermeknevelés a feladatuk. A feleségek nem egyformán értékelték ezt a szituációt: voltak, akik jól érezték benne magukat, mások

viszont egyenlőtlennek tartották azt a helyzetet. Ez a megítélés attól függött, hogy mennyiben érezték kiszolgáltatottnak magukat a kapcsolat más dimenzióiban is. Ezekben a családokban a szerepek leosztottak, erősen elkülönülnek egymástól, egyik fél sem dönt a másik fél területén, fel sem merül, hogy az egyiknek döntenie kellene a másik helyett.

Ez a pénzkezelési típus az interjúk alapján, inkább a fiatalabb párok körét jellemzi. Ezekben a családokban a partnerek közötti erőforrás-különbségek is jelentősebbek, mint a más pénzkezelési formát alkalmazó pároknál. Leginkább a férj magasabb keresete és kevésbé az iskolázottságbeli különbség a jellemző. Az interjúkból kiderült, hogy a férjek számára fontos a család megélhetésének, jólétének hosszú távú biztosítása, a felhalmozás, a tőkegyarapítás.

A *közös pénzkezelésű* családokban, ahol a közös kassza nem egy személy kezében van, hanem az mindkét partner számára hozzáférhető, a nagyobb volumenű döntések esetében is közösen döntenek. A közös pénzkezelésű párok között különbség van a hagyományos munkamegosztású és a „szimmetrikus” családok között. Ha a párok között szimmetrikus a feladatok megosztása, tehát a házimunka feladatai nem kötődnek erősen sem az egyik, sem a másik partnerhez, akkor ez a pénzkezelés módjában is megmutatkozik. Ekkor a pénzkezelés ügyes-bajos dolgait megosztják a partnerek, és a család stratégiai döntéseit közös megbeszéléseken keresztül alakítják ki. Míg, ha szeparáltak a szerepek, akkor a döntési területek is szeparálódhatnak, így ezeken a területeken úgy érzik a partnerek, hogy nincs szükség közös megbeszélésre. Ez tulajdonképpen a járandósági és a közös pénzkezelési mód közötti átmenetet jelenti. A kasszához való egyenlő hozzáférés lehetőséget ad arra, hogy a másik partnerrel való megbeszélés nélkül hozzanak vásárlási döntést a partnerek. Ebből következően kialakulhatnak viták, alkudozások és kompromisszumok is az „egyszer nekem, mászor neked” elv alapján. A közös pénzkezelés tehát nem mindig vezet demokratikusabb felálláshoz a párok között.

A közös pénzkezelést folytató párok esetében magas párkapcsolati homogámiát találtam: a párok csaknem minden esetben azonos végzettségűek és legalább érettségizettek voltak. Úgy tűnik, hogy ennek a pénzkezelési módnak az alkalmazását jellemzően az iskolai végzettség és nem feltétlenül az életkor határozza meg, hiszen a középkorú, értelmiségi párok körében is ez a pénzkezelési típus volt inkább a jellemző.

A közös pénzkezelést alkalmazó párok majdnem kivétel nélkül az értelmiségiek, szabad szellemi foglalkozásúak rétegébe tartoztak.

Az interjú vizsgálat további tanulsága, hogy az együttélés során a párok pénzkezelési módja változhat. Ez azt mutatja, hogy a *háztartás dinamikus* rendszer, amely erőforrásainak (idő, pénz, energia) gazdálkodásával a társadalmi-gazdasági körülmények alakította lehetőségekhez alkalmazkodik. Az interjú példák alátámasztották, hogy a párok pénzkezelése módosulhat például annak következtében, hogy megnövekszik a család jövedelme. A változás oka, az is lehet, hogy a felek elégedetlenek a fennálló pénzügyi helyzetükkel és egyik megoldásként újratárgyalják a korábbi „megállapodásukat” a pénzkezeléssel kapcsolatban.

Az interjú eredményei az *erőforrás-elmélet* alapján feltett hipotézist látszik igazolni, miszerint az erőforrás-különbségek nagyobb befolyáshoz vezetnek a pénzkezelésben is. A kérdőíves vizsgálatok alapján úgy tűnt, hogy a férjek magasabb jövedelem a közös pénzkezelés irányába hat. Az interjúkban azonban a magasabb jövedelem a férj nagyobb dominanciájához is vezetett a pénzügyekben. Emellett természetesen lehetséges, hogy közösen kezelik a kasszát, de a befektetések és a nagyobb volumenű vásárlási döntések a férj kezében összpontosultak. A legnagyobb a férj dominanciája, ha a két pár erőforrás-különbségei több szempontból is jelentősek (járandósági rendszer). Ha a feleség rendelkezett magasabb jövedelemmel, akkor a közös pénzkezelés valamelyest a nő dominanciájával valósult meg.

A *nagyobb jelentőségű döntések* általában egy hosszabb folyamat eredményei, amely az ötlet felvetésétől kezdve, az információk beszerzésén, a megbeszéléseken és a meggyőzésen keresztül, a végső döntésig zajlik. Ezekben a folyamatokban nem mindig vesz részt mind a két fél egyenlő mértékben. Ezért sokszor nehéz is megmondani, hogy ki hozta meg a döntést az adott esetben. Tipikus munkamegosztás e területen, hogy a párok azon a területen hozzák meg döntéseiket, amelyikhez a legjobban értenek. A felek azonban mindenképpen törekszenek arra, hogy az együttélés békéjének megőrzése érdekében kompromisszumra jussanak.

Konfliktusok leginkább azokban a családokban fordulnak elő, ahol az anyagi bizonytalanságtól való félelem miatt az egyik fél jobban vissza szeretné fogni a családi kiadásokat, akár az addig elért életszínvonal, fogyasztási szint csökkentése árán is. Másrészt a partnerek eltérő gondolkodása, elképzelése a család gazdálkodásáról

szintén ütközőpont lehet. Ezen gazdálkodási elvek, illetve a család céljainak kitűzése, az otthonról hozott minták és életmód hatása is szerepet játszik.

A mélyinterjúk során kiderült, hogy a családok pénzgazdálkodását nem csak a szocializáció során átörökölt értékek befolyásolják. A család a szülők, rokonok *kapcsolati hálójában* él, ami elősegíti a hagyományos értékek fennmaradását. A generációk közötti transzfereknek jelentős befolyása van a családok pénzgazdálkodására, és a pénzkezelésére is, attól függően, hogy milyen szoros a kötelék. A generációk közötti transzferek, illetve a tágabb családon belüli gazdasági kapcsolatok is befolyásolhatják a párok pénzgazdálkodását.

6. FEJEZET: ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozatban azt a célt tűztem ki magam elé, hogy megvizsgáljam a rendszerváltás társadalmi-gazdasági változásainak hatását a családok gazdálkodására, azon belül is a családi pénzgazdálkodásra. A munka egyrészt leíró jellegű, amennyiben azt vizsgálja, hogy jelenleg milyen pénzkezelési típusok jellemzik a magyar családokat, és azok a társadalom mely rétegeire jellemzőek. Másrészt Pahl [1983, 1989] nyomán azt vizsgáltam, hogy mennyiben tekinthető a pénzkezelés a családon belüli hatalom (*marital power*) indikátorának. Ebből következően mennyiben magyarázhatóak a magyar családok pénzgazdálkodási szokásai a családon belüli egyenlőtlenségek elméleteiből, az *erőforrás-elméletből* (Blood–Wolf [1960]), illetve a *kulturális kontextus elméletéből*. (Rodman [1972])

1. Pénzkezelési módok a múltban és a jelenben

A dolgozat 1. fejezete hosszabban elemzi a családok gazdálkodását és a családon belüli nemi szerepmegosztás alakulását a 2. világháború előtti időszakban és a szocializmusban Magyarországon. Ez alapján megállapítható, hogy a 2. világháború előtti időszeakra jellemző többféle pénzkezelési típus közül a szocializmus időszakában a korábban a tulajdon nélküli és a kistulajdonos rétegekre (munkások, zsellérek, kisbirtokos parasztok) jellemző pénzkezelési mód terjedt el: a feleség kezelésében lévő kassza.

Az 1970–1980-as években végzett kutatások eredményei szerint, a pénzkezelés elsősorban a nő feladatai közé tartozik, amelynek háttérében a hagyományos munkamegosztás áll. (Hoffmanné [1977, 1990]) A 2. világháborút követő társadalmi-gazdasági változások következtében a családok életmódja és munkamegosztása módosult, a korábban legszegényebb rétegeket jellemző pénzkezelési módok alkalmazásának elterjedéséhez az vezethetett. (H. Sas [1976a], Cseh-Szombathy [1978, 1979])

Az 1990-es évtized fordulópontot jelent a családok pénzgazdálkodásának szempontjából: a ma már hagyományosnak mondott feleség kezelte kasszák helyét napjainkra fokozatosan átvette a közös pénzkezelési mód. Az 1994–1998–2000-es kérdőíves felvételek adatai szerint a vizsgált időszakban a pénzkezelési módok megoszlása stabilnak mondható: a családok túlnyomó többségének pénzgazdálkodását az jellemzi,

hogy összeadják jövedelmeiket, és azt különbözőképpen kezelik. A páros kapcsolatban élők mintegy 60 százaléka közösen kezeli összeadott jövedelmeit, míg az esetek 30 százalékában a feleség az, aki felelős a közös kasszáért. Magyarországon nagyon alacsony azoknak a családoknak az aránya, ahol a férj kezeli a pénzt, ugyancsak kisebb azoknak a pároknak a hányada, akik részben közösen vagy teljesen külön gazdálkodnak jövedelmeikkel.

2. Pénzkezelési típusok és jellemzőik

A vizsgálat során összesen ötféle pénzkezelési típust különböztettem meg aszerint, hogy összeadják-e jövedelmeiket a párok, illetve, hogy ki kezeli a pénzt a családban: ha a feleség vagy a férj kezeli a pénzt (járandósági rendszer), vagy közösen, illetve ha részben közösen, illetve külön kezelik a pénzüket. Ezek a típusok megegyeznek azokkal a kategóriákkal, amelyeket az elméleti fejezetben részletesen kifejtettem. (Ld. 2.3. fejezet.)

A családok pénzgazdálkodása összefüggést mutat a párok életkorával, az együttélési formával, a lakóhely településtípusával, az iskolai végzettséggel, a család jövedelmi helyzetével és valamelyest a családi életciklussal is.

A feleség kezelte kasszák leginkább az idősebb korosztályt, a vidéken élőket, és az alacsony iskolai végzettséggel és jövedelemmel rendelkező párokat jellemzik. A közös pénzkezelés alkalmazása viszont a legfiatalabbakra, a magas iskolai végzettségűekre, a nagyobb városokban és a fővárosban élő párokra, illetve a magasabb jövedelemmel rendelkezőkre jellemző. A külön pénzkezelési mód tulajdonképpen ugyanazokban a társadalmi-gazdasági jellemzőkkel bíró csoportokban domináns, mint a közös pénzkezelési mód, viszont jellemzően a legmagasabb jövedelemmel rendelkezők, a magas foglalkozási státusúak, és az élettársi kapcsolatban élők alkalmazzák. Azt, hogy milyen társadalmi-demográfiai csoportokra jellemző leginkább a férj által kezelt kassza, az alacsony esetszám miatt nehéz megmondani. Az adatok szerint ez a pénzkezelési típus a fiatalabb korosztályokban, az élettársi kapcsolatban élők és a legfeljebb szakmunkás képzettségűek körében felülreprezentált. Ez a csoport a fővárosban él és magasabb jövedelemmel rendelkezik, mint az átlag. A férj által kezelt kasszát alkalmazó párok tehát egészen más társadalmi-demográfiai jellemzőkkel bírnak, mint azok, ahol a feleség kezeli a kasszát.

Az együttélés formájának, azaz, hogy házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek-e a párok, leginkább abban a tekintetben van hatása, hogy a felek összeadják-e a jövedelmeiket vagy sem. A házasság köteléke a párok közös gazdálkodását, az élettársi kapcsolat viszont anyagi függetlenséget feltételez. Az eredmények szerint az élettársi kapcsolatban élők körében azonban nemcsak a külön, hanem a közös pénzkezelés és a férj által kezelt kasszák alkalmazása is felülreprezentált. Ennek háttérében feltehetőleg az áll, hogy az élettársi kapcsolat házasság előtti együttélést és nem végleges együttélési formát jelent a pár számára, ebből kifolyólag nem feltétlenül jár az anyagi függetlenség elveinek elfogadásával sem.

A pénzkezelés módját befolyásolja *a párok iskolai végzettsége*. Minél magasabb a partnerek iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy közös vagy külön pénzkezelést folytatnak. A feleség és a férj iskolai végzettsége azonos irányú összefüggést mutat a pénzkezelési mód megválasztásával, viszont a férj iskolai végzettségének erősebb a hatása, ami azt jelenti, hogy a feleség és a család státusa is a férj státusán keresztül határozódik meg.

A család jövedelmi szintje szoros összefüggést mutat a családok pénzkezelési szokásaival. A jövedelem nagysága határozza meg mekkora a megélhetésen felüli, szabadon elkölthető jövedelme a családnak. Amíg alacsony a szabadon elkölthető jövedelem, addig jellemzően egy kézben, általában a feleség kezében van a kassa. Ha nagyobb a szabadon elkölthető jövedelem, akkor más pénzkezelési típusok lesznek a dominánsak. A férj által kezelt kasszák átlagjövedelme a közös pénzkezelésű kasszákéval közel megegyező nagyságú. Ezek az eredmények alátámasztják azokat a megállapításokat, miszerint a magasabb jövedelmi szint nem feltétlenül vezet a „demokratikusabb” pénzkezelési módok alkalmazásához. (Morris [1988, 1990], Vogler–Pahl [1994], Vogler [1998])

A mélyinterjúk vizsgálat eredményei alátámasztják azt az elméleti megfontolást, hogy különbséget kell tenni a család megélhetésre fordított és szabadon felhasználható jövedelme között. Ennek függvényében beszélhetünk pénzkezelésről, illetve pénzgazdálkodásról. Míg a pénzkezelés a család bevételeinek szabadon elkölthető része alatti összeg menedzselését, beosztását, addig a pénzgazdálkodás a család teljes jövedelmével való stratégiai gazdálkodást jelenti. A vizsgálat alátámasztotta azt a feltevést, hogy a pénzkezelés feladatai általában a feleséghez kapcsolódnak, aki ezt a feladatot inkább munkának, gondnak, mintsem „hatalomnak” tekinti. Ezzel szemben

a férfiak inkább a pénzgazdálkodásban, a szabadon felhasználható jövedelemről való döntésben, a beruházásban, az előre tervezésben vesznek részt.

A férj szerepe a gazdálkodásban nagyrészt attól függ, hogy mekkora a jövedelme a családnak. Ahol alacsony a jövedelem, ott a férj alig vesz részt a pénzügyekben, kevés információja van arról, hogy hogyan áll a család anyagilag. Ezzel szemben a magasabb jövedelemmel rendelkező családokban a férj a megélhetésre elkülönített pénzösszeg („szabadon elkölthető” jövedelem) felett diszponál. Az előbbi eset a *feleség kezelésében lévő kassza*, a második eset a *járandósági rendszernek* felel meg. A *közös pénzkezelésű* családokban a kassza mindkét partner számára hozzáférhető, a szabadon felhasználható pénz elköltéséről is közösen döntenek.

A különböző pénzkezelési típusokat alkalmazva a párokat különböző döntési potenciál jellemzi: a feleség kezelte kassza esetében a pénzkezelés nagyobb felelősséggel és, következményekkel járó döntést biztosít a pénzkezelő számára, mint a járandósági rendszer esetében, hiszen az előbbi esetben a pénzkezelés a családi pénzgazdálkodásnak lényegi részét teszi ki, míg az utóbbi esetben nem. A pénzkezelés tehát nem mindig jár egyforma döntési potenciállal a partnerek számára. Ez függ attól, hogy mekkora jövedelme van a családnak, illetve, hogy milyen a párok nemi szerepekkel kapcsolatos elvei, és milyen a nemek közötti szerepmegosztás.

A partnerek együttélésük kezdetén nyílt vagy hallgatólagos megállapodással kialakítják, hogy milyen szabályok szerint fognak gazdálkodni, kinek milyen feladat jut a pénzügyekkel kapcsolatos döntésekben, azaz milyen pénzkezelési módot fognak folytatni. A család azonban dinamikus rendszer, amely a társadalmi-gazdasági körülményekhez alkalmazkodva próbálja kialakítani működését. Ez az alkalmazkodóképesség mutatkozik meg abban, ha az együttélés során pénzkezelés módja módosul, megváltozik. A mélyinterjúkban a párok leginkább a család anyagi helyzetének változásának tulajdonították azt, hogy módosították pénzkezelési szokásaikat. A család alkalmazkodóképességéből következően a vizsgált pénzkezelési módok ideáltípusai között átmenetek is létezhetnek. Ilyen például a közös pénzgazdálkodás és a járandósági rendszer közötti átmenet, amikor a közös pénzkezelés mellett a megélhetéshez kapcsolódó feladatok továbbra is a feleség kezében, míg a nagyobb volumenű döntések inkább a férj kezében összpontosulnak.

3. Milyen tényezőkkel magyarázhatóak a családok pénzkezelési szokásai?

AZ ERŐFORRÁS-ELMÉLET

Az erőforrás-elméletből kiindulva a partnerek egymáshoz viszonyított társadalmi-gazdasági pozícióinak hatását vizsgáltam a pénzkezelési módokra. Az elmélet alapján hipotézisem az volt, hogy a párok erőforrás-különbségeinek hatása megnyilvánul abban, hogy milyen pénzkezelési módot alkalmaznak a családok; a pénzt a több erőforrással (magasabb társadalmi-gazdasági státussal) rendelkező partner fogja kezelni.

Az erőforrás-különbségek hatását a párok iskolázottsága, gazdasági aktivitása, foglalkozási pozíciója és a jövedelemkülönbségek dimenziójában vizsgáltam. A magas párkapcsolati homogámia miatt az iskolázottság és a gazdasági aktivitás tekintetében a relatív erőforrások hatását a kérdőíves felvételek adataiban nem lehet érdemben kimutatni. Ezt támasztották alá mind a kétváltozós elemzések, mind a logisztikus regresszió eredményei is, amikor csak a két legjellemzőbb pénzkezelési mód, a közös és a feleség kezelte kasszák alkalmazására ható tényezőket vizsgáltam.

Ugyanakkor a lineáris és a kategoriális regressziós eredmények szerint, mind a két relatív erőforrás-mutatónak szignifikáns hatása van a pénzkezelési módra, de annak fontossága alacsonyabb más tényezőkénél. A relatív képzettséget mérő mutató ereje elmarad a férj iskolai végzettsége mögött. Ebből az következik, hogy a pénzkezelési szokások kialakításában a felek egymáshoz viszonyított képzettségénél jobban számít az, hogy a férj milyen iskolai végzettséggel rendelkezik.

E tényezőknél még kisebb jelentőséget kapott a párok relatív gazdasági aktivitásának a mutatója. A *gazdasági aktivitás* tekintetében biztosan állítható, hogy a nők gazdasági aktivitása a kétkeresős családokban a közös vagy a külön pénzkezelési mód alkalmazását valószínűsíti. Viszont ha egyedül a feleség vagy a férj az aktív, akkor az eredmények alapján nem adható egyértelmű válasz arra, hogy ez milyen irányban módosítja a párok pénzkezelését.

A foglalkozási pozíció és a jövedelem esetében nagyobb az inhomogenitás a párok között. E két egymással szorosan összefüggő dimenzióra az a jellemző, hogy a férj magasabb pozíciójával inkább a közös és a külön pénzkezelési mód jár együtt, a feleség magasabb kereseti és foglalkozási pozíciója (különösen az alsó vezetők esetében)

viszont a feleség kezelésében lévő kasszák alkalmazását valószínűsíti. Úgy tűnik, hogy a vezető beosztású feleségek erőforrás-előnyeiket tudják realizálni a pénzkezelésben, teljesül az erőforrás-elméletből következő hipotézis, miszerint akinek több erőforrása van, az kezeli a pénzt is. (E hatások tesztelésére a többváltozós elemzések során nem volt lehetőségem.)

Ezek az eredmények látszólag ellentmondanak a nemzetközi kutatások tapasztalatainak, miszerint a feleség partnerénél magasabb iskolai végzettsége és jövedelme nem vezet direkt módon a családi kassza kontrollálásához, és ezekben a családokban inkább a közös vagy a külön pénzkezelés a jellemző. (Tichenor [1999], McRae [1987])

Hozzá kell azonban tenni, hogy Magyarországon a férfiak elsődleges eltartó szerepe stabil, a nők legtöbbször csak egyes életciklusokhoz kapcsolódó időszakokban kerülnek a „kenyérkereső” szerepébe. A nők magasabb foglalkozási, illetve jövedelmi státusa férjükénél, egyben kedvezőtlenebb jövedelmi helyzettel is jár együtt a család egészére nézve. Ebből az következik, hogy a nők ezekben a családokban nem azért kezelik a pénzt, mert több erőforrással rendelkeznek, hanem azért, mert alacsony a családi jövedelem.

Az interjúk eredményei ugyanakkor az erőforrás-elmélet alapján feltett hipotézist látszanak igazolni, miszerint a párok közötti erőforrás-különbségek nagyobb befolyáshoz vezetnek a pénzkezelésben is. Az interjúkban, a kérdőíves vizsgálatokkal ellentétben a magasabb jövedelem a férj nagyobb dominanciáját eredményezi a pénzügyekben, ami a befektetések és a nagyobb volumenű vásárlási döntésekben nyilvánul meg. A legnagyobb a férj dominanciája, ha a két pár erőforrás-különbségei több szempontból (iskolai végzettség, jövedelem stb.) is jelentősek. Ha a feleség rendelkezett magasabb jövedelemmel, akkor a közös pénzkezelés valamelyest a nő dominanciájával valósult meg.

Az erőforrás-elmélet alapján megfogalmazott hipotézist csak részben tudtam igazolni: míg a kérdőíves felvételek adatain végzett elemzések szerint az erőforrás-különbségek hatása a pénzkezelésre – elsősorban az erős házassági homogámia miatt – nem mutatható ki, addig a mélyinterjúk vizsgálatban igen. Tehát miközben a „kemény”, statikus adatokban nem mérhető az erőforrások-különbségből következő fölény realizálása a pénzkezelésben, a pénzzel kapcsolatos döntésekben, ha dinamikus aspektusból közelítjük meg a kérdést, akkor kiderül, hogy a partnerek miképpen használják fel, illetve ki erőforrás-főlényüket.

KULTURÁLIS KONTEXTUSOK ELMÉLETE

A *kulturális kontextus* elmélete alapján azt a hipotézist fogalmaztam meg, hogy a partnerek társadalmi-gazdasági erőforrásainak pénzkezelésre gyakorolt hatása azért nem érvényesül minden esetben, mert azt a kulturális kontextus, vagyis az adott társadalomban uralkodó nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedések, normák is befolyásolják. Rodman [1972] magyarázatát alkalmazva azt mondhatjuk, hogy a magasabb iskolai végzettségű férfiak hamarabb magukévá teszik, elfogadják a modernebb nemi szerepfelfogást, mint az alacsonyabb státusú férfiakat, így ennek hatása érvényesül a családon belüli nemi szerepmegosztásban, tehát a pénzkezelésben is.

A magyar családokra is igaz, hogy a magasabb társadalmi státusú (iskolai végzettség, jövedelem, foglalkozási pozíció) férfiak családjában, inkább a közös, a részben közös vagy külön pénzkezelés, mintsem a férj kezelésében lévő kassza alkalmazása a jellemző. A nemi szerepek tekintetében az adatok támogatják is ezt a feltevést: a magasabb iskolai végzettségű férfiak valamivel modernebb nemi szerepeket vallanak, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűek. Ezek a különbségek azonban nem markánsak, az eredmények szerint a magyar társadalomban általában erősen hagyományos vélekedések, attitűdök élnek a nemi szerepekkel kapcsolatosan.

A társadalmat általánosan jellemző hagyományos gondolkodásmódnak tudható be az is, hogy a pénzkezelési módok és a nemi szerepek indexe közötti kapcsolat gyenge, és csak 2000-ben mutatható ki: a feleség, illetve a férj kezelte kasszák a tradicionális attitűdökkel, míg a közös és a külön pénzkezelés a kevésbé tradicionális nemi szerepekkel járnak együtt.

A vizsgálat szerint a magyar családok erősen tradicionális mintákat követnek a háztartási munkamegosztást tekintve is. Azokban a családokban, ahol hagyományos a párok közötti háztartási munkák megosztása, nagy valószínűséggel a feleség kezelésében van a kassza.

A hagyományos nemi szerepek továbbélésének egyik oka a hagyományos értékek szocializációja. Adott pénzkezelési mód alkalmazását jelentősen befolyásolja, milyen mintát hozott az egyik vagy a másik fél a kapcsolatba. A szocializáció hatása, illetve a pénzkezelési minták „átörökítésének” valószínűsége azon párok esetében a legma-

gasabb, ahol a férj alacsony iskolai végzettségű, illetve a pár vidéki városban vagy falun él.

A családok pénzgazdálkodását azonban nemcsak a szocializáció során átörökölt értékek befolyásolják, hanem a családot körülvevő *kapcsolati háló* is. A mélyinterjú vizsgálat eredményei szerint a generációk közötti transzferek, illetve a tágabb családon belüli gazdasági kapcsolatok (közös vállalkozások) is hatással lehetnek a párok pénzgazdálkodására. A szülőkkel szoros kapcsolatháló a szocializáció hatásának továbbélését erősítheti.

A lineáris és a kategoriális regressziós modellekben a nemi szerepeknek a többi tényezőnél gyengébb hatását tudtam az egy kézben összefogott, a közös és a külön pénzkezelés megválasztásában kimutatni. A feleség kezelte és a közös kasszák alkalmazásának valószínűségét vizsgáló logisztikus regressziós modellekben a hagyományos nemi szerep dichotóm változójának hatása a család jövedelmi helyzete, illetve a pár átlagéletkora mellett, ha gyengén is, de kimutatható.

TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉSEK

A pénzkezelési típusok (egy kézben összefogott – feleség, illetve a férj által kezelt kasszák – a közös és a külön pénzkezelés) alkalmazását befolyásoló tényezőket először lineáris regressziós módszerrel vizsgáltam. Az eredmények szerint *a pár átlagéletkora, az együttélés típusa, a gyermekkel való rendelkezés, jövedelem nagysága, a férj iskolai végzettsége a párok relatív iskolai végzettsége, és a településtípus* mutatott szignifikáns összefüggést a pénzkezelés megválasztásával.

A kategoriális regresszió eredményei egyrészt megerősítették a korábbi kétváltozós elemzések és a lineáris regresszió eredményeit, másrészt rámutatott a magyarázó változók és a függő változó közötti nem-lineáris kapcsolatokra is. Az egy kézben összefogott kasszák, a közös és a külön pénzkezelés megválasztásában legnagyobb magyarázó erővel a *férj iskolai végzettsége, a pár átlagéletkora, valamint a párok relatív iskolai végzettsége* bír. A pénzkezelést legkevésbé a *párok relatív gazdasági aktivitása, a hagyományos nemi szerepekkel* kapcsolatos attitűdök, illetve a *család jövedelmi helyzete* magyarázza.

A dolgozatban külön vizsgáltam a Magyarországon legjellemzőbb két pénzkezelési típust – a közös és a feleség által kezelt kasszák – alkalmazását befolyásoló tényezőket, és kitértem hatásuk időbeli változásának elemzésére is. A logisztikus regresszió eredményei azt mutatták, hogy e két pénzkezelési mód közötti választást elsősorban *a párok átlagéletkora, a jövedelmi helyzet, valamint a hagyományos nemi szerepek elfogadása és a férj iskolai végzettsége befolyásolja.*

A párok relatív iskolai végzettségének hatását tesztelve kiderült, hogy csak a férj iskolai végzettségének van szignifikáns hatása a pénzkezelésre, amely valószínűleg elnyomja a feleség iskolai végzettsége és a relatív képzettségi mutató hatását. Az eredmények szerint, a párok relatív gazdasági aktivitása nincs szignifikáns hatással arra, hogy a partnerek közösen kezelik a pénzüket, vagy a feleség kezeli a kasszát.

Azt, hogy a családok közösen vagy egy személyben a feleség kezelik-e a pénzt továbbra is a pár átlagéletkora, a család jövedelme, valamint a férj iskolai végzettsége stabilan befolyásolja, viszont e tényezők hatásában 1994 és 2000 között gyengülés tapasztalható. A három tényező közül leginkább a jövedelem hatása gyengült. A változás hátterében elsősorban a fiatalabb generációk iskolázottságának emelkedése, a modernizáció hatása áll, ami kifejeződik a családon belüli pénzgazdálkodásban is. Ugyancsak ebbe az irányba hat a gazdasági átalakulás, a pénzpiacok fejlődése (például az elektronikus pénztárolás elterjedése), amely több alternatívát kínál fel a pénzzel való gazdálkodásra.

4. A közös pénzkezelés elterjedésének magyarázata

Az időbeli trendek szerint az 1990-es évekre a feleség kezelte kassza dominanciája eltűnt és helyét átvette a közös pénzkezelés. Ennek hátterében a rendszerváltás és az abból eredő makro-társadalmi tényezők változásának hatása áll.

A rendszerváltás következtében megváltozott társadalmi-gazdasági környezet több szempontból is jelentős hatással volt a családok életére. A gazdasági aktivitás csökkenése, a munkanélkülivé válás veszélye, a jövedelmi egyenlőtlenségek emelkedése abba az irányba hat, hogy a család jobban kontrollálja, mire költ, pénzkezelését pénzgazdálkodását ennek megfelelően módosítsa. A mélyinterjúk példákban tetten érhető, hogy a hosszabb-rövidebb ideig tartó szegénység, illetve az

elszegényedés veszélye a pénzkezelő számára több gondot, nagyobb odafigyelést jelent, mely szerephez gyakran fel kell vállalni a fogyasztás visszafogásából következő konfliktusokat is.

Ugyanakkor a rendszerváltásnak nem csak „vesztesei”, hanem „nyertesei” is voltak. A tulajdonviszonyok változása abba az irányba hat, hogy a családok újra a saját tulajdonon alapulva teremtsék meg a jövőjüket. Az üzleti vállalkozások, a kisáruter-melés megerősödése, illetve a vállalkozói réteg kialakulása másfajta életmódot, és a korábbtól eltérő munkamegosztást is feltételez a nemek között a családban. A vállalkozás szerepe már nem csupán a család jövedelem-kiegészítése szempontjából fontos, hanem gyakran fő megélhetési forrás is. Ezzel párhuzamosan nemcsak a családba beérkező jövedelemfajta összetétele, hanem azok periodicitása is megváltozott. Ugyanakkor a piacgazdaság bevezetése a pénzpiaci környezet gyors változását vonta maga után, aminek következtében kinyíltak a befektetési lehetőségek és a megtakarítási formák száma jelentősen megnőtt, ezzel együtt a kockázati befektetések is megjelentek, ami nagyobb szakértelmet kíván. Mindezek a változások a családok pénzgazdálkodása szempontjából is fontosak, hiszen a menedzselés a megváltozott körülmények között már más gazdálkodási módot, például kockázatvállalást, befektetést, nagyobb felelősséget, stratégiai gondolkodást igényel. Az interjúkban kimutatható, hogy a család jövedelmének befektetésében, a stratégiai döntésekből a férfiak jobban kiveszik a részüket. Ezek változások tehát a férfiak szerepe „erősödésének” lehetőségét mutatják a pénzgazdálkodásban, különösen azokban a társadalmi rétegekben, ahol magas a jövedelem.

Ebből következően bizonyos társadalmi rétegekben a korábban egy kézben lévő kasszák helyett az új társadalmi-gazdasági környezetben a közös pénzkezelési mód alkalmazása jobban megfelel.

Ehhez mindenképpen hozzá kell tenni, hogy a közös pénzkezelés nem minden esetben jelenti azt, hogy a partnerek „demokratikusan”, alkuk alapján hozzák meg döntéseiket. Erre utal, hogy a kérdőíves felvételek adatai alapján nem tudtam egyértelműen kimutatni, hogy a közös pénzkezelési módot modernebb nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök, illetve „szimmetrikusabb” munkamegosztás jellemezné. Ennek egyik lehetséges magyarázata, az, hogy a közös pénzkezelésű családok nem minden esetben a „demokrácia” elvén működnek, és nem egészen „szimmetrikus” munkamegosztás jellemzi őket.

A mélyinterjúk során kimutattam, hogy a közös pénzkezelésű párok esetében a pénzügyi, vásárlási döntések nem mindig közös megegyezéssel születnek. A közös pénzkezelést folytató párok különbözhetnek aszerint, hogy a döntéseket közösen hozzák vagy a döntési területek nemek szerint leosztottak. Ez összefüggésben van azzal, hogy hagyományos vagy „szimmetrikus” munkamegosztás van-e a partnerek között. Ha a háztartási munka feladatai nem kötődnek kizárólag sem az egyik, sem a másik partnerhez, akkor a pénzkezelés ügyes-bajos dolgait megosztják a partnerek, és a család stratégiai döntéseit közös megbeszéléseken keresztül alakítják ki. Ezzel szemben, ha a szerepek elkülönülnek, akkor a döntési területek is elvál(hat)nak egymástól, így ezeken a területeken úgy érzik a partnerek, hogy nincs szükség közös megbeszélésre. A közös pénzkezelésű párok tehát nem minden esetben hozzák meg „demokratikusan”, tárgyalások és alkuk eredményeként döntéseiket, hanem azok nagyobb része előre leosztott. Ez a fajta feladatmegosztás azt a kérdést is felveti, hogy az, ha nincs szükség „tárgyalásokra”, valóban a kapcsolat kiértelt működését jelenti-e, amelyben mindkét fél elégedett a helyzetével vagy sem.

MELLÉKLET

1. A dolgozatban felhasznált adatbázisok ismertetése

ISSP 1994 adatfelvétel

Az International Social Survey Programme (ISSP) család moduljának mintája 1500 fős rétegzett, reprezentatív minta. A háztartásban megkérdezett személyt Leslie Kish-kulccsal választották ki. A felvételt a TÁRKI végezte, az adatállomány azonosítója: C64. Az adatok eredetileg nem voltak súlyozva, az adatbázist később az 1996-os Mikrocenzushoz súlyoztam. A párkapcsolatban élők almintája 948 esetet tartalmaz. A minta társadalmi-demográfiai jellemzők szerinti bontását az M1. táblázat tartalmazza.

TÁRKI Háztartás Monitor 1998

Az adatfelvétel országosan reprezentatív háztartásmintán zajlott le, összesen 2000 háztartásban, minden 16 éven felüli egyénnel készült kérdőíves interjú, illetve egy személlyel háztartási kérdőív is. A háztartásokat és az egyéneket tartalmazó minta külön súlyt kapott. Az adatfelvételt a TÁRKI végezte, az adatállomány azonosítója: D76.

A mintában szereplők közül összesen 2353 felnőtt élt házastársi vagy élettársi kapcsolatban, közülük összesen 2291 fő válaszolt a pénzkezeléssel kapcsolatos kérdésekre, ebből összesen 1041 olyan pár akadt, ahol mindkét partner válaszolt. A dolgozatban három almintán végeztem elemzéseket.

- (1) Az *egyéni mintán*, amelyet úgy hoztam létre, hogy minden párból csak az egyik partner szerepeljen benne. Az, hogy melyik partner kerüljön a mintába, a következő kiválasztási elv szerint történt: a háztartásokat sorszámuk szerint sorba rendeztem, és minden páratlanból a férfit, minden párosból a nőt vettem be az egyéni mintába. Ezt a mintát egészítette ki azok csoportja, akiknek a párja valamilyen oknál fogva nem válaszolt a pénzkezeléssel kapcsolatos kérdésekre. A mintát életkor, nem és iskolai végzettség szerint súlyoztam. Súlyozás után a minta eset-

száma 1274 fő lett. A minta társadalmi-demográfiai jellemzők szerinti bontását az M1. táblázat tartalmazza.

- (2) *A párok mintája* kizárólag azokat a párokat tartalmazza, ahol mindegyik partner választ adott a pénzkezeléssel kapcsolatos kérdésekre. Az alminta elemszáma 1041. Az adatbázis úgy épül fel, hogy az együtt élő partnerek adatai egy sorban szerepelnek. A párok mintáját szintén súlyoztam, ez esetben a partnerek egyéni súlyainak átlagával. A minta társadalmi-demográfiai jellemzők szerinti bontását az M2–M4. táblázatok tartalmazzák.
- (3) *Kétkeresős párok mintája*, a párok mintájából leválogatott alminta, azokat a párokat tartalmazza, ahol a családi kassza legfeljebb a két fél kereseteiből adódott össze, tehát rajtuk kívül nem volt más kereső a családban a felvétel idején. Fontos szempont volt az is, hogy a kérdezettek részletes jövedelemadatai rendelkezésre álljanak. A minta elemszáma 547 pár (nukleáris család). A minta társadalmi-demográfiai jellemzők szerinti bontását az M2–M4. táblázatok tartalmazzák.

NKI Család 2000 felvétel

A Család 2000 adatfelvételt a *Population Policy Acceptance* (PPA) nemzetközi összehasonlító vizsgálat részeként 2000 novemberében vették fel. Az alapsokaság a 17–74 év közötti magyar lakosság volt. Az országosan reprezentatív mintavételi eljárással készült kérdőíves adatfelvétel mintaelemszáma 3057. Az adatfelvételt a KSH Népességtudományi Kutatóintézetének megbízásából a TÁRKI végezte. Az adatállomány azonosítója: E40. Elemzéseimet a felvétel idején párkapcsolatban élők almintáján végeztem, melynek súlyozott elemszáma 1981. A minta társadalmi-demográfiai jellemzők szerinti bontását az M1. táblázat tartalmazza.

2. Mintajellemzők

M1. táblázat: Az 1994-es, az 1998-as és a 2000-es felvételek egyéni súlyozott mintáinak jellemzői (%)

	1994	1998	2000
Nem			
Nő	53,1	54,1	49,5
Férfi	46,9	45,9	50,5
Összesen (N)	100,0 (973)	100,0 (1272)	100,0 (1981)
Korosztályok			
18–34	25,3	21,5	24,4
35–44	25,3	20,7	21,3
45–54	20,0	24,9	23,1
55–64	17,4	18,2	17,3
65–xx	12,1	14,5	13,8
Összesen (N)	100,0 (973)	100,0 (1272)	100,0 (1981)
Iskolai végzettség			
Legfeljebb 8 általános	35,7	39,3	32,5
Szakmunkás	27,9	26,7	33,0
Érettségi	24,6	21,5	22,8
Diploma	11,8	12,4	11,8
Összesen (N)	100,0 (973)	100,0 (1271)	100,0 (1980)
Településtípus			
Község	39,5	38,3	37,8
Város	24,1	27,1	28,4
Megyeszékhely	18,5	17,9	16,4
Főváros	17,9	16,5	17,4
Összesen (N)	100,0 (973)	100,0 (1270)	100,0 (1981)
Munkaerő-piaci státus			
Foglalkoztatottak*	54,2	49,6	49,5
Nyugdíjasok	30,3	35,6	32,9
Háztartásbeli vagy gyesen/gyeden van	5,1	5,2	6,2
Segélyen élők**	1,6	4,3	5,7
Egyéb inaktívak***	6,6	5,2	5,8
Összesen (N)	100,0 (972)	100,0 (1267)	100,0 (1965)
Foglalkoztatottak			
Önálló	10,3	10,6	11,2
Felső- és középvezető	5,9	8,3	5,2
Alsóvezetők	5,1	4,6	3,6
Szellemiek	25,0	23,9	23,5
Szakmunkások	31,6	24,0	33,4
Betanított munkások	16,9	19,2	15,2
Segédmunkások, mg-i fizikai dolgozók	5,7	9,3	8,0
Összesen (N)	100,0 (544)	100,0 (603)	100,0 (1008)

Megjegyzések: *A foglalkoztatottak kategóriájába beletartoznak az alkalmazásban álló sorkatonák és azok a személyek, akik gyesen-gyeden vannak vagy gyermeknevelési támogatásban részesülnek és van munkahelyük. 2000-ben a gyeden/gyesen lévők nem tartoznak ebbe a kategóriába.

**Segélyen élők: azok a személyek tartoznak ide, akik munkanélküli vagy szociális segítyt kapnak. 2000-ben csak a munkanélküliek.

***Egyéb inaktívak: sorkatonák, tanulók, egyéb inaktív keresők, egyéb eltartottak, segítő családtagok. 2000-ben ebbe csoportba kerültek a háztartásbeliek, mivel a kérdésben nem voltak külön megkülönböztetve.

M2. táblázat: A mintába került párok és a 15 éven felüli népesség életkor, iskolai végzettség és munkaerő-piaci státus szerinti megoszlása, 1998 (%)

	Párok mintája		Kétkeresős párok		15 éven felüli népesség
	Feleség	Férj	Feleség	Férj	
Életkor					
16–31	17,5	11,4	16,4	9,7	26,4
32–39	16,5	15,6	19,0	17,6	12,9
40–49	24,2	23,0	18,3	21,4	17,4
50–59	22,4	25,1	21,6	20,4	17,6
60 felett	19,4	24,9	24,8	30,9	25,7
Legmagasabb iskolai végzettség					
Legfeljebb 8 osztály	47,4	32,8	47,9	32,7	44,6
Szakmunkás	18,7	36,8	18,9	36,4	24,7
Érettségi	23,7	17,5	22,4	17,4	20,8
Diploma	10,3	12,9	10,7	13,5	10,0
Munkaerő-piaci státus					
Alkalmazott	36,2	41,5	33,1	40,1	34,6
Önálló	2,0	7,5	1,5	5,6	3,5
Alkalmi munkás	0,4	1,9	0,1	1,7	1,3
Nyugdíj mellett dolgozik	1,2	2,2	1,8	2,8	1,5
Gyesen/gyeden van	10,5	0,3	12,6	0,2	3,9
Munkanélküli	3,9	4,5	3,7	4,2	4,0
Nyugdíjas	34,3	37,4	39,5	42,5	36,0
Háztartásbeli	4,0	-	5,4	-	-
Egyéb inaktív	7,5	4,7	2,2	2,9	15,2
Összesen (N)	100,0 (1014)	100,0 (1014)	100,0 (547)	100,0 (547)	100,0 (3792)

Forrás: TÁRKI Háztartás Monitor 1998

M3. táblázat: A párok és a kétkeresős párok almintájába került háztartások és az összes háztartás településtípus szerinti megoszlása, 1998 (%)

	Párok	Kétkeresős párok	Összes háztartás
Község	42,2	41,7	36,7
Város	26,6	25,5	25,0
Megyeszékhely	17,5	18,2	18,2
Budapest	13,7	14,6	20,2
Összesen:	100,0 (1014)	100,0 (547)	100,0 (1922)

Forrás: TÁRKI Háztartás Monitor 1998

M4. táblázat: A párok és a kétkeresős párok családjának összetétele a háztartás típusa, a gyermekek száma, a partnerek egymáshoz viszonyított aktivitása és iskolai végzettsége szerint, 1998 (%)

	Párok	Kétkeresős párok
Családtípus		
Pár 45 év alatt	3,7	4,9
Pár 0–3 éves gyerekekkel	8,0	10,8
Pár 4–6 éves gyerekekkel	6,5	9,2
Pár 7–12 éves gyerekekkel	9,4	11,9
Pár 13–16 éves gyerekekkel	6,8	8,7
Pár 16+ éves gyerekekkel	35,7	5,5
Pár 46–65 év között	15,3	24,9
Pár 65 felett	14,6	24,1
Gyerekszám		
Nincs gyerek	55,4	56,9
1 gyerek	19,3	14,5
2 gyerek	17,6	19,3
3+ gyerek	7,7	9,3
Munkaerő-piaci státus		
Mindketten aktívak	30,5	29,1
Aktív férj	22,5	21,1
Aktív feleség	9,2	7,4
Mindketten inaktívak*	37,8	42,4
A párok egymáshoz viszonyított iskolai végzettsége**		
Lf. 8 osztály – lf. szakmunkás	30,5	30,6
Szakmunkás – lf. szakmunkás	27,1	27,1
La. érettségi – lf. szakmunkás	8,5	9,1
Lf. szakmunkás – la. érettségi	12,1	11,3
La. érettségi – la. érettségi	21,9	21,9

*Megjegyzés: *Ez esetben az inaktívak közé soroltuk a gyesen, gyeden lévőket, a katonai szolgálatot teljesítőket is, tekintet nélkül arra, hogy van-e munkahelyük. A nyugdíj mellett dolgozókat viszont az aktívak kategóriájába tettük.*

***Rövidítések: lf.=legfeljebb; la.=legalább. A kategóriák első tagja a férj, a második a feleség legmagasabb iskolai végzettségét mutatja.*

3. A pénzkezelés és társadalmi-gazdasági jellemzők szerinti vizsgálata

M5. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a kérdezett életkora szerint, 1998 (%)

Korosztályok	Közösen	A feleség	A férj	Egyéb módon	Összesen (N)
18–34	69	18	5	8	100 (274)
35–44	59	30	4	6	100 (264)
45–54	57	32	4	7	100 (317)
55–64	57	38	2	3	100 (232)
64 év felettiek	61	32	4	3	100 (185)
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>30</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>100 (1272)</i>

Megjegyzés: Cramér's $V=0,09$; szign.: $=0,001$.

M6. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásainak megoszlása a kérdezett lakóhelyének településtípusa szerint az egyéni mintában (%)

Településtípus	Közösen	A feleség	A férj	Egyéb módon	Összesen
Község	59	31	3	6	100 (487)
Város	58	36	2	4	100 (345)
Megyeszékhely	59	28	7	7	100 (228)
Főváros	68	19	5	8	100 (210)
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>30</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>100 (1270)</i>

Megjegyzés: Cramér's $V=0,09$; szign.: $=0,00038$.

M7. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a kérdezett iskolai végzettsége szerint, 1998 (%)

Iskolai végzettség	Közösen	A feleség	A férj	Egyéb módon	Összesen
0-7 osztály	49	42	4	5	100 (131)
8 általánost végzett	52	39	5	4	100 (267)
Szakmunkás	66	28	2	5	100 (339)
Érettségizett	68	23	2	7	100 (274)
Diplomás	65	15	7	13	100 (158)
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>30</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>100 (1269)</i>

Megjegyzés: Cramér's $V=0,14$; szign.: $=0,00000$.

M8. táblázat: A párkapcsolatban élők pénzkezelési szokásai a kérdezett családjának jövedelmi helyzete szerint, 1998 (%)

Jövedelmi ötödök	Közösen	A feleség	A férj	Egyéb módon	Összesen
1. ötöd	54	36	4	6	100 (250)
2. ötöd	62	29	3	7	100 (250)
3. ötöd	61	33	3	3	100 (248)
4. ötöd	60	30	5	5	100 (250)
5. ötöd	62	23	5	10	100 (250)
<i>Összesen</i>	<i>60</i>	<i>30</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>100 (1248)</i>

Megjegyzés: Cramér's $V=0,08$; szign.: $=0,01963$.

A jövedelmi ötödöket a háztartás egy főre jutó éves jövedelme alapján számítottam.

4. A párok relatív erőforrásainak vizsgálata

M9. táblázat: A férj és feleség egymáshoz viszonyított foglalkozása, 1994 (%)

Férj foglalkozása	Feleség foglalkozása								N
	Vállalkozó	Felső- v. középvezető	Alsó szintű vezető	Szellemi fogl.	Szakt munkás	Betanított munkás	Segéd-munkás v. mg.-i fizikai	Összesen	
Vállalkozó	2,6	0,7	0	4	1,2	1,3	0,3	10,1	69
Felső- v. középvezető	0,3	0,9	0,3	4,6	1	0,7	0,1	7,9	54
Alsó szintű vezető	0,6	0,3	0	2,2	0,6	1,3	0,4	5,4	37
Szellemi fogl.	0,7	1,5	0,7	7,5	2,1	1	0,3	13,8	94
Szakt munkás	1,6	1	0,7	13,1	9,1	12,2	3,8	41,6	283
Betanított munkás	0,6	0	0,6	1,9	2,8	5,7	3,2	14,9	101
Segéd-munkás v. mg.-i fizikai	0	0,1	0	1	0,4	1,9	2,6	6,2	42
Összesen	6,5	4,6	2,4	34,3	17,2	24,3	10,9	100	680
N	44	31	16	233	117	165	74	680	

Megjegyzés: Cramér's $V = 0,24$; szign.: =0,0000. Lambda (nő foglalkozása a függő) = 0,08, szign.: 0,00002

M10. táblázat: A pénzkezelési módok megoszlása a feleségek, illetve férfiak iskolai végzettsége szerint, párok mintája 1998 (%)

Iskolai végzettség	Közösen	A feleség	A férj	Egyéb módon	Összesen
Feleségek					
0–7 osztályt végzett	52	39	4	6	100 (108)
8 általánost végzett	57	38	3	2	100 (332)
Szakt munkás	65	29	4	2	100 (162)
Érettségizett	72	21	3	5	100 (218)
Diplomás	75	15	1	9	100 (96)
Összesen	63	30	3	4	100 (906)
Férjek					
0–7 osztály végzett	51	42	2	5	100 (96)
8 általánost végzett	52	41	4	3	100 (199)
Szakt munkás	65	31	3	2	100 (330)
Érettségizett	71	21	3	6	100 (178)
Diplomás	78	12	3	7	100 (129)
Összesen	63	30	3	4	100 (1008)

Megjegyzés: Feleségek: Cramér's $V = 0,13$; szign.: =0,0000.

Férjek: Cramér's $V = 0,14$; szign.: =0,0000.

M11. táblázat: Havi ekvivalens jövedelemátlagok a párok munkaerő-piaci státusának csoportjaiban, 1994-ben és 2000-ben (Ft)

1994	Átlag	Szórás	N
Aktívak – kétkeresős család	19226	9318	318
Nyugdíjasok	15364	6204	205
Férfi aktív – nő inaktív	14914	7537	221
Nő aktív – férfi inaktív	14901	7167	58
Inaktívak	11218	3135	65
<i>Összesen</i>	<i>16322</i>	<i>8080</i>	<i>868</i>
2000	Átlag	Szórás	N
Aktívak – kétkeresős család	43128	21421	614
Nyugdíjasok	35771	12698	469
Férfi aktív – nő inaktív	32632	17739	362
Nő aktív – férfi inaktív	35590	17123	146
Inaktívak	24045	8421	119
<i>Összesen</i>	<i>36920</i>	<i>18297</i>	<i>1710</i>

Megjegyzés: Az F-statisztika értéke 1994-ben: $F=21,5$ df.: 4, szign.: 0,0000;
2000-ben $F=41,6$, df.: 4, szign.: 0,0000.

M12. táblázat: A férfiak és feleség hozzájárulása a családi összjövedelemhez a férj életkora, a férj és feleség iskolai végzettsége és a partnerek egymáshoz viszonyított képzettsége szerint, 1998 (%)

	A férj többel járul hozzá	Egyformán járulnak hozzá	A feleség többel járul hozzá	Perem eloszlás	N
A férj korcsoportja szerint					
–31	64,2	15,1	20,8	9,7	53
32–39	67,7	10,4	21,9	17,6	96
40–49	55,2	16,4	28,4	21,3	116
50–59	57,7	24,3	18,0	20,4	111
60 felett	69,2	26,0	4,7	31,0	169
Férj iskolai végzettsége					
Legfeljebb 8 osztályt végzett	57,9	24,2	18,0	32,6	178
Szakmunkás	61,8	19,6	18,6	36,4	199
Érettségizett	65,3	16,8	17,9	17,4	95
Diplomás	74,3	14,9	10,8	13,6	74
Feleség iskolai végzettsége					
Legfeljebb 8 osztályt végzett	64,3	22,8	12,9	48,0	263
Szakmunkás	65,0	16,5	18,4	18,8	103
Érettségizett	62,6	17,1	20,3	22,4	123
Diplomás	54,2	16,9	28,8	10,8	59
A párok egymáshoz viszonyított iskolai végzettsége					
Férj 8 oszt. – feleség max. szakmunkás	58,9	25,0	16,1	30,7	168
Férj szakmunkás – feleség max. szakmunkás	66,9	18,9	14,2	27,0	148
Férj min. érettségizett – feleség max. szakmunkás	76,0	14,0	10,0	9,1	50
Férj max. szakmunkás – feleség min. érettségizett	46,8	17,7	35,5	11,3	62
Min. érettségizettek	66,7	16,7	16,7	21,9	120
Összesen	63,0	19,7	17,3	100,0	548

M13. táblázat: A férj és feleség hozzájárulása a családi összjövedelemhez a partnerek aktivitása, az egy főre jutó éves háztartásjövedelem ötödei és gyerekszám szerint, 1998 (%)

	A férj több jövedelemmel rendelkezik	Egyformán	A feleség több jövedelemmel rendelkezik	Perem eloszlás	N
Munkaerő-piaci státus					
Mindketten aktívak	60,8	20,9	18,4	28,9	158
Aktív férj	84,5	6,0	9,5	21,2	116
Aktív feleség	(26,8)	(12,2)	(61,0)	(7,5)	(41)
Mindketten inaktívak	60,3	27,2	12,5	42,4	232
Gyerekszám					
Nincs gyerek	63,7	24,4	11,9	56,9	311
1 gyerek	53,2	22,8	24,1	14,4	79
2 gyerek	74,5	9,4	16,0	19,4	106
3+ gyerek	49,0	9,8	41,2	9,3	51
Jövedelmi ötödök					
Legalsó ötöd	46,0	16,0	38,0	18,3	100
2.	61,3	18,9	19,8	20,3	111
3.	62,9	26,7	10,3	21,2	116
4.	70,5	21,4	8,0	20,5	112
Legfelső ötöd	72,2	15,7	12,0	19,7	108
Összesen	62,9	19,9	17,2	100,0	547

Megjegyzés: A 50 alatti cellaszámot () jelzi..

M14. táblázat: A pár összjövedelmének megoszlása a partnerek különböző típusú jövedelmei alapján, 1998 (%)

Életkor	Munkahelyi jövedelmek		Nyugdíjak		Gyermekevelési támogatások		Családi pótlék		Egyéb transzfer jövedelmek		N
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
-31	19,3	52,8	0,0	0,0	12,1	0,1	6,5	2,4	3,4	3,2	53
32-39	23,2	48,1	0,5	1,3	7,2	0,1	7,6	5,0	2,9	4,1	96
40-49	26,2	41,0	3,9	6,0	2,3	0,9	5,4	3,6	6,6	4,1	117
50-59	17,6	26,0	22,8	25,9	0,3	0,0	0,9	0,4	2,1	3,8	112
60 felett	2,4	2,7	34,9	58,2	0,0	0,0	0,0	0,4	1,2	0,2	169
Iskolai végzettség											
Legfeljebb 8 osztályt végzett	8,0	11,2	25,5	38,5	2,7	0,2	4,4	1,5	3,7	4,2	179
Szakképzés	17,8	35,7	11,5	18,3	4,3	0,1	3,1	2,8	3,6	2,6	199
Érettségizett	19,9	37,4	12,4	17,1	2,8	0,1	3,3	2,3	2,3	2,3	95
Diplomás	24,7	39,3	12,3	18,7	0,4	0,9	1,2	1,1	0,8	0,5	74
A párok egymáshoz viszonyított iskolai végzettsége											
8 oszt. – lf. szakképzés	6,4	10,5	26,2	39,8	2,9	0,2	4,6	1,3	3,8	4,3	168
Szakm. – lf. szakm.	14,8	33,5	13,6	21,8	3,8	0,1	2,6	2,3	4,1	3,1	149
La. érettségi – lf. szakm.	12,9	32,3	17,8	24,1	2,5	0,1	2,3	3,0	1,9	3,0	50
Lf. szakm. – la. érettségi	27,5	38,4	7,1	10,1	4,9	0,1	4,1	4,3	2,2	1,3	62
La. érettségi – la. érettségi	25,7	40,7	10,1	15,2	1,5	0,6	2,4	1,3	1,6	0,9	120
Családtípus											
Pár 45 év alatt	37,9	48,8	0,7	5,4	0,0	0,0	0,0	0,0	3,4	3,8	27
Pár 0-3 éves gyerekkel	5,3	55,4	0,0	0,8	18,7	0,2	8,6	4,4	2,9	3,6	59
Pár 4-6 éves gyerekkel	19,4	40,7	1,3	2,8	8,1	1,4	11,0	5,6	5,5	4,3	50
Pár 7-12 éves gyerekkel	28,1	43,2	2,0	2,3	1,2	0,6	7,1	5,1	5,0	5,3	65
Pár 13-18 éves gyerekkel	27,8	42,3	4,6	6,3	1,1	0,0	4,2	3,4	7,6	2,5	48
Pár 19- éves gyermekkel	35,0	36,9	10,6	9,1	0,0	0,0	1,9	1,1	1,8	3,6	30
Pár 46-65 év között	14,6	20,0	26,3	34,4	0,0	0,0	0,2	0,0	1,6	2,8	136
Pár 65 felett	1,5	2,3	35,0	59,2	0,0	0,0	0,0	0,5	1,3	0,3	132

Az M14. táblázat folytatása: A pár összjövedelmének megoszlása a partnerek különböző típusú jövedelmei alapján, 1998 (%)

Gyerekszám	Munkahelyi jövedelmek		Nyugdíjak		Gyermekevelési támogatások		Családi pótlék		Egyéb transzfer jövedelmek		N
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
Nincs gyerek	11,5	15,2	27,4	41,0	0,0	0,0	0,2	0,3	1,7	2,0	311
1 gyerek	28,1	45,9	3,4	6,0	3,9	0,0	3,5	2,0	4,6	2,4	79
2 gyerek	21,8	51,3	0,4	1,6	5,2	0,1	6,3	5,2	5,2	2,9	105
3+ gyerek	11,2	30,9	2,1	2,5	15,4	2,3	16,2	7,0	4,4	7,9	51
<i>Összesen</i>	<i>15,9</i>	<i>28,5</i>	<i>16,3</i>	<i>24,8</i>	<i>3,0</i>	<i>0,2</i>	<i>3,3</i>	<i>2,1</i>	<i>3,0</i>	<i>2,8</i>	<i>547</i>
Munkaerő-piaci státus											
Mindketten aktívak	28,4	50,7	0,8	1,4	0,6	0,0	2,1	2,4	1,9	1,7	159
Aktív férj	3,5	56,7	9,0	3,1	8,9	0,4	5,2	5,2	5,5	2,2	116
Aktív feleség	45,6	3,2	4,3	30,1	0,5	1,8	5,8	1,2	2,0	5,6	40
Mindketten inaktívak	1,5	3,6	32,8	50,6	2,1	0,0	2,8	0,5	2,8	3,3	232
Jövedelmi ötödök											
1. ötöd	10,2	25,6	8,7	10,0	9,9	1,2	11,7	3,6	8,9	10,0	99
2. ötöd	18,8	28,6	13,2	23,9	2,8	0,0	3,2	3,4	4,1	2,1	111
3. ötöd	12,7	22,4	23,0	33,9	1,9	0,1	1,3	2,5	1,5	0,7	116
4. ötöd	14,6	26,7	22,3	32,4	0,8	0,0	0,6	0,6	0,8	1,0	112
5. ötöd	22,9	39,3	13,2	21,5	0,5	0,0	0,7	0,5	0,6	0,9	109
<i>Összesen</i>	<i>15,9</i>	<i>28,5</i>	<i>16,3</i>	<i>24,8</i>	<i>3,0</i>	<i>0,2</i>	<i>3,3</i>	<i>2,1</i>	<i>3,0</i>	<i>2,8</i>	<i>547</i>

5. A kulturális kontextusok és a pénzkezelés

M15. táblázat: A női munkavállalással és nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a párkapcsolatban élő nők és férfiak körében, 1994 és 2000 (5-fokú skála 1 – nem ért egyet, 5 – teljesen egyetért, átlagpont)

	1994	Átlag	Szórás	N	2000	Átlag	Szórás	N
Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.	Férfi	3,3	1,41	518	Férfi	3,8	1,24	991
	Nő	3,5	1,38	451	Nő	3,9	1,18	960
	$F=4,05$, szign.: 0,0446				$F=10,79$, szign.: 0,0010			
Hat éves kora előtt mindenképp megsínyle egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.	Férfi	4,2	1,06	515	Férfi	3,6	1,30	989
	Nő	4,1	1,14	453	Nő	3,5	1,36	967
	$F=2,99$, szign.: 0,0840				$F=7,59$, szign.: 0,0059			
A család élete megsínyle, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.	Férfi	3,8	1,18	515	Férfi	3,8	1,23	992
	Nő	3,9	1,20	453	Nő	3,7	1,29	970
	$F=0,31$, szign.: 0,5789				$F=5,36$, szign.: 0,0207			
Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyereke legyen.	Férfi	4,1	1,00	506	Férfi	4,3	0,86	990
	Nő	4,1	1,06	455	Nő	4,2	0,96	969
	$F=0,00$, szign.: 0,9870				$F=1,80$, szign.: 0,1800			
A háziasszonyi teendőket ellátni legalább akkora teljesítmény, mint dolgozni.	Férfi	3,6	1,20	512	Férfi	3,6	1,26	947
	Nő	3,6	1,21	451	Nő	3,5	1,35	967
	$F=0,14$, szign.: 0,7096				$F=4,92$, szign.: 0,0266			
Ha egy nő független akar lenni, legjobban, ha munkát vállal.	Férfi	2,9	1,34	506	Férfi	3,2	1,34	947
	Nő	2,9	1,29	443	Nő	3,5	1,33	931
	$F=0,12$, szign.: 0,7243				$F=18,68$, szign.: 0,0000			

M15. táblázat folytatása: A női munkavállalással és nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a párkapcsolatban élő nők és férfiak körében, 1994 és 2000 (5-fokú skála 1 – nem ért egyet, 5 – teljesen egyetért, átlagpont)

	1994	Átlag	Szórás	N	2000	Átlag	Szórás	N
Azért kell a nőknek dolgozni, mert családjának szüksége van a keresetükre.	Férfi	4,6	0,73	515	Férfi	4,6	0,77	996
	Nő	4,7	0,64	456	Nő	4,7	0,63	975
		F=1,64, szign.: 0,2007				F=12,21, szign.: 0,0005		
A család jövedelméhez a férjnek is és a feleségnek is hozzá kell járulnia.	Férfi	3,9	1,20	515	Férfi	4,2	1,10	998
	Nő	4,1	1,03	454	Nő	4,5	0,87	970
		F=15,35, szign.: 0,0001				F=38,02, szign.: 0,0000		
A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család.	Férfi	3,7	1,26	517	Férfi	4,1	1,11	1000
	Nő	3,5	1,31	455	Nő	3,8	1,31	975
		F=9,01, szign.: 0,0027				F=34,03, szign.: 0,0000		
Nem jó, ha a férfi marad otthon a háztartást és a gyereket ellátni, és a feleség jár el dolgozni.	Férfi	4,0	1,32	510	Férfi	3,8	1,34	977
	Nő	3,9	1,29	451	Nő	3,7	1,41	949
		F=1,05, szign.: 0,3049				F=6,68, szign.: 0,0098		
A család élete gyakran megcsínyli, hogy a férfiak túlságosan sokat foglalkoznak a munkájukkal.	Férfi	4,1	0,96	516	Férfi	4,2	0,95	992
	Nő	4,0	1,05	452	Nő	4,1	1,02	946
		F=1,90, szign.: 0,168				F=2,37, szign.: 0,1235		

M16. táblázat: A hagyományos nemi szerepek indexének átlagai a párok háztartási munkamegosztása szerint a párkapcsolatban élők és a nem nyugdíjasok körében, 2000

Önöknél általában ki végzi a házimunkát?	Átlag	Szórás	N
Párkapcsolatban élők			
A feleség	19,2	3,91	1193
A férj	18,9	3,93	58
Mindketten	18,9	4,29	582
Más valaki	(18,1)	(3,91)	(40)
Összesen	19,0	4,03	1873
F=1,4, df.=3, szign.: 0,2418			
Nem nyugdíjasok			
A feleség	19,0	3,90	926
A férj	18,7	4,14	46
Mindketten	18,4	4,40	392
Más valaki	(17,0)	(3,35)	(30)
Összesen	18,8	4,06	1394
F=4,6, df.=3, szign.: 0,0034			

M17. táblázat: A kérdezett szüleinek pénzkezelése a kérdezett életkora szerint, 1998 (%)

Korosztályok	Közösen	Anya	Apa	Egyéb módon	Összesen	N
18–34	43	45	6	6	100	247
35–44	36	53	5	6	100	241
45–54	32	58	7	4	100	293
55–64	29	62	7	2	100	209
64 év felettiek	34	46	16	4	100	160
Összesen	35	53	8	4	100	1150

Megjegyzés: Cramér's $V=0,11$; szign.: $=0,00011$.

6. Többváltozós elemzésekhez tartozó táblázatok

*M18. táblázat: Az 1994-es és 2000-es adatbázis párkapcsolatban élők súlyozatlan és súlyozott almintájának jellemzői (%)**

	Súlyozatlan minta		Teljes súlyozott minta		Korrigált súlyozott minta	
Kérdezett neme	%	N	%	N	%	N
Nő	50,8	1491	48,6	1435	48,1	946
Férfi	49,2	1445	51,4	1519	51,9	1018
Összesen	100,0	2936	100,0	2955	100,0	1964
A párok átlagéletkora						
18–34	20,7	603	23,5	688	23,5	458
35–44	23,0	669	24,0	702	24,8	484
45–54	23,0	669	22,4	655	21,7	424
55–64	18,0	523	16,6	487	16,9	328
64 év feletti	15,4	448	13,6	398	13,1	255
Összesen	100	2912	100	2930	100,0	1949
Családi állapot						
Házastársak	91,7	2692	91,4	2700	91,9	1804
Élettársak	8,3	244	8,6	255	8,1	160
Összesen	100,0	2936	100,0	2955	100,0	1964
Településtípus						
Község	37,2	1091	38,4	1134	38,7	759
Város	26,8	788	26,9	796	26,2	515
Megyeszékhely	17,7	520	17,1	505	17,4	343
Budapest	18,3	537	17,6	520	17,7	347
Összesen	100,0	2936	100,0	2955	100,0	1964
A férj iskolai végzettsége						
0–7 osztályt végzett	7,8	229	7,5	222	8,0	157
8 osztályt végzett	17,8	520	19,0	559	19,0	372
Szakmunkás	37,1	1085	40,3	1188	39,5	773
Érettségizett	22,8	667	20,4	602	20,7	404
Diplomás	14,6	427	12,8	376	12,9	252
Összesen	100	2928	100	2947	100	1958
A feleség isk. Végzettsége						
0–7 osztályt végzett	10,0	293	9,7	286	10,3	201
8 osztályt végzett	27,7	813	29,4	866	29,6	580
Szakmunkás	19,8	580	21,5	635	20,9	410
Érettségizett	29,6	868	28,6	843	28,5	558
Diplomás	12,9	377	10,8	319	10,8	211
Összesen	100	2931	100	2950	100	1959
Ekvivalens jövedelem negyedek						
Legalsó negyed (legszegényebb)	25,0	647	26,9	698	26,7	464
2. negyed	25,0	647	25,1	652	25,4	440
3. negyed	25,1	649	24,8	643	25,3	439
Legfelső negyed (leggazdagabb)	25,0	646	23,2	602	22,6	392
Összesen	100	2589	100	2596	100	1735

Megjegyzés: *Az 1994-es és a 2000-es minta eredeti súlyváltozójával súlyozott minta, míg a korrigált súlyozott minta esetében a 2000-es súlyokat 0,5-tel felszorozva vettem figyelembe.

6.1. Lineáris regressziós modellek

M19. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők lineáris regressziós modell paramétereinek együtthatói – ENTER modell

Függő változó: pénzkezelési mód (KEZEL_3)					
R ²	6,2%				
Korrigált R ²	4,6%				
A becslés standard hibája	0,57				
A modell magyarázó változói	B	Standard hiba	Béta	t	Szign.
A pár átlagéletkora	-0,004	0,002	-0,090	-1,97	0,049
Az együttélés típusa: 0= házastárs, 1= élettárs	0,130	0,057	0,056	2,28	0,023
A deflált ekvivalens jövedelem logaritmus	0,077	0,108	0,023	0,71	0,479
18 éven aluli gyerek van	-0,125	0,042	-0,106	-3,01	0,003
6 éven aluli gyerek van	0,052	0,048	0,035	1,08	0,279
Városban él	-0,052	0,037	-0,038	-1,40	0,163
Megyeszékhelyen él	0,038	0,043	0,025	0,89	0,376
Fővárosban él	-0,040	0,045	-0,026	-0,88	0,380
Hagyományos nemi szerepindex	0,005	0,005	0,036	1,10	0,272
Hagyományos attitűdök (dichotóm) 0= hagyományos, 1= nem hagyományos	0,054	0,043	0,039	1,25	0,211
A feleség 8 osztályt végzett	0,090	0,064	0,070	1,41	0,160
A feleség szakmunkás	0,109	0,116	0,075	0,94	0,348
A feleség diplomás	0,023	0,054	0,012	0,43	0,666
A férj 8 osztályt végzett	-0,111	0,073	-0,074	-1,51	0,130
A férj szakmunkás	0,063	0,138	0,053	0,46	0,647
A férj érettségizett	0,208	0,080	0,144	2,58	0,010
A férj diplomás	0,288	0,086	0,162	3,35	0,001
Mindketten szakmunkások	-0,095	0,162	-0,055	-0,59	0,558
A férj érettségizett, a feleség szakmunkás	-0,113	0,100	-0,053	-1,13	0,259
A feleség érettségizett, a férj szakmunkás	0,082	0,129	0,050	0,64	0,523
A férj szakmunkás, a feleség 8 általánost végzett	-0,076	0,127	-0,044	-0,59	0,553
A feleség szakmunkás, a férj 8 általánost végzett	0,115	0,132	0,035	0,87	0,383
Mindketten nyugdíjasok	-0,028	0,055	-0,021	-0,51	0,611
A férj aktív, a feleség inaktív	-0,064	0,041	-0,046	-1,56	0,120
A feleség aktív, a férj inaktív	-0,066	0,059	-0,030	-1,12	0,262
Mindketten eltartottak	-0,061	0,066	-0,027	-0,93	0,354
A felvétel éve: 0=1994, 1=2000	-0,066	0,029	-0,057	-2,30	0,022
Konstans:	1,437	0,524		2,74	0,006

M20. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők lineáris regressziós modell paramétereinek együtthatói – STEPWISE modell

Függő változó: pénzkezelési mód (KEZEL_3)					
R ²	5,2%				
Korrigált R ²	4,7%				
A becslés standard hibája	0,57				
A modell magyarázó változói	B	Standard hiba	Béta	t	Szign.
A pár átlagéletkora	-0,005	0,001	-0,128	-3,96	0,000
Az együttélés típusa: 0= házastárs, 1= élettárs	0,112	0,056	0,049	2,00	0,045
A deflált ekvivalens jövedelem logaritmusa	0,171	0,094	0,051	1,81	0,070
Megyeszékhelyen él	0,074	0,037	0,049	1,98	0,048
A férj 8 osztályt végzett	-0,088	0,039	-0,059	-2,26	0,024
Mindketten érettségizettek	0,140	0,039	0,104	3,63	0,000
A férj érettségizett, a feleség szakmunkás	0,109	0,054	0,051	2,01	0,045
18 éven aluli gyerek van	-0,110	0,039	-0,093	-2,79	0,005
A felvétel éve: 0=1994, 1=2000	-0,064	0,028	-0,054	-2,23	0,026
Konstans:	1,262	0,442		2,86	0,004

6.2. Kategoriális regresszió optimális skálázással

M21. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modellje – a bevont változók és jellemzői

A modell változói	Kategóriák*	A változó mérési szintje**	A transzformáció utáni skálaértékek
FÜGGŐ VÁLTOZÓ: pénzkezelési mód	1= egy kézben összefogott, 2= közös pénzkezelés, 3= külön pénzkezelés	nominális	1= -1,277 2= 0,434 3= 2,077
MAGYARÁZÓ VÁLTOZÓK			
A pár átlagéletkora (KORPAR5)	1= 18–34 évesek, 2= 35–44 évesek, 3= 45–54 évesek, 4= 55–64 évesek, 5= 64 éven felüliek.	ordinális	1= -1,598 2= -0,676 3= 0,788 4= 0,788 5= 0,877
A együttélés típusa (TARS)	1= házastársak, 2= élettársak.	nominális	1= -0,283 2= 3,534
Településtípus (TELEP)	1= község, 2= város, 3= megyeszékhely, 4= főváros.	nominális	1= -0,013 2= -1,010 3= 1,944 4= -0,480
Van-e 18 év alatti gyermeke? (GYEREK)	1= nem 2= igen.	nominális	1= 0,847 2= -1,181
Korrigált ekvivalens jövedelem logaritmus (LGEJOV2)	1= 4,18–4,25 2= 4,25–4,38 3= 4,38–4,49 4= 4,49–4,59 5= 4,59–4,69 6= 4,69–4,82 7= 4,83–5,41	intervallum	1= -1,942 2= -1,284 3= -0,626 4= 0,032 5= 0,689 6= 1,347 7= 2,005
Hagyományos nemi szerepek dichotóm változó (HAGYOM)	1= hagyományos, 2= nem hagyományos	nominális	1= -1,786 2= 0,560
A férj legmagasabb iskolai végzettsége (ISK_F5)	1= 0–7 osztályt végzett, 2= 8 osztályt végzett, 3= szakmunkásképző, 4= érettségizett, 5= diplomás	ordinális	1= -1,601 2= -1,601 3= 0,344 4= 0,344 5= 1,405
A párok relatív iskolai végzettsége (ISK_REL3)	1= azonos – legfeljebb 8 osztályt végeztek, 2= a feleség szakmunkás – a férj legfeljebb 8 osztályt végzett, 3= a férj szakmunkás – a feleség legfeljebb 8 osztályt végzett, 4= azonos – szakmunkások, 5= a feleség legalább érettségizett – a férj szakmunkás, 6= férj legalább érettségizett – a feleség szakmunkás, 7= azonos – legalább érettségizettek.	nominális	1= -0,226 2= 1,685 3= -1,258 4= -1,390 5= -0,255 6= 0,029 7= 1,263
Párok gazdasági aktivitása (MUNKA6)	1= aktívak 2= férj aktív – a feleség inaktív, 3= a feleség aktív – a férj inaktív, 4= mindketten eltartottak, 5= nyugdíjasok	nominális	1= 1,229 2= -1,133 3= 0,421 4= -1,277 5= -0,489
A felvétel éve (IDO)	1=1994, 2=2000	nominális	1= 1,414 2= -0,707

Megjegyzés: * Az intervallum szintű változók esetében – jelen esetben a jövedelem logaritmus – az SPSS program egy 7-értékű kategoriális változót hoz létre és ezen a változónak az optimális skálázását végzi el.

**A kategoriális regresszió spss parancsban megadott mérési szintje.

M22. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modelljének standardizált együtthatói és a hozzátartozó F-statisztika

	Béta	Standard hiba	df	F	Szignifikancia szint
A férj legmagasabb iskolai végzettsége (ISK_F5)	0,123	0,022	2	31,8	0,000
A pár átlagéletkora (KORPAR5)	-0,115	0,025	3	20,2	0,000
A párok relatív iskolai végzettsége (ISK_REL3)	0,099	0,021	6	22,4	0,000
Van-e 18 év alatti gyermeke? (GYEREK)	0,097	0,027	1	13,5	0,000
A együttélés típusa (TARS)	0,061	0,020	1	9,7	0,002
Településtípus (TELEP)	0,055	0,020	3	8,0	0,000
Párok gazdasági aktivitása (MUNKA6)	0,052	0,021	4	6,2	0,000
A felvétel éve (IDO)	0,050	0,019	1	6,7	0,010
Hagyományos nemi szerepek (HAGYOM)	0,022	0,020	1	1,2	0,271
Korrigált ekvivalens jövedelem logaritmus (LGEJOV2)	0,011	0,024	1	0,2	0,659

Megjegyzés: A modellhez tartozó statisztikák: korrigált R^2 : 5,5%, $N=2523$.

M23. táblázat: A pénzkezelési módot befolyásoló tényezők kategoriális regressziós modellje magyarázó tényezőinek korrelációi, fontossága és tolerancia mértéke a skála transzformáció előtt és után

	Korrelációk			Fontosság*	Tolerancia érték**	
	Nullad-fokú	Parciális 1	Parciális 2		Transzformáció után	Transzformáció előtt
A férj legmagasabb iskolai végzettsége (ISK_F5)	0,167	0,112	0,109	0,322	0,782	0,180
A pár átlagéletkora (KORPAR5)	-0,097	-0,090	-0,087	0,174	0,577	0,351
A párok relatív iskolai végzettsége (ISK_REL3)	0,139	0,094	0,092	0,216	0,860	0,170
Van-e 18 év alatti gyermeke? (GYEREK)	-0,009	0,073	0,071	-0,014	0,532	0,526
A együttélés típusa (TARS)	0,070	0,062	0,060	0,067	0,973	0,965
Településtípus (TELEP)	0,078	0,056	0,055	0,067	0,984	0,799
Párok gazdasági aktivitása (MUNKA6)	0,102	0,050	0,048	0,083	0,855	0,437
A felvétel éve (IDO)	0,045	0,052	0,050	0,036	0,990	0,992
Hagyományos nemi szerepek (HAGYOM)	0,073	0,022	0,021	0,025	0,944	0,937
Korrigált ekvivalens jövedelem logaritmus (LGEJOV2)	0,124	0,009	0,009	0,021	0,650	0,650

Megjegyzés: *A fontosság (importance) egy relatív érték, amely a standardizált regressziós együtthatók (béták) mellett a változók hatásának fontosságát mutatja, minél magasabb ez az érték, annál fontosabb az adott változó szerepe a függő változó előrejelzésében. A magas negatív érték azt mutatja, hogy az adott változó és a többi változó között multikollinearitás van.

**A tolerancia (tolerance) értékei azt mutatják, hogy a modell változói között mekkora a multikollinearitás. A tolerancia 1 körüli értéke azt jelzi, hogy az adott változó varianciájának csak kis százaléka magyarázható más magyarázó változóval, tehát a közöttük levő multikollinearitás kicsi. Ha a tolerancia érték alacsony, akkor az adott változó csak kevés információval járul hozzá a modell magyarázatához. (SPSS [1997 p. 66–67])

6.3. A összevont adatbázison végzett logisztikus regressziós modellek eredményei

M24. táblázat: A párok relatív iskolai végzettsége hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, az összevont adatbázison

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza							
Initial –2LL:	1809,9			R ² :	5,5%		
Goodness of Fit:	1426,9			OLS R ² :	6,2%		
Khi–négyzet:	98,7	Df: 25	Szign.: 0,000	Esetszám:	2137		
Találatmátrix*:	67,9%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			18,68	4	0,001	0,077	
35–44	-0,490	0,208	5,58	1	0,018	-0,045	0,61
45–54	-1,002	0,236	17,97	1	0,000	-0,094	0,37
55–64	-0,803	0,264	9,26	1	0,002	-0,063	0,45
64 év feletti	-0,999	0,297	11,32	1	0,001	-0,072	0,37
Településtípus – ref.: község			2,77	3	0,428	0,000	
Város	-0,163	0,145	1,26	1	0,263	0,000	0,85
Megyeszékhely	0,139	0,184	0,57	1	0,452	0,000	1,15
Főváros	-0,041	0,191	0,05	1	0,829	0,000	0,96
Együttélés típusa – ref.: házasság							
Élettársak	0,076	0,254	0,09	1	0,764	0,000	1,08
Van-e 18 év alatti gyerekük? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	-0,175	0,192	0,83	1	0,363	0,000	0,84
Van-e 0–6 éves gyerekük? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	-0,105	0,213	0,24	1	0,623	0,000	0,90
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,064	0,443	5,78	1	0,016	0,046	2,90
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,033	0,021	2,57	1	0,109	0,018	1,03
Hagyományos attitűd – ref. Nem hagyományos							
Hagyományos	-0,321	0,173	3,45	1	0,063	-0,028	0,73
Feleség iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			1,39	4	0,847	0,000	
8 általános isk.	0,248	0,242	1,05	1	0,306	0,000	1,28
Szaktanulmány	0,027	0,488	0,00	1	0,957	0,000	1,03
Érettségizett	0,059	0,480	0,02	1	0,903	0,000	1,06
Diplomás	0,092	0,524	0,03	1	0,860	0,000	1,10
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			9,61	4	0,048	0,030	
8 általános isk.	-0,327	0,281	1,35	1	0,245	0,000	0,72
Szaktanulmány	0,400	0,519	0,59	1	0,441	0,000	1,49
Érettségizett	0,400	0,399	1,00	1	0,316	0,000	1,49
Diplomás	0,705	0,459	2,36	1	0,125	0,014	2,02
Párok relatív iskolázottsága – ref.: 8–8 osztály			2,84	4	0,585	0,000	
Érettségizettek	0,257	0,546	0,22	1	0,638	0,000	1,29
Szaktanulmányok	-0,411	0,649	0,40	1	0,527	0,000	0,66
Férj szaktanulmány – feleség 8 osztály	-0,406	0,478	0,72	1	0,396	0,000	0,67
Feleség szaktanulmány – férj 8 osztály	0,475	0,547	0,75	1	0,386	0,000	1,61
Konstans	-4,157	2,071	4,03	1	0,045		

Megjegyzés: *Azt, hogy a találatmátrix által megadott találati arány szignifikánsan jobb-e – mintha azt a függő változó móduszával becsülnénk –, a lambda asszociációs mérőszám mutatja meg. Ha a lambda értéke szignifikáns, akkor a modell érdemi javulást ért el. Az itt továbbiakban bemutatott modellek esetében a lambda értéke nem volt szignifikáns.

M25. táblázat: A párok relatív iskolai végzettsége hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, az összevont adatbázison a felvétel időpontjának (IDO) bevonásával

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – ÖSSZEVONT							
Initial –2LL:	1809,9			R ² :	5,7%		
Goodness of Fit:	1424,2			OLS R ² :	6,6%		
Khí–négyzet:	103,6	Df: 26	Szign.: 0,000	Esetszám:	2137		
	B	S.E.	Wald	Df	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			17,90	4	0,001	0,074	
35–44	–0,504	0,208	5,87	1	0,015	–0,046	0,60
45–54	–0,992	0,237	17,55	1	0,000	–0,093	0,37
55–64	–0,804	0,264	9,25	1	0,002	–0,063	0,45
64 év felettiek	–0,951	0,298	10,18	1	0,001	–0,067	0,39
Településtípus – ref.: község			2,52	3	0,473	0,000	
Város	–0,156	0,146	1,15	1	0,284	0,000	0,86
Megyeszékhely	0,130	0,185	0,50	1	0,481	0,000	1,14
Főváros	–0,052	0,191	0,07	1	0,786	0,000	0,95
Együttélés típusa – ref.: házások							
Élettársak	0,107	0,254	0,18	1	0,673	0,000	1,11
Van-e 18 év alatti gyerekük? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	–0,180	0,192	0,87	1	0,350	0,000	0,84
Van-e 0–6 éves gyerekük? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	–0,112	0,214	0,27	1	0,601	0,000	0,89
Ekvivalens jövedelem logaritmusa	1,031	0,443	5,42	1	0,020	0,044	2,80
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,030	0,021	2,13	1	0,144	0,009	1,03
Hagyományos attitűd – ref. Nem hagyományos							
Hagyományos	–0,292	0,173	2,84	1	0,092	–0,022	0,75
Feleség iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			1,64	4	0,802	0,000	
8 ált. isk.	0,285	0,243	1,37	1	0,241	0,000	1,33
Szaktmunkás	0,094	0,490	0,04	1	0,848	0,000	1,10
Érettségizett	0,099	0,483	0,04	1	0,838	0,000	1,10
Diplomás	0,132	0,527	0,06	1	0,802	0,000	1,14
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			9,41	4	0,052	0,028	
8 ált. isk.	–0,298	0,282	1,12	1	0,289	0,000	0,74
Szaktmunkás	0,445	0,522	0,73	1	0,393	0,000	1,56
Érettségizett	0,416	0,399	1,08	1	0,298	0,000	1,52
Diplomás	0,723	0,461	2,47	1	0,116	0,016	2,06
Párok relatív iskolázottsága – ref: 8–8 osztály			2,85	4	0,584	0,000	
Érettségizettek	0,276	0,548	0,25	1	0,615	0,000	1,32
Szaktmunkások	–0,428	0,651	0,43	1	0,511	0,000	0,65
Férj szakm. – feleség 8 osztály	–0,415	0,480	0,75	1	0,388	0,000	0,66
Feleség szakm. – férj 8 osztály	0,465	0,548	0,72	1	0,396	0,000	1,59
A felvétel ideje – Ref.: 1994	–0,265	0,119	4,93	1	0,026	–0,040	0,77
Konstans	–3,900	2,074	3,54	1	0,060		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M26. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió együtthatói az összevont adatbázison, FORWARD modell

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – ÖSSZEVONT							
Initial –2LL:	1809,9			R ² :	5,0%		
Goodness of Fit:	1425,673			OLS R ² :	5,5%		
Khí-négyzet:	89,8	10	0,000	Esetszám:	2137		
Találatmátrix:	67,97%						
	B	S.E.	Wald	df	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			24,17	4	0,000	0,095	
35–44	–0,446	0,182	5,99	1	0,014	–0,047	0,64
45–54	–0,820	0,183	20,14	1	0,000	–0,100	0,44
55–64	–0,646	0,195	10,96	1	0,001	–0,070	0,52
64 év felettiek	–0,850	0,223	14,53	1	0,000	–0,083	0,43
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,299	0,397	10,73	1	0,001	0,069	3,67
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			20,70	4	0,000	0,084	
8 ált. isk.	–0,155	0,245	0,40	1	0,529	0,000	0,86
Szakmunkás	0,131	0,245	0,28	1	0,595	0,000	1,14
Érettségi	0,521	0,270	3,72	1	0,054	0,031	1,68
Diploma	0,847	0,318	7,08	1	0,008	0,053	2,33
A felvétel ideje – ref.: 1994	–0,274	0,118	5,43	1	0,020	–0,044	0,76
Konstans	–4,647	1,758	6,99	1	0,008		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M27. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regressziós eredményei az összevont adatbázison

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza							
Initial –2LL:	1812,6			R ² :	4,1%		
Goodness of Fit:	1434,9			OLS R ² :	4,8%		
Khi–négyzet:	74,9	17	0,0000	Esetszám:	2137		
Találatmátrix:	67,9%						
	B	S.E.	Wald	Df	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			17,45	4	0,002	0,072	
35–44	–0,421	0,203	4,29	1	0,038	–0,036	0,66
45–54	–0,864	0,230	14,19	1	0,000	–0,082	0,42
55–64	–0,952	0,291	10,73	1	0,001	–0,069	0,39
64 év felettiek	–1,212	0,328	13,62	1	0,000	–0,080	0,30
Településtípus – ref.: község			5,04	3	0,169	0,000	
Város	–0,109	0,143	0,58	1	0,446	0,000	0,90
Megyeszékhely	0,303	0,179	2,87	1	0,090	0,022	1,35
Főváros	0,101	0,185	0,29	1	0,588	0,000	1,11
Együttélés típusa – ref.: házások							
Élettársak	–0,001	0,250	0,00	1	0,997	0,000	1,00
Van-e 18 év alatti gyerekek? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	–0,046	0,188	0,06	1	0,809	0,000	0,96
Van-e 0–6 éves gyerekek? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	0,003	0,218	0,00	1	0,991	0,000	1,00
Ekvivalens jövedelem logaritmusa	1,742	0,429	16,48	1	0,000	0,089	5,71
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,022	0,020	1,21	1	0,271	0,000	1,02
Hagyományos attitűd – ref.: nem hagyományos							
Hagyományos	–0,321	0,171	3,52	1	0,061	–0,029	0,73
Párok gazdasági aktivitása: ref.: aktívak			4,19	4	0,381	0,000	
Nyugdíjasok	0,227	0,245	0,86	1	0,354	0,000	1,25
Férj aktív – feleség inaktív	–0,133	0,174	0,58	1	0,445	0,000	0,88
Feleség aktív – férj inaktív	–0,145	0,233	0,39	1	0,535	0,000	0,87
Eltartottak	–0,195	0,265	0,54	1	0,462	0,000	0,82
Konstans	–6,8354	2,0667	10,94	1	0,001		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M28. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regressziós eredményei az összevont adatbázison a felvétel időpontjának (IDO) bevonásával

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – ÖSSZEVONT							
Initial –2LL:	1812,6			R ² :	4,4%		
Goodness of Fit:	1433,6			OLS R ² :	5,10%		
Khí–négyzet:	79,9	Df. 18	0,000	Esetszám:	2137		
Találatmátrix:	67,7%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			17,39	4	0,002	0,072	
35–44	–0,441	0,204	4,67	1	0,031	–0,038	0,64
45–54	–0,865	0,230	14,16	1	0,000	–0,082	0,42
55–64	–0,979	0,291	11,31	1	0,001	–0,072	0,38
64 év feletti	–1,213	0,329	13,64	1	0,000	–0,080	0,30
Településtípus – ref.: község			4,71	3	0,195	0,000	
Város	–0,099	0,143	0,48	1	0,490	0,000	0,91
Megyeszékhely	0,300	0,179	2,79	1	0,095	0,021	1,35
Főváros	0,098	0,186	0,28	1	0,598	0,000	1,10
Együttélés típusa – ref.: házasság							
Élettársak	0,028	0,250	0,01	1	0,911	0,000	1,03
Van-e 18 év alatti gyerekek? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	–0,050	0,189	0,07	1	0,792	0,000	0,95
Van-e 0–6 éves gyerekek? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	–0,003	0,218	0,00	1	0,991	0,000	1,00
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,719	0,430	15,99	1	0,000	0,088	5,58
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,019	0,020	0,90	1	0,342	0,000	1,02
Hagyományos attitűd – ref. Nem hagyományos							
Hagyományos	–0,295	0,172	2,95	1	0,086	–0,023	0,74
Párok gazdasági aktivitása: ref.: aktív			4,62	4	0,329	0,000	
Nyugdíjasok	0,238	0,245	0,95	1	0,331	0,000	1,27
Férj aktív – feleség inaktív	–0,143	0,174	0,68	1	0,411	0,000	0,87
Feleség aktív – férj inaktív	–0,134	0,234	0,33	1	0,566	0,000	0,87
Eltartottak	–0,214	0,265	0,65	1	0,420	0,000	0,81
A felvétel ideje – Ref.: 1994	–0,262	0,117	5,00	1	0,025	–0,041	0,77
Konstans	–6,539	2,074	9,94	1	0,002		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M29. táblázat: A relatív gazdasági aktivitás hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió együtthatói az összevont adatbázison, FORWARD modell

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – ÖSSZEVONT							
Initial –2LL:	1812,6			R ² :	3,7%		
Goodness of Fit:	1433,6			OLS R ² :	3,99%		
Khí-négyzet:	67,6	6	0,000	Esetszám:	2137		
Találatmátrix:	67,4%						
	B	S.E.	Wald	df	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			31,74	4	0,000	0,114	
35–44	–0,412	0,181	5,20	1	0,023	–0,042	0,66
45–54	–0,803	0,181	19,76	1	0,000	–0,099	0,45
55–64	–0,762	0,188	16,48	1	0,000	–0,089	0,47
64 év felettiek	–0,956	0,201	22,60	1	0,000	–0,107	0,38
Ekvivalens jövedelem logaritmus	2,023	0,359	31,79	1	0,000	0,128	7,56
A felvétel ideje: ref.: 1994	–0,269	0,116	5,38	1	0,020	–0,043	0,76
Konstans	–7,696	1,612	22,79	1	0,000		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

6.4. A párok relatív iskolai végzettségének hatásának tesztje logisztikus regresszióval, 1994 és 2000

M30. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 1994

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 1994							
Initial –2LL:	884,3			R ² :	7,7%		
Goodness of Fit:	726,1			OLS R ² :	8,7%		
Khí-négyzet:	68,1	Df.: 25	Szign.:0,000	Esetszám:	836		
Találatmátrix:	71,5%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			15,59	4	0,004	0,093	
35–44	–0,675	0,315	4,58	1	0,032	–0,054	0,51
45–54	–1,351	0,373	13,12	1	0,000	–0,112	0,26
55–64	–0,801	0,414	3,75	1	0,053	–0,045	0,45
64 év felettiek	–1,320	0,479	7,58	1	0,006	–0,079	0,27
Településtípus – ref.: község			1,83	3	0,609	0,000	
Város	–0,294	0,220	1,79	1	0,180	0,000	0,75
Megyeszékhely	–0,087	0,267	0,11	1	0,744	0,000	0,92
Főváros	–0,133	0,284	0,22	1	0,639	0,000	0,88
Együttélés típusa – ref.: házasság							
Élettársak	–0,141	0,402	0,12	1	0,725	0,000	0,87
Van-e 18 év alatti gyerekek? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	–0,394	0,287	1,88	1	0,170	0,000	0,67
Van-e 0–6 éves gyerekek? – ref.: nincs kisgyerek							
Van kisgyerek	–0,211	0,318	0,44	1	0,506	0,000	0,81
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,101	0,680	2,62	1	0,105	0,027	3,01
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,043	0,032	1,82	1	0,177	0,000	1,04
Hagyományos attitűd – ref.: nem hagyományos							
Hagyományos	–0,310	0,258	1,44	1	0,230	0,000	0,73
Feleség iskolai végzettsége: ref.: 0–7 osztály			1,46	4	0,833	0,000	
8 ált. isk.	0,368	0,339	1,18	1	0,278	0,000	1,44
Szakmunkás	0,274	0,700	0,15	1	0,696	0,000	1,31
Érettségi	0,624	0,705	0,78	1	0,376	0,000	1,87
Diploma	0,512	0,749	0,47	1	0,495	0,000	1,67
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			8,32	4	0,080	0,019	
8 ált. isk.	–0,578	0,398	2,12	1	0,146	–0,012	0,56
Szakmunkás	0,175	0,764	0,05	1	0,819	0,000	1,19
Érettségi	0,148	0,550	0,07	1	0,787	0,000	1,16
Diploma	0,830	0,655	1,61	1	0,205	0,000	2,29
Párok relatív iskolázottsága – ref.: 8–8 osztály			0,46	4	0,977	0,000	
Érettségizettek	0,151	0,783	0,04	1	0,847	0,000	1,16
Szakmunkások	–0,156	0,960	0,03	1	0,871	0,000	0,86
Férj szakm. – feleség 8 osztály	–0,214	0,710	0,09	1	0,763	0,000	0,81
Feleség szakm. – férj 8 osztály	0,356	0,795	0,20	1	0,655	0,000	1,43
Konstans	–3,855	2,958	1,70	1	0,192		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M31. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell, 1994

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 1994							
Initial –2LL:	884,3			R ² :	6,4%		
Goodness of Fit:	726,1			OLS R ² :	6,5%		
Khi-négyzet:	57,2	Df.: 9	Szign.: 0,000	Esetszám:	836		
Találatmátrix:	71,1%						
	B	S.E.	Wald	Df	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			17,38	4	0,002	0,103	
35–44	–0,581	0,263	4,88	1	0,027	–0,057	0,56
45–54	–1,028	0,273	14,23	1	0,000	–0,118	0,36
55–64	–0,516	0,289	3,18	1	0,075	–0,037	0,60
64 év feletti	–1,068	0,344	9,65	1	0,002	–0,093	0,34
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,505	0,607	6,14	1	0,013	0,069	4,50
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			15,32	4	0,004	0,091	
8 ált. isk.	–0,370	0,340	1,19	1	0,276	0,000	0,69
Szakmunkás	0,162	0,338	0,23	1	0,632	0,000	1,18
Érettségizett	0,364	0,375	0,94	1	0,332	0,000	1,44
Diplomás	1,051	0,472	4,95	1	0,026	0,058	2,86
Konstans	–4,904	2,470	3,94	1	0,047		

M32. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (eredeti súlyozással)

Függő változó: KEZEL_2 – 1=közös pénzkezelés; 0=feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	1837,7			R ² :	4,8%		
Goodness of Fit:	1404,8			OLS R ² :	5,6%		
Khi–négyzet:	87,3	Df.: 25	Szign.: 0,000	Esetszám:	1723		
Találatmátrix:	64,3%						
	B	S,E,	Wald	Df	Szign,	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			12,94	4	0,012	0,052	
35–44	–0,360	0,200	3,25	1	0,072	–0,026	0,70
45–54	–0,687	0,221	9,67	1	0,002	–0,065	0,50
55–64	–0,864	0,249	12,02	1	0,001	–0,074	0,42
64 év felettiek	–0,718	0,275	6,85	1	0,009	–0,051	0,49
Településtípus – ref.: község			3,55	3	0,314	0,000	
Város	–0,062	0,141	0,19	1	0,662	0,000	0,94
Megyeszékhely	0,289	0,184	2,46	1	0,117	0,016	1,34
Főváros	0,052	0,189	0,07	1	0,785	0,000	1,05
Együttélés típusa – ref.: házasok							
Élettársak	0,214	0,237	0,81	1	0,367	0,000	1,24
Van-e 18 év alatti gyerekük? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	0,008	0,187	0,00	1	0,968	0,000	1,01
Van-e 0–6 éves gyerekük? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	–0,095	0,209	0,21	1	0,651	0,000	0,91
Ekvivalens jövedelem logaritmusa	1,007	0,421	5,73	1	0,017	0,045	2,74
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,025	0,020	1,61	1	0,205	0,000	1,03
Hagyományos attitűd – ref.: nem hagyományos							
Hagyományos	–0,288	0,168	2,94	1	0,087	–0,023	0,75
Feleség iskolai végzettsége – ref.: 0–7 osztály			4,12	4	0,390	0,000	
8 ált. isk.	0,223	0,254	0,77	1	0,381	0,000	1,25
Szaktmunkás	–0,199	0,499	0,16	1	0,690	0,000	0,82
Érettségizett	–0,426	0,491	0,75	1	0,386	0,000	0,65
Diplomás	–0,213	0,547	0,15	1	0,697	0,000	0,81
Férj iskolai végzettsége – ref.: 0–7 osztály			8,12	4	0,087	0,008	
8 ált. isk.	–0,033	0,291	0,01	1	0,910	0,000	0,97
Szaktmunkás	0,785	0,528	2,21	1	0,137	0,011	2,19
Érettségizett	0,751	0,422	3,17	1	0,075	0,025	2,12
Diplomás	0,695	0,476	2,13	1	0,144	0,009	2,00
Párok relatív iskolázottsága – ref.: 8–8 osztály			5,78	4	0,217	0,000	
Érettségizettek	0,438	0,567	0,59	1	0,441	0,000	1,55
Szaktmunkások	–0,587	0,655	0,80	1	0,371	0,000	0,56
Férj szakm. – feleség 8 osztály	–0,720	0,483	2,22	1	0,136	–0,011	0,49
Feleség szakm. – férj 8 osztály	0,680	0,549	1,54	1	0,215	0,000	1,97
Konstans	–4,012	1,994	4,05	1	0,044		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M33. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió FORWARD modell, 2000

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	1837,			R ² :	3,8%		
Goodness of Fit:	1408,5			OLS R ² :	4,7%		
Khí-négyzet:	69,9	9	0,000	Esetszám:	1723		
Találatmátrix:	65,0%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			22,62	4	0,000	0,089	
35–44	–0,3197	0,180	3,14	1	0,076	–0,025	0,73
45–54	–0,6218	0,175	12,67	1	0,000	–0,076	0,54
55–64	–0,8002	0,189	17,87	1	0,000	–0,093	0,45
64 év felettiek	–0,7084	0,20	11,55	1	0,001	–0,072	0,49
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,1685	0,374	9,76	1	0,002	0,065	3,22
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			18,76	4	0,001	0,077	
8 ált. isk.	0,0493	0,260	0,04	1	0,850	0,000	1,05
Szakmunkás	0,1000	0,260	0,15	1	0,701	0,000	1,11
Érettségizett	0,6721	0,283	5,66	1	0,017	0,045	1,96
Diplomás	0,7003	0,318	4,85	1	0,028	0,039	2,01
Konstans	–4,4488	1,668	7,11	1	0,008		

M34. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (korrigált súly)

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	918,8			R ² :	4,7%		
Goodness of Fit:	702,4			OLS R ² :	5,6%		
Khí-négyszet:	43,6	25	0,0119	Esetszám:	852		
Találatmátrix:	64,3%						
	B	S.E.	Wald	Df	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref: 18–34 évesek			6,47	4	0,167	0,000	
35–44	–0,360	0,283	1,62	1	0,203	0,000	0,70
45–54	–0,687	0,313	4,83	1	0,028	–0,056	0,50
55–64	–0,864	0,353	6,01	1	0,014	–0,066	0,42
64 év felettiek	–0,718	0,388	3,42	1	0,064	–0,039	0,49
Településtípus – Ref: község			1,78	3	0,620	0,000	
Város	–0,062	0,200	0,10	1	0,758	0,000	0,94
Megyeszékhely	0,289	0,261	1,23	1	0,267	0,000	1,34
Főváros	0,052	0,267	0,04	1	0,847	0,000	1,05
Együttélés típusa – ref: házasság							
Élettársak	0,214	0,335	0,41	1	0,524	0,000	1,24
Van-e 18 év alatti gyerekük? – ref: nincs gyerek							
Van gyerek	0,008	0,264	0,00	1	0,977	0,000	1,01
Van-e 0–6 éves gyerekük? – ref: nincs							
Van kisgyerek	–0,095	0,296	0,10	1	0,749	0,000	0,91
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,007	0,595	2,86	1	0,091	0,031	2,74
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,025	0,028	0,80	1	0,370	0,000	1,03
Hagyományos attitűd – ref. nem hagyományos							
Hagyományos	–0,288	0,238	1,47	1	0,226	0,000	0,75
Feleség iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			2,06	4	0,725	0,000	
8 ált. isk.	0,223	0,359	0,38	1	0,535	0,000	1,25
Szaktanulás	–0,199	0,706	0,08	1	0,778	0,000	0,82
Érettségizett	–0,426	0,695	0,38	1	0,540	0,000	0,65
Diplomás	–0,213	0,774	0,08	1	0,783	0,000	0,81
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			4,06	4	0,398	0,000	
8 ált. isk.	–0,033	0,412	0,01	1	0,936	0,000	0,97
Szaktanulás	0,785	0,747	1,11	1	0,293	0,000	2,19
Érettségizett	0,751	0,596	1,58	1	0,208	0,000	2,12
Diplomás	0,695	0,673	1,07	1	0,302	0,000	2,00
Párok relatív iskolázottsága – ref.: 8–8 osztály			2,89	4	0,577	0,000	
Érettségizettek	0,438	0,802	0,30	1	0,586	0,000	1,55
Szaktanulók	–0,587	0,927	0,40	1	0,527	0,000	0,56
Férj szakm. – feleség 8 osztály	–0,720	0,683	1,11	1	0,292	0,000	0,49
Feleség szakm. – férj 8 osztály	0,680	0,776	0,77	1	0,381	0,000	1,97
Konstans	–4,226	2,814	2,26	1	0,133		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M35. táblázat: A relatív iskolai végzettség hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD MODELL, 2000
(korrigált súly)

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	918,8			R ² :	3,8%		
Goodness of Fit:	704,3			OLS R ² :	4,7%		
Khi-négyzet:	34,9	9	0,0001	Esetszám:	852		
Találatmátrix:	65,0%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			11,31	4	0,023	0,060	
35–44	–0,320	0,255	1,57	1	0,210	0,000	0,73
45–54	–0,622	0,247	6,33	1	0,012	–0,069	0,54
55–64	–0,800	0,268	8,94	1	0,003	–0,087	0,45
64 év feletti	–0,708	0,295	5,77	1	0,016	–0,064	0,49
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,169	0,529	4,88	1	0,027	0,056	3,22
Férj iskolai végzettsége: ref. 0–7 osztály			9,38	4	0,052	0,039	
8 ált. isk.	0,049	0,368	0,02	1	0,893	0,000	1,05
Szakmunkás	0,100	0,368	0,07	1	0,786	0,000	1,11
Érettségizett	0,672	0,400	2,83	1	0,093	0,030	1,96
Diplomás	0,700	0,450	2,43	1	0,119	0,022	2,01
Konstans	–4,449	2,359	3,56	1	0,059		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

6.5. A párok relatív gazdasági aktivitásának hatásának tesztje logisztikus regresszióval, 1994 és 2000

M36. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 1994

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 1994							
Initial –2LL:	886,8			R ² :	5,9%		
Goodness of Fit:	730,2			OLS R ² :	6,8%		
Khí-négyzet:	52,6	17	0,000	Esetszám:	836		
Találatmátrix:	70,1%						
	B	S,E,	Wald	Df.	Szign,	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			15,22	4	0,004	0,090	
35–44	–0,574	0,305	3,54	1	0,060	–0,042	0,56
45–54	–1,198	0,351	11,63	1	0,001	–0,104	0,30
55–64	–1,197	0,441	7,37	1	0,007	–0,078	0,30
64 év feletti	–1,718	0,497	11,93	1	0,001	–0,106	0,18
Településtípus – ref.: község			1,92	3	0,589	0,000	
Város	–0,208	0,213	0,95	1	0,329	0,000	0,81
Megyeszékhely	0,132	0,257	0,26	1	0,608	0,000	1,14
Főváros	0,063	0,271	0,05	1	0,817	0,000	1,07
Együttélés típusa – ref.: házasság							
Élettársak	–0,159	0,396	0,16	1	0,688	0,000	0,85
Van-e 18 év alatti gyerekük? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	–0,131	0,279	0,22	1	0,637	0,000	0,88
Van-e 0–6 éves gyerekük? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	–0,026	0,321	0,01	1	0,936	0,000	0,97
Ekvivalens jövedelem logaritmus	2,150	0,645	11,12	1	0,001	0,101	8,58
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,022	0,030	0,51	1	0,474	0,000	1,02
Hagyományos attitűd – ref. nem hagyományos							
Hagyományos	–0,301	0,255	1,39	1	0,238	0,000	0,74
Párok gazdasági aktivitása: ref.: aktív			7,52	4	0,111	0,000	
Nyugdíjasok	0,496	0,364	1,86	1	0,173	0,000	1,64
Férj aktív – feleség inaktív	–0,253	0,248	1,04	1	0,308	0,000	0,78
Feleség aktív – férj inaktív	–0,382	0,341	1,26	1	0,263	0,000	0,68
Eltartottak	–0,119	0,388	0,09	1	0,758	0,000	0,89
Konstans	–7,461	2,859	6,81	1	0,009		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M37. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell eredményei, 1994

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 1994							
Initial –2LL:	886,8			R ² :	4,7%		
Goodness of Fit:	732,3			OLS R ² :	4,3%		
Khí-négyzet:	41,3	5	0,000	Esetszám:	836		
Találatmátrix:	70,1%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			20,93	4	0,000	0,121	
35–44	–0,537	0,260	4,26	1	0,039	–0,051	0,58
45–54	–1,068	0,268	15,84	1	0,000	–0,125	0,34
55–64	–0,712	0,275	6,71	1	0,010	–0,073	0,49
64 év felettiek	–1,139	0,304	14,01	1	0,000	–0,116	0,32
Ekvivalens jövedelem logaritmus	2,419	0,543	19,81	1	0,000	0,142	11,23
Konstans	–8,517	2,248	14,35	1	0,000		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M38. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (eredeti súly)

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	1838,2			R ² :	3,3%		
Goodness of Fit:	1409,1			OLS R ² :	4,0%		
Khí–négyzet:	61,2	17	0,000	Esetszám:	1723		
Találatmátrix:	64,8%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			9,28	4	0,055	0,026	
35–44	–0,310	0,198	2,45	1	0,118	–0,016	0,73
45–54	–0,581	0,218	7,13	1	0,008	–0,053	0,56
55–64	–0,794	0,280	8,05	1	0,005	–0,057	0,45
64 év felettiek	–0,697	0,318	4,79	1	0,029	–0,039	0,50
Településtípus – ref.: község			6,78	3	0,079	0,021	
Város	–0,009	0,139	0,00	1	0,948	0,000	0,99
Megyeszékhely	0,431	0,179	5,78	1	0,016	0,045	1,54
Főváros	0,151	0,183	0,68	1	0,409	0,000	1,16
Együttélés típusa – ref.: házasság							
Élettársak	0,137	0,232	0,35	1	0,554	0,000	1,15
Van-e 18 év alatti gyerekek? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	0,058	0,183	0,10	1	0,753	0,000	1,06
Van-e 0–6 éves gyerekek? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	–0,048	0,213	0,05	1	0,822	0,000	0,95
Ekvivalens jövedelem logaritmusa	1,417	0,414	11,71	1	0,001	0,073	4,12
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,019	0,019	0,94	1	0,333	0,000	1,02
Hagyományos attitűd – ref. nem hagyományos							
Hagyományos	–0,295	0,167	3,12	1	0,077	–0,025	0,74
Párok gazdasági aktivitása: ref.: aktívak			1,12	4	0,892	0,000	1,12
Nyugdíjasok	–0,025	0,242	0,01	1	0,917	0,000	–0,03
Férj aktív – feleség inaktív	–0,011	0,176	0,00	1	0,949	0,000	–0,01
Feleség aktív – férj inaktív	0,060	0,229	0,07	1	0,795	0,000	0,06
Eltartottak	–0,232	0,263	0,78	1	0,377	0,000	–0,23
Konstans	–5,712	2,007	8,10	1	0,004		–5,71

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M39. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell eredményei, 2000

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	1838,2			R ² :	2,7%		
Goodness of Fit:	1409,1			OLS R ² :	3,4%		
Khí-négyzet:	48,9	5	0,000	Esetszám:	1723		
Találatmátrix:	65,1%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			28,41	4	0,000	0,105	
35–44	–0,299	0,179	2,79	1	0,095	–0,021	0,74
45–54	–0,577	0,173	11,17	1	0,001	–0,071	0,56
55–64	–0,835	0,184	20,66	1	0,000	–0,108	0,43
64 év felettiek	–0,789	0,190	17,27	1	0,000	–0,091	0,45
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,688	0,340	24,69	1	0,000	0,111	5,41
Konstans	–6,549	1,526	18,43	1	0,000		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M40. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, BACKWARD modell eredményei, 2000

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	1838,2			R ² :	3,1%		
Goodness of Fit:	1409,1			OLS R ² :	3,8%		
Khí-négyzet:	56,2	8	0,000	Esetszám:	1723		
Találatmátrix:	64,3%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			28,34	4	0,000	0,105	
35–44	–0,285	0,180	2,52	1	0,113	–0,017	0,75
45–54	–0,587	0,173	11,48	1	0,001	–0,072	0,56
55–64	–0,836	0,184	20,60	1	0,000	–0,101	0,43
64 év felettiek	–0,775	0,191	16,54	1	0,000	–0,089	0,46
Településtípus – ref.: község			7,04	3	0,071	0,024	
Város	–0,025	0,137	0,03	1	0,855	0,000	0,98
Megyeszékhely	0,428	0,178	5,81	1	0,016	0,046	1,53
Főváros	0,146	0,180	0,66	1	0,418	0,000	1,16
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,506	0,359	17,60	1	0,000	0,092	4,51
Konstans	–5,809	1,599	13,20	1	0,000		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M41. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió eredményei, 2000 (korrigált súly)

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	919,1			R ² :	3,4%		
Goodness of Fit:	705,8			OLS R ² :	4,0%		
Khí–négyzet:	30,6	17	0,0224	Esetszám:	852		
Találatmátrix:	64,8%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			4,64	4	0,326	0,000	
35–44	–0,310	0,280	1,23	1	0,268	0,000	0,73
45–54	–0,581	0,308	3,56	1	0,059	–0,041	0,56
55–64	–0,794	0,396	4,02	1	0,045	–0,047	0,45
64 év feletti	–0,697	0,450	2,39	1	0,122	–0,021	0,50
Településtípus – ref.: község			3,39	3	0,336	0,000	
Város	–0,009	0,196	0,00	1	0,964	0,000	0,99
Megyeszékhely	0,431	0,253	2,89	1	0,089	0,031	1,54
Főváros	0,151	0,258	0,34	1	0,560	0,000	1,16
Együttélés típusa – ref.: házasság							
Élettársak	0,137	0,328	0,17	1	0,676	0,000	1,15
Van-e 18 év alatti gyerekük? – ref.: nincs gyerek							
Van gyerek	0,058	0,259	0,05	1	0,824	0,000	1,06
Van-e 0–6 éves gyerekük? – ref.: nincs							
Van kisgyerek	–0,048	0,302	0,03	1	0,874	0,000	0,95
Ekvivalens jövedelem logaritmusa	1,417	0,586	5,85	1	0,016	0,065	4,12
Hagyományos nemi szerepek indexe	0,019	0,027	0,47	1	0,493	0,000	1,02
Hagyományos attitűd – ref. nem hagyományos							
Hagyományos	–0,295	0,236	1,56	1	0,211	0,000	0,74
Párok gazdasági aktivitása: ref.: aktív			0,56	4	0,968	0,000	
Nyugdíjasok	–0,025	0,342	0,01	1	0,942	0,000	0,98
Férj aktív – feleség inaktív	–0,011	0,249	0,00	1	0,964	0,000	0,99
Feleség aktív – férj inaktív	0,060	0,324	0,03	1	0,854	0,000	1,06
Eltartottak	–0,232	0,371	0,39	1	0,533	0,000	0,79
Konstans	–5,712	2,838	4,05	1	0,044		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

M42. táblázat: A párok relatív gazdasági aktivitása hatásának tesztje a közös pénzkezelésre és a feleség kezelte kasszára – logisztikus regresszió, FORWARD modell eredményei, 2000 (korrigált súly)

Függő változó: KEZEL_2 – 1= közös pénzkezelés, 0= feleség kezelte kassza – 2000							
Initial –2LL:	919,1			R ² :	2,7%		
Goodness of Fit:	705,8			OLS R ² :	3,3%		
Khi-négyzet:	24,4	5	0,000	Esetszám:	852		
Találatmátrix:	65,1%						
	B	S.E.	Wald	Df.	Szign.	R	Exp(B)
Párok átlagéletkora – ref.: 18–34 évesek			14,21	4	0,007	0,082	
35–44	–0,299	0,253	1,39	1	0,238	0,000	0,74
45–54	–0,577	0,244	5,59	1	0,018	–0,063	0,56
55–64	–0,835	0,260	10,33	1	0,001	–0,095	0,43
64 év felettiek	–0,789	0,269	8,63	1	0,003	–0,085	0,45
Ekvivalens jövedelem logaritmus	1,688	0,480	12,35	1	0,000	0,106	5,41
Konstans	–6,549	2,158	9,21	1	0,002		

Megjegyzés : Lambda értéke nem szignifikáns, a modell nem javult.

7. A mélyinterjú vizsgálatához kapcsolódó mellékletek

ADATLAP

Interjúszám:.....

KERESZTNÉV	
NEM	
SZÜLETÉSI ÉV	
CSALÁDI ÁLLAPOT	
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	
DOLGOZIK-E?	
FOGLALKOZÁSA	
HAVI NETTÓ KERESETÉNEK NAGYSÁGA	
TAGJA-E VALAMILYEN VÁLLALKOZÁSNAK? MENNYI AZ EBBŐL SZÁRMAZÓ JÖVEDELME?	
A CSALÁD HAVI JÖVEDELME ÖSSZESEN	
KERESŐK SZÁMA	
GYERMEKEK SZÁMA	
A HÁZTARTÁS LÉTSZÁMA	
AZ EGYÜTTÉLÉS IDŐTARTAMA	

Helység:

Dátum:

INTERJÚVÁZLAT

I. A pénzkezelési mód kialakulása

A) Mi történik Önöknél a rendszeres jövedelemmel/keresettel, miután beérkezik a családba? Hogyan osztják be, illetve ki osztja be azt?

Van-e közös kassza, ha igen, hogyan jön létre? Ki dönti el, hogy mennyi pénz kerül a közös kasszába, ki kezeli, illetve ki férhet hozzá a kasszához?

Rendelkezik-e a családban valaki zsebpénzzel? Saját megtakarítás vagy dugi pénz, amiről senki nem tud?

Ha nem közös a kassza, akkor hogyan intézik el az együttélésből következő közös kiadások (rezsi, telefon stb.) megosztását?

Ha közös a kassza, akkor ki az, aki eldönti, hogy ebből milyen kiadásokra jut?

Hogyan alakult ki, hogyan dőlt el, hogy így fogják kezelni a pénzüket? Miért éppen ezt a pénzkezelési módot választották? Volt-e ezzel kapcsolatban vitájuk?

Emlékszik-e olyan konfliktusra Ön és párja között, ami a pénz miatt robbant ki (kereset, mire költik el stb.)? Meséljen erről!

B) Mi történik, a rendszertelen, külön bevételekkel? (pl. állatleadásból vagy terményeladásból, illetve különmunkákból, alkalmi munkákból származó bevételek, ajándékba kapott összegek stb.)

Általában kinek a részéről kerülnek a háztartásba ezek a jövedelmek?

Hova kerülnek ezek a pénzek, és ki dönt ezek elköltésükről?

Ha van vállalkozása, akkor az azzal kapcsolatos pénzügyeket ki intézi?

Ki dönti el, hogy mennyi pénzt forgatnak vissza?

Mennyire folynak össze a vállalkozás pénzügyei a család pénzügyeivel?

Ki rendelkezik a vállalkozásból származó bevételek felett? Mire költik el?

C) Vannak-e Önöknél címkézett pénzek, azaz olyan bevételek, aminek már előre megvan a helye, mert csak bizonyos dolgokra költik? (pl. örökségből, nászajándékból, ajándékból kapott összegekre gondolok, illetve az is elképzelhető, hogy az egyikük fizetését csak bizonyos kiadásokra fordítják.)

D) Van-e háztartási könyvük? (Esetleg meg tudja mutatni?)

Ha igen, akkor ki vezeti azt?

Ön szerint ki az, aki kettőjük közül leginkább tisztában van a család anyagi helyzetével?

E) Bankszámla: Van-e folyószámlájuk?

Közös-e vagy külön bankszámlával rendelkeznek – hozzáférhetnek-e egymás bankszámláihoz?

Mire használják, mikor használják a bankkártyájukat?

Van-e összefüggés a címkézés és a bankszámla-használat között?

Bankszámla használata: Tipikus-e, hogy milyen költségek kifizetésére használják a bankszámlát, illetve kinek a kártyájáról mit fizetnek, kialakult erre valamiféle szokás Önöknél?

F) Az életciklus, illetve a szülők pénzkezelésének hatása:

Változott-e az együttélésük óta a pénzgazdálkodásuk módja? Ha igen, akkor miben változott és miért? Ön szerint minek a hatására? (munkahely elvesztése, gyermekszületés, vállalkozóvá válás, nyugdíjazás..., stb.)

Hogyan gazdálkodtak a szülei? Milyen befolyással volt a szülők pénzgazdálkodása arra, hogy Ön hogyan fog gazdálkodni?

II. A pénz elköltése

A) Most a pénzügyi feladatok megosztásáról szeretném kérdezni. A családban felmerülnek mindennapos, kisebb összegű, illetve ritkábban felmerülő, nagyobb összegű vásárlási kiadások.

Hogyan zajlanak le Önöknél **a mindennapos kiadásokkal** kapcsolatos döntések?

Kialakult-e Önöknél valami szokás arra, hogy ki intézi ezeket a mindennapos ügyeket?

Mi az, ami felboríthatja ezt a rendet?

Amikor **nagyobb értékű dolgot** vásárolnak, akkor hogyan szokták eldönteni, azt hogy megvegyék-e. Illetve, ha már tudják, hogy megveszik, akkor hogyan dől el, hogy melyiket is vásárolják meg?

B) Hogyan intézik a nagyobb jelentőségű pénzügyi tranzakciókat, hogyan zajlik le egy ilyen döntés (pl. hitelfelvétel, befektetések)?

Meséljen arról, hogyan tudnak megtakarítani pénzt?

Voltak-e már olyan helyzetben, hogy megszorultak, ekkor hogyan módosították a beosztást, illetve a pénzkezelést? Van-e ilyen helyzetekre kialakult stratégiájuk?

Köszönöm szépen az interjút!

M43. táblázat: Az interjúban részt vett párok társadalmi-demográfiai jellemzői, és pénzkezelési módjai

Sor-szám	Kapcsolat típusa	Háztartás létszáma	Település-típus	Összes bevétel – számolt (e Ft)	Közös kassza** (%)	Pénzkezelés típusa	Nem	Életkor (év)	Iskolai végzettség	Beosztás	Egyéni havi nettó bevétel (eFt)	Vállalkozás*
1.	házasság	4	község	138	40%	járandósági	férfi	34	főiskola	felsővezető	55 + 65	1
							nő	26	szakmunkás	betanított munkás	18	0
2.	házasság	3 + 2 (többség-nerácós)	község	82	90–100%	közös kassza, közösen kezelik	férfi	31	szakközépiskola	köztisztviselő	40+20	1
							nő	27	szakközépiskola	közalkalmazott	32	1
3.	házasság	3	község	136	70%	inkább járandósági	férfi	29	szakmunkás	szövetkezeti tag	30+70	1
							nő	30	főiskola	közalkalmazott – részmunkaidős	36	1
4.	házasság	3	község	200	40%	inkább járandósági	férfi	30	egyetem	vállalkozó	100	1
							nő	27	főiskola	vállalkozó	25+33 (gyes)	1
5.	házasság	6	község	350	100%	feleség által kezelt	férfi	49	szakközépiskola	vállalkozó	80	1
							nő	45	8 általános	vállalkozó	80	1
6.	élettársak	2	község	50	100%	feleség által kezelt	férfi	45	8 általános	alkalmi munkás	12,5+20	0
							nő	47	10 osztály	alkalmi munkás	10, 15	0
7.	házasság	2+1	község	70	100%	feleség által kezelt	férfi	58	szakmunkás	munkanélküli	33+5	1

Sor- szám	Kapcsolat típusa	Háztartás létszáma	Település- típus	Összes bevétel – számolt (e Ft)	Közös kassza** (%)	Pénzkezelés típusa	Nem	Életkor (év)	Iskolai végzettség	Beosztás	Egyéni havi nettó bevétel (eFt)	Vállal- kozás*
							nő	54	gimnázium	beosztott szellemi	28+6	1
8.	házasság	5	főváros	340	100%	közös kassza, közösen kezelik	férfi	39	egyetem	alkalmazott	170	1
							nő	37	egyetem	alkalmazott	170	1
9.	házasság	5	főváros	700	60%	járandósági	férfi	33	egyetem	alkalmazott	400	1
							nő	35	egyetem	részmunkaidőben alkalmazott	147	0
10.	házasság	3	főváros	450	?	inkább járandósági	férfi	43	egyetem	alkalmazott, vezető beosztásban	300+ ?	0
							nő	41	egyetem	vállalkozó	52+20	1
11.	házasság	3	főváros	170	100%	közös kassza, közösen kezelik	férfi	30	egyetem	szellemi szabad	60–80	1
							nő	32	egyetem	szellemi szabad	70	1
12.	házasság	4	főváros	460	90%	közös – feleség irányít	férfi	48	egyetem	alkalmazott, vezető beosztásban	160	0
							nő	44	egyetem	alkalmazott, vezető beosztásban	190+110 (vállalkozás)	1
13.	házasság	2	főváros	520	100%	közös kassza, közösen kezelik	férfi	33	egyetem	alkalmazott	85+70 (vállalkozás)	1
							nő	30	egyetem	alkalmazott, vezető beosztásban	340	0
14.	élettársak	2	főváros	330	0%	külön gazdálkodás	férfi	29	gimnázium	önálló – kft igazgató	250	1

Sor-szám	Kapcsolat típusa	Háztartás létszáma	Település-típus	Összes bevétel – számolt (e Ft)	Közös kassza** (%)	Pénzkezelés típusa	Nem	Életkor (év)	Iskolai végzettség	Beosztás	Egyéni havi nettó bevétel (eFt)	Vállalkozás*
							nő	31	főiskola	alkalmazott a kft-ben	80	0
15.	házasság	3	főváros	260	100%	közös kassza, közösen kezelik	férj	45	főiskola	alkalmazott	140	1
							nő	46	egyetem	bt-be dolgozik be	120	1
16.	élettársak	2	főváros	80	100%	nő kezeli	férfi	64	főiskola	nyugdíjas	37	0
							nő	63	gimnázium	nyugdíjas	43	0
17.	élettársak	2	főváros	–	60 Ft	részben közös kassza	férfi	41	gimnázium	kft tagviszony	nem nyilatkozott	0
							nő	34	gimnázium	vállalkozó	120	1
18.	házasság	6	főváros	375	100%	közös kassza, közösen kezelik	férfi	52	egyetem	alkalmazott, vezető beosztásban	110+170	1
							nő	51	egyetem	alkalmazott, vezető beosztásban	115+50	1
19.	házasság	3	főváros	90	100%	feleség által kezelt	férfi	60	szakmunkás	alkalmazott	42 + 8	0
							nő	51	8 általános	alkalmazott	40	0

Megjegyzés: *A tagja-e valamilyen vállalkozásnak? 1–igen, 0–nem tagja.

**Közös kassza: az a része a jövedelemnek, amiténylegesen összeadnak a párok, akár dobozról, akár közös bankszámláról legyen szó.

HIVATKOZÁSOK

- Adamik, Mária [1991]: Hungary – Supporting parenting and child rearing: Policy innovation in Eastern Europe. In: Kamerman, S. B. – A.J. Kahn [szerk.]: Child care, parental leave, and the under 3s. policy innovation in Europe. Auburn House, New York. pp. 115–144.
- Andorka Rudolf [1991]: A házasulók társadalmi helyzete egymáshoz viszonyítva. In: Utasi Á. [szerk.]: Társas kapcsolatok. Gondolat, Budapest, pp. 20–39.
- Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György [szerk., 1992]: Társadalmi riport 1992. TÁRKI, Budapest.
- Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György [szerk., 1994]: Társadalmi riport 1994. TÁRKI, Budapest.
- Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György [szerk., 1996]: Társadalmi riport 1996. TÁRKI, Budapest.
- Asztalos-Morell, Ildikó [1999]: Emancipation's Dead-End Roads? Studies in the Formation and Development of the Hungarian Model for Agriculture and Gender (1956–1989). Uppsala University Library, Uppsala.
- Bahr, S. J. [1974]: Effects on power and division of labor in the family. In: Hoffman, L.W. – Nye, F.I. [szerk.] Working Mothers. Jossey-Bass, San Francisco.
- Balogh Margit – S. Nagy Katalin [szerk., 2000]: Asszonysorsok a 20. században. BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék – SzCsM Nőképviseleti Titkárság, Budapest.
- Blood, R. O. – D. M. Wolfe [1960]: Husbands and wives: The Dynamics of Family Living. Free Press, New York.
- Blumstein, P. – P. Schwartz [1983]: American couples: Money, work, sex. William Morrow, New York.
- Blumstein, P. – P. Schwartz [1991]: Money and ideology: their impact on power and the domestic division of labour. In: Blimberg, R. L. [szerk.]: Gender, Family and Economy: The Triple Overlap. Sage, London.
- Bourdieu, P. [1986]: The forms of capital. In: Richardson, J. G. [szerk.]: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. Greenwood, New York. [Magyarul: Angelusz R. [szerk., 1998]: A társadalmi rétegződés komponensei. Szöveggyűjtemény. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Bukodi Erzsébet [2001]: Ki kivel házasodik? A házassági homogámia időbeli változása. Statisztikai Szemle, 79. évf., pp. 142–161.
- Bukodi Erzsébet [2002a]: Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. Szociológiai Szemle, 12. évf., 2., pp. 28–58.
- Bukodi Erzsébet [2002b]: A párkapcsolatformálódás és felbomlás néhány társadalmi meghatározója. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentések a nők és férfiak helyzetéről, 2001. TÁRKI-SzCsM, Budapest, pp. 88–112.

- Burgoyne, C. [1990]: Money in marriage: how patterns of allocation both reflect and conceal power. *The Sociological Review*, Vol. 38, pp. 634–665.
- Burr W. R. – L. Ahem – E. Knowls [1977]: An empirical test of Rodman's theory of resources in cultural context. *Journal of Marriage and the Family*, 39. pp. 505–514.
- Cseh-Szombathy László [1978]: A mai magyar család legfőbb jellegzetességei. In: Cseh-Szombathy [szerk.]: *A változó család*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, pp. 11–65.
- Cseh-Szombathy László [1979]: *Családszociológiai problémák és módszerek*. Gondolat, Budapest.
- Cseh-Szombathy László [1985]: *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Gondolat, Budapest.
- Dóra Ilona – Nagy Ildikó – Polónyi Katalin [szerk., 2001]: *Nők és férfiak Magyarországon*, KSH-SzCsM, Budapest.
- England, P. – G. Farkas [1986]: *Households, employment, and gender: a social, economic and demographic view*. Aldine, New York.
- Erdei Ferenc [é.n.]: *Futóhomok*. 2. kiadás, Athenaeum, Budapest.
- Erdei Ferenc [1974 (1940)]: *Magyar falu*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Falussy Béla – Vukovich György [1996]: Az idő mérlegén (1963–1993). In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. [szerk.]: *Társadalmi riport 1996*. TÁRKI, Budapest, pp. 70–103.
- Falussy Béla – Harcsa István [2000]: Háztartás és háztartásgazdaság az időfelhasználás tükrében. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. [szerk.]: *Társadalmi riport 2000*. TÁRKI, Budapest, pp. 158–176.
- Falussy Béla [2002]: Társadalmi hatások és változások a nők és férfiak munkaidőfelhasználásában. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001*. TÁRKI – SzCsM, Budapest, pp. 198–221.
- Fél Edit [2001]: A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson [1944]. In: Hofer Tamás [szerk.]: *Régi falusi társadalmak*. Fél Edit néprajzi tanulmányai. Kalligram Kiadó, Pozsony, pp. 27–88.
- Ferge Zsuzsa [1982]: A női munkavállalás néhány kérdése. In: *Társadalmi újratermelés és társadalompolitika*. KJK, Budapest.
- Ferge Zsuzsa [1984]: *Biologikum és nemek közötti egyenlőség*. Magyar Tudomány, február
- Ferge Zsuzsa [1999]: Hogyan hatott a rendszerváltás a nők helyzetére? In: Lévai K. – Kiss R. – Gyulavári T. [szerk.] *Vegyesváltó. Pillanatképek nőkről és férfiokról*. Egyenlő Esélyek Alapítvány, Budapest, pp. 13–29.
- Ferree, M. [1990]: Beyond separate spheres: Feminism and family research. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 52. pp. 866–884.
- Ferree, M. [1991]: The gender division of labor in two-earner marriages. *Journal of Family Issues*, Vol. 12. No. 2. pp. 158–180.

- Frey Mária [1997]: Nők a munkaerőpiacon. In: Lévai K. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők helyzetéről 1997. TÁRKI-MüM, Budapest. pp. 13–34.
- Frey Mária [1999]: Nők a munkaerőpiacon. In: Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. TÁRKI-SzCsM, Budapest. pp. 17–30.
- Frey Mária [2002]: Nők és férfiak a munkaerőpiacon. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI – SzCsM, Budapest. pp. 9–29.
- Foucault, M. [1972]: The archeology of knowledge. Tavistock Publications, London.
- Förster, Michael F. – Tóth István György [1999]: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 16. TÁRKI, Budapest.
- Gábos András – Szivós Péter [2001]: A háztartások megtakarításai. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Tíz év. TÁRKI Monitor Jelentések. TÁRKI, Budapest, pp. 84–113.
- Galasi Péter [2000]: Női-férfi kereseti egyenlőtlenségek magyarországon 1986–1996. OMKMK, Budapest.
- Gershuny, J.I. [1988] Time, technology and informal economy. In: Pahl, R.E. [szerk.]: On Work. Basil Blackwells, Oxford. (Magyarul: Spéder Zs. [szerk., 1993] (Fordította: Horváth Irén) pp. 191–216.)
- Gödri Irén [2002]: Elvárások és a kapcsolat minőségének néhány mutatója házasságban és élettársaknál. In: Spéder Zsolt [szerk.]: Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés az „Életünk fordulópontjai” demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvétele alapján. Műhelytanulmányok 1. KSH-NKI, Budapest, pp. 33–50.
- Gray, A. [1979]: The working class family as an economic unit. In: Harris, C. C. [szerk.]: The Sociology of the Family. Social Review, Monograph 28. pp. 186–213.
- Gyáni Gábor [1983]: Család, háztartás és a városi cselédség. Magvető, Budapest.
- Gyáni Gábor [1987–1988]: Női munka és család Magyarországon (1900–1930), Történelmi Szemle, 3. pp. 366–378.
- Hakim, C. [1996]: Key issues in women’s work. Athlone, London.
- Hegedüs András [1971]: A falusi család gazdasági funkciójában bekövetkező változások és következmények. In: Lőcsei Pál [szerk.]: Család és házasság a mai magyar társadalomban. KJK, Budapest.
- Hegedüs Rita – Spéder Zsolt [1999]: Relatív szegénység és kereseti hátrányok. In: Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről, 1999. TÁRKI, Budapest. pp. 116–124.
- Hernádi Miklós [1988]: Nemek és igenek. A feminizmus vitaanyagából. Minerva, Budapest.
- Hill, R. et al. [1970]: Family development in three generations. Schenkman Publishing Co., Cambridge, Mass.

- Hill, R. – R. H. Rodgers [1964]: The developmental approach. In: H. T. Christensen [szerk.]: Handbook of marriage and the family. Rand McNally and Co., Chicago. pp. 171–211.
- Hofferth, Sandra L. [2001]: Women's employment and care of children in the United States. In: van der Lippe, T. – van Dijk, L. [szerk.]: Women's employment in a comparative perspective. Aldine de Gruyter, New York. pp. 151–174.
- Hoffmann Istvánné [1977]: A magyar háztartások gazdálkodási modellje. KJK, Budapest.
- Dr. Hoffmann Istvánné [1990]: Háztartásgazdálkodás a mai Magyarországon. Mikrogazdasági Kutatások. OKKFT, Budapest.
- Hoffmann Istvánné [1997]: Rend a lelke mindennek. Gazdálkodás a családban. Családi Archiváló Rendszer. Budapest, Perfekt–Polgár Kiadó.
- H. Sas Judit [1976a]: Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban. Akadémia Kiadó, Budapest.
- H. Sas Judit [1976b]: A nő és a férfi a családban és a társadalomban. Társadalmi Szemle, 31. évf. 8–9. sz. pp. 121–131.
- H. Sas Judit [1978]: A nagycsalád jellegzetességei a mai magyar falusi társadalomban. In: Cseh-Szombathy L. [szerk.]: A változó család. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, pp. 66–84.
- H. Sas Judit [1984]: Női vagy emberi emancipáció? Magyar Tudomány, február.
- Huber, J. – G. Spitze [1983]: The Division of Household Labor. In: Sex Stratification: Children, Housework, and Jobs. Academic Press, New York. pp. 75–91.
- Illyés Gyula [1967]: Puszták népe. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- Kiss Lajos [1981 (1941)]: A szegény emberek élete. 3. kiadás. Második kötet. Gondolat, Budapest.
- Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György [szerk., 1998]: Társadalmi riport 1998. TÁRKI, Budapest.
- Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György [szerk., 2000]: Társadalmi riport 2000. TÁRKI, Budapest.
- Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György [szerk., 2002]: Társadalmi riport 2002. TÁRKI, Budapest.
- Komter, A. [1989]: Hidden power in marriage. Gender and Society, Vol. 33. (2.) pp. 187–216.
- Komter, A. [1991]: Gender, power and feminist theory. In: Davis, K. (szerk.): The gender of power. Sage, Newbury Park, CA. pp. 42–62.
- Koncz Katalin [szerk., 1985]: Nők és férfiak – Hiedelmek, tények. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Koncz Katalin [szerk., 1987]: Nők a munkaerőpiacon. KJK, Budapest.
- Kulik, L. [1999]: Marital power relations, resources and gender role ideology: a multivariate model for assessing affects. Journal of Comparative Family Studies, Vol. 30. (2.) pp. 189–206.

- Land, H. [1969]: Large families in London. Bell, London.
- Lengyel György – Szép Péter – Tóth István János [1994]: A megtakarási hajlandóság alakulása. In: Tóth I. Gy. [szerk.]: Társadalmi átalakulás 1992–1994. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmányok 5. BKE–TÁRKI–KSH, Budapest. pp. 68–74.
- Lengyel György – Szép Péter – Tóth István János [1996]: Megtakarítások. In: Sik E. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Társadalmi páternoszter 1992–1995. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmány. BKE–TÁRKI–KSH, Budapest, pp. 74–81.
- Lengyel György – Szántó Zoltán [szerk., 1998]: Gazdasági rendszerek és intézmények szociológiája. BKE AULA Kiadó, Budapest.
- Lévai Katalin [2000]: A nő szerint a világ. Osiris Kiadó, Budapest.
- Lévai Katalin – Kiss Róbert – Gyulavári Tamás [szerk., 1999]: Vegyesváltó. Pillanatképek nőkről és férfiokról. Egyenlő Esélyek Alapítvány, Budapest.
- Lévai Katalin – Tóth István György [szerk., 1997]: Szerepváltozások. Jelentés a nők helyzetéről 1997. TÁRKI–Munkaügyi Minisztérium, Budapest.
- Lőcsei Pál [szerk., 1971]: A család és a házasság a mai magyar társadalomban. KJK, Budapest.
- Ludwig-Meyerhofer, W. [2000]: Transaction costs, power and gender attitudes in financial arrangements of couples. In: Weesie, J – W. Raub [szerk.]: The management of durable relations: theoretical models and empirical studies of households and organizations. ThelaThesis. Amsterdam.
- Lukes, S. [1974]: Power. A radical view. Macmillan, London.
- Luxton, M [1980]: More than a labour of love. Women's Press, Toronto.
- McRae, S. [1987]: The allocation of money in cross-class families. Sociological Review, Vol. 35, pp. 97–122.
- McRae, S. [1990]: Women and class analysis. In: J. Clark – C. Modgil – S. Modgil [szerk.]: John H. Goldthorpe. Consensus and Controversy. The Falmer Press, London/Bnew York/Philadelphia.
- Medgyesi Márton – Szivós Péter [1999]: Fogyasztás. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. [szerk.] Monitor 1999. TÁRKI Monitor Jelentések, TÁRKI, Budapest. pp. 92–105.
- Moksony Ferenc [1999]: Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése. Osiris, Budapest.
- Morris, L. D. [1984]: Redundancy and patterns of household finance. Sociological Review, Vol. 32. pp. 492–523.
- Morris, L. D. [1987]: Constraints on gender. Work Employment and Society, Vol. 1. (1.) pp. 85–106.
- Morris, L. D. [1988]: Employment, the household and social networks. In: Gallie, D. [szerk.]: Employment in Britain: Basil Blackwell, Oxford.
- Morris, L. D. [1990]: The Workings of the Household. A US–UK comparison. Polity Press, London.
- Morris, L. D. [1993]: Household finance management and labour market: A case study in Hartlepool. Sociological Review, Vol. 41.(3.) p. 506.

- Morvay Judit [1981(1956)]: Asszonyok a nagycsaládban. Mátraaljai palócasszonyok élete a múlt század második felében. 2. kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy Beáta [1994]: A nők kereső tevékenysége Budapesten a 20. század első felében. In: Hadas M. [szerk.]: Férfiuralom. Replika Kör, Budapest, 155–175. old.
- Nagy Beáta [1997]: Karrier női módra. In: Lévai K. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők helyzetéről 1997. TÁRKI – MüM, Budapest, pp. 35–50.
- Nagy Beáta [1999]: Munkahelyi előmenetel. In: Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. TÁRKI – SzCsM, Budapest. pp. 30–40.
- Nagy Beáta [2001]: Női menedzserek. AULA, Budapest.
- Nagy Gyula [2000]: A nők munkaerő-piaci helyzete Magyarországon. OMKMK, Budapest.
- Nagy Beáta [2001]: Női menedzserek. Aula, Budapest.
- Nagy Ildikó [1995]: „Ki az úr a háznál?”. A magyar családok pénzkezelési szokásai. Szakdolgozat. BKE, Budapest.
- Nagy Ildikó [1999]: Családok pénzkezelési szokásai a kilencvenes években. In: Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. TÁRKI – SzCsM, Budapest. pp. 74–97.
- Nagy Ildikó [2000]: Jövedelemszerzés és pénzkezelés a családban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. [szerk.]: Társadalmi riport 2000. TÁRKI, Budapest. pp. 460–492.
- Nagy Ildikó [2002]: A családfő intézménye – nemi szerepek a családban. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI–SzCsM, Budapest, pp. 155–175.
- Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György [szerk., 2002]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI–SzCsM, Budapest.
- Neményi Mária [1999]: Csoportkép nőkkel. Új mandátum Kiadó. Budapest.
- Nyman, C. [1999]: Gender equality in 'the most equal country in the world'? Money and marriage in Sweden. *Sociological Review*, Vol. 47. (4.) pp. 766–793.
- Olson, D. H.–C. Rabunsky [1972]: Validity of four measures of family power. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 34. (2.) pp. 224–234.
- Örszigethy Erzsébet [1986]: Asszonyok férfisorban. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Pahl, J. [1980]: Patterns of money management within marriage. *Journal of Social Policy*, Vol. 9. (3.) pp. 313–335.
- Pahl, J. [1983]: The allocation of money and the structure of inequality within marriage. *Sociological Review*, Vol. 31. pp. 235–262.
- Pahl, J. [1989]: Money and marriage. MacMillan, London
- Pahl, J. [1990]: Household spending, personal spending and the control of money in marriage. *Sociology*, Vol. 24. (1.) pp. 119–138.
- Pahl, J. [1999]: Invisible money: family finances in the electric economy. Policy Press, London.

- Parsons T. [1959]: The social structure of the family. In: Anshen, R.N. [szerk.]: The family: Its function and its density. (Revised edition). Harper and Brothers, New York. pp. 241–274.
- Parsons, T. – R. F. Bales [1955]: Family, socialization and interaction process. The Free Press, New York.
- Pongrácz Tiborné [2002]: A család és a munka szerepe a nők életében. In: Nagy I. – Pongrácz T.–né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI – SzCsM, Budapest. pp. 30–45.
- Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit [1997]: A gyerekvállalási magatartás alakulása. In: Lévai K. – Tóth I. Gy. (szerk): Szerepváltozások. Jelentés a nők helyzetéről 1997. TÁRKI – MüM, Budapest pp. 86–103.
- Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk., 1999): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. TÁRKI – SzCsM, Budapest.
- Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt [2002]: Párkapcsolatok az ezredfordulón. In: Spéder Zs. [szerk.], Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés az „Életünk fordulópontjai” demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvétele alapján. Műhelytanulmányok 1. Budapest, KSH – NKI. pp. 13–32.
- Rodman H. [1967]: Marital power in france, greece, Yugoslavia and the United States: A cross-national discussion. Journal of Marriage and the Family, Vol. 29. pp. 320–325.
- Rodman H. [1972]: Marital power and the theory of resources in cultural context. Journal of Comparative Family Studies, 3. pp. 50–67.
- Roman, C. – C. Vogler [1999]: Managing money in British and Swedish households. European Societies, Vol. 1. (3.) pp. 419–456.
- Rose, D. – H. Laurie [1991]: Household allocative systems, gender and class analysis. Working papers of the ESRC Research Centre on Micro-social Change, Paper 6. University of Essex, Colchester.
- Rottman, D. [1996]: Household money and the experience of inequality. Paper for the European Science Foundation Conference on Social Exclusion and Social Integration in Europe, Blarney, Ireland.
- Rubin, L. [1976]: Worlds of pain: Basic Books, New York.
- Safilios-Rothchild, C. [1971]: The study of family power structure: A review 1960–1969. In: Broderick, C. B. [szerk.]: A Decade of Family Research and Action. National Council of Family Relations. pp. 79–90.
- Safilios-Rothchild, C. [1976]: A macro and micro examination of family power and love: An exchange model. Journal of Marriage and The Family, Vol. 38. (May), pp. 355–362.
- Scanzoni, John [1972]: Sexual bargaining. power politics in the American marriage. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- Scanzoni, J. [1979]: Social processes and power in families. In: Burr, R. et al. [szerk.]: Contemporary theories about families. The Free Press, New York. pp. 295–316.

- Scanzoni, J. – M. Szinovacz [1980]: Family decision-making: a developmental sex role model. Sage Library of Social Research Vol. 111., Sage Publications, Beverly Hills – London.
- Sik Endre – Nagy Ildikó [2002]: Rugalmas munka, rugalmas család? In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. [szerk.]: Társadalmi riport 2002. TÁRKI, Budapest, pp. 256–270.
- Sik Endre – Szép Katalin [2002]: A háztartási munka értéke és a háztartások munkaidő-gazdálkodása. In: Nagy I. – Pongrácz T-né – Tóth I. Gy. [szerk.]. Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI – SzCsM, Budapest. pp. 176–197.
- Shenan, C. L. – G. R. Lee [1990]: Roles and power. In: Touliatos, J. – B. F. Perlmutter – M. A. Straus [szerk.]: Handbook of family measurement techniques. Sage, London, pp. 420–442.
- Shove, E. [1993]: Accounting for power: formal financial systems and domestic power. In: Dunne, G. – Blackburn, R. – Jarman, J. [szerk.]: Inequalities in employment, inequalities in home life. Conference proceedings for the 20th Cambridge stratification seminar. University of Cambridge, 9–10 Sept., Cambridge.
- Somlai Péter [1986]: Konfliktus és megértés. Gondolat, Budapest.
- Spéder Zsolt [1992]: A lakosság megtakarító és pénzkezelő magatartásának folyamatos felmérése. 1. számú tanulmány. Kézirat. Budapest.
- Spéder Zsolt [szerk., 1993]: A mindennapi élet ökonómiája, tanulmányok. KJK, Budapest.
- Spéder Zsolt [1994a]: A háztartások fogyasztása. In: Tóth I. [szerk.]: Társadalmi átalakulás 1992–1994. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmányok 5. BKE–TÁRKI–KSH, Budapest, pp. 56–67.
- Spéder Zsolt [1994a]: Háztartásgazdaság: 0–24 óráig. Ökotáj, 1994 tavasz. pp. 21–27.
- Spéder Zsolt [1996]: Fogyasztási válságok a háztartások gazdálkodásában. In: Sik E. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Társadalmi páternoszter 1992–1995. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmányok 7., BKE–TÁRKI–KSH, Budapest, pp. 61–73.
- Spéder Zsolt [szerk., 2002]: Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés az „Életünk fordulópontjai” demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvétele alapján. Műhelytanulmányok 1. KSH – NKI, Budapest.
- Spéder Zsolt – Fábián Tamás [1992]: A lakosság megtakarító és pénzkezelő magatartásának folyamatos felmérése. 2. számú tanulmány. Kézirat. Budapest.
- SPSS International BV [1990]. SPSS/PC + Statistics 4.0. Advanced Statistics. SPSS Inc., Chicago.
- SPSS [1997a]: SPSS BASE 7.5. Applications Guide. SPSS Inc., Chicago.
- SPSS [1997b]: SPSS Categories 8.0. SPSS Inc., Chicago. 1–2. és 7. fejezet.
- Stamp, P. [1985]: Research note: Balance of financial power in marriage: An exploratory study of breadwinning wives. Sociological Review, Vol. 33. pp. 546–557.

- Sulyok Katalin [1979]: Egy ország gyesein. Kozmosz Könyvek, Budapest.
- Szalai, Júlia [2001]: Conflicts gender and class. Paradoxes of women's occupational mobility in the post-1989 Hungary. In: van der Lippe, T. – van Dijk, L. [szerk.]: Women's employment in a comparative perspective. Aldine de Gruyter, New York. pp. 19–36.
- Székelyi Mária – Barna Ildikó [2002]: Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Typotex Kiadó, Budapest.
- Szivós Péter – F. Varga Noémi [1999]: Fogyasztás. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Növekedés alulnézetben. TÁRKI Monitor Jelentések. TÁRKI, Budapest, pp. 62–78.
- Szivós Péter – Tóth István György [szerk., 2001]: Tíz év. TÁRKI Háztartás Monitor Tanulmányok. TÁRKI, Budapest.
- Tichenor, V. J. [1999]: Status and income as gendered resources: The case of marital power. Journal of Marriage and the Family, Vol. 61., pp. 638–652.
- Tilly, L. A. – J. W. Scott [1978]: Women, work, family. Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Tóth István György [2002]: Jövedelemeloszlás az 1990-es években. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. [szerk.]: Társadalmi riport 2002. TÁRKI, Budapest. pp. 42–59.
- Tóth Olga [1994]: A családi értékek és a nemi szerepek megváltozása. Kutatási jelentés. TÁRKI. Budapest.
- Tóth Olga [1999a]: Erőszak a családban. In: Lévai K. – Kiss R. – Gyulavári T. [szerk.]: Vegyesváltó. Pillanatképek nőkről és férfiakkal. Egyenlő Esélyek Alapítvány, Budapest. pp. 178–201.
- Tóth Olga [1999b]: A családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban. In: Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. TÁRKI – SzCsM, Budapest. pp. 53–62.
- Treas, J. [1993]: Money in the bank: transaction costs and the economic organisation of marriage. American Sociological Review, Vol. 58. (5.), pp. 723–734.
- Treas, J. – E. D. Widmer [2000]: Whose money? A multi-level analysis of financial management in marriage for 23 countries. In: Weesie, J – Raub W. [szerk.]: The management of durable relations: theoretical models and empirical studies of households and organizations. ThelaThesis, Amsterdam.
- Turgonyi Júlia [1973]: „Főhivatású anyaság” vagy teljes emberi élet? A nők társadalmi helyzetéről és hivatásáról. Társadalomtudományi Közlemények, 3. sz.
- Turgonyi Júlia [1974]: Ipari szakmunkásképzés és női egyenjogúság. Társadalmi Szemle, 1. sz. pp. 56–68.
- Utasi Ágnes [1989]: Családok és életstílusok. Műhelytanulmányok, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest.
- Utasi Ágnes [2002]: A fiatal egyedülálló nők párkapcsolati esélye. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI – SzCsM, Budapest, pp. 113–133.

- van der Lippe, T. [1994]: Spouses and their division of labour. *The Netherlands Journal of Social Sciences*, Vol. 30. pp. 43–62.
- van der Lippe, T. – van Dijk, L. [szerk. 2001]: *Women's employment in a comparative perspective*. Aldine de Gruyter. New York.
- Vogler, C. [1994]: Money in the household. In: Anderson, M. –F. Bechhofer – J. Gershuny [szerk.]: *The social and political economy of the household*. Oxford university Press, Oxford. pp.
- Vogler, C. [1998]: Money in the household: some underlying issues of power. *Sociological Review*, Vol. 46. (4.), pp. 687–713.
- Vogler, C. – J. Pahl [1993]: Social and economic change and the organisation of money within marriage. *Work, Employment and Society*, Vol. 7. (1.), pp. 71–95.
- Vogler, C. – J. Pahl [1994]: Money, power and inequality within marriage. *Sociological Review*, Vol. 42 [2] pp. 263–288.
- Weber, M. [1979]: *Gazdaságtörténet*. Budapest. KJK.
- Weber, M. [1992]: *Gazdaság és társadalom*. Budapest. KJK.
- Xu, X. [1999]: Resources, gender ideologies, and marital power. The case of Taiwan. Conference paper. <http://www.msstate.edu/~xhx/power.html>
- Young, M. – P. Willmott [1973]: *The Symmetrical Family*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Zelizer, V. A. [1989]: The social meaning of money: „Special monies”. *American Journal of Sociology*, Vol. 95. (2.), pp. 342–377. (Magyarul: Lengyel Gy. – Szántó Z. [szerk., 1998]: *Gazdasági rendszerek és intézmények szociológiája*. BKE AULA Kiadó, Budapest. (Fordította: Kemény Szabolcs)).
- Zelizer, V. A. [1994]: *The social meaning of money*. Basic Books, New York.

A TÉMÁBAN MEGJELENT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK LISTÁJA

Egyedül jegyzett tanulmányok, cikkek

1998:

Pénzkezelési szokások. In.: Szivós P. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Társadalmi tény-kép, 1998. TARKI Monitor Jelentések. TARKI, Budapest.

1999:

Családok pénzkezelési szokásai a kilencvenes években. In: Pongrácz T. -né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. Budapest, SzCsM – TARKI, pp. 74–94.

Családok pénzkezelési szokásai a kilencvenes években. TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok, 14. TÁRKI, Budapest.

Családi "költészet". Élet és Tudomány, LIV. évf. 12. szám, március. 19. pp. 371–372

Ki kezeli a családi kasszát? Magyar Nemzet, október 30. p.8.

A párok harmadánál az asszonyé a kassza. Magyar Hírlap, 32. február 22. p. 6.

2000:

Jövedelemszerzés és pénzkezelés a családban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. [szerk.]: Társadalmi riport 2000. TARKI, Budapest. pp. 460–492.

Gazdasági attitűdök. In.: Szivós P. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Növekedés alulnézetben. TARKI Monitor Jelentések. TARKI, Budapest.

Népszerű az élettársi viszony. Magyar Hírlap, augusztus 14.

2001:

Még mindig a nők végzik a házimunka többségét. Magyar Hírlap, szeptember 3.

A párok nagy többsége közösen dönt a legtöbb kiadásról. Pénzügyi döntések a családban, Magyar Hírlap, július 30.

Az együtt töltött időről vitáznak a legtöbbet a családokban. Magyar Hírlap, július 24. p. 5.

Továbbra is a férfiakat tekintik a háztartások fejének. Magyar Hírlap, április 30.

Lehet-e pénz nélkül is élvezni az életet? Magyar Hírlap, március 26.

Többet spórolnak a nők a férfiakkal. Magyar Hírlap, március 12.

Tartós marad a nemi diszkrimináció a foglalkoztatásban. Magyar Hírlap, március 5.

2002:

A családfő intézménye – nemi szerepek a családban. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. [szerk.]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001. SzCsM – TARKI, Budapest. pp. 155–175.

Pénzgazdálkodás a magyar családokban. Egy mélyinterjú vizsgálata tanulságai. Szociológia Szemle, megjelenés alatt.

Társszerzőkkel készült tanulmányok, művek, előadások

- Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György [szerk., 2002]: Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2001. SzCsM – TÁRKI, Budapest.
- Nagy Ildikó – Sik Endre: Flexibilitás és a nők. Gender Konferencia Budapest, Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem. 2002. november 22–23. Konferencia előadás.
- Sik Endre – Nagy Ildikó [2002]: Rugalmas munka, rugalmas család? In.: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. [szerk.]: Társadalmi riport 2002. pp. 256–270.
- Sik, Endre – Ildikó Nagy [2002]: The forms of flexibility in contemporary Hungary. In.: C. Wallace [szerk.]: HWF Research Report 2. (Demographic trends, labour market and social policies.) IHS, Wien.